

БИОТОПИЈА

АЛЕКСАНДАР СТЕРЈОВСКИ

КАРИЈАТИДИ
НА ТЕАТАРОТ

БИТОЛА

КАРИЈАТИДИ НА ТЕАТАРОТ

Издавач

НУ Народен театар – Битола

Рецензенти

д-р Васил Тоциновски

д-р Гоце Стамлев

Редакција

проф. Александар Алексиев

Лујчо Ѓорѓиевски – режисер

CIP – Каталогизација во публикација,
Матична и универзитетска библиотека
„Св. Климент Охридски“, Битола

792(497.7) (091)

СТЕРЈОВСКИ, Александар

Битола. Каријатиди на театарот / Александар Стерјовски. - Битола : НУ Народен театар, 2004. - 462 стр. : илустр.; 21 см

Фусноти кон текстот. - Регистри

a) Театар - Историја - Битола

COBISS.MK-ID 17415233

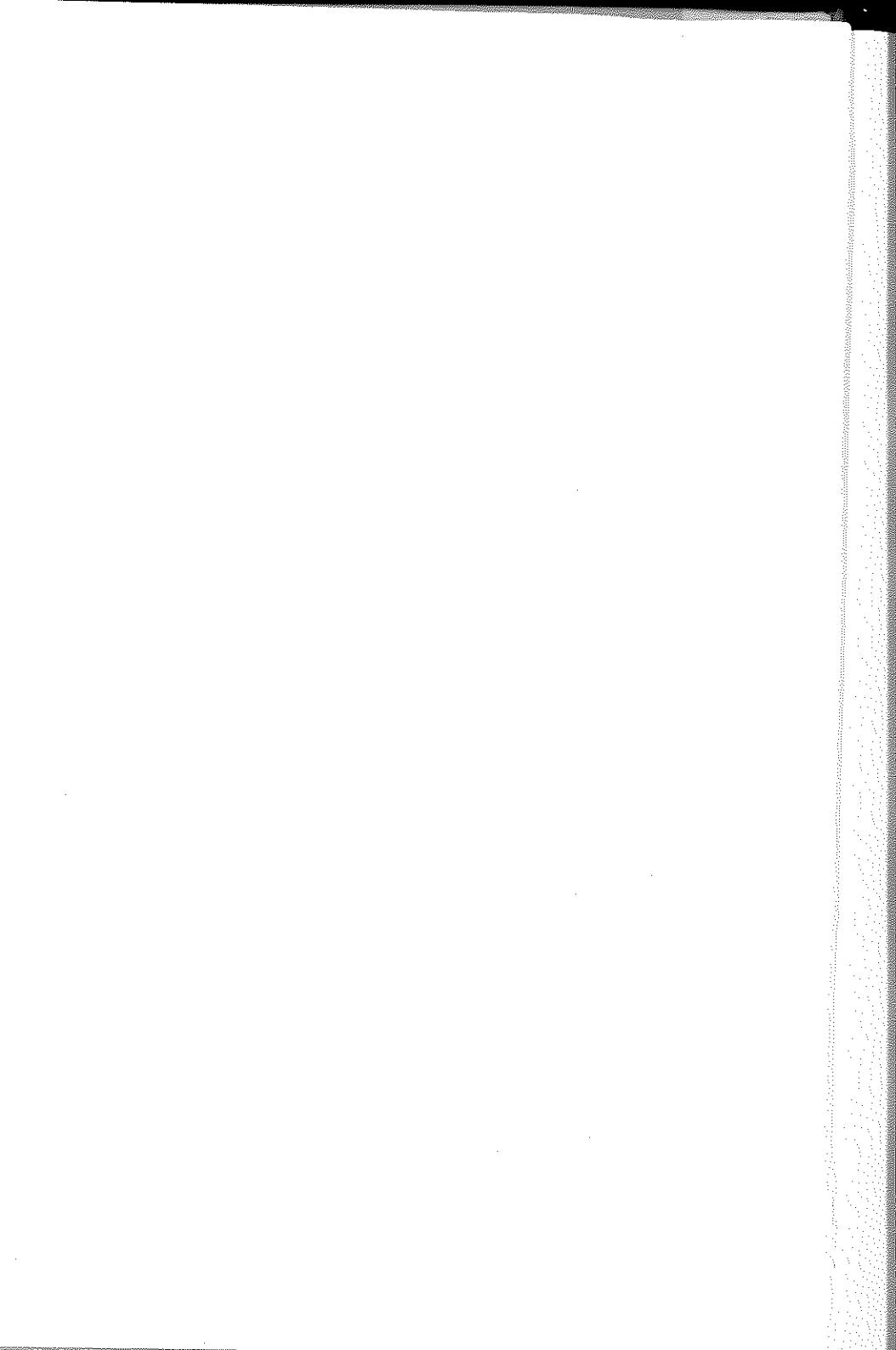
ISBN 9989 – 2324–0–7

Александар Стерјовски

БИТОЛА

**КАРИЈАТИДИ НА
ТЕАТАРОТ**

**Битола
2004**

Корења

Преобразби

Имитација и идентификација

Секој е актер, помалку или повеќе. Актерството е во нашиот генетски код и без него не би бил ниту животот. Првиот и основен закон на природата е имитирањето. Имитирајќи се оспособуваме и се подготвуваате за животот, ги учиме каноните на природата и општеството. Со генерации. Уште Хипокрит ќе тврди дека имитацијата е еден од најзначајните сознајни вредности врз кој се потпира човечкиот развој. Примитивниот човек, имитирајќи ја природата (пајакот), вели Хипокрит, научил да плете, имитирајќи ја ластовичката, успеал да го подигне своето прво кукло засолниште. Девојченцето, играјќи ја играта „Кука“ го присвојува гласот, строгоста, одот на мајката и нејзините правила за редот и дисциплината во домот. Дава заповеди, забранува и казнува и бара учесниците, другите деца, да бидат нејзино семејство. Играјќи, односно имитирајќи ја совладува тешката задача да биде идна домаќинка и мајка.

Имитацијата е најлесен и најмалку напореден начин за учење. Многу полесно е да си имитатор одошто да се биде оригинален и воопшто човештвото се темели најмногу врз конформизмот. Наједноставно е да се при-

фатат моделите одошто да се трага по оригинал и новина¹.

Идентификацијата, претставува умеене за внесување во друга личност или во настан. Да се постигне тоа, нужно е соживување. Без тоа не е можна естетска наслада од литературното дело или гледањето на филм или театарска претстава. Идентификацијата е нормална појава при што се прифаќаат туѓите мисли, чувства, погледи, сфаќања, моралните начела, општествените вредности. Оттаму таа е и еден од најзначајните процеси во физиономирањето на личноста. Појавата на самосвеста и поимот за себе, оди и преку поимот за другите. Идентификацијата може да се врши и со заедницата, но и со моделот².

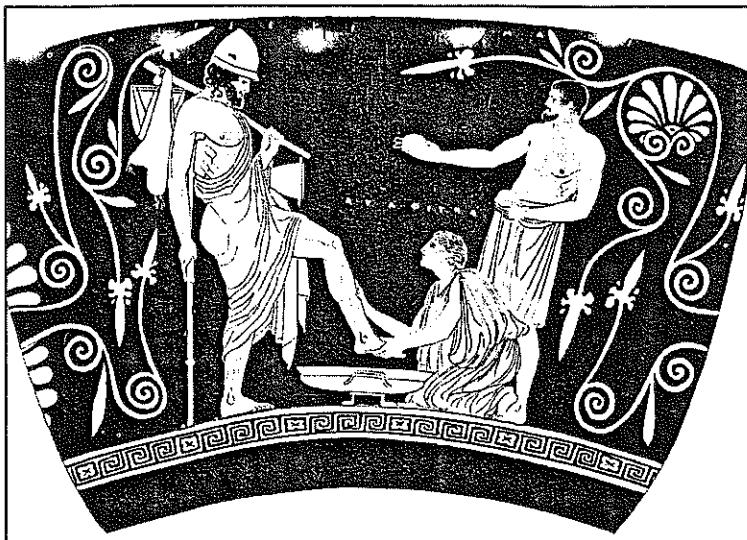
Преобразби во митологијата

Митологиите еднодушино потврдуват дека боговите многу успешно го менувале надворешниот лик. Се преобразувале во животни, во луѓе (теофанија), растенија, но и во предмети. Всушност повеќето биле во постојана и упорна трансформација.

Кришна од индиската митологија често го менувал лицето и често патувал меѓу луѓето. Дионис од грчката митологија пред предилките, што го заборавиле неговиот празник, првин им се појавил во лицето на девојка, а потоа во животно³. Аполон се преобразил во делфин. Зевс, за да ѝ пријде на строго и постојано чуваната Даная, прочуена убавица, се престорил во златен дожд и низ отворите на непристапните соби ѝ пришол и од тој кон-

1. Mladen Zvonarević, *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1974, 336.
2. Borisav Stevanović, *Pedagoška psihologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1990, 137.
3. Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд, 1979, 17, 266.

такт таа забременила⁴. За да ѝ пријде на Леда, го зел лицот на лебед⁵. За да ја придобие Алкмена, крепосната и верна сопруга, се преобразил во лицот на нејзиниот сопруг, а бидејќи истата вечер таа имала контакт и со сопругот, биле значати близнаци – едно божјо дете (Херакло) и друго, смртно (Ификло)⁶.

Служниката до идентификацијата Одисеј во просјак сидоред лузнатиша на подготва

Најомилениот лик на боговите е лицот на просјакот. Зевс пред Филемон и Баукида се появил преправен во просјачки алишта, исто како и еврејскиот бог што се појавил пред Аврам и Сара. Апостол Павле ги предупреду-

4. Robert Greves, Grčki mitovi, Nolit, Beograd, 1969, 73–74.

5. Isto, 172–173.

6. Isto, 364.

вал своите сонародници дека „некои не знајќи од гостоп-љубие прифаќаја на конак ангели“⁷.

Врз ваквото верување дека боговите се преобразуваат во просјаци, туѓинци или Цигани, се градело и гостољубието.

Преобразби во народната книжевност

И личностите од народната книжевност често, под диктатите на животот се преобразуваат прифаќајќи го идентитетот на другите.

Најчеста и најуспешна преобразба е во калуѓер.

За да дојде до дворот на непријателот, каде се наоѓала откраднатата сопруга, која во меѓувреме му родила и син, по совет на мајката, а откако претходно престојувал во Света Гора каде го изменил идентитетот, Марко Крале се нашол пред портите на непријателот во Костур. Не го препознал никој, ниту граѓаните, ниту непријателот, дури ниту неговата сопруга. Калуѓерското руво ќе го отфрли откако бил сигурен дека веќе нема опасност⁸.

Слично на него и со истата цел се преобразува и Јанкула Војвода⁹.

За да ослободат заробен роднина или пријател, да ја вратат откраднатата сопруга, да ги извидат непријателските позиции, односно да присвојат вреден предмет или коњ, многумина од народната песна се преобразуваат во

7. Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Српска књижевна задруга, Београд, 1973, 142.
8. Стефан И. Верковиќ, *Македонски народни умотворби*, книга втора, Трапезарски песни. Подготвил и редактирали Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје, 1985, 165; Марко К. Цепенков, *Македонски народни умотворби во десет книги*, книга прва, *Народни песни*, редактирал д-р Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје, 1972, 17, 18; Антонъ П. Стоиловъ, *Показалец на печатените прѣз XIX вѣкъ бѣлгарски народни пѣсни*, I, 1815–1860, София, 1916, 409.
9. Стефан И. Верковиќ, цит. дело, 36.

просјаци¹⁰. Здружени, сопруга и свекор, преобразени во просјаци во песна од Галичник, забележана во средината на XIX век, ја крстарат земјата за да го пронајдат синот, односно сорпугот. Го пронаоѓаат во Едрене, но веќе бил прженет¹¹.

Покрај во просјак и калуѓер, јунациите се преобразуваат и маж во жена, жена во маж, Турчин во христијанин, христијанин во Турчин. Толку успешно ја играат новата улога, што никој не се сомнева во новиот идентитет. Некои истиот го носат со години. Девојката која го заменила својот татко во војска, никој не открил дека е мома, додека повторно не се вратила дома и не го обелоденила вистинскиот лик¹² итн.

Преобразби на владари

Од ред причини, најмногу за да се информираат за состојбите во државата, многу владари час–два или ден–два се пресоблекувале и го прифаќале идентитетот на друга личност. И за нив најомилен е ликот на просјакот.

Многу српски деспоти станувале нови личности. Цар Душан навечер ги отфрлал царските алишта пресоблекувајќи се во просјак. Со покриено лице, следен од два до три придружници, заминувал во логорот на сиромасите, каде лично делел храна и пари¹³.

Османските владари тоа го правеле уште почесто. Стана вообично падишахот во вечерните часови инкогнито да крстари низ Истанбул во придружба на неколкумина телохранители, кои го следеле на пристојна дистанца. Понекогаш се појавувал и во други градови и во

10. Branislav Krstić, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1984, 361/3, 1, 3.,
11. Антониј П. Стоиловъ, цит. дело, том II, 219, 862.
12. Исто, II, 213; Стефан И. Верковиќ, цит. дело, 224.
13. Константин Јиричек, *Историја Срба*, Научна книга, Београд, 1952, 311.

други провинции. Доколку бил препознат, другиот ден се пределе приказни.

Познато е дека Сулејман Први се преобразувал во спахија, Мехмед Втори го прифаќал ликот на мевлевиски дервиш. Се мешал со масата народ, слушал и следел, учејќи за народното секојдневие, за правдата и неправдата, за народните и државните проблеми. Врз основа на дознаеното ги носел одлуките. Знаменијата на Мурат Четврти се гледале другиот ден утрото во убиените поединци¹⁴. На една таква прошетка го сртнал и познатиот цариградски пијаница Мустафа Бекри, кого веднаш требало да го ликвидира заради забраната за консумација на алкохол. Средбата не само што не завршила трагично, ами обајцата станале интимни пријатели. Истата ја регистрирале и две македонски народни приказни¹⁵.

Ваквите преобразби не им припаѓаат само на минатото. Почитувајќи ги традициите, денешниот јордански суверен, 39-годишниот Абдула, по поплаките дека службениците од даночното одделение се крајно корумпирани и дека кон граѓаните се однесуваат насилички, се пресоблекол во старец, камуфлирал долгa, старечка брада и лично посетил неколку даночни и други институции. Оваа необична авантура била потврдена и од службите на суверенот. Случајот стана ударна вест и на јорданскиот печат следните денови¹⁶.

14. Халил Иналџик, *Османско царство*, Српска књижевна задруга, Београд, 1974, 130.

15. Александар Стерјовски, *Прохибицијата во Турција од XVII век, султанот Мурат IV и нивниот одраз во две македонски приказни*, Литературен збор, год XXIV, бр. 4, Скопје, 1982, 87 – 100.

16. Петта колона, *Маскирање*, Утрински весник, г. 3, бр. 635, 1–5 август, 2001, 40.

Битолски случаи

Успешни преобразби има и во битолската историја. Една е во врска со т.н. Пелагонискиот Милош Обилиќ од далечната 1492 год.

Целејќи да пријде што поблиску и не-пречено до восторожно чуваниот Бајазид II, а со намера да изврши атентат, атентаторот-христијанин се преобразил во дервиш, кон кој Турците, инаку, имале посебна почит. За да изгледа веродостојно, освен гуна, врз себе немал ништо, беше ја избричил главата, ставил дрвена обетка на едното уво, а пред себе поставил и просјачко ваганче и стап. Бил уверлив и стражарите воопшто не го отстраниле од патот по кој врвел султанот и само присебноста на придржбата ја спасила главата на падишахот¹⁷.

Преоблекувањето на жена во маж или маж во облека на жена не е само фолклорно сознание.

За да го одбегне љубопитството на дежурните чувари на јавниот ред и морал, во 30-те години од XVII век, а

Дервииш од XV век во чиј лик се преобразил Плеагонискиот Милош Обилиќ

17. Александар Стерјовски, Атентатот врз Бајазид Втори во Битолско, Развиток, г. 25, бр. 9–10, Битола, 1988, 455–467.

со намера да направат мала оргија, Хусеин бег од Битола и неговите другари, ја преоблекле местната простиутка Хатице во машки алишта и сите заедно, како група мажи се упатиле во шаторот. Измамата сепак била откриена и случајот дошол до местните власти¹⁸.

Обидувајќи се полесно да побегнат од српските воени власти во Првата балканска војна, неколку турски војници врз себе беа ставиле ферециња и наполно го измениле идентитетот. Меѓутоа, интересниот битолски окружен началник, Бранислав Нушиќ, лесно ја открил измамата¹⁹.

За Гоце Делчев се тврди дека бил успешен актер и дека својата надворешност често ја менувал. Секавањата говорат дека се преобразувал во јагленар, селанец, дулгер, Турчин и др. При посетата во Битола, при средбите со Дамјан Груев во затворот, доаѓал како семеен човек, со сопруга, која носела бебенце на рацете, кумурџија, но и како инженер²⁰.

Во месец август 1942 год. во Битола пристигнал долгоочекуваниот новоназначен управител на Битолската државна болница д-р Хр. Јанев. Само што се јавил на работа, извршил инспекција, започнал да прегледува и да дава лекарства. Бидејќи не беше понел пари, од лекарите и сестрите позајмил поголема сума. Набргу било откриено дека всушност е Велко Гулемеров од с. Дутлија, Серско и дека ваквите измами биле дел од неговиот возбудлив живот²¹.

18. Александар Стерјовски, *Проституцијата во Битола во XVII век*, Прилози, ДНУ, бр. 44-45, Битола, 1986, 144.

19. Душко Константинов, *Нушиќ во Битола*, Битолски весник, г. I, бр. 5, Битола, 24 јуни 1964, 5.

20. Гоце Делчев во спомениите на современиците, 3, Редакција Христо Антонов-Полјански, Култура, Скопје, 1972, 112, 139, 142, 154, 161, 181, 187, 217.

21. Александар Стерјовски, *Хлестаков како трајна и универзална појава*, Развиток г. 20, бр. 7, Битола, 1982, 329-339.

Карневали

Покрај поединечни, имало и групни и масовни преобразувања. Најпознати и најпопуларни биле карневалите. Наречени се така заради забраната од консумација место (карен+вале=збогум месо). Се совпаѓале со покладите, односно со празниците со кои се обележувало новото доаѓање на летото.

Во Стариот Рим, од каде главно биле пренесни на Балканот, се славеле седум дена во римскиот декември. Обидувајќи се да го вратат некое замислено скрено владеење, владеењето на богот Сатурн (оттаму и сатурналии) во кого имало правда, општо богатство и балгосостојба, за седум дена владеело рушење на востановените римски закони. Никој не бил затворан, се живеело баражки удобност и опуштеност. Се одело дотаму што и нормите на јавниот морал се рушеле, па за седум дена имало општа оргијашка разузданост, дури и запрепастувачки промискуитет. Во тој Рим, сега робот станувал господар, господарот роб, кој му угодува и лично го служи²².

Ваквите прослави биле познати и на Балканот, не само меѓу војниците од римските легии, ами и во домородното население. Писмото на папата Николај I до бугарскиот цар Борис I, открива многу елементи од римските сатурналии²³.

Средновековниот Дубровник ги познавал и ги имал во животот карневалите, макар што црквата се борела против нив, третирајќи ги за паганско наследство. Вообичаено било преобразувањето во ликот на Евреи, но и жени во облеката на мажи, односно мажи во облеката на

22. Džejms Džordž Frejzer, *Zlatna grana*, 2, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1977, 290.

23. Стефан Каракостов, *Българския театър*, Средновековие, Ренанс, Наука и изкуство, София, 1972, 33.

жени. Истите биле проследени со многу веселби и празнична опуштеност²⁴.

Европските граѓани што живееле во Турција, дел од овие свечености ги донесле и ги празнувале како во татковината. Во Солун, како што известува Александар Бизани (1788), карневалите ги одбележувале, покрај другото, заменувајќи ги игрите со билијард, со игри со топки²⁵.

*Битолски карневали
(период меѓу двете светски војни)*

И Битола ги познавала карневалите. Особено популарни и весели биле по Првата светска војна. И покрај строгоста на патријахалниот свет, тој ден владеел толерантен однос за лудостите и манифестиците поврзани со празникот. Низ Широк Сокак можел да се сртне шаренолик, броен и расположен млад свет, со преслека што е туѓа. Имало жени што имитираат париска мода, жени во машка или селска облека. Битолскиот

24. д-р Мишо Кийовић, *Старо српско позориште*, Зборник радова, кн. X, Српска академија наука, Београд, 1951, 21, 25.

25. Македонија во делата на странските патописци 1778–1836, Подготвил Александар Матковски, Мисла, Скопје, 1991, 24.

карневал по многу специфики бил сличен со италијанскиот²⁶.

Магија и катаџа на преобразбата

Оној што имал прилика да ги следи или да работи со претшколските деца веднаш открива со каква леснотија и задоволство го преобразуваат својот лик. Само со мала информација детето веднаш ја прифаќа новата улога. Не му треба ни маска, доволно е да му се прикачи опавче од верверичка или цртеж од верверичка за да стане верверичка, односно да настане целосна, темелна преобразба. Тоа скока, грицка и ги прифаќа карактеристиките на верверичката. Фрапантно е што, притоа, интровертни, срамежливи или деца со говорни маани (д’ткање) стануваат комуникативни, слободни и без вообичаените и упорни говорни дефекти. Од тие причини во работата на градинките ваквите игри наоѓаат честа примена.

На сличен начин маската ја доживуваат и возрасните.

Припадниците на индиското племе Зуни од Ново Мексико, настанати во ненаселената пустина, тврдо се убедени дека кога обичниот човек стави маска на бог – тој станува бог. Повеќе не говори со обичниот говор, испушта крикови кои, според убедувањето, им се својствени само на божовите. Станува и табу и мора да ги прифати сите обврски што ги има богоц. Не само што игра, поставува и молитвени стапови, се принудува и на воздржаност²⁷.

Слободните воини, главно телохранители на паши и бегови, во Турската империја познати како војнуци, уште повеќе како делии, инаку сите исламизирани млади

26. Дан Карнавала у Битољу, Битољски весник, г. I, бр. 15, Битољ, 5 март 1922, 3.

27. Rut Benedikt, Obrasci kulture, Prosveta, Beograd, 1976, 94.

христијани, врз себе секогаш носеле кожи од лавови или мечки. Објаснувањето што го давале било – да се исплаши непријателот, всушност со кожата на зверот, станувале бестрашни и силни како зверот²⁸.

По атентатот врз Шефкија Качакот, кој среде муслиманското население во Битола имал третман на полубожество и за кого се вервало дека „куришум не до души и сабја не до сече“, атентаторите Јон Пашата, Трајко Крапло и Димко Могилчето му го одзеле оружјето, коњот, но и облеката и се сликале, не толку славенички да го обележат настанот, колку дел од неговата страшна сила да премине врз нив²⁹.

Маската секогаш раѓала нов човек

Раѓање на актерот

Волшебник

Во високото скалило од развојот на актерството, волшебникот стои на почетокот, тој е зародишот, неговата магија е првата претстава.

Без оглед какво име имал, дали се викал врач, волшебник, шаман, чаробњак (Србија), мақуба (Бразил), сантерија (Куба), вуду (Хаити), тој е една иста личност што се издвојувал од својата средина, кому му се придавала натприродна моќ, човек кој можел, според верувањето, да го избрка лошиот дух, да помогне да му се зададе смртен удар на непријателот.

Вообичаено било да е пренадразлив, кој можел лесно да падне во екстаза и хистерија. Ја усвоил вештината на модулацијата на гласот, можел лесно да се преобрази во друга личност, некои делови од телото да ги исклучи и принуди на нечувствителност. Имал говорнички и по-

28. Радован Самаринић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI–XVII век*, Историски архив, Београд, 1961, 117–118.

29. Славната тройка, Пелистерско echo, г. II, бр. 73, 4.

етски дар, умеел да говори со stomакот, да изведува хипнотички сеанси кое подоцна можеле да го прават жонглерите, комедијантите и циркузантите.

Неговиот настап е драматична претстава во која тој бил централната личност, актер и режисер. Истиснувајќи го демонот од субјектот врз кого делувал и врз кого била упатена неговата магија, употребувал многу мимика, пантомима и текст. Текстот (басма) имал поетска интонација, но изговорен полугласно го правел неразбиралив, таинствен и возбудлив. Употребувал и реквизити. Биле жарчиња, метла, вода кои на претставата ѝ давале впечатливо доживување. Гледачите го следеле хипнотизирани и ги принудувало да поверуваат дека неговите абнормални состојби се предзнак на духовна надмоќ.

Субјектот истовремено бил и пасивен, но и активен учесник во претставата. Покрај него и присутните, роднини и пријатели биле и неми набљудувачи, но и директни учесници. Поддавале реквизити, придржувале предмети и помагале во сè што се барало од нив. Така, прет-

Волшебник

ставата се доживува како единствена и незаборавна, односно како тотален театар³⁰.

Чауш

Трагајќи по неговате корења, римските сатурналии би требало да се најраните каде го среќаваме со дел од специфите што ги носел. Тој е оној комедијант и будалест шегација чија основна задача била разузданоста и веселбата да ја направи побучна и поголема³¹.

На Балканот, исто така, се јавува рано.

Во долгиот и мачен список од чинови и поединци кои се појавуваат со магично–апотропејско значење во еден од најзначајните и клучните мигови од животот на поединецот, свадбата, чаушот ја имал посебната улога. Тој е и редовен и неодминлив гостин. Не може да се одбегне, не толку веселбата да ја направи поголема и повесела, најмногу, според тврдењето на Т. Ѓорѓевиќ, врз себе да го привлече вниманието на лошите сили и да ја отстрани опасноста од уроци и зли очи што можеле да се сконцентрираат врз младоженците, најмногу врз најизложената, невестата³².

Го среќаваме со различни имиња. Најпознат е како „чауш“. Се именувал и со „дебел сват“. Муслуманите од Босна и Херцеговина го викаа и „чалгација“, во Хрватска е „прислушник“ (зашто се прикрадувал до прозориците од спалната соба на младоженците за да ги шпионира

30. Marcel Mos, *Sociologija i antropologija*, I, Prosveta, Beograd, 1982, 80–107; Sergej A. Tokarjev, *Rani oblici religije i njihov razvoj*, Svjetlost, Sarajevo, 1978, 106–119; Ш. Кушић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд, 1970, 77–78; Благојче Крстевски, *Шаманизам*, Утрински весник, 15 август 2003, 19; Rut Benedict, *цит. дело* 98.

31. Đorđe Džordž Freijer, *цит. дело*, 2, 290.

32. Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот* 1, Просвета, Београд, 1984, 282, 284.

Корея

Чауси на оро во две сцени (XVII–XVIII в.)

во првата брачна нок³³). Во Бугарија се среќава како „заложник“, „петелица“, „страшник“ и „смешник“³⁴. Некаде низ Србија се именува со името „глумец“³⁵.

Го облекувале најсмешно. Фрлале врз него некое старо и испокинато облекло, му ставале ќебе, венци од пиперки, а на појасот додавале дрвена сабја или некој смешен боздоган, но и полна тиква со ракија со цел веднаш да предизвика смеа.

Според К. Шапкарев, тој е централна личност, вистинскиот и „неограничен господар на свадбата“, односно тој е „тридневен цар“. Сè му било дозволено и никој не смеел да се лути на неговите шеги и колку да биле невкусни и груби. Размавтувал со стапот насекаде и по секој, дури и по најпочитуваните, кумот и кумата. Најизменично избирајќи жртви фрлал отровни стрели, предизвикувајќи бранови смеа. Со стапот кршел во кујната, по патот кога одела свадбарската поворка правел скечеви. Со секира таманел кокошки низ дворот. Се размавтувал со петелот што го држел во рацете, ги бркал децата околу куката, се нафрлал врз срамежливите и повлечените се со цел да биде повесело и поопуштен³⁶.

Во таа улога во Македонија можел да се појави деверот, уште почесто кумот³⁷. Ако сватовскиот број бил поголем и гостите биле распоредени во повеќе простории, тогаш, според Шапкарев, чаушот определувал и заменици–вазали. Во женскиот дел, наместо кумот, улогата ја преземала кумицата.

33. д-р Мираш Кичевић, цит. дело, 29.

34. Светлана Захариева, „Сватба без гайда не може...“, во: Единство на българската фолклорна традиция, БАН, София, 1989, 192–193.

35. Тихомир Ворћевић, Зле очи, Београд, 1938, 122.

36. Кузман Шапкарев, Избрани дела, том четврти, Обичаи, обреди, носии, Приредил д-р Томе Саздов, Мисла, Скопје, 1976, 40.

37. Исто, 78; Л. Минкова, Константин Петкович и неговата студија за сватбените обичаи на македонските българи, Български фолклор, 6, 1980, 60–68.

Комедијант

Покрај чаушот, кој како комедијант се појавувал исклучиво на свадбата, постои и комедијант професионалец. Тој од својата смеа живее. Се појавува кога има поголема група, односно тој е оној што ја создава истата. Околу него нема мир, секогаш се ори смеа, затоа бил најпосакуваната и најпопуларната личност како во нашето средновековие, така и подоцна.

Во „Иловачката крмчаја“, текст од 1262 год. го среќаваме со играта наречена „смѣхотворныкъ хитрости“³⁸, а во фрескиот живопис во манастирот „Св. Гоѓѓи“ во Старо Нагоричане (Кумановско) во сцената „Исмејувањето на Исус“ ваквите комедијанти стојат пред Исуса и се со предолги ракави.

Средновековни комедијанти

Средновековниот комедијант долго време нема да биде издиференциран, зашто истовремено е и свирач, и играч, и пантомимичар, со една блага нагласка на неговиот дар да предизвика смеа. Во својот настап употребувал шеги, закачки, имитации, алузии во кои адресантот

38. V. Jagić, *Krmčaja ilovačka godine 1262*, Starine, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, kn VI, Zagreb, 1874, 91.

се препознава затоа и смеата била од сесрце. Настанувал на улица, на плоштатките, сретселата, панѓурите, пред црквените порти, во домовите и на другите места. Црквата го прогонувала тврдејќи дека прикажува похотна игра што ја расипува душата³⁹.

Турското пристигање на Балканот не претставува крај за неговата активност. Повторно е присутен во толпата и повторно е присакуваниот забавувач. Тој е оној, како и порано, што прави смешни и невозможни гримаси⁴⁰, кој имитира гласови, постапки, од на други, посебно на познати личности⁴¹, што изведува бурлески и кажува вицеви⁴², односно тој е оној околу кого никогаш не е здодевно.

Кога се сакало да му се укаже посебна чест на ценетиот гостин, тогаш во домот, покрај танчерки и пантомимичари, се ангажирале и познати комедијанти⁴³. Комедијантите ги посетувале и амамите и таму ги прикажувале своите популарни точки⁴⁴.

Доаѓале скоро во секој град и во секое поголемо село и на отворен простор, на плоштатката или во дворот на кафеаната, во средината на бројна публика ги изведувале своите игри познати како „орта сјуну“ (игри во средината). Тоа биле претстави кои денес би се нарекле „комедија дел арте“. Имале послабодна содржина и типизирани личности. Имало во нив многу неранимајковци, пребисвети, насамарени сопрузи и нечесни сопруги. Крајот им се препознавал на почетокот, имале испрелетени за-

39. Павић, Историја српске книжевности барокног доба XVII и XVIII век, Београд, 1970, 234; Josip Lešić, Iz istorije pozorišta Bosne i Hercegovine, Veselin Masleša, Sarajevo, 1976, 15; д–р Мираш Кићовић, цит. дело, 27.

40. Македонија во делата на странските патописци, 1371–1777... 465.

41. Исто, 538.

42. Исто, 1778–1826, 774.

43. Исто, 664.

44. Румелийски делници и празници от XVIII век, Отечествен фронт, София, 1978, 255.

плети, што оделе до апсурд, имало и многу движења, многу преслеки, многу имитирање.

Една ваква комедија која била изведена во 1675 год. го носела насловот СТАРЕЦОТ СО СЕДУМТЕ СИНОВИ, ТОЛКУ ДОБАР, ТОЛКУ ДОБАР. Двајца пијаници, две ороспии, стар подводација и еден елегантен човек, еден војник и еден рогоносец, сопруг на три жени, ја плетеле интересната содржина⁴⁵.

Другата комедија, запишана од Џон Грифит во 1797 год. повторно го тангираше љубовниот и брачниот живот на едно семејство. Главните личности се еден каџија и неговата жена. Заплетот се градел врз оптужбите на мажот за слободно однесување на сопругата, при што изнесувал и докази против неа. Но и сопругата своите контра-аргументи ги изложувала со еден брблив и нејасен јазик⁴⁶.

Почнувајќи од XV век, односно од доаѓањето на Турците на Балканот, комедијантот добива уште едно име – „сојтарија“. Терминот е увозен, турски или арапски, и значи шегобиец, лакардијаш, палјачо⁴⁷.

Марко Цепенков, пак, говорејќи за својот пријател поп Трајко, кој „не знаеше книга, ама џак знаеше чудни ѓаолии (сојтарији) што секој што ќе го видеше, ќе се чудеше и ќе прикажуваше“⁴⁸ дава и нова содржина на терминов. Сега сојтаријата е итер, снаодлив човек. Но старото значење терминов никако не го губи и понатака

45. Балканот во делата на странските патописци 1664–1779, 2, Приредил Александар Матковски, Култура, Скопје 1992, 54.

46. Исто, 294.

47. Турско-български речник, Наука и изкуство, София, 1962, 509; Абдулах Шкалић, Турцији у српскохрватском језику, Свјетлост, Сарајево, 1965, 569; Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svjet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, svezak 66, Zagreb, 1956, 882.

48. Марко Цепенков, цит. дело, книга десетта, Материјали литературни творби, Редактиран д-р Блаже Ристовски, Македонска книга, Скопје, 1972, 317.

сојтаријата е оној што се вклучува во семејните визити да направи шега и весел штимунг.

Комедијанти имало и во султанскиот двор. Еден, по потекло од Битола, со развеселување на султанот го вадел својот леб⁴⁹.

Пантомимичар

Пантомима во голема мера има и во танцот со маски кај некои примитивни народи⁵⁰. Пантомима има и кај средновековниот забавувач, тоа го потврдува и средновековното сликарство⁵¹. Турското доаѓање во нашите краишта не само што нема да ја укине, ами во значителна мера ќе ја прошири и развие. Ромки танчерки–пантомимичарки стануваат посебен дел од општата забава во градовите, селата и домовите.

Многумина странци го документираат тоа.

Гијом Постел од средината на XVI век (1560) тврди дека ваквите забавувачи се најмувале и на ден. Нивните групи се состоеле половина од музичари, половина од танчерки. Под пријатниот звук на харфа, дајре и звукот што се произведувал од ударот коска со коска или дрво со дрво, првин неколку малолетни Ромки изведуваат танц – нема игра полна со еротика. Потоа настапува најголемата и најубавата, станувајќи централна фигура на претставата. Првин ја отфрла капата, ги растура бујните црни коси и зема друга капа, машка. Без ниту еден збор, само со израз на лицето, очите и телото и преку движења објавува голема вљубеност во поединец од публиката. Бидејќи тој, наводно, не ја прифаќа нејзината љубов, скршена и во очај, плете јаже од шамијата и го

49. Мехмед Тевфик, Кратка историја Битољског вилаета, Браштво, XXVII, Београд, 1933, 224.

50. Špiro Kulišić, Život i kultura zaostalih plemena Australije, Okeanije, Amerike i Afrike, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960, 72.

51. Josip Lešić, cit. delo, 15, 19, 20.

вие околу вратот со намера да си го одземе животот. Од решителната намера, само фрлените пари пред нејзините нозе ја одвраќаат од смртта⁵².

Слична похотна игра на други вакви танчери во 1675 год. опишува еден друг патешественик, Франческо Сансовино⁵³.

Битолските турски документи од XVII век откриваат слични настапи на Ромки по битолските анови, кои на крајот сепак завршувале како обични проститутки⁵⁴.

Покрај жени–пантомимичарки, имало и мажи пантомимичари во слични настапи⁵⁵.

По повод султанските празници и групи дечиња, облечени во женски алишта, изведувале пантомистички точки⁵⁶. Работници од Бугарија и Македонија, за да заработат дополнителни средства, во неделните поладниња организирале по градовите неми танци и пантомима⁵⁷.

Циркузант

Масовни забави приредувале и циркузантите и пеливаните. Ги имало и во византиската историја, но и во нашето средновековие. Хроничарот Никифор Грегорас тврди дека циганските продори на Балканот започнале со цигански акробати и циркузанти. Првин настапувале на прочуениот Хиподром (подоцна Ат Мегдан), каде пред очите на обичниот пук, но и на принцезите кои набљудувале од балконите, ги изведувале своите опасни

52. Радован Самарџић, цит. дело, 337.

53. Балканот во делата на странските патописци, I, 1402–1657... 196.

54. Турски документи за историјата на македонскиот народ, серија прва, 1607–1699, том 2, Редакција Ванчо Бошков, Архив на Македонија, Скопје, 1966, д. 264, стр. 140–141.

55. Балканот во делата на странските патописци, 2, 1664–1779... 52.

56. Jozef von Hammer, cit. delo, 2, 96.

57. Френски пътешеси за Балканите XV–XVIII век, Съставила и редактирала Бистра А. Цветкова, Наука и изкуство, София, 1975, 449.

точки без заштитни мрежи. Многумина заради тоа отстапувале наместо мртви или трајно неспособни⁵⁸.

Жонглери и други слични забавувачи имало и во балканските државички⁵⁹.

Циркузантите во османскиот период настапувале во разни пригоди, најмногу во врска со раѓањето на султанскиот наследник⁶⁰.

Настапувале и на свеченостите кога се прогласувале нови мајстори⁶¹, на семејните слави кај аги и бегови⁶², како и кога султанот се враќал во престолницата⁶³.

Нивниот природен амбиент бил оној во кого имало многу народ, а панаѓурите, според тоа претставувале најочекуваните прилики. Тогаш и најмногу заработкаше, зашто биле опкружени не само со бројна, ами и дарежлива публика. Бидејќи и Македонија имала интернацио-

Циркузанти (XVI век)

58. Grattan Puxon, Ромите во Македонија и Византија, Гласник на ИНИ, год. XVIII, бр. 2, Скопје, 1974, 81–97.

59. Константин Јиричек, цит. дело, 196.

60. Румелийски делинци и празници... 230.

61. Исто.

62. Исто.

63. Дневникът на Ханс Дерншвам за пътуването му до Цариград през 1553–1555, Отечествен фронт, София, 1970, 112.

нални панаѓури, како Прилепскиот, Струшкиот и Струмичкиот, нивната посета во нашите краишта била честа и бројна.

Покрај циркузанти имало и магесници, жонглери со чаши, атлети, играчи со оган, голтачи на саби, борци-жонглери, жонглери со ласо, жонглери со ремења, оние што одат по растегнато јаже, стрелци и др.

Некои покажувале восхитувачка, скоро и неверојатна издржливост и вештина од која застанувал и здивот⁶⁴.

Посебна категорија од овие забавувачи биле пеливаните. Биле луѓе со неверојатна физичка сила и за некои никаков проблем не било да ја скршат и најдебела коска од тукушто заклан вол од коленато или да откратат глава на теле. Нивните меѓусебни борби биле борба меѓу титани⁶⁵. Заради престиж или заради хазарски натпревари некои богати бегови и аги инвестирале во нив и им биле мецени.

Средновековниот актер

Актерот во средновековието професионално сè уште не е дефиниран. Тој е и актер, и свирач, и комедијант, и пантомимичар, односно тој е типична сикретична појава. Физионимирањето оди бавно, мачно и долго. Всушност и никогаш нема да заврши и тоа е онаа убава страна што ја поседуваат и современите артисти.

Во двете крмчии, „Иловачката“ и „Белградската“, текстови од извонредно значење, настанати во XIII и XIV век, како преводи од византиското црквено право, но во кои има и многу содржини од домашниот, катадневниот живот, во тој однос се најдецидни. Во „Иловачката“ се вели: „аще кєсть шпил’мань рекшє глоумъць, ацик кєсть плєсъць или гудъць или свирал’никъ или ико-

64. Балканот во делата на странските патописци, 2, 1664–1779... 55–58.

65. Радован Самаринић, цит. дело, 337.

нѣкако житник нмыни.“⁶⁶, кое во „Белградската“, само се потврдува: „Скомрахъ или гоудьцъ или свиралникъ или инь нѣкы таковы глумци...“⁶⁷. Потврди за сето тоа има, се разбира, и на други места⁶⁸.

Таа недефинираност толку е нагласена што за една иста категорија естрадни уметници, свирачи, само со различни инструменти, се употребуваат и различни термини. Во илустрација на свирачи во дувачки инструменти во „Александрида“ (роман за Александар Македонски) од XIV век, стои белешката „пракавници“, додека за групата од други четири свирачи: мал барабан, (тарабука), псалтир (харфа), лаута (мала тарабука) и гусла, стои ознаката „глумци“⁶⁹.

Следниот, османскиот период го означува времето кога започнува процесот на блага диференцијација, која ќе тече и во вековите што следат. Во пописните дефтери од средината на XV век, покрај 30-тина имиња на „свирачи“ има и податоци за неколку „глумци“⁷⁰. Австрискиот дипломат Стефан Герлах (кој пет години бил во Турција (1573–1578) сртнал музичар кој во едната рака носел музички инструмент, а во другата голема – цепеница со која ја изведувал својата циркуска програма⁷¹, додека Мартин Гјуневег (1582), откривајќи го животот на Циганите, тврди дека тие се музиканти, што ќе рече „гуслари“, односно „маѓесници“⁷². Тој синкретизам, ете, продолжува.

66. V. Jagić, cit. delo, 97.

67. д-р Мираш Киновић... 18.

68. Исто, 18; Josip Lešić, cit. delo, 15.

69. Josip Andreis, dr Dragutin Cvetko, Stanka Đurić – Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 1982, 534.

70. Александар Стерјовски, *Македонски свирачи и глумци од XV век*, Современост, год. XXXI, бр. 10, Скопје, 1982, 74–88.

71. Немски и австриски пътеписи за Балканите XV–XVI в., Наука и изкуство, София, 1979, 332.

72. Исто, 413.

Актерот- ништожник и љубимец

Третирајќи ги театарските претстави за навреда на јавниот морал и богохулење, односно за голем грев, црквата многу рано ќе се стави во позиција да го ништи театарот, а актерите да ги гони. Навистина во многу од тие игри што биле прикажувани на сртсела, плоштатките, пред домовите или пред црквените порти имало и слободни сцени и отворени алузии, кои длабоко завлекуваа и ги навредуваа односите меѓу половите и беа против моралот што го проповедала црквата. Меѓутоа, тоа не е и основната причина за негаторскиот став и за хајката, зашто сепак третманот на паганството, а театарот и актерите се третирале за рожба негова, се основните причини за тој однос. Не можејќи да го искорени театарот, црквата ќе се нафризи врз актерот. Се фрлаат клетви, му се закануваат со тежок задгробен живот, му се препорачува покажување исто онакво какво што се препорачувало и за најголемите грешници. Му е советувано, доколку еднаш се откаже од таа дејност, никогаш повеќе да не ја прифаќа. Се оценувал дека е развратник, а неговата глума дека е разврат.

Од 114 струкови здруженија во 1568 год. здружението на актерите се наоѓа на претпоследното место, само пред лихварите, дворските, селските и панаѓурските шутови⁷³.

Бидејќи црквата не можела многу да влијае ниту врз масата заинтересирани, ниту врз учесниците, први на удар се најдоа свештениците, коишто, исто така, покажувале отворен интерес за нив. Им било забрането да се најдат на местото на претставите, а доколку случајно и се нашле им се укажувало веднаш да го напуштат.

73. д-р Мираш Кићовић, цит. дело, 19.

Од друга страна, пак, актерите биле најомилените и најпопуларните личности, нивната група – најпосакувана и најочекувана. Нивните игри се паметеле и се коментирале. Околу нив секогаш се ширел заразен смев и распојасано расположение. Уживале сите, и мажи, и жени, и стари и деца. Биле гоштевани и наградувани.

Многумина се третирале и за личности со посебни способности, не ретко и за пород на Божји суштства. Впрочем, примитивниот човек отсекогаш кога на поинаков начин не можел да ги објасни посебностите на поединецот, употребувал иста формула за полубог. Таква важела не само за поединците со извонредна, многу ценетата, физичка сила, и за многумина големи музичари (Орфеј), поети (Хомер). Во таа категорија спаѓале и лекарите, ковачите, пастирите, волшебниците⁷⁴. Ете, меѓу нив биле и актерите.

Впрочем, ваквото уверување никогаш не застарело, и денес е живо и функционира. Големи актерски имиња добиваат благороднички титули, околу холивудски филмски звезди се предат митови што ги доближуваат или ги поистоветуваат со оние на кои им се придавале божји способности или корења.

Почетоци на драмата и театарот

Претстави со маски од животни

Преобразбите во маски од животни првин имале чисто практична примена, ловецот незабележително да му се доближи на дивечот. Притоа, не само што ја ставал кожата на животно, ги имитирал и специфичните движења и однесувања на животното. Подоцна ќе дојде и магијата, со мимични игри да се влијае врз размно-

74. Marsel Mos, cit. delo, 85.

жувањето и подобриот лов, како на пример со играта „Кенгур“ во Австралија или играта „Бизон“ кај Индијанците во Северна Америка или игрите на животни во Огнена Земја⁷⁵. Сето тоа се одразило и во палеолитската уметност. Сега сликата ја има функцијата на симпатичната магија, убивајќи го животното на неа, полесно се убивало во ловот⁷⁶. Набргу маската ќе стане и тотем и преку неа племенските богови и мртвите предци се повикуваат да ја исполнат истата задача⁷⁷.

Употребата на маската продолжи и кога човекот престана да се занимава со ловот и кога земјоделието му стана основна преокупација. Првобитната функција била заборавена и сега служела за забава.

Во средновековниот Дубровник голем број маски, со разновидна форма, биле употребувани за време покладите⁷⁸. Во Цариград, сезонски работници (војнуци) пристигнати од Западен Балкан (Босна, Албанија и Македонија) во 1551 год. во празничните попладниња ја забавувале публиката изведувајќи претстави со маски од реални, но и имагинарни животни. Групите биле составени од 6–7 учесници и сите изведби се потпишале врз искуството донесено од родните места⁷⁹.

Два и пол века подоцна, според францускиот патеписец Пуквил, вакви игри биле изведувани како пред почетокот, исто така и по завршувањето на сезонската работа, од исти вакви работници дојдени скоро од истиите покраини⁸⁰.

Менажеријата животни што биле застапувани на овие претстави била необично богата. Се состоела од домашни, диви, но и имагинарни животни. Мечката, била

75. Špiro Kuljišić, cit. delo, 73.

76. Arnold Hauzer, *Socijalna istorija umetnosti i književnosti*, tom I, Kultura, Beograd, 1966, 8.

77. Rut Benedikt, cit. delo 94.

78. Константин Јиричек, цит. дело, 294.

79. Радован Самарџић, цит. дело, 119.

80. Румелийски делници и празници... 11.

најпопуларна. Понекогаш се употребувала нејзината кожа, во недостаток, замена – овчката. Сцените биле познатите: како спие баба и дедо, како се милуваат зет и невеста итн.

Маската од камила, исто така, стана популарна. Била употребувана не само на општите, селски или панаѓурски развлеченија, ами и во интимните, свадбарските. Една таква скрекаваме во Јагодина уште во 1584 год. Камилата била формирана со помош на платно и имала многу звонца, а пред неа одела музиката⁸¹.

Прейсїава со маска од камила во Ѓустендилско

Претстави со маска од камила биле изведувани и во Битола пред балканските војни. Во тогашната Ѓупска Маала живеел оџачар кој овие игри ги прикажувал пред секоја Нова година. Во нив имало и кратки дијалози. Бил наградуван со продукти и пари, кои домакините

81. Немски и австриски пътеписи... 437.

пред куќата ја изведувал играта, ги ставале во торбата обесена на вратот од камилата⁸².

Се разбира, со тоа не е исцрлен списокот на маските од животни. Тој бил богат, зашто имало и коњи, но и други животни⁸³.

Претстани со животни

Сепак, најраширените и најгледаните претстани биле оние со дивите или припитомените животни.

Ги имало три вида: фрлање поединец или група меѓу зверови, борба помеѓу животно и човек и претстава со дрерирано животно.

Првите потсетувале на грозните претстани од времето на Рим, кога во арената на Колосеумот се фрлал поединец или група (најчесто христијани) и им се препуштале на гладните зверови со оружје или без него. Вакви претстани имало и кај нас. „Супрасалскиот кодекс“, текст со длабоко минато кај Јужните Словени, сосема определено ги посочува⁸⁴, а „Синтагмот“ не само што ги потврдува, жестоко и ги осудува⁸⁵.

Покрај зверовите, осудениците на смрт и заробениците биле актерите во овие потресни и крвави претстани.

Борбата помеѓу мечка и борец („боримечка“) сепак била најчестата. Мечката била припитомена и канците ѝ биле скастрени, па во судирот и немало крв, но претставата се доживувала со восхит заради гигантската сила на човекот. Една конзола во Дуждовиот дворец во Дубровник, како камена пластика, го потврдува постоењето на борба на човек и мечка и во овој приморски град. Во Би-

82. Усно соопштение на Миха Зега, (25.III.1995).

83. Александар Матковски, *Отпорот во Македонија во времето на турското владеење*, том II, Мисла, Скопје, 1983, 127.

84. Стефан Каракостов, *Българският театър...* 40.

85. д-р Мираш Кићовић, цит. дело, 20.

тола и денес постои населба Боримечка што би требало да потсетува на тие борби.

*Борба помеѓу човек и мечка
(Копзола во Кнежевиот двор во
Дубровник)*

На нашите панаѓури и во преттурскиот период можеле да се сртнат многу вакви борци⁸⁶.

Сепак, најпопуларни и најбројни биле претставите со дресирани животни. Скоро и немало животно кое не се појавувало на сцената, имало мечки, кози, кучиња, магариња, дури и змии.

Џон Ковел (1675) присуствуval на претстава со полудресирана мечка. Била, според него, огромна, скоро колку коњ. Дресерот, односно сопственикот ѝ се обраќал со посебна почит, нарекувајќи ја со „Ху“ (што значело „Тој“, или „Господ“). Со

неа изведувал „разни гаволии“, ја влечел, играл, односно правел привлечна и возбудлива претстава⁸⁷.

Мечкарството во Битола, како што укажуваат турските документи имало, исто така, долга традиција. Првите забележани мечкари се од далечната 1652 год.

86. д-р Ј. Сажковъ, *Панзионите въ сръдновъковна Македония*, Македонски прегледъ, кн. III, св. 4 (1927),

87. Балканот во делата на странските патописци, 2, 1664–1779... 54.

Тоа се Јован Мечкар од с. Добромири и Бачко Мечкар од с. Карамани⁸⁸.

Покрај мечки, се појавувале и други животни. Австроитецот Стефан Герлах во попладневните часови, околу 3 или 4, присуствуval заедно со стотината други набљудувачи во Истанбул на изведувањето претстави со мајмуни и кучиња⁸⁹. Дресери на мајмуни и магариња Евлија Челебија сретнал во панаѓурот во Долјан (Струмичко)⁹⁰.

Се чини дека токму претставите со мајмуни биле најинтересните и најчестите. Тоа е причина дресерите на овие животни во Турција да формираат и посебен еснаф, наречен „мајмунции“⁹¹.

Како биле доживувани и како изгледале овие претстави податоци оставиле многумина. Ројнхолд Лубенау (1587) и Џон Ковел (1670), вака ги опишуваат.

Првиот опис, во врска со козел, гласи: „*Кaj нас во анои дојде еден Турчин со козел и со него правеше многу вештини: козелот играше, кога Турчинот му ѹееше, козелот исретуваше и скушташе еден појолем стап, стоеше на четири нозе на раката на Турчинот. Козелот се качи со четири нозе на колот ишто беше широк едвај една дланка. Животното скокаше низ еден обрач, одеше наоколу само со задниот нозе и носеше во предниот чаша за ѹиење. Козелот држеше со двејте предни нозе една сабја и играше со задниот нозе, ишто како што го имаша и ајдушикото оро. Тој се превртеше како човек: џадна, легна како мртвов човек на земјата и кога Турчинот викна дека доаѓа касатој, скокна на четири нозе*“.

88. Државен архив на Македонија, Поддречно одделение – Битола, Регестер на Сицил бр. 15, 2 декември 1652, бр. 415.

89. Стефан Герлах, *Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград*, Отечествен фронт, София, 1976, 117.

90. *Македонија во делата на странските патописци*, 1371–1777... 465.

91. Александар Стојановски, *Македонија во турското средновековие – од краток на XIV до почетокот на XVIII век*, Култура, Скопје, 1989, 139.

Претставата со змиите е уште поинтересна: „*Тој јо-
седуваше џеќи–шеќи пријателомени змии што ги чуваше јод
белата мантија и со помош нивна ги забавуваше луѓето.
Ги водеше од кај џешелкиште, од носот, од пазувиште на
лугето. Исто шака, им земаше ноќеви, марамички и
слични работи, па јоштоа им ги враќаше. Ако го чуеше од-
несувањето на лугето кон неговиот тиркови, не би вер-
увале на моите зборови. Еден човек ми се колнеше дека
овој извадил змија долга ѡоловина мечар од неговиот нос;
друг тврдеше дека му ставил мало џойче јод шайката
што јодоцна се претворило во змија; некој друг му дал
чаша вино и откако отишол да наполни уште една чаша за
него, се колнеше дека од чашата излејла огромна змија
и таа“⁹².*

Претстави во календарските обичаи и празници

Календарските и семејните обичаи, празници и обреди складирале огромен сублимат сикретнични појави, кои укажуваат на почетоците на драмата и театарот⁹³. Тоа е сосема очекувано зашто во обичајно – празничниот и обреден систем има многу анимистички претстави, но и многу верувања во магичноста на зборот. Сето тоа, проследено и обликувано со игра, со текст, песна, пантонима, глума, маски, преобразби, го одразува прапочетокот на новата сценска уметност.

Многу претстави има и во календарските обичаи и празници. А такви празници и обичаи ги има поврзани и со годишните мени. Ги има што се во врска со зимските празници, но и со пролетта, како и со летото и есента.

92. Немски и австриски пътеписи... 470, 858.

93. А. Д. Авдеев, *Происхождение театра*, Искусство, Москва – Ленинград, 1959; Даница С. Јанковић, *Драмски елементи у нашим народним играма*, Гласник Етнолошког музеја у Београду, XV, 75–93; Кирил Пенушлиски, *Македонскиот фолклор*, Мисла, Скопје, 1981, 508–540.

Најбројни и најинтересни се оние што се поврзани со повторното раѓање на пролетта. Во нив има мали драми и впечатливи театрарски претстави.

Се определивме сето тоа да го илустрираме со обичајот ешка. Намерно е направено, зашто неговата регистрација е извршена многу рано (1873) и истата ја прави директен учесник⁹⁴.

Ешкарите различно се именуваат: во Драмско и Серско се бубагери, во Неврокопско – бабунци, во Битолско – бабари, во Охридско – василичари, Скопско – памалари. Името ешкари го носат во Воденско и Костурско.

Обичајот што го нуди Д. Македонски е од село Емборе.

Празнувањето во Македонија се случува во зимскиот период (31 декември и 1 јануари), додека во некои други места (Тракија) се слави како пролетен празник⁹⁵.

Да се участвува во ешкари „*штоа е пофално нешто*“, тврди Д. Македонски. Во играта, по правило, не участвуваат страшливците и големциите, како и жените.

Имало две ешки: мала и голема. Во малата учествувале деца од 10–18 години и тие своите претстави и игри ги давале на 31 декември, додека во големата участвуваат возрасните од 18–40 години, што ќе рече и семејни луѓе. Д. Македонски кога се вклучил веќе бил оженет.

94. Д. В. Македонский, Два стари обичая, Периодическо списание на БКД, том. 37, 38, 1891, 256–263.

95. М. Арнаудов, Студии върху българските обреди и легенди, т. 2, 1972, 221–228; Добринъ Василевъ, История на българския театър от древноста до наши дни, Графиза, Варна, 1942, 8–9; Етиогенезис и културното наследство на българския народ, София, 1971, 146, 235; Радован П. Цветковски, Барбарскиот обичај во Демирхисарско, Развиток, бр. 4–5, Битола, 1974, 329–343; Георг Краев, За единството на ергенските маскарадни игри, Единство на българската фолклорна традиция, БАН, София, 1989, 214–242; Кузман А. Шапкарев, цит. дело, том четврти, 108.

Неколку дена пред настапот се вршеле трескавични подготвки. Се прибирале од роднините и приятелите облекла, фустанели, чепкени, панталони, палта, женски фустани, антерии, шамии и др. Исто така, се прибирале и ладни оружја: сабји, ками, јатагани. Истите се позајмувале и од муслимани, кои излегувале секогаш во пресрет. Оние што имале пари, купувале и маски за лицата, а некои правеле и коњи од дрво (но без нозе). Се ангажирал и музичар, кој во претставата е единствено платена личност.

На денот на изведбата, 31 декември, односно 1 јануари во раните утрински часови се прават последните подготвки, односно се пристапувало кон преобразбите. Некои се преобразуваат во Арапи па со саѓи ги црнат лицата и рацете, другите ги ставаат маските или женските фустани. Така комплетираната екипа, првин игра под звуците на музичкиот инструмент (гајда, кемане или тапани). Првото оро е во куќата што ќе е седиште на ешкарите, каде што вечерта ќе се вратат, ќе се гоштеваат и ќе го делат приходот. Потоа заминуваат во последната куќа од маалото, па ги редат една по друга. Преминуваат во друга маала, повторно од куќа во куќа, а понекогаш одат и во други села. Пред секоја куќа се игра оро. Невестите, кои се следсни од еден или двајца зетови, се упатуваат кон домаќините и на домаќинките и на секого што ќе биде таму, им ги префрлаат шамиите околу вратот, со зборовите: „*ешка, бабо, ешка*“. Ако некој дава отпор или не сака да даде подарок, зетовите ги потегнуваат сабјите и јатаганите, а и тогаш ако има отпор, присеконуваат напомош и другите ешкари. „*Во овој тој никој не може да се спаси од ешкарите и да не им даде пари, зашто во тој случај игра оружјето*“, вели Македонски. Штом го добијат подарокот невестата бакнува рака и парите ги врзува во шамијата. После невестите и зетовите се втурнуваат Арапите, коишто се пострашни, па и

тие браат пари кои треба да им ги стават на топузите. По Арапите настапуваат и оние што одат на коњи и оние што водат камили. За сето време музиката свири.

Доколку се случи две групи ешкари да се сретнат, слично како со русалиите, настапува крвава пресметка. Оние што ќе загинат не ги закопуваат со свештеник и во селските горбишта, ами настрана, најчесто каде што загинале. Тие гробишта се викаат – ешкарски.

Играта ешка очигледно е мала, динамична и набиена драма и интересна претстава.

Има драмско дејство и актери. Од влегувањето во домот, до заминувањето од него, следи постапка со повеќе елементи што има нагорна драмска линија, заплет и разврска. Сè почнува со оро (вовед), невестата се упатува кон домаќините да бара пари (заплет), се оди ред по ред и многу често доаѓа до судир заради одбивањето или скржавоста на домаќините. Реагираат и останатите членови, зетовите, Арапите и оние што се со коњчиња и камили и постои опасност од отворен жесток судир (кулминација). Домаќините ги исполнуваат желбите и дејството продолжува во надолна линија. Крајот е со благопожелби, бакнување рака и мирољубиво заминување.

Во претставата има многу маски, реквизити и кости-ми.

Лицата што учествуваат се: домаќини и ешкари. Првите се вовлечени, но стануваат активни двигатели (даваат – не даваат награда), а ешкарите се од два типа: висок и низок персонаж. Во нискиот спаѓаат Арапите, облечени во искинати алишта, или женски алишта. Тие не ја покриваат главата со маска, ами лицата ги црнат. Имаат и торби.

Високиот персонаж (андрогин) се оние што имаат маски и оружје, со што е подвлечен воинствениот карактер, оттаму понекогаш и камшици.

Во играта има коњи (некаде мечка), но и камила. Тоа е зооморфно обредно лице. Камилата како и коњите ги водат или јавачи или чувари.

Младоженецот е статичен, дејството му припаѓа на невестата (преоблечено момче).

Иако не е централна фигура, ешкарската екипа има предводник. И тој му припаѓа на високиот персонаж.

Свирачот игра многу значајна улога. Тој е од високиот персонаж. Задолжен е за музиката, ритмичното движење и неговата музика престанува кога се редат благопожелбите.

Во претставата има и многу модулација на гласот, ритмични игри и пантоними. Шамиите и игрите спаѓаат во таа сфера. Таа има за цел да создаде опуштеност, веселба и расположение, како и секоја претстава⁹⁶.

Слични претстави со подруги значења и цели, има и во игрите лазара, додоле и други⁹⁷.

Драмски елементи во семејните обреди и празници

Во богатата палета на семејни обреди и празници, кои се повразни со најзначајните моменти од животот на поединецот и семејството, како што се: раѓањето, свадбата и смртта, има богатство од драмски елементи. Понекогаш е и тешко да се излачи кога завршува драмата а кога започнува обредот.

Раѓањето, кое е со многу ризик за животот на породилката, но и на членот на семејството што треба да дојде на свет, поврзано е со многу магични постапки. Посебно се оние моменти што се и најrizични, кога раѓањето не оди со леснотија. Во тој случај, како што

96. Георг Краев, цит. статија, 227.

97. Етногеография на България, БАН, София, 1985, 110–127; Ivan Kovačević, Semilogija rituala, Prosveta, Beograd, 1985, 29–115.

говори Шапкарев, се прават редица постапки за да ѝ се олесне на родилката. Тогаш има и многу елементи што ѝ припаѓаат на драмата.

Целата куќа е возбудена од исходот и драмата што се случува. Иако по правило никој, освен членовите што не можат да се одбегнат, не треба да дознае за породувањето „за да не се мачи родилката“, всушност во овој случај не само што сите дознаваат и го исчекуваат исходот, ами во собата на родилката влегуваат и излегуваат постари жени, па и многу други, и на тој начин и целото село дознава. За да ѝ ги олеснат маките и да помогнат, сите што се вклучени во процесот преземаат магични постапки. Првин, алиштата ѝ ги испревртуваат и оние што висат, но и оние што се наоѓаат во ковчегот. Потоа се упатуваат кон огништето. Го мијат синцирот врз кои виси котлето и железото во димникот и водата ѝ ја нудат на родилката да ја пие. Во меѓувреме во паница ставаат страк од сува трева наречена „Богородична или пречистена рака“, која е донесена од Св. Гора⁹⁸.

И сè така, постапка со постапка, со многу магија. Колку породувањето станува потешко и понеизвесно, толку тие елементи се надополнуваат и се збогатуваат. Во неа, покрај родилакта која е пасивна, вклучени се повеќе стари жени, но и домашните. Сите се дел од една несекојдневна, возбудлива драма со неизвесен крај.

Многу драма има и во свадбените церемонии почнувајќи од давањето збор, свршувачката, па до одведувањето на невестата пред олтарот и нејзиното доведување во новиот дом. Драмски набој има во секоја постапка. Има смеа, радост заради формирање ново семејство, но и многу солзи. За да го елиминира сето тоа и општото расположение да се потенцира, поединци,

98. Шапкарев, цит. дело, том 4, 7.

најмногу чаушот, ја имаат задачата да прискокнат напомош⁹⁹.

Многу драмски елементи има и во врска со обредите околу мртовецот. Самата смрт сама по себе претставува потресна драма. Тоа е миг кога семејството и пријателите се разделуваат засекогаш со покојникот. Многу постапки треба да се направат да се искаже болот и да се потенцира разделбата, но и да се заштитат другите од нејзиното повторување.

Детски иadolесценски драмски игри

Имитирајќи го животот, децата многу рано започнуваат да градат и да изведуваат драмски игри. Преку нив се едуцираат, доживуваат и многу радости. Повеќето се куси, со набиени драмски елементи, претстави, во кои има и актери, и реквизити, но и режисер. Некое поголемо дете, како што соопштува Марко Цепенков, ги распределува и раководи со улогите и играта. Според, него, се викал „башарија“.

Наједноставна, набиена со драматизам, која ги има сите елементи на збиена драма, со катарза на крајот е онаа што им е позната на сите деца, која се вика „Чук, чук, Стојанче“. Со неа се воведува младиот, најмалиот во светот на драмата. Има во неа текст (дијалог), актери, дејството оди во нагорен тек и до кулминација („Арно да влезам, да не имаш некое куче да ме лани или касни, ил некое маче да ме драсни?!“). Доаѓа и брз завршеток и катарза¹⁰⁰.

Такви драмски игри, сега за поголемите деца, во кои, исто така, има драмски набој, се и оние што ги за-

99. Исто, 80.

100. Марко Цепенков, цит. дело, 9, 350.

бележа Цепенков, а кои се викаат „Воденичари“ и „Пошта“¹⁰¹.

Поголеми разлики меѓу детските иadolесценските драмски игри нема. Обете се градат врз забавна основа, разликата е што вториве се посложени, во нив има и танц, има и песни, има и пантомима.

Една ваква, која ја опишува Рајко Жинзифов, а која се играла за време гумно (во лето) или за време додека се луштат кочаните од пченка (зиме) е онаа во која има две спротивставени страни, сега врз половата двојбеност. Има и градител на играта. Меѓу нив има дијалошки дуел, смешки и фиктивна борба¹⁰².

Една друга, во која учесниците се само девојки, се играла во Кумановско во крајот на 19 век и се викала „Војска“. Наместо дијалог се употребуваат песни со наменска содржина. Девојките се две групи, разделени на 50–60 чекори, во нив има гласници („сејмени“ во Овчеполието или „аберции“). Задачата нивна била да формираат друга група. Тоа одвлекување и намалување на едната и зголемувањето на другата група ја полнат играта со драмски набој¹⁰³. За ваквите драмски игри види повеќе кај Т. Чубелиќ¹⁰⁴.

Шутот и комедијата

Шутот колку што бил постојан и тежок социјален проблем за сите општества, бил и непријатна и грда слика на секое село и град, исто толку бил и забава и привлечено развлечение. Неговиот придонес во развојот на

101. Исто, 356.

102. Рајко Жинзифов, Публицистика, 2, БАН, София, 1964, 195–196.

103. д-р Јов. Хаџи Васиљевић, Јужна Стара Србија, (Кумановска област), Београд, 1909, 398–400.

104. Tvrko Čubelić, Povjest i historija usmene narodne književnosti, Zagreb, 1988, 278–296.

жанрот комедија, како воопшто и на драмата е незаби-
колен, тој стои во прапочетоците.

Суштествувањето „бес“, според христијанското тол-
кување, било основната причина за една посебна
душевна состојба на поединецот, која се манифестира со
постапки надвор од вообичаените. Муслиманското тол-
кување е сосема поинакво: лудоста е „вдахновение“, лу-
диот е во милост божја, вели тоа¹⁰⁵.

Бил катадневна појава. Кампот му се наоѓал по гро-
биштата, губриштата, напуштените куки и плевни, по
зафрлените агли од улиците, чаршиите, панаѓурите. Бил
и во манастирите, каде, посебно агресивните и опасните
добивале подруг третман. Бил неизбежен декор и на
царските палати. Гозбите на хунскиот водач Атила не
можеле да се замислат без професионалните свирачи и
пејачи, но и без неизбежниот шут, кој ги разгалувал при-
сутните внесувајќи бранови смеа¹⁰⁶. Во средновековните
европски дворови речиси е официјален и присакуван за-
бавувач. Шекспир не го заборавил, неговиот *Хамлет*
имал нежни зборови за него.

Во таа категорија несрекници, а присакувани заба-
увачи имало и други категории, какви што биле цуци-
њата, глувите или глувонемите. Последниве посебно би-
ле ценети во султанската палата¹⁰⁷.

Она што се изведувало со шутот било жива, дина-
мична и интересна комедија. Шутот бил главниот актер.
Имало и аниматор(и), и учесници. Присутната публика
истовремено била и набљудувач но и градител. Главни-

105. Македонија во делата на странските патописци, 1371–1777... 222; Исто,
1778–1826, 19–20, 663–664.

106. Гръцки извори за българската история, Том I, Българска академия на нау-
ките, София, 1954, 117.

107. Балканот во делата на странските патописци, 2, 1664–1779... 273.

от напор на сите, посебно на аниматорот бил да се доведе шутот во тотална неконтролираност и да прави сцени кој кај присутните ќе предизвикаат смеа. За таа цел тој се дразни, се поведува каде што не очекува, се поттикнува да фантазира и да се замислува во улога што ја присакува.

Еве две такви комедии од почетокот на XX век од Битола:

Првата е со Tase Mrсулче, неагресивен шут, кај кого рацете кај зглобовите му биле испревртени нагоре и не биле способни за употреба, значи бил и сакат. Бил парталав и смрдлив, чие место на живеење биле битолските улични ѓубришта. Бил облечен со облека составена од крпа на крпа и со фес, чија поранешна боја не можела да се препознае.

Додека копа во уличното ѓубриште, заинтригирано фрла поглед кон двете господици, наконтени и набелени, заедно со нивниот придружник, познат битолски конте и шегација, како му се приближуваат. Воодушевен од господиците, Tase за миг го остава копањето и стаписано се загледува кон нив. Придружникот сфаќа дека може да направи комедија, кон која ги приволува молкума и господиците. Сите тројца синхронизирано настојуваат да одбере една од нив, онаа која најмногу му се допаѓа. Тој е нерешителен и засрамен. Одеднаш се отрезнува, можеби и ја сфаќа играта. Комедијата сега добива нов тек, бара пари за да одговори. Господинот го прифаќа тоа, вади пари и му ги дава. Така конечно Tase Mrсулче се определува за едната, засрамено замумлувајќи. Тоа е повод за експлозија на смеа кај тројцата пред изненадниот шут. Не сфаќајќи што се случи, останува зашеметен

и со прикован поглед кон трите силуести што исчезнуваат зад првиот агол¹⁰⁸.

Цуце и глувонем во
султанскиот двор (XVII век)

Втората комедија е од битолска пивница. Главен актер, со лик на Дон Кихот, е познат битолски шут. Си замислува дека е директен потомок на Александар Македонски, дури и негов законски наследник. Се замислува и за голем љубовник, кој завел многу убавици, меѓу другите и една руска книгиња, кога бил, највдно, во Русија, која од него останала и бремена. Претпочита да го именуваат со кнез Евангелиј Николаевич Донгар. Тоа е доволен повод да се изрежира комедија. Целта на комедијата е повторно и

по кој знае кој пат да ја репродуцира неговата богата љубовна историја. Потајни намигнувања, реплики, потпрашања дејството го градат во една насока, да протече фалбениот монолог. Шутот се потплатува со цигари и пијалок. Присутните во пивницата потпомагаат со потпрашања, фалби или негации. Така, конечно, започнува комедијата. Сите се во тотален театар. Кога

108. Григорије Божовић, Приповетке, Српска књижевна задруга, Београд, 1926, 8–9.

дејството е завршено и нема што повеќе да се цеди, општата смеа значи дека маските паѓаат, за-веста паѓа, актерите стануваат обични посетители на кафеаната. Шутот не ја сфаќа комедијата и играта. Другиот ден истото ќе се повтори, но со друг режисер и други учесници. Донгар и сега ќе биде главниот актер¹⁰⁹.

Битолски градски шут
Шапкуре

Импровизирани драми

Слично на комедијата во која шутот е главната личност и во импровизираната драма нема готов текст. Таа е рожба на миг, живее додека се создава и умира веднаш штом се одигра. Сходно на тоа, нема реприза. Ролите можат да се договорат, но и не мора, нема костими, нема шминка, нема суфлери. Сè се движи спонтано. Наспроти тоа, има целина, има вовед и крај, има драмски набој, има главна личност, има и главен креатор. Импровизацијата еrudimentирана драма во која способ-

^{109.} Исто, 16–27.

носта за преобразба е најбитниот сегмент. Само тоа дава право да се биде дел од играта и да се ужива во неа. Нејзината тематска определба е секојдневието. Таа не открива туѓи и непознати средини, реконструира или имитира настан и личности што се околу нас. Го одбира и јазикот на секојдневието.

Јавно срамотчење нечесна жена (XVII–XVIII век)

Ваквите импровизирани драми ги имало отсекогаш и во разни варијанти се случувале често.

Во крајот на XIX век, чираците, калфите и некои младичи од Велес воспоставиле обичај на свадбите или

на другите веселби да импровизираат претстави кои во основата биле фарси¹¹⁰.

Импровизација се случила и на 3 февруари 1902 год. во шумите на Сетинска Планина. Ја организирале и ја извеле комитите во овчарските колиби. Се случила покрај добро забревтан оган и во добро расположение. Креатори биле неколку комити: Кице, Дине Кљусов и Абдураман. Тројцата на турски жаргон започнале разговор меѓу Курд и Анадолец. Со дијалогот, со комични реплики, се оцртувала расовата тапост и тромост на Турчинот. Во таа игра се вклучил и дедо Јандре, кој дотогаш бил само дел од расположената публика. Сите се смееле од сесрце¹¹¹.

Во манастирот „Св. Јован Бигорски“ во зимските вечери, кога мијачките печалбари масовно се прибираат во своите огништа, исто така била прикажана импровизирана драма. Во нејзиното организирање биле вклучени неколкумина, а иницијативата ја дал еден културен деец од Мијачијата, Христов, кој и оставил бешеки за драмава. Бил вклучен и месниот учител Љутфиев, кој, по сè, играл и една од насловните ролji, а останатите учесници биле Харитон, Софрониј и Марко Плешката.

Драмата имала две сценски појави. Првата се случува во Будимпешта, делумно во Ниш и Скопје. Еден Мијак, кој бил на печалба и кој со голем труд спечалил 40–50 наполеони тргнува на пат за Галичник. Пристигнува во Ниш и се прибира во една крчма каде што крчмарката Лујза (Љутфиев), го ограбува. Успеала да го направи тоа зашто бил под дејство на алкохол. Од Ниш, галичанецот пристигнува во Скопје, на железничката

110. Јордан Леов, *Сто години велешка гимназија*. Општински одбор на ССРНМ, Титов Велес, 1961, 148, б. 5.

111. Хр. Силяновъ, *Писма и исповеди на единъ четникъ* (1902), Македонски наученъ институтъ, София, 1927, 59–60.

станица, каде што многумина настојуваат да го придобијат за гостин.

На крајот, откако има контакти и со турската полиција, галичанецот успева да позајми четири мецидии и да пристигне дома, во своето село.

Следната појава се случува во неговото родно место¹¹².

Куклен театар

Макар што има тврдења дека куклениот театар кај нас е импортен и од подцнежен датум, односно дека треба да се поврзе со доаѓањето на Турците на Балканот, факт е дека кај нас има дамнешни традиции и дека се среќавал уште во далечните IV–V век. Неспорно е дека турското доаѓање му даде посебен поттик и дека вистинскиот развој започнува токму по XV век. Во секој случај, иако тоа надворешно влијание не треба да се потцени, треба да се знае дека и домашниот куклен театар има своя историја и дека имал и паралелен развој со турскиот.

Од куклите што биле познати, поважни биле: марионети, кои се движеле со помош на конци, кукли што се монтираат директно на прстите и ги претставуваат ликовите на Арапи, Цигани и др., потоа кукли од дрво, кои можат да се превркаат и заземаат разни позиции, кои, впрочем, се прават и денес, кукли од растенија, од крпи и др. Во таа бројна менажерија треба да се приододадат и обредните кукли кои се среќавале за време карневалските веселби и обредните празници (Лазар, Герман и др.).

Понекогаш куклата се формира на прстите. Во играта „Адам и Ева“ показалецот, средниот и прстот до него, од едната и другата рака, формираат глава со партали и

^{112.} Васил Иловски, *Театар во манастир*, Пристапни предавања, прилози и библиографија, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 1969, 48–49; Ристо Стефановски, *Театарот во манастирите*, Театарски гласник, бр. 18, Скопје, 41.

конци, а останатите два прста, палецот и малиот – раце. Едната рака ја претставува Ева, другата Адам. Во претставата тие играат, се милуваат, спорат и се борат, односно прават драма.

Нашиот човек од минатото правел кукли и од растенија, односно од кочани, од липови дрвца, од стебленца и плод од афион, од обични метли итн.

Куклен шеашар на среќисело (1860–1880)

Куклите од кочани биле многу популарни зашто биле едноставни за обработка, а кочаните секогаш можеле да се најдат прирака. Можеле да послужат и како марионети, при што се поврзувани со конци и со нив се играло на маса или столче. Примитивно биле обликувани и во нив се препознавале одредени ликови, во зависност од вештината на оној што ги обработувал. Претставите со овие кукли, како и поголемиот дел слични претстави, биле проследени со музика. Во нив имало жив дијалог,

многу закачки, теми од секојдневниот живот и многу пантомима. Бидејќи претставата била надополнета и со додатоци – песни, станувала мошне интересна и привлечна. Гротеската и фарсата имаат основна интонација во нив.

Сè на сè, куклениот театар за нашиот човек бил мошне интересен, бил чест и се изборил за правото да се третира како аниматор за понатамошниот развој на театарот кај нас.

Преод од овој до поновиот театар претставувал оној што го имало често по нашите села, а особено бил активен за време опшите собири на младите, кога со исти вакви кукли, а со помош на светлина, нивниот одраз се рефлектираше врз белиот сид, прераснувајќи, така, и во театар со сенки.

Францускиот Каниц, кој го прокрстарил Балканот, оставил интересни сведоштва за овој вид забава. Оставил и цртеж и тој засега е единствениот за овој театар. На пртежот се скрекава марионетски театар, што се изведува со помош на конци, а на сандук. Покрај кукловодот, пред групата селани, има и мајмун, а и музичар кој ја дополнува претставата со звуките на музичкиот инструмент. Публиката, возрасни мажи и жени, но и деца, со интерес ја следат претставата¹¹³.

Театар со сенки

Заради верската забрана да се појавува жив човек на сцената, во исламските земји рано се развија куклениот театар и театарот со сенки. Последниот е познат со името „караѓоз“ (црноокиот), кој понекогаш се именувал и како куклен театар, но бидејќи потекнувал од Средниот Исток, бил познат и со името „Кинески театар“. Два

113. Етнография на България, том III, Духовна култура, Българска академия на науките, София, 1985, 324–325.

централна лика се присутни во него, итроман, односно духовит шегација и хади Евад-ефенди, глупчото, кој се когаш е насамарен и изигран. Покрај нив се појавуваат и селанецот Бекри Мустафа, потоа, пијаници, странци, Евреи, Грци, Ерменци, па дервиши, тельали, рибари и др. Поаѓајќи од личностите, произлегува дека третирал сцените од обичниот живот. Многупати заради преостриот јазик, особено заради исмејувањето и критиката на везири и султани, бил забрануван, а артистите затворани.

Инаку, театарот со сенки е марионетски. Дејството се изведува со помош сплеснети фигури, со платно и бледа светлина. Нивните силуети се одразуваат врз платното и истите биле движени од вешт манимулатор, кој им го позајмувал и говорот¹¹⁴.

Артистите биле Турци, но и Евреи, Грци и др. Омилено место за нивните претстави биле јавните собиралишта – плоштадите и кафеаните, но и интимните и домашните интериери.

Французинот Жан Тевено (1655–1657), соопштува дека бројните настапи на овие артисти се случувале на јавните места за времето Рамазан, кога муслиманите го очекувале големиот празник и кога луѓето масовно исплесувале од своите домови¹¹⁵.

Меѓутоа, театаров бил присутен и во домовите. Со артистичките екипи се договорал настапот, времето и наградата. Тие морале да го почитуваат кукниот ред, но и дискретноста на муслиманскиот дом. Шоазел Гуфие (1799), соопштува: „*Караѓозош и иѓрачиште ѝи йокажувааш своиште шаленишти во главната йросторија на кукаша во која се йовикани, йокрај сойсивеникош, негови-*

114. Александар Матковски, *Отпорот во Македонија*, 2, ..., 334–337.

115. Балканот во делата на странските патописци..., 1402–1657, 428–429.

што машки деца и пријателиште кои тој ги поканил. Една решеткастата преграда ја дели оваа просторија од салонот каде што се наоѓаш неговите женски, неговите керки, неговите роднини од женскиот пол и пријателките кои што ги имаат покането¹¹⁶.

На тој начин сите биле присутни на настанот и сите уживале во игрите со помош на сенки. Се разбира, овој театар го скрекуваме и во домот на султанот¹¹⁷.

Ваквиот театар многу често го имало и во турските бањи. Муслиманката вообичајувала еднаш или неколку пати во неделата да оди во јавната бања (амамот) и таму да ја задоволува страста за капење, уште повеќе за женско дружење. Така амамот за подолг период од османската историја за жената стана „англиска чајанка“. Тука имала средби со пријателки, тука ја уживала единствената женска слобода, но ги доживувала и развлеченијата што биле организирани. Едно од нив било и следењето театар со сенки¹¹⁸.

Се разбира, за да го сконцентрира вниманието на пробирливите уживатели на овој вид забава, актерот морал да биде духовит, да биде и на висина на задачата. Во зависност од успехот била и висината на наградата, која се прибирала со ваганче¹¹⁹.

Англичанецот Едвард Лир (1848) тврди дека при неговата посета на Битола сретнал група артисти. Веројатно биле членови токму на некоја ваква марионетска трупа или на театар со сенки¹²⁰.

116. Исто, том 2, 1664–1779, 360.

117. Исто,

118. Исто, 349.

119. Македонија во делата на странските патописци, 1827–1849, 124–125.

120. Исто, 659.

Овој театар во Македонија интензивно живеел до балканските војни. Во градовите Скопје, Гостивар, Тетово, Охрид и др. места го имало и до Втората светска војна¹²¹.

Тој имал свое влијание врз развојот на театралското дело и среде Македонците, зашто и тие, покрај Турците биле чести негови консументи. Популарен бил и во Битола.

Литургиски драми

За разлика од католичкиот Запад, каде литургиските драми (мистерии, муралитети, дијалози) биле општоизвестни и многу популарни, источното православје во многу посокрона форма ги негувало истите. Сепак, познатите библииски сцени биле присутни и кај нас. Тоа биле: патот во Витлеем, мудреците кај Ирод, Иродото советување со книжевниците, Убиството на децата, Враќањето на мудреците од Ирод, Јавувањето на ангелот пред Јосиф, Бегството во Египет итн.¹²². Во Византиска империја, посебно во Цариград, нив доста често ги изведувале¹²³. Бидејќи нашите земји биле во тесна врска со византиските случувања, и кај нас, во Македонија и Србија, ваквите драми влегуваат пополека¹²⁴.

Дека литургиската драма кај нас била позната, потврдува и црквеното сликарство. Сцената „Исмејувањето на Исус“ од црквата „Св. Ѓорѓи“ од Старо Нагоричане е резултат токму на тоа влијание. Меѓутоа, во турскиот период такви сцени биле познати, особено по XVII век, кога се појавува вертепот¹²⁵.

Англиските жени-патешественици Мекензи и Ибризи соопштуваат интересен податок. При престојот во

121. Александар Матковски, *Отпорот во Македонија*, 2, ..., 337.

122. д-р Мираш Кијовић, цит. дело... 10.

123. Стефан Каракостов, *Болгарски театър...*, 69.

124. Josip Lešić, cit. delo, 9.

125. Александар Матковски, *Отпорот во Македонија*, 2, ..., 128.

Прилеп во 1863 год. го посетиле и Марковиот град, интересирајќи се за Марко Крале и неговите преданија. Им било соопштено дека на неговиот ден еднаш годишно тој се појавува со својот Шарец и со сета воена опрема на полнок пред својата црква¹²⁶. Тоа не е ништо друго, ами влијание на литургиските драми во оживувањето на големиот епски јунак.

Во XIX век за оваа драма ќе се појави и посебен интерес и ќе започнат изданијата на некои од нив. Во 1858 год. С. Робовски ја издава „Службата или Жертва Аврамова“¹²⁷. После него и познатиот К. Пишурка објавува две, едната „Опелото на Исуса Христос, побългарено от Кръста С. Пишурка, Русчук 1869“, и второто, „Рахилиниот плач“, во 1872 год.

Бидејќи нашите градови, посебно Битола, имале тесна врска со Русе, претпоставката е дека тие доаѓале и во Македонија и имале свое влијание во развојот на оваа драма.

Српската православна богословија во Битола ќе му даде посебен потстрек на вертепот.

Монодраматичар и монодрама

Монодрамата и монодраматичарот се обликуваат долго и мачно. Од надарените поединци кои продлабочено го доживуваат текстот и истиот умешно и успешно им го пренесувале на другите, никнела кастата непрофесионални, но и професионални интерпретатори, чии сценски подиуми биле гозбените сали во дворовите, јавните собирни места како сретселата, панаѓурите, меаните, кафеаните, но и полутемните, зачадени простории на селскиот дом каде околу централното огниште се обединувало сето семејство.

126. Македонија во делата на странските патописци, 1850–1864, 587.

127. Васил Стефанов, История на българския театър, том 1, Академично изда-телство, „проф. Марин Дринов“, София, 1997, 23.

Монодраматичарот настапувал и во театрите.

Старите Грци многу долго не можеле да се откажат од него. Дури и во времето кога во Елада живеат и творат големите драмски писатели, монодраматичарот со театарот суверено владее. Следејќи ги старите традиции и сега тој е оној, исклучиво сам, како и поранешните, но и подоцнежните монодраматичари, употребувајќи бројни маски и модулација на гласот, да ја интепретира драмата. Есхил ќе го искачи вториот, а Софокле и третиот актер¹²⁸.

Се тврди дека Исус Христос бил добар познавач на еврејската прозна традиција и дека бил добар раскажувач. Богомилите своето учење наголемо го ширеле преку монодрамски настапи со раскажување приказни¹²⁹. Турските робови, клечејќи на колена, по цел ден ги слушале или ги раскажувале ваквите творби¹³⁰. Вештината во раскажувањето приказни било едно од задолженијата на ацамите (девојките) од султанскиот харем¹³¹. Евлија Челебија открива дека во Солун во неговото време имало вкупно 20 бозацилници и 17 многу живи, уредени меани и кафеани, во кои, покрај свиначите на саз, пејачите, рецитаторите на епски песни, мевотворците и имитаторите–комедијантите, настапувале и професионални раскажувачи на приказни¹³². Заедно со трговците и карваните, овие раскажувачи патувале од еден до друг панаѓур. Можеле да се сретнат и на панаѓурот во Долјан (Струмичко)¹³³.

Термините што се употребувале за нив и нивниот настап се позајмени од театрската терминологија. Спо-

128. д-р Милош Ђурић, *Историја хеленске книжевности*, Завод за уџбенике и наставни средства Србије, Београд, 1971, 251.

129. Стефан Каракостов, *Българският театър...* 79.

130. Радован Самарџић, цит. дело, 209.

131. Халил Иналцик, цит. дело, 121.

132. Македонија во делата на странските патописци, 1371–1777... 538.

133. Исто, 465.

ред западноевропските патешественици, раскажувањето нивно е „претстава“¹³⁴, односно тоа е „драма со најразлични карактери“¹³⁵, деловите се „чинови“¹³⁶, а „изведувачите според својата способност за хумор и претставување на деталот подеднакво се умешни како и најдобрите европски артисти“¹³⁷.

Богомил како проповедник (Средновековие)

Покрај Турците, кои биле најбројни, имало раскажувачи и Арапи, Грци, Ерменци, но и наши луѓе¹³⁸. Имало и мажи и жени. Првите се викале „медаци“ (медијах—народен раскажувач) и „масалџе“ (масал—приказна, масалџе—раскажувачка на приказни). Мажите патувале од еден до друг крај на земјата, влегувалае во јавни објек-

134. Балканот во делата на странските патописци, 2, 1664–1779... 366.

135. Македонија во делата на странските патописци, 1827–1849... 77.

136. Балканот во делата на странските патописци, 2, 1664–1779... 336.

137. Македонија во делата на странските патописци, 1827–1849... 77.

138. Балканот во делата на странските патописци, 2, 1664–1779... 230.

ти, но и во домовите. Жените настапувале исклучиво во домовите. Седната на меки душеси и перници, во кругот на харемските жени, го презентирала она што мажите го правеле, главно, на отворен амбиент.

Покрај приказни, често обработувале и пословици. Имало методологија во нејзина презентација. Првин била кажувана пословицата, потоа истата била илустрирана со приказна или животна историја. Меѓу другите поговорки и пословици од првите децении од XIX век, биле обработени и овие: „Во кола удрена од бивол можете да фатите зајак“, „Не значи ако викате – „мед“, „мед“ дека тој самиот ќе ви дојде в уста“, „Оној кој јава на туѓ коњ, не стигнува далеку“, „Еден човек не може да носи две диньи под една мишка“, „Повеќе муви се собираат на капка мед, отколку на бочва оцет“, „Не верувајте му на сведокот кој носи чалма на главата“, „Иако јазикот нема кости, тој многу од нив крши“¹³⁹.

Кога настапувал добар раскажувач и доколку објавата била навреме и соодветно направена, тогаш се празнел сиот град, зашто сите се упатувале на местото на

Монодраматичар
(околу 1835 год.)

139. Македонија во делата на странските патописци, 1827–1849... 80.

настапот. Приходот, притоа, бил необично голем и за раскажувачот и за оној што го оставувал просторот. Претставата започнувала во приквечерието, траела до доцните вечерни часови. Артистот седнувал на подиум, обично на маса, поставена близку до прозорецот на кафеаната, а со цел да можат да го следат и оние што се внатре, а и оние во дворот. Имало многу што цело време стоеле простум. Вештите раскажувачи владееле сопршено со амбиентот и вниманието на присутните. Биле епицентарот, се следел секој нивни гест, израз на лицето, секој збор и начинот на кој е изговорен, тембарат, интонацијата и сето тоа длабоко се доживувало. Раскажувачот знаел да имитира луња, ветер, галоп на коњи, говор на поединци од класи, соживувајќи се со она што го презентирал, понекогаш знаел и да заплаче, да се смее, да се радува како дете.

Паузата настапувала најнеочекувано и на најдраматичното место. Божем да се одмори, повеќе да го наплати настапот, при што неговата капа патувала од еден до друг и во неа се фрлала наградата според желбите. Ваквиот одмор следувал уште еднаш, а можеби и уште еднаш. За тоа време тој го пиел своето кафе со локум, ја пиел полека ладната вода, додека присутните нетрпеливо го очекувале продолжението.

Во првите децении на XIX век во Истанбул беше се прочул како расен раскажувач Киз Ахмед (Девојката Ахмед, Налудничавиот Ахмед), кој од своите настапи богато живеел. Имел и своја кафеана каде се појавувал, но и многу го канеле и во другите кафеани, во богатите семејства, дури и во султанскиот двор, каде зад завесата настапувал пред хaremските жени. Тогаш внимавал и на речникот да не биде вулгарен¹⁴⁰.

140. Исто, 1827–1849... 78–82.

Монодрамата и монодраматичарот биле познати и во македонската средина.

Во Прилеп во 1882 год. монодраматичари често настапувале во литературни средби¹⁴¹.

На 24 мај 1923 год. а по повод празникот „Св. Кирил и Методиј“ учениците од Битолската гимназија дале концерт во Општинската сала. Истиот имал 13 точки, а во петтата настапил ученикот од VIII клас Момчиловиќ со монодрамата ПРЕД МАТУРАТА¹⁴². Монологот НА МРТВА СТРАЖА што го исполнил Г. Павловиќ, член на спортскиот клуб „Балкан“ на 19 декември 1925 год. во Битола, предизвикал голем интерес¹⁴³.

Меѓу двете светски војни еден од најпознатите раскажувачи на приказни бил Евреинот Аврам Јозеф Садикиро. Додека не го добил редовното вработување во противпожарната чета, се занимавал со торбарање (продавање на улици), но и тогаш, како и подоцна дополнителната заработка ја обезбедувал со настап по кафеаните како расен раскажувач на приказни. Раскажувал и интересни случајки и доживувања од разни земји, посебно од Италија, Шпанија, Турција, Грција и др. Насталувал и на семејните слави и свечености. Славата на голем и квалитетен раскажувач беше дошла и до Белград и Загреб и кога доаѓале туристи во Битола оттаму, нивна голема желба била да се сртнат со него¹⁴⁴.

Ова, се разбира, е само дел од прапочетоците на драмата и театарот.

141. Славко Димевски, *Седумдесет и пет години на театарот во Прилеп, Нова Македонија*, 18 октомври 1962, 4.

142. Концерат *Битољске гимназије*, Битољски трговински гласник, г. I, 23 мај 1923, 3.

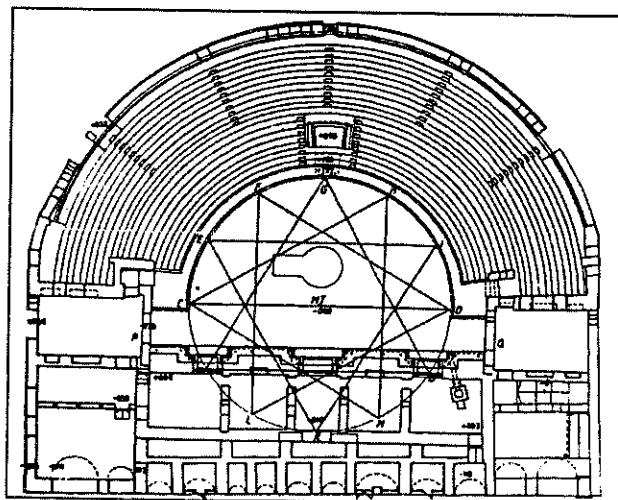
143. Концерат С.К. Балкан, *Лужна звезда* г. 4, бр. 173 (43), 26 декември 1925, 2.

144. Гоѓи Димовски–Цолев, *Битолските Евреи, Друштво за наука и уметност*, Битола, 1993, 144.

Хераклејски традиции

Поаѓајќи од археолошките наоди може да се извлече заклучок дека во античкиот град Хераклеа Линкестис, основан од Филип II Македонски, театарскиот живот бил не само разновиден, но и богат. Тоа не се однесува само на хеленистичкиот, ами и на периодот кој е познат како римски, а кога, во градот е подигнат и античкиот театар. Тоа е и сфатливо, зашто Хераклеа Линкестис е еден од поголемите и позначајните градови во овој дел од Балканот. Откако ќе се постави патната врска меѓу Јадранското и Егејското Море со Виа Егнатиа, тогаш неговото значење и културната содржина уште понагласено се зголемуваат.

Во Хераклеа во хеленистичкиот период биле познати дитирамбот, диониските, ателанските лакрдии, но и трагедијата и комедијата. Двата споменика, единиот на Досенус (глумец, лакардијаш) и фрагментите на глава на

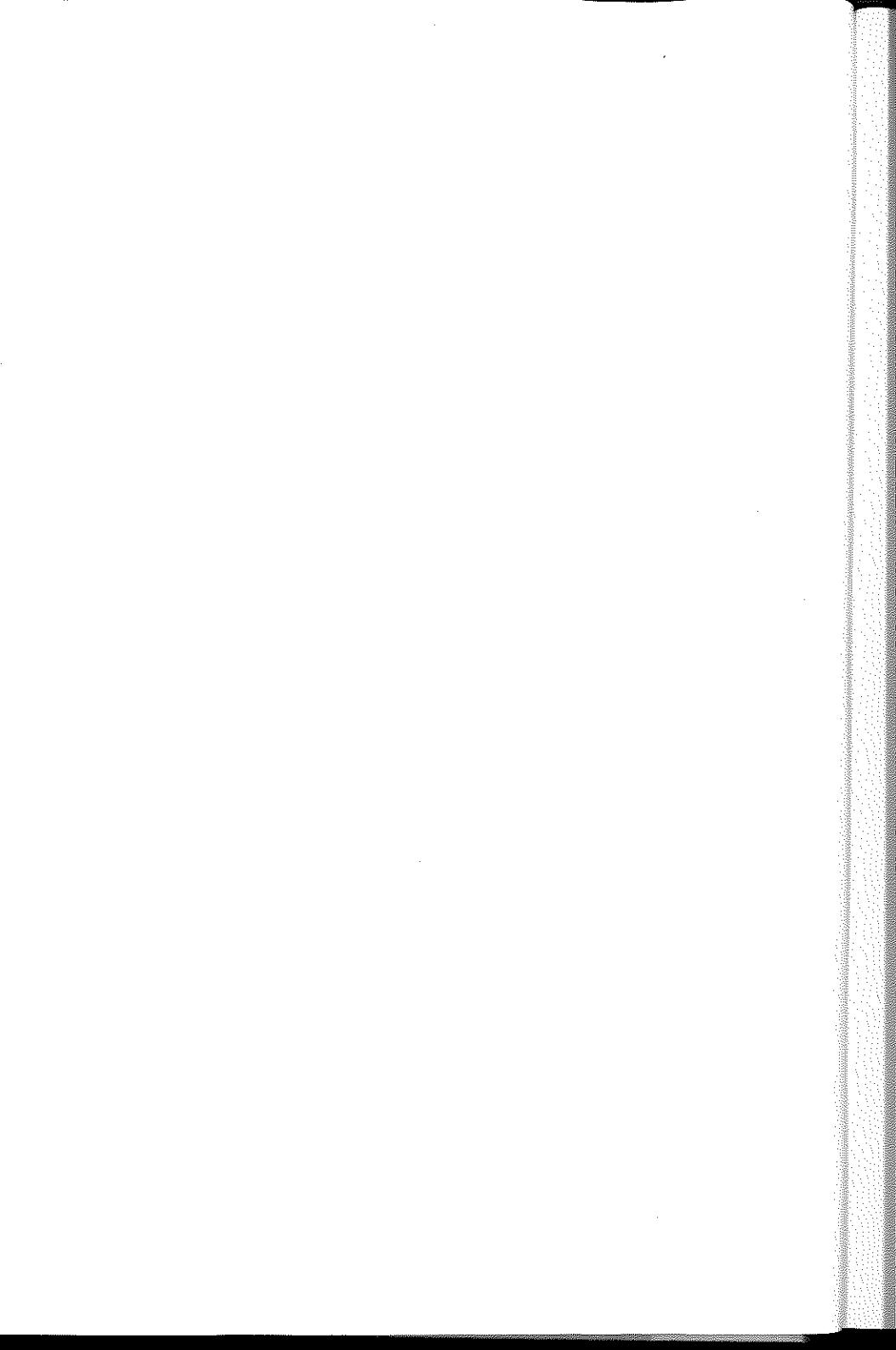

Хераклејскиот амфишеатар

Менандар (343–292 пред н.е.) најзначајниот комедиограф, потоа маските од мермер даваат со право да се претпостави дека драмскиот живот во овој град бил жив и во континуитет присутен.

По подигањето на театарот според пропозициите на големиот градител Полио Вигривус од I век п.н.е., овој живот уште повеќе ќе заживее. Театарот бил импозантна градба што се вклучувала во урбанистичкиот амбиент на централното градско подрачје, кој овозможувал да се прикажуваат и театрски, но и други претстави. За жал, кога интересот за драмските претстави во римскиот период спласна, сцената се преуредува и се употребува за гладијаторски борби¹⁴⁵.

145. Tome Janakievski, *Античките театри во Република Македонија*, Завод за заштита на спомениците на културата, природните реткости, музеј и галерија – Битола, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1998, 13, 33, 76.

Гледалишта

Отворени

Сретсела

Во Македонија сретселата биле познати и како гуми¹, мегдани², плоштади³. Се наоѓале во социјалното јадро, во средината на населените места, всушност она-му каде што се соединувале сите селски патишта или на крајот од селото, во ливадата или до селската црква. Ги имало и во средновековните населени места, ги имало и за време Турците. Некои нивни специфики во 1567 год. забележал патешественикот Пигафета⁴, а во 1621–1622 год. и Полјакот Самоило Твардовски⁵. Васил К'чнов, кој во крајот на XIX век ја прокрстарил Македонија, дал и детален опис⁶.

1. Рајко Жинзифов, **Одбранни творби**, Предговор-коментари Гане Тодоровски, Мисла, Македонска книга, Култура, Наша книга, Скопје, 1986, 158.
2. Стојан Христов, Сечко, Разгледи, год. XXX, бр. 8–10, Скопје, 1988, 594, Д-р Јов. Хаџи Василевић, Град Битољ, Београд, 1911, 10.
3. Ф. Каваев, Белешка за зборот плоштад, Македонски јазик, год. IV, бр. 1, Скопје, 1953, 8, 11.
4. D-r Petar Matković, **Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI veku** (putopis Marka Antuna Pigafete ili drugo putovanje Antuna Vrančića 1567 god.), RAD JAZU, knj. 100, Zagreb, 1890, 123.
5. Д-р Хр. Кесяковъ, **Стари пътувания пръвъ България**, Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, София, кн. XI, София, 1894, 158.
6. Аноним, **Пътуване по долините на Струма, Места и Брегалница**, Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, кн. X, София, 504.

Основите на нивното настанување веројатно треба да се поврзат со „дрвото на животот“, дрвото – запис. Под влијание на христијанството во нив се настанал и селскиот заеднички крст. Мијаците под сретселското дрво ги донесувале најзначајните племенски одлуки⁷. Сепак, биле и останале значајни социјални собиралишта. За време празниците таму се виеле трите ора (на девојките и жените, на момците и на средовечните мажи), се раѓала првата љубов, се обидувале мажите преку физички натпревари да ја испробаат силата (оттаму името мегдани). Таму циркузантите и комедијантите, свер-оборци или дресерите на животни и птици ги давале своите интересни точки, а гусларите и другите пејачи го презентирале репертоарот.

Прв спомен за битолско сретсело, поточно плоштатка која била и пазар и социјално собиралиште е од 1434 год. Тоа е пазарот врз кој подоцна ќе се обликува и зацврсти прочуениот битолски централен пазар – Житни пазар. Во вакафнамето на Сунгур Чауш беј за првпат се споменува неговото место⁸. На ова место се случувале и „живи драми“. Во 1750 год. е егзекутиран младиот Ангел Битолски, подоцнежен христијански светец⁹. Житни пазар и во поблиското минато било место каде идните брачни парови ги наоѓале животните сопатници. Такви специфики ги имал и меѓу двете светски војни¹⁰, но и за време бугарската окупација во Втората светска војна¹¹.

Со менувањето на ориенталниот амбиент на Битола и со неговата христијанизација, која ќе се случи нагласе-

7. Тома Смиљанић, *Мијаци, Горна Река и Мавровско Поље*, Српски етнографски зборник, кн. XXXV, Београд, 1925, 51–52.
8. D-r Hasan Kaleši, *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*, Priština, 1972, 81.
9. Румелийски делинци и празници от XVIII век, Отечествен фронт, София, 1978, 362.
10. А.Т., *Пазарни дан за удаваче на житном тргу у Битољу*, Време, 8 јул 1937, 7.
11. Народни традиции въ Битолско, Пелистерско ехо, г. I, бр. 22, Битоля, 30 май 1942, 3.

но во 19-тиот век, започнува и процесот на интензивното пренесување на селскиот менталитет и обичаите во градот. Сретселата и содржините поврзани со нив, стануваат нагласено обележје и за градот каде христијанската концентрација е видлива. Енклава со скоро чисто христијанско, македонско население, со доселеници од полските, мариовските и демирхисарските села е Гени Маале (јени – ново). Тоа веднаш се одвои со рески гранични линии и специфики. Таму ќе се оформи познатото Сретсело.

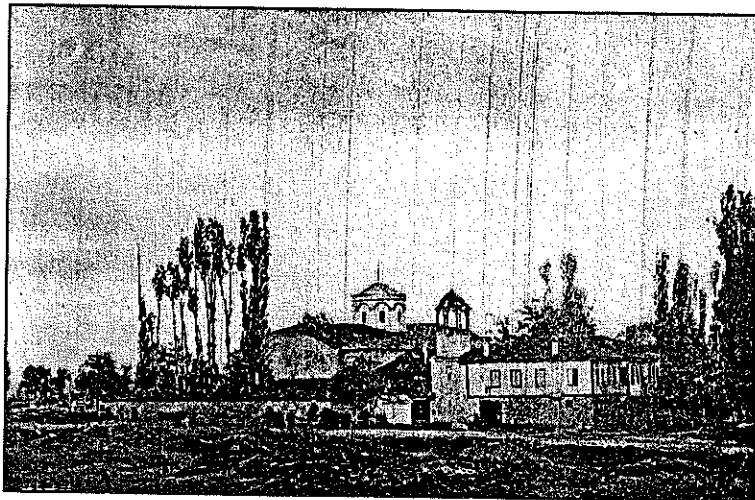
Покрај него, во негова близина ќе никне уште едно сретсело, Кај Гупците. Се наоѓало на широчинката покрај реката Драгор, веднаш под мостот познат со името Кај Сали. Таму денес има индивидуални станбени згради. Во минатото и тука за време празниците вриело од луѓе, збрани околу орото и бучната музика. Се појавувале понекогаш и мечкари, дресери со мајмуни, но и некој комедијант (сојтарија).

Овие не биле и единствените. На Баирот биле познати со имињата: Кај Зарија (Горен Баир), Кај Арапката (Среден Баир) и Кај Кулукот (Долен, Смилевски Баир)¹², меѓутоа постојани или повремени сретсела се формирале и во другите делови од градот. Меѓу попознатите било она кај Света Недела. Тоа станувало атрактивно за време празниците, посебно на „Градскиот“ (како што го викале селаните), односно „Селскиот“ (како што го именувале граѓаните), Велигден. Онаму каде што живеела градската елита, вакви места немало, но чорбаци и чорбачиски семејства можеле да се забележат низ сретселските забави и собири.

Сретсела се сретнувале и низ другите агли на градот. Ги имало во Арнаут Маало, Салаташ Маало, Кај Гази-

12. Вл. Влаховић, *Неколико запажања о народним песмама у Битољу*, Гласник Етнографског музеја у Београду, кн. XIII, Београд, 1938, 86.

јарницата и на др. места. Децата тука ги играле своите игри, биле и утрински собиралишта за добитокот што требало да појде на пасење. Во неделите таму се виеле

Свепонеделскиот меџдан (крајот на XIX век.)

ора. Меѓу двете светски војни тука се разви и една нова и голема љубов-фудбалот. Секое маало што имало ваков меџдан, имало и маалски тим.

Повремено на ваквите меџдани за време празниците можеле да се забележат и пеливани. Имало и борби со гасаци. Постоеле познати одгледувачи на гасаци – борци чии сопственици многу држеле до одгледувачко реноме. Публиката учествувала во борбите со навивање и со обложувања.

Посебните настани, интересни за поширок круг заинтересирани се случувале на места што биле посетувани од повеќе граѓани. Еден кој привлекол голем интерес меѓу двете светски војни, а кој се одржал на плато-

то пред Црвената касарна (денес Спортската сала) била играта – шах со живи фигури. Истата во месец јули 1923 год. беше ја организирало Соколското друштво¹³.

Излетишта и кафеански бавчи

Благодарејќи на раскошната околина, Битола отсекогаш имала бројни, популарни и често посетувани излетнички места. Факт е дека Турците имале посебен афинитет кон зеленилото и водата и дека таа своја голема љубов ја пренеле и врз останатите битолчани. Еден посетител на Битола од крајот на 19-ти век, како ласка, забележал дека ниту едено градско население од големата Турција не ги сака своите излетнички места и не ужива толку страстно во нив како битолчаните. Понекогаш половина од градското население излегувало надвор од градот да ужива на дарот на природата¹⁴. Разните видови забава, во кои вклучени биле и куклените и претставите театар со сенки, биле уживање за сите.

Евлија Челебија во средината на XVII век тврди дека околу Битола во неговото време имало 20–тина излетнички места и дека најпопуларно и најпосетено било она што се наоѓало од западната страна, а кое ќе понесе толку впечатливо име – Мало Кралство (Довлецик). Го избрал и по негова иницијатива се уредило, поетот Лаели, роден битолчанец, подоцнежен, службен, дивански поет. Според Челебија, на секој агол од ова место имало ледини, седишта во ладовина и зеленило, места за игра и забава. Покрај реката Драгор имало 70 до 80 вкусно испланирани и подигнати летни куќички, колиби и базени. На Довлецик се играле хазарни игри, чочеци, а имало и

13. Н. Соколски јавен час, Битолски трговински гласник, г.1, бр. 23, 12 јула 1923, 3.

14. Д-р Јов. Хаци Василевић, цит. дело, 48.

многу други задоволства¹⁵. Оваа популарност ќе се протегне особено до првите децении на XIX век, односно до оној познат масакр врз албанските старешини извршен во 1830 год. Но иако не со истата посетеност Довлецик и понатака продолжил да прибира свет желен за забава и развлеченија. Продолжиле чочеките и свирките до балканските војни често биле изведувани и претстави на театар со сенки и куклени претстави¹⁶.

Други популярни места за излет биле уште и Кисела Вода, Крсторскиот манастир, Под Каваци (од десната страна на реката Драгор, под Црни Мост), Пред ановите (кај Педагошкиот факултет), Астаане–башчеси, Милет–башчеси и др.¹⁷.

Уредено излетничко место што го спомнува Евлија Челебија било и Тумбе Кафе, Во почетокот на XX век го облагородил валијата Абдул Керим паша и според него било наречено Керимпашино Брдо¹⁸ и така било познато до 26 јуни 1921 год. кога епископот Јосиф не го преименувал на јавен и масовен собир во Александрово Брдо¹⁹. И тука се организирале забави, се приредувале и претстави. Една била на 17 јули 1938 год. организирана од Противпожарната битолска чета²⁰.

И кафеанските бавчи, почнувајќи од XIX век станале популярни места за развлеченија. На патот за Лерин од Битола со децении на ред во втората половина на XIX век се наоѓале Абди–пашините кафеани. Имале

15. Македонија во делата на странските патописци, I, 371–1777, Мисла, Скопје, 1991, 425–426.

16. Според тврдењето на Сотир Димовски, чиј татко Диме бил музичар и бил вклучен интензивно во овој живот на Довлецик (Соопштение дадено во 1983 год.

17. Д-р Јов. Хаџи Василевић, цит. дело, 48.

18. Ѓ.П. Симион, *Керимпашино брдо*, Развитак, г. II, бр. 27, Битола, 12 март 1921, 2.

19. Развитак, г. I, бр. 42, Битола, 26 јуни 1921, 2.

20. Кермес, Битољске новине, год. I, бр. 7, Битола, 16 јули 1938, 3.

пространи и постојано зелени ливади. Се идео на излет, но и изморените патници наоѓале удобства за одмор²¹.

Кафеана која меѓу првите ангажирала и пејачки била онаа која во крајот на XIX век се наоѓала кај дешешниот Ловечки дом. Се викала „Итаат“²². Тука, според сеќавањето на постарите битолчани се изведувале и куклени претстави и театар со сенки²³. Во почетокот на XX век во нејзината близина се наоѓала и кафеаната „Терпси“²⁴.

Скраја од градската врева била онаа кафеана со пространа бавча, која имала и многу добра течна вода, позната како Гургур Чешма. Популарна била како во XIX, така и во XX-тиот век²⁵. Познато излетиште била и за време на бугарската окупација²⁶. Нејзиниот интегритет и популарност престана откако по ослободувањето покрај неа беа подигнати Фабирката за шекер, Фабриката за кекс и бомбони и др.

Кафеаната „Пролет“, наспроти Касарните (денес ул. Партизанска) беше популарна особено меѓу двете светски војни. Тогаш стана и бордел.

По Првата светска војна, браќата Манаки вложиле големи средства бавчата на разрушениот хотел „Ројал“ да ја оспособат за прикажување филмови. Бројот на местата изнесувал 300²⁷.

Покрај реката Драгор, од нејзиниот десен брег, подолу од Црни Мост и во турскиот, но и во подоцнежниот период се наоѓала многу популарна летна бавча – Каваци.

21. Кузман А. Шапкарев, Записи, Приредил д-р Томислав Тодоровски, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, Скопје, 1990, 184; Македония, Сборник от документи и материали, Българска академия на науките, София, 1978, 300.
22. Петър Завоевъ, Писма отъ Македония, София, 1916, 128.
23. Според тврдевето на Миха Зега (Соопштение од 1991 год.).
24. Ъ.П. Симион, цит. статија.
25. Д-р Јов. Хали Васильевич, цит. дело, 49.
26. Патронни празници въ Битоля, Пелистерско ехо, г. I, бр. 29, 29 юлий 1942, 2.
27. Александар Крстевски, Киноприкажувачката дејност во Битола од почетокот на столетието до 60-те години, Кинопис, год. V, бр. 8, Скопје, 1993, 14.

Ја посетувале и муслумани и христијани и во неа не ретко можеле да се доживеат претстави од куклен театар и театар со сенки. Комедијанти изведувале скечеви и мали театрарски претстави. Станала популарна не само кај жителите на блиските маали, ами и среде битолчани воопшто²⁸.

Меѓу двете светски војни популарна кафеана била и Каж Фики, која се наоѓала во месноста Боримечка. Имала уредено плато, на кое се организирале и игранки. Многупати тука се давале и концерти. На 27 мај 1923 оваа бавча ја одбрале Русите емигранти од Битола да го дадат својот концерт. Иако истиот се совпаднал со прославата на железничарите, која се одржувала во Општинската сала, концертот на Русите бил масовно посетен. Од бројните интересни содржини, особено внимание привлече настапот на г-цата Подашаков, која морала неколку пати по барање на публиката, да го репризира истиот²⁹.

Тоа се, се разбира, само еден мал дел од големата бројка излетнички места и бавчи што се наоѓале во и околу Битола.

Бавчата на хотелот „Босна“

Отворен простор со театрарска намена, единствена од ваков вид во Битола, била бавчата на хотелот „Босна“. Се наоѓала во потесното градско подрачје, токму меѓу хотелот „Босна“ и зградата на Театарот. Станала многу популарно и често собиралиште и за кафеанските развлеченија, но и за вљубениците на театарот, особено непосредно по Првата светска војна. Лесно прилагодлива веднаш се преобразувала во театрарска арена во летни-

28. Усно соопштение на Петар Петров

29. Забавник, Битолски трговински гласник, год. 1, бр. 18, 6 јуна, 1923, 2

те месеци. На 23.VIII.1914 год. тука била дадена првата драмска претстава ТИЕ ЧЕТВОРИЦАТА од Г. Заполјски³⁰. Во случај на невреме салата на хотелот „Босна“ била алтернативно решение. Така скоро ниту една претстава не се случило да биде одложена или откажана³¹.

По возобновувањето на театрскиот живот во Битола во 1923 год. бавчата продолжила со театрската традиција. „Битољски трговински гласник“ на 23 мај 1923 год. јавува дека управителот на театарот Мих. Лазик набавил нов декор од скромните материјални резерви и дека претставите од саботите веќе започнале да се прикажуваат редовно³².

Немањето евиденција на местата и слободното располагање и преместување на столиците бил најгорливиот проблем. Тоа раѓало неред, нервоза, дури и болни, нејзино и груби расправии. На 17 мај 1923 год. се случил токму еден таков инцидент. Разгневен татко и маж, кој со себе го повел и целото семејство, а за билетите платил висока цена од 100 динари, не можел да најде место. Не можел да му помогне дури и никој од одговорните. Не е познато како завршила непријатната расправија³³.

Популарноста на бавчава не била засенета и по возобновувањето на зградата на Театарот. Во летните месеци продолжила да ја има функцијата што беше си ја изградила. Белградскиот комичен театар во 1934 год. бесплатните, катавечерни летни претстави ги давал токму

30. Ѓорѓи Димовски – Цолев, Битолскиот театар во Првата војна, Развиток, бр. 1, Битола, 1967, 75.

31. Исто, 76.

32. Позоришне недеље Битољски трговински гласник, г. I, бр. 16, Битола, 23.V.1923, 2.

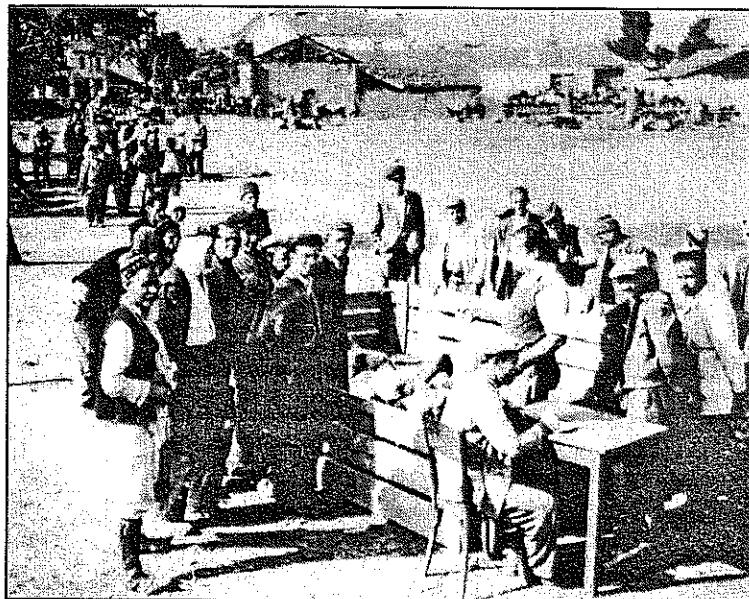
33. Позориште у Битољу, Јужна звезда, Битола, 24 мај 1923, 2.

во неа, макар што подобри услови нудел театрскиот објект³⁴.

Ат–пазар

Место, каде првин еднаш, потоа и двапати неделно се случувале импровизирани, „живи драми“, со комични интонацији бил Ат–пазарот.

Отсекогаш бил во склопот на чаршијата и секогаш го зафаќал долниот дел. Во XVII век се наоѓал подолу од Хацибеговата цамија (Кaj Рибарницата). Како што рас- тела и се ширела чаршијата, дуќаните се намножувале, се потиснувал надолу, па во XX век конечно се пресели до Прилепското Чаде и Евриската Маала.

Ат–пазар во петазарен ден

34. *Нови сјај*, г. I, бр. 4, Битољ, август 1934, 4.

Ат–пазар бил плато пространо, неоградено и полно со животински измет. Имал чешми каде се напојувал добитокот, мали дуќанчиња од касапи, ковачи и други занаетчи, директно поврзани за потребите на добитокот и нивните сопственици. Пред конечното истиснување од градот се оградил и уредил. Добил и примитивни штали, кантар и др.

Во крајот на XIX и почетокот на XX во него се продавал крупниот добиток (коњи и крави). За овците постоел специјализиран пазар (Овчи пазар). На Ат–пазар во крајот на XIX век се продавала и дограма³⁵. Заради бројноста на посетителите станал мошне привлечен за комедијантот, циркузантот, шутот, просјакот, за сопствениците на дресирани животни, како и за сите што сакале да заработка на брзина нудејќи забава. Доаѓале и многу мечкари со своите мечки. Во таа врволица од луѓе и животни, лъбопитни и заинтригирани набљудувачи и купувачи, сеирции, денгуби, ситни цепчии, мајтапчии имало и луѓе што граделе евтина забава и развлечение. Здружени случајно или намерно збрани, за предмет одбираат збунет и неискусен селанец што дошол да продаја крава или друг добиток. Околу нив скокотливите сеирции, кои кикотот невешто го прикриваат повремено се вклучуваат во живата комедија за да биде уверлива. Здружено наивецот како фудбалска топка го предаваат од еден до друг. Кога ќе се исцрпи регистарат од комедијалниот арсенал, вирвениот и засрамен наивец се препуштал сам на себе да се трезне и конечно да сфати дека бил предмет на подбишега. Другите поаѓале на друго место на друга реприза. Откратено од рацете на сопственикот или од колот, испаниченото добитче, влечејќи го јажето по земјата, скока ненадејно преку целиот простор, преку луѓето и животните. По него и по сопствените

35. Д-р Јов. Хаши Васильевић, цит. дело, 25.

никот што се пуштил да го запре, се ори и смеа и викотници „А, држ го!“.

Најбројно, најинтересно и најбучно, било кај цамбазите. Биле луѓе со богат дух и фантазија. Голема мајсторија била, својствена само за нив, дооден коњ да се продаде за првокласен. Горопадност од зашеметувачки фалби, споредби и впечатливи метафори, странични поддржувачки коментари и подбуџнувања, поединечни случајни или договорни лицитатори, кои учествуваат само додека не се загреј и не се фати за јадица потенцијалниот купувач, ја правеле сцената жива и динамична. Јавното испробување на физичките способности на коњот и финализацијата на обработката на купувачот, значело финале на интересната комедија.

На Ат–пазар, меѓутоа, се случувале и мали трагедии. Љубопитно селанче, кое за првпат доаѓа в град и пошло да ја разгледува околината самоиницијативно, го изгубило патот и сиот во солзи бара помош од минувачите. Закрвавени соседи, продолжувајќи ги меѓусебните расправии, со стапови или ножеви ја окончуваат расправијата. Бесен пес, следејќи ги стадата се нафрла врз минувач. Ат–пазар запаметил и јавни егzekуции. Една била на Александар Турунцев³⁶.

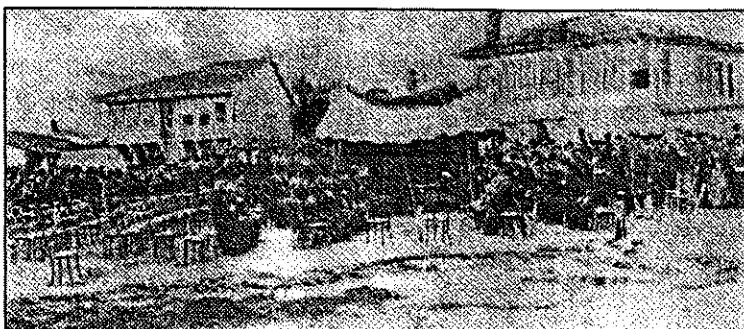
На него секогаш било така живо. Следниот пазар нешто ќе се повтори, нешто ќе биде ново, но по правило ќе биде возбудливо, интересно и за паметење. Многу од тие случајки ќе се раскажуваат со сласти во маалските или кафеанските средби.

36. Р.Р., Македонска легенда, Обесването на Туранджата, Пелистерско ехо, год. I, бр. 8, Битоля, 21 февруари 1942, 3.

Објекти

Театарот на Абдул Керим паша

Меѓу ретките високи османски службеници што служувале во Битола, а кои зад себе оставиле високи оценки и многу позитивни зафати, особено од комунал-

Поставување ѕемели на Абдул Керим пашиниот театар (1897)

ната сфера е европски надоењиот и определениот дивизиски генерал (ферик) Абдул Керим паша. На тешкото и одговорно место валија дошол директно од Високата порта, со многу признанија и со многу одличија. Со јасна визија за она што треба да го направи, храбар и бескомпромисен, пред сè, честит, должноста ја прими на 20 април 1895 год. Указот за назначувањето бил прочитан според востановената практика, пред резиденцијата и пред многуброен народ, пред дипломатскиот кор и пред службениците што требало да му служат. Во практиката и запрепастувачка новина бил личниот настап во кој препорачувал меѓуетничка и меѓуконфесионална толеранција, рамноправен третман на сите граѓани пред властта, гонење на корумпираниите службеници и брзо подигање на паднатиот углед на воената и цивилната администрација во вилаетот.

Не само што од другиот ден секојдневно ќе го спропада на дело она што го говорел, ами презел и дела со кои Битола ќе го добие оној лик на европиски уреден и убав град. Се разбира, со тоа се здобил и со многу силни непријатели, особено меѓу конзервативните имами и оштетените службеници, но и со многу голем углед. Првите му го прикачиле погрдниот атрибут „ѓаур паша“, вторите ќе го наречат „мајче“.

Тој е оној што уредил дел од коритото на реката Драгор, што започнал потфати за градска канализација, што калдармировал повеќе улици, што го исуши блатото пред касарните и ги започна зафатите врз обликувањето на идниот Градски парк, што го уредил и облагородил со цвекиња и јорговани Тумбе Кафе, по што ова излетничко место битолчани почнаа да го именуваат со него-вото име. Подигна и повеќе јавни значајни објекти, како: библиотека, болница за сиромашни, лудница, рибниот пазар, многу дуќани покрај Драгор итн.

Сепак, најмногу се памети по подигањето на комплексот објекти во централното градско јадро, во кои спаѓале: хотелот „Шарк“ (подоцна „Босна“), објектот во кого подоцна била сместена Српската женска гимназија и зградата на Театарот. Бидејќи на тоа место се наоѓале муслимански гробишта и бидејќи отпорот на муслиманското население кон зафатот бил голем, како работна сила употребил затвореници, а акцијата ја презел во полноќните часови, кога градот длабоко спиел и никој не очекувал во невреме да ја поведе акцијата. Другиот ден при поставувањето на темелите, воената музика го украсувала чинот. Тоа се случило во втората година од неговиот престој во Битола, во 1897 год. Валијата не дочекал да го види театарот завршен, зашто изубиен од интригите што се плетееле околу него, во 1901 год., со оправдување дека има нарушен здравје, се повлекол од службата и заминал за престолнината. Меѓутоа, сеќава-

њата за него биле многу живи, па благодарните битолчани во 1933 год. решиле најдолгата улица во градот, „Охридска“ да ја преименуваат во „Керимова“. Жестокиот отпор дојден од Белград, била причина идејата да се реализира по ослободувањето, но сега со именување на една помала улица³⁷.

Градежните работи околу објектот ќе завршат дури во 1905 год., но и понатака недефинирана уште долго нема да служи за намената за која и почна изградбата. Имала партер, ложи и балкон, но немала сцена и сè додека не дојдат првите актери објектот ќе служи за пеливански дуели. Во сезоната 1908/9 год. била приодадена конечно и сцената и сега можела да отпочне со театарски претстави. Почнале да се прикажуваат првин турски драми. Секавањето за тој важен чин било живо и во 1937 год.³⁸ Премиерите на овој театар се викале „биринци програм“, а репризите „икинџи“. Женските улоги ги толкувале мажи³⁹. Наскоро во Битола започнале да доаѓаат театарски трупи од странство и своите претстави да ги прикажуваат и на сцената на овој театар. Во 1909 год. браќата Ташко и Коста Чому од Битола инсталирале кино–проектор, на сцената монтирале проекционо платно и започнале да прикажуваат филмови⁴⁰. Прикажувањето продолжило и откако во Битола дошла српската власт по балканските војни и тоа стана основната дејност на објектот и битолчани започнале, разбирливо, објектот да го именуваат со „Кино“ („Бисокоп“).

-
37. Проф. д-р Александар Стерјовски, Валијата Абдул Керим паша и Битола, Atatürk ve Manastır, Битола и Кемал Ататурк, Битола, 1948, 407–417.
 38. Василие Илић, Позориште у Јужној Србији, Сопоменица двадесетпетгодишњице ослобођења Јужне Србије, 1912–1937, Скопље, 958.
 39. Шеесет и пет годишница на театарот во Битола, Битолски весник, Битола, 10 октомври 1964, 7.
 40. Александар Крстевски, цит. статија... 9.

Но Театарот не престана да биде отворен и за специјални случаи. На 26 април 1914 год. во овој сега „Општински театар“, без слободно место да се најде се одржува концертот на прочуениот белградски ансамбал „Обилиќ“. Истиот настапи со многубројни музички точки, проследени со многу поздравни говори⁴¹. Театарската група „Тоша Јовановиќ“ на Михајло Лазиќ, која во Битола беше се стационирала скоро веднаш по доаѓањето на српските војски, своите претстави, за жал, во континуитет ги прикажувала во бавчата или салата на хотелот „Босна“, без да ги користи предностите што ги нудел наменскиот објект. Понекогаш требаше да се случи голем и несекојдневен настан, објектот повторно да ги прифати театарските претстави. Еден од нив беше доаѓањето на големиот актер и режисер Љуба Станојевиќ од белградскиот Народен театар. Сакајќи да создаде најоптимални услови за големиот гостин и за неговите претстави, управата на Театарот се одлучи да го користи него, кој во Битола веќе го именуваат како „Општински театар“.

Првата претстава на Станојевиќ со битолскиот театарски ансамбал во овој објект е на 11 септември 1915 год. Главната улога ја имал гостинот. Таа е популарната Гакометиева драма ГРАЃАНСКА СМРТ. Откако неколку пати беше најавувана, па одложувана, конечно настанот се случи на 11 септември со почеток во 20,30 часот. Високото реноме на гостинот, континуираниот интерес за претставата од локалниот печат, како и изборот на денот–саботата, направија со театарот да заживее целиот град.

Коментарот на битолскиот весник „Битольске новине“ од 12 септември е преполн со ласки, посебно за гостинот. „Многубројната јублика, пишува тој, ја разбра

41. „Обилић“ у Битољу, Општинске новине, г. 2, бр. 46, Битољ, 2 мај 1914, 3.

и *драма на ѕ. Станијевиќ и ја оцени досијојно. Награден со бурни ракојлескања по секој чин, уметникот беше оискиан и со букети цветиња, кои воодушевениште дами му ѝ фрлаа од ложиите. А посle третиот чин една гостоѓица од сиррана на јубликаша на сцената му предаде голем букет“⁴².*

И следните претстави, во кои главните роли ги толкувал гостинот од Белград, повторно се прикажуваа во Општинскиот театар. Тоа беа: ГОЛЕМИОТ ГАЛЕОТО (16.09); ВО ДОЛИНАТА (19.09); ФЕДОРА (23.09); ИНТИМНИ ПРИЈАТЕЛИ (25.09); СВОНАРОТ НА БОГОРОДИЧНАТА ЦРКВА (30. 09); ГОСПОЃАТА СО КАМЕЛИИ (2. 10) итн. Кога, пак, гостинот ќе замине од Битола и интересот за театарот ќе спласне, претставите ќе продолжат да се прикажуваат повторно во салата на хотелот „Босна“.

Набргу во Битола ќе влезат германските и бугарските војници. Театарот на Михајло Лазик ќе замине со српската војска, а театрскиот живот скоро наполно ќе замре. Со тоа и функцијата на објектот на Театарот ќе престане, барем за театрски претстави. И така ќе биде до возобновувањето по војната.

Управата на Битолската општина правејќи рекапитулација на штетите од Првата светска војна, кога Битола скоро наполно е разрушена, на 3 септември 1924 год., а со цел да изнајде начин за неговата санација и обнова, решава во списокот на оштетувања да ја пријави и зградата на Театарот и да побара обештетување од фондот за репарации⁴³. Објектот, меѓутоа, во општиот список на оштетените згради од оваа војна, направен толку педантно од српските воени власти, а кој се однесува од 2.XII.1916 до 25.IX.1918 год., кога било и најинтензив-

42. Из позоришта, Битолске новине, год. 1, бр.164, 12. 9. 1915, 2

43. Државен архив на Македонија, Подрачно одделение Битола, Фонд Битолско поглаварство, Записничка книга бр. 15, 3 септември 1924, 169–170. (Попната Записничка книга)

ното бомбардирање, не се наоѓа⁴⁴, што ќе рече дека не е оштетен или не е оштетен во онаа мера за да се побара оштетата, па иницијативата на Општината ќе пропадне.

Како споменик на невремето и негрижата, со исчадените и голи сидишта објектот ќе остане таков до 1924 год., односно додека не започне конечно обновата во која ќе се вклучи сиот град и власта од Белград.

Крајот на Театарот е болен и неправеден, ќе исчезне од градежната слика на Битола засекогаш со подигањето на Домот на културата. Носталгичните битолчани никогаш не го прежалија.

Инаку, покрај оваа, Абдул Керим паша ќе подигне уште една театарска зграда, Театарот на Тумбе Кафе. Битолчани имаа навика да одат на излет во овој локалитет, кој се наоѓал на дофат и бил мошне привлечен, па подигањето и на оваа зграда во 1900 год. е очекувана⁴⁵. За жал, и за оној, како и за третиот од османскиот период, за кој информира Мехмед Тевфик, подетални податоци нема⁴⁶.

Општинска сала

Најпознатата, истовремено и најпопуларна сала во Битола, од која дого време ќе зрачи интензивниот службен, социјален и културен живот била Општинската сала. Почнувајќи од 1918 год., кога ќе ја замени салата од хотелот „Босна“ долго ќе го носи атрибутот Градски културен центар. Сè што ќе се случува во сферата на музиката, театарот, во врска со разните приредби, поврзано е со неа. Во неа се одржуvalе и редовните и вонредни-

44. Д-р Никола Сотировски, Хроника на градот Битола во годините на големата војна (1916–1918), Прилози, бр. 5, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1964, 66–99.

45. Ѓ. П. Симион, Керимпашини брдо, Развитак, г. 2, бр. 27, 12 март 1921, 2).

46. Мехмед Тевфик, Кратка историја Битољског вилајета, Браство, г. 27, Београд, 1933, 240)

те собранија на општинските и околиските пратеници (оттаму и нејзиното најпознато име – Општинска сала). Долниот кат од 1923 год. бил за Државната трговска академија, горе, салата на театарот. Бидејќи, училиштето се наоѓало на Алимпијевата улица, салата започнала да се вика и „Алимпијева“. Откако зградата на Театарот била возобновена започнала да се двои со името „Стара театрарска зграда“⁴⁷, а улицата покрај неа (денес 29 Ноември) до Втората светска војна за „Театарска улица“.

Општинската сала била во една од трите згради со ист двор на поранешната Машка грчка гимназија (денес поблиску до Домот на културата). Првин била подигната аゴлната, онаа меѓу двете улици. Во 1845 год. ја посетил Виктор Иванович Григорович⁴⁸. Во 1847 год. настрадала во пожар⁴⁹. Заради тоа, а и заради нараснатите потреби и таа била возобновена, но била подигната и новата. Наскоро и вторава била возобновена. За таа цел во 1881 год. се повела широка акција за прибирање материјални средства. Биле организирани и доброворни концерти⁵⁰. Уште од стартот се потврдила како незаменлива за дополнителните активности. Во XIX век грчките гимназијалци ги изведувале гимнастичките вежби, се давале концерти, театрарски и други претстави, како на учениците, така и на сите грчки трупи што ја посетувале Битола⁵¹.

Ненаменски градена и премногу експлоатирана, постојано барада адаптации и реновирања со што апсорбирала голем дел од општинскиот буџет. За поситни по-

47. Самоуправни гласник, г. II, бр. 6, Битола, 15 март 1926, 7.

48. Македонија во делата на странските патешественици, 1827–1849... 571.

49. Јордан Хади Константинов – Цинот, Избрали страници, Приредил Блаже Конески, Мисла, Скопје, 1987, 62.

50. Државен архив на Македонија, Подрачно одделение Битола, Аналитички инвентар од збирката издвоени документи (втора категорија), I, 1881.

51. Ѓорѓи Димовски, Училиштата во Битола до 1918 година со посебен осврт на гимназијата до 1945 година, Гимназија „Јосип Броз – Тито“, Битола, 1965, 10.

правки во 1924 год. биле потрошени 3.000 динари⁵², во 1925 – 5.000⁵³. Толку биле потрошени и во 1926 год.⁵⁴ Во 1923 год. добила персиски килими, каса и гардероба, но и бифе⁵⁵. Во 1924 год. била реновирана, бојадисана, се набавиле и нови седишта сето тоа за вредност од 30.000 динари. Исто толку биле потрошени за декорот, за одделението за гардеробата и за инсталацијата на електричното осветление, како и за некои поситни интервенции⁵⁶.

Театарските претстави што се изведувале во неа се рекламирале во локалниот печат, но и преку разните форми за јавното известување, меѓу другото и со печатени програми. Во нив се печателе името на писцата, имињата на глумците, цената на влезниците и сл. Според еден плакат од 27 март 1926 год. може да се заклучи дека салата имала четири зони: серкл и три реда. Место во серклот чинел 20 динари, во I ред – 15, II – 10, а во III – 5 динари. Билетите можеле да се набават на касата на театарот (пред претставата), односно во печатницата на Ристо Кирјас (преку денот) која се наоѓала во близината и која, всушност, ги печатела објавите. Ваквите програми чинеле еден динар.

Салата на хотелот „Босна“

Почнувајќи од 1913, па сè до 1939 год., кога од пожар ќе настрада, салата на хотелот „Босна“ прерасна во центар, втор по ред, на културниот живот во Битола. Во годините на Првата светска војна била и единствена. Заради местоположбата и политичката безбојност (странските пропаганди не беа навлегле во неа) извесно

52. Записничка книга бр. 15, 21 март 1924, 104.

53. Исто, 293.

54. Исто, кутија I, д. 15, стр. 8.

55. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 2, Битола, 11 февруар 1923, 2.

56. Архив на Македонската академија на науките и уметностите – Скопје, Фонд Театарот во Битола, АЕ 11/1.

време била и привлечно катче на малубројните интелектуалци и на сите оние што сакале да комуницираат во пријателски амбиент. Била пространа и светла, имала и мала сцена, односно можела да биде собирилиште за културни активности. Била и единствената театрска сцена за време Првата светска војна, но и потоа, односно до адаптирањето на Општинската сала. Италијанецот Пјетро Чинези во 1906 год. беше поставил кино-проектор и платно и започнал да ја афирмира новата уметност, филмот со бурлески⁵⁷. За жал, од 1908 год. хотелот и салата преминуваат во рацете на националистички инструираните Грци, па од него ќе направат политички клуб, затоа посетите ќе се редуцираат и многумина со зазор ја обиколуваат⁵⁸.

Хотелот и салата „Босна“ (десно)

Балканските војни и Првата светска војна менуваат многу нешта и во врска со неа. Согледувајќи го значење-

57. Александар Крстевски, цит. статија, 9.

58. Петър Завоевъ, цит. дело, 132.

то, посебно фактот дека е еден од најдобрите хотели, Битолската општина во 1913 год. решава да го реновира, вложувајќи огромна сума од 30.000 динари⁵⁹. Следната година под закуп го зел Светозар Мисирлиевиќ и почна преку битолскиот дневен весник „Општинске новине“ да го рекламира и да тврди дека сите имаат нов мебел, дека има богато украсено фоаје, читалница, за- себна и прекрасно украсена трпезарија, односно дека салата била многу погодна за банкети, забави, игранки, свадбени ручеци и др.⁶⁰. Во 1923 год. под закуп го прифаќа енергичниот Никифор Јевтиќ, кој почна, исто така да го прилагодува на прилиkitе. За сметка на киријата извршил реконструкција на стаклената трпезарија⁶¹, а следната година воведува и електрично осветление⁶².

Тоа овозможило за негова разновидна употреба. Театарот „Тоша Јовановиќ“ уште од првиот ден по доаѓањето во Битола во 1913 год. го избира за стационар и нема да се откаже дури и кога објектот на Театарот ќе стане оспособен за театарски претстави. Браќата Манаки во 1921 год. тука го презентирале кино–репертоарот⁶³. Поединци и групи ја користеле за организирање собири или за концерти. На 14 август 1921 год. концерт дале Здружението на Русите од Битола⁶⁴. На 16 декември 1922 год. тоа го направила и Демократската младина од Битола⁶⁵, како и Одборот на жените за довршување на

59. Д-р Глигор Тодоровски, *Српски извори за историјата на македонскиот народ*, Институт за национална историја – Скопје, Скопје, 1981, 258.

60. Гран хотел „Босна“, *Општинске новине*, год. 2, бр. 45, Битола, 25 априла 1914, 7.

61. Записничка книга бр. 15, 9 ноември 1923.

62. Исто, Записник од 24 јули 1924 год.

63. Александар Крстевски, цит. статија, 15.

64. Концерат Удружења Руса, Развитак, Битола, 11 август 1921, 3.

65. Југославија, г. I, бр. 3, Битола, 11 август 1921, 3.

црквата „Св. Богородица“ во с. Трново во 1938 год.⁶⁶. Настапувале магионичари, театарски групи, музички уметници и др. и во времето кога тоа не можело да се направи се користела салата на Театарот⁶⁷.

Почетокот на руинирањето на комплексот започна со пожарот на Театарот (1912), продолжил со рушењето на киното Белград (1928) што се наоѓал во близината, а се оконча со пожарот на хотелот (1939). Од непознати причини првина пламнаа и изгореа дел од просториите на хотелот, па оние во кои била сместена Нижата женска гимназија, долниот дел остана не оштетен. Набргу била формирана комисија да ги испита причините, кои никогаш докрај не се открија. Сумата од 750.000 динари била проценката за штетата. Од осигурувањето се побараа 400.000, се признаа само 334.000 динари⁶⁸. Набргу дојде и војната и од идејата за неговото возобновување не се реализираше ништо. Беше срушен и, конечно, хотелот „Босна“, украсот на овој дел од Широк Сокак, исчезна од разгледницата на Битола.

Офицерски дом

И двете акустични сали (долната и горната) на велелепниот Офицерски дом од Битола станаа места за разоноса и развлеченија, но и за концертни и театарски претстави. Со истите намени и денес се нудат и често се употребуваат, посебно за значајни музички настапи.

Неговата градба започнала уште во османскиот период. Иако докрај градбата не била окончана неговото искористување започнало рано. На 1 март 1914 год. (сабота) офицерите на српската армија ја дале другарска

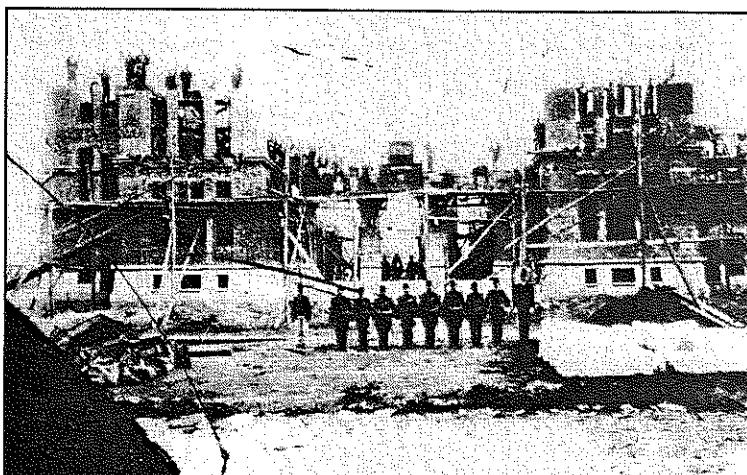
66. Концерт одбора жена за довршување цркве св. Богородице у Трнову, Битолске новине, г. I, бр. 5, Битола, 9 јули 1938.

67. Соопштение на Тома Стојков, пензионер од Битола.

68. Записничка книга 67, 14 септември 1939, т. 1 и 6 октомври 1939, т. 1.

вечер. Посетата била извонредна. Биле присутни не само воени лица, ами и видни граѓани⁶⁹.

За жал, големата експлозија на отворениот магацин за муниција, што се наоѓал во неговата непосредна близина (кај Ракометното и Кошаркарското игралиште) на третиот ден од Велигден 1922 год., кога поголем дел од станбениот фонд на Битола бил уништен, Домот, скоро наполно го руинирала и од него останаа само сидишта.

Почетниште градежни работи на Офицерскиот дом

Меѓутоа, со средствата отпуштени од владата, од хуманитарната помош на институции и поединци, како и со пошта што ја даде битолскиот офицерски ешалон, на 18 декември 1923 год. Офицерскиот дом конечно бил предаден во употреба. Датумот на посветувањето и отпочнување со работа се совпаѓал со кралскиот роденден. Во таа прилика била дадена богата културно-уметничка

69. Другарско веќе, Општинске новине, год. 2, бр. 38, Битола, 6 марта 1914, 3.

програма од 8 точки, главно музички. За првпат бил изведен и драмски текст, СЕ ИЗДАВА СТАН ПОД КИРИЈА. Бил едночинка во која како глумци се јавиле офицерите и нивните ќерки и сопруги. Режисер бил потполковникот Г. Глоковик⁷⁰. Бидејќи Општинската сала стана претесна, Офицерскиот дом одеднаш ќе се експонира сега како алтернатива. Само неколку дена по неговото официјално пуштање во употреба, поточно на 23 декември била дадена уште една богата и многу симпатична детска програма, на која, покрај музичките и рецитаторските точки, бил изведен и мал драмски текст. Салата била преполна од горделиви и задоволни родители и други посетители⁷¹.

Ваквите музички и театрарски претстави, понатака, се редат, како што се редат и многу популарните и масовно посетените забави на битолските здруженија. Меѓу другите, на 1 март 1924 год. била организирана забавата на Друштвото на Црвениот крст (која, заради масовноста била лоцирана на три места – Општинската сала, Салата на училиштето „Св. Кирил и Методиј“ и Офицерскиот дом). Програмата во Офицерскиот дом имала 9 точки, најмногу музички. Била изведена увертирата од операта „Семирамис“ (свирела воената музика), како и дел од операта „Зрински“ (делот „Во бој“). Хорот бил на Битолската богословија. Според обичајот, била прикажана и драмска претстава, КОСОВСКА ДЕВОЈКА, дел од драмата КОГА МИ СЕ ЧИНЕШЕ ДЕКА ЌЕ УМРАМ од М.Н. Корик⁷². Истата година била изведена и драмата ГИДО од Ј. Веселиновик⁷³.

Ваквата популярност на Домот продолжила и по возбновувањето на зградата на Театарот, па многу млади

70. *Јужна звезда*, год. II, бр. 83 (45) Битолј, 13 декември 1923, 2; *Забава у Офицерском дому*, *Јужна звезда*, г. II, бр. 84 (46), Битолј, 19 декември 1923, 2.

71. *Дечја забава*, *Јужна звезда*, г. II, бр. 85 (47), Битолј, 26 декември 1923, 2.

72. *Битолски трговински гласник*, г. II, бр. 55, Битолј, 28 февруар 1924, 2.

73. *Другарско вече*, *Јужна звезда*, г. III, бр. 113 (28), Битолј, 8 август 1924, 2.

драмски дружини и здруженија овде за првпат излегле да ги покажат своите глумечки, музички или рецитаторски способности. Трезвената младина на Гимназијата во учебната 1934/35 год. ја изведе театарската претстава ВОЛГА, ВОЛГА⁷⁴. Имало и новини за малограѓанска средина. На 3 јули 1938 год. по одбраната програма на Аеро-клубот од Битола, била избрана и „Мис на кермесот“⁷⁵. И така на ред, сè до денес, оваа сала е значаен дел од културниот живот на градот.

Горната сала, каде главно се изведувале програмите, броела скоро 300 места и со таа бројка, била една од најоптималните и најголемите до возобновувањето на Театарот. Седиштата биле групирани во неколку реда и ги имале овие цени: фотелји (1–13 место) – 40 динари; партер, I ред (од 14–88 место) – 30 динари; партер II ред (од 89–163 место) – 20 динари; партер, III ред (од 164–255 место) – 15 динари. Балконот го имал овој распоред: I ред (од 256–270 место) – 20 динари и II ред (од 271–286 место) – 15 динари⁷⁶.

Кафеански и други сали

Битолскиот турски историчар Мехмед Тевфик во својата историја информира дека во Битола во првата деценија од 20-тиот век имало импонзантен број кафеани, точно 65⁷⁷. Многу биле неугледни, маалски, само со неколку масички и столици, но некои ги имале и повисоките стандарди, биле со широки и пространи сали, во кои можеле да се сретнат весници на турски и други јазици што ги правело мали читалишта и места за културен одмор. Понекогаш во нив настапувале и професионални раскажувачи на приказни (медаси), како и трупи

74. Ѓорѓи Димовски, цит. дело, 69.

75. Кермес Аеро-клуба, Битолске новине, г. I, бр. 5, Битола, 1 јули 1938, 3.

76. Битолски трговински гласник, г. II, бр. 55, Битола, 28 февруар 1924, 2.

77. Мехмед Тевфик, цит. дело.

кои прикажувале куклени претстави и театар за сенки. Почнувајќи од последните децении на XIX век, некои ангажирале и пејачки (главно девојки од Босна), од кои повеќето се занимавале и со додатната професија, проституција.

Една таква сала се наоѓала во стариот хотел „Ројал“ (бил лоциран на местото на денешната полукружната санбена зграда на главната улица, близу киното „Трудбеник“). За време Младотурска револуција таму престојувал Младотурскиот комитет на чело со Нијази бег⁷⁸. На 9 ноември 1913 год. во него била организирана свечена вечера за високите гости што го придружувале престолонаследникот Александар Карагорѓевиќ при неговата посета на Битола⁷⁹. Во 1921 год. настрадал од пожар⁸⁰, но бил наскоро обновен и продолжил да биде омилено место за собири и развлеченија. Како културно собиралиште се потврдил и за време на бугарската окупација⁸¹. Пред да биде конечно разрушен, служел и како градска библиотека.

Стариот хотел „Солун“ се наоѓал на просторот меѓу Камен Мост и Офицерскиот дом, од левата страна на улицата. Извесно време во почетокот на 20-тиот век го држел Ташку Палигора и тој од ова собиралиште направил, во онаа затруена атмосфера на меѓупартишки расправии и антагонизми, мирна оаза, во која секој бил добредојден и секој го почитувал ненапишаниот договор за толеранција⁸². Како и другите сали, така и кафеаната „Солун“ повремено му се осталувала на уметници. На 24 септември 1915 год., со почеток во 20 и 30 часот се одржала „театарска вечер“ во која настапил војникот и глумецот

78. Петре Завоељ, цит. дело, 128.

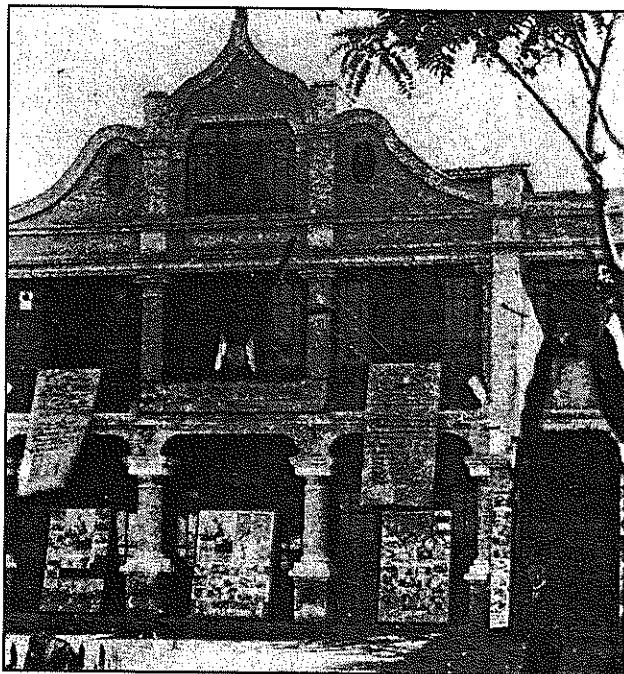
79. Заједничка вечера, Општинске новине, г. 1, бр. 29, Битола, 29 новембра 1913, 7.

80. Александар Крстевски, цит. статија, 14.

81. Още единъ културенъ празникъ въ Битоля, Пелистерско ехо, г. I, бр. 21 Битоля, 23 май 1942, 3.

82. Григорије Божовић, Приповетке, СКЗ, Београд, 1940, 61..

Зотовик со својата трупа. Програмата имала 9 одбрани точки. Влезниците чинеле 1 динар по посетител⁸³. По Првата светска војна браќата Ташку и Коста Чому тука

Киношто („Театарот“) „Манаки“

прикажувале филмови⁸⁴. Подоцна бил разрушен и хотел со истото име и пространа сала бил подигнат на другиот крај од градот. Заради пространоста на новата сала, кафената станала популарна и за собири⁸⁵.

83. Позоришно вече у „Солуну“, Битолски новине, год.1, бр.177, 24. 09. 1915, 3.

84. Александар Крстевски, цит. статија, 10.

85. Државен архив на Македонија, Подрачно одделение – Битола, Фонд Збирка плакати, II е/7; Битолски радикал, г. I, бр. 40, Битола, 19 октомври 1922, 3.

Кафеаната „Централ“, која се наоѓала на аголот меѓу Широк Сокак и денешната улица „Борис Кидрич“, токму на местото на кафеаната „Епинал“ исто така била популарна градска кафеана која служела за собири и за културни манифестации. На 8 декември 1913 год., меѓу другите собири бил одржан и основачкиот на битолски-те ловци⁸⁶.

Кон комплексот „Босна“ се наоѓале и простории, кои прилагодени, го дале новото кино „Белград“. Бил лоциран на аголот спроти денешниот хотел „Епинал“. Битолскиот кондурација Атанас Пема во 1921 год. од Австроја донесол кино-апаратура и почнал да прикажува филмови. Подоцна таа активност ја продолжил и неговиот син Михајло⁸⁷. Се чини дека општинската кирија за салата била превисока, па Михајло Пема побарал да му се намали. Молбата од општината му била одбиена⁸⁸. Заради склоност да се сруши и да предизвика трагедија, во 1928 год. била донесена одлука да се урне и објектот бил урнат⁸⁹.

Браќата Манаки, Јанаки и Милтон, во 1922 год. започнале да го подигаат своето кино на местото од денешната кафеана „Корзо“. Заради тежината на снегот во големата зима 1922/23 год. покривната конструкција попуштила и истата се срушила. Набргу биле извршени поправките и од 1 декември 1923 година почнале да се прикажуваат филмови. Салата имала 395 седишта, балкон, ложи и партер⁹⁰. Бидејќи повремено биле прикажувани и театарски претстави киното било наречено

86. Рад у одбору и општини, Општинске новине, год.1, бр. 30, Битолъ, 6 децември 1913, 6-7.

87. Александар Крстевски, цит. статија, 9, 12.

88. Записничка книга бр. 15, 21 октомври 1925, т. 3.

89. Исто, книга 21, 9 мај 1929, т. 4.

90. Александар Крстевски, цит. статија, 17.

и Театар „Манаки“⁹¹. На Дуовден 1939 год., од непознати причини салата ја зафатила пламен и до темел изгорела⁹². Никогаш повеќе не била возобновена.

Никифор Јевтиќ во 1934 год. на местото од бараката на својот „Гранд хотел“ подигнал посебна кино–сала, која имала 300 седишта. Била со балкон, ложи и партер. Набавил апаратура и започнал да прикажува филмови⁹³. Но салата служела и за други намени, во неа се одржувале собири, концерти⁹⁴, се давале и повремени театарски претстави, зашто со бината на која било платното, била погодна и за таа намена. За време бугарската окупација салата ја закупил прилепчанецот Ристо Зерде, кој кино–апаратурата ја откупил од браќата Манаки. Новото име на киното било „Б’лгарија“⁹⁵. Покрај кино–прикажувачката активност, салата се користела и за собири, но и за други културни настапи⁹⁶.

Свои сали имале и читалиштата. Тие, покрај со библиотечната активност, се јавиле и во улогата на културни собиралишта, на места за литературни настапи, па и за драмски презентации. Под името „Согласност“ („Сгласие“) на 12 мај 1860 год. во Битола било организирано првото вакво читалиште на словенски јазик. Потем, во 1880 год. и второто, „Просвещение“⁹⁷. Читалишта имало и за време бугарската окупација од

91. *Јужна звезда*, Битола, 6 септември 1924, 2.

92. Александар Крстевски, цит. статија, 20.

93. Исто, 10, 19.

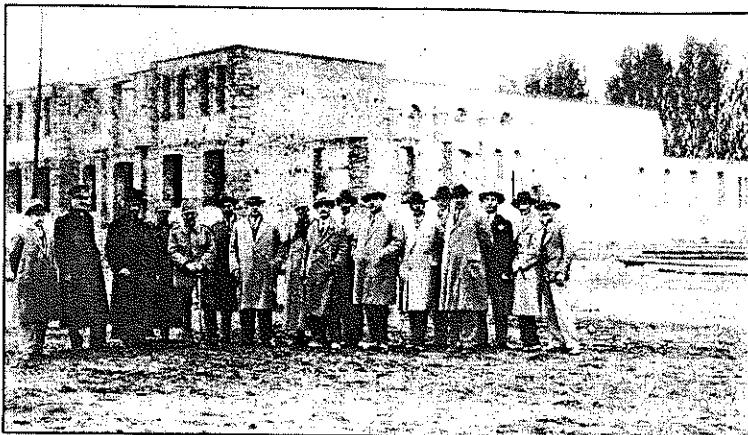
94. Кајмакчалан, г. I, бр. 4, Битола, 20 март 1937, 3.

95. Александар Крстевски, цит. статија, 22.

96. Концерть на хорът „Георги Сугарев“, Пелистерско ехо, г. I, бр. 29, Битоля, 19 юли 1942, 4.

97. Македония, Сборник от документи и материали, Българска академия на науките, София, 1978, 165/34; Боро Мокров, Читалиштата–носители на културната дејност на нашите градови во минатото, Зб. IV Научен собир, Библиотекарството во Велес и Велешко, Друштво за наука и уметност Титов Велес, Титов Велес, 1991, 38, 48; Тодоръ Краичанец, Читалищното дело във Македония, Пелистерско ехо, г. III, бр. 120, 20 юли 1944, 2.

1941–44 год. Едното се викало „П. К. Јаворов“, другото „Дамјан Груев“⁹⁸.

Почетокот на изградбата на Соколаната

Покрај нив во Битола имало и други сали. Од најпознатите била онаа во „Соколаната“ (денес Фискултурниот дом), потоа Подофицерскиот дом, Каж Ка-сапите⁹⁹, Социјалистичко–комунистичкиот дом (се наоѓал покрај десниот брег на Драгор, денес на паркиралиштето за такси)¹⁰⁰. За ваква намена се употребува-ла и салата Каж камбанаријата на црквата „Св. Богородица“, која за време бугарската окупација денски служела како Дневен детски дом¹⁰¹. Во салата „Ведома“ еднаш во 1944 год. гостувал Скопскиот народен театар

98. Културен живот въ Битоля, Пелистерско ехо, г. I, бр. 3, Битоля, 14 януарий 1942, 4; Съобщения и новини, Пелистерско ехо, г. II, бр. 52 и 53, Битоля, 2 януарий 1943, 8; Голема културна конференция, Пелистерско ехо, г. I, бр. 39, Битоля, 26 септемврий 1942, 4.

99. Георги Димовски, цит. дело, 135.

100. Исто, 179.

101. Исто, 99.

со писателот СИМЕОН од Ст. Л. Костов¹⁰², и тоа е, се разбира, само еден дел од списокот битолски сали во кои по времено се прикажувале и театарски претстави.

Школски сали

Во почетокот на 20-тиот век во Битола имало вкупно 10 средни и стручни училишта: Грчка граѓанска школа, Четирикласна непотполна гимназија, Трикласна егзархиска гимназија, Грчка гимназија, Романска гимназија, Турска гимназија, Американска мисионерска гимназија, Грчка учителска школа, Грчка централна виша школа за девојки и Романска виша женска школа¹⁰³. Скоро сите имале сали за достојно презентирање на воннаставните активности, вклучувајќи ги и драмските. Меѓутоа, не само тие, и поголемиот дел на уште побројните основни и прогимназијални училишта, исто така, имале погодни простории во кои можеле да се изведуваат годишните и другите свечености.

Салата на Грчката гимназија во 19-тиот век, а и подоцна била една од најпогодните. Меѓу двете светски војни ќе стане и сала за општински седници, во еден период и единствен театар во Битола.

На местото на некогашниот простран ан во близината на Ленски Мост во 19-тиот век со материјалната помош на национално разбудено граѓанство, најмногу со сестраниот ангажман на натурализираниот битолчанец, пателецот д-р Константин Мишајков, биле подигнати три згради за битолските македонски народни училишта (основното, класното и женското), но и црквата „Св. Богородица“. Женското заземало дел од и денес велелепната

102. Скопския народен театър гостува във града ни, Пелистерско echo, г. II, бр. 117, Битоля, 30 май 1944, 2.

103. Средње и стручни школи у ослобођеним крајевима пре ослобођења (1912), Београд, Нова штампарија „Давидовић“, 1913, 9, 12, 15–16, 18, 20, 22, 27, 31–32, 37, 38.

та зграда (Основното училиште „Св. Кирил и Методиј“)¹⁰⁴. Тука во 1883 год. не само за учениците, ами и за родителите започнале да се приредуваат и драмски претстави¹⁰⁵. Таа уште долго ќе остане популарна и привлечна за собири и за културни активности, не само за учениците¹⁰⁶.

Театарски и други претстави биле прикажувани и во салата на Романската гимназија (денес депанданс на Основното училиште „Гоце Делчев“). Според преданието, кое го раскажувал Милтон Манаки, чиј брат во оваа гимназија бил долгогодишен професор, била подигната со парите собрани за манастир во Романија од страна на некој свештеник. Доброволно се откажал од нив за да помогне во националното осознавање на влашкото население¹⁰⁷. Оваа гимназија, инаку, била основана во 1880 год¹⁰⁸.

Ерејското училиште од почетокот на 20-тиот век, исто така, имало пространа сала, која се употребувала и за собири на граѓаните¹⁰⁹.

Гимназиската сала служела и за претставите на учениците, приредувани по повод годишните, школски-те или другите свечености. Прифаќала и граѓанство. Со решение на Наставничкиот совет од 1924 год. салата била преуредена, добила и бина и на тој начин можела да

104. Ѓорѓи Димовски, цит. дело, 27, Истиот, Стремежите на битолското граѓанство за еманципација од патријаршиската доминација во црковно-училишен домен, Зб.: Школството, просветата и културата во Македонија во времето на преродбата, МАНУ, Скопје, 1979, 415–416; Кузман А. Шапкарев, цит. дело, 180–181.

105. Кирил патриарх български, Българската екзархия в Одринско и Македония след Ослободителната война (1877–1878), том първи (1878–1885), книга втора, Синодално издавателство, София, 1970, 82.

106. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 3, 18 февруар 1923, 3.

107. Ѓорѓи Димовски, Училиштата во Битола до 1918 година... 13.

108. Д-р Крсте Битоски, Дејноста на Пелагониската митрополија, (1878–1912), Институт за национална историја, Скопје, 1968, 137.

109. Петър Завоевъ, ст. дело, 130.

одговори на намената¹¹⁰. Еден период била и единствената погодна сала во која можеле да се организираат собири или свечености. Меѓу другите, именденот на рускиот цар во 1913 год. рускиот конзул од Битола Кохмански го организирал во неа¹¹¹. Кога зградата на Театарот била готова и претставите на учениците се префрлиле таму, таа и понатака остана интересна и не еднаш биле прикажувани драмски текстови. Една таква, ЗЛА ЖЕНА од J.C. Поповик била прикажана на 4 март 1934 год.¹¹²

На 1 јануари 1922 год., во поранешните згради на Грчката женска гимназија, задужбина на браќата Пиника, Јоанис и Теохар, синови на магаревчанецот Димитриу, кои станале мецени и на други општополезни дела¹¹³, била, по долгти подготовкти и со големо градско очекување, отворена Битолската богословија¹¹⁴. Една од зградите имала пространа сала која станала трпезарија која можела да прими повеќе од 300 ученици. Лесно се преобразувала и во сала за презентација на воннаставните активности, зашто набргу добила и бина. Сиот музички, рецитаторски и драмски живот на учениците од Богословијата се одвивал тука, во присуство не само на учениците, наставниците, ами и на граѓанството¹¹⁵. Одбележувајќи го денот на Богословијата, Св. Сава, на 25 јануари 1924 год. била дадена богата програма, меѓу

110. Георги Димовски, Училиштата во Битола до 1918 година... 56.

111. Имендан руског цара, Општинске новине, год. I, бр. 30, Битола, 6 декември 1913, 9.

112. Државен архив на Македонија, Подрачно одделение – Битола, Фонд збирка на плакати, I 0/13.

113. Д-р Петар Бојаневски, Здравството во Битола низ вековите, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1992, 221, бел. 530.

114. Битолска богословија, Битолски весник, г. I, бр. 4, Битола, 17 декември 1921, 3; Свечано отварање Богословије у Битољу, Битолски весник, г. I, бр. 12, Битола, 12 февруар 1922, 1.

115. Според тврдењето на прота Климент Малевски, ученик во Богословијата (разговор воден на 13.II, 1995 год.) и според тврдењето на Петар Петров, ученик на Богословијата (разговор воден на 13.II, 1995).

другите точки, се наоѓала и драмска претстава¹¹⁶. Истата година, а по повод Денот на Св. Ѓорѓи Кратовец, исто така, била дадена драмска претстава за животот на христијанскиот светец. Драмскиот автор бил богословец на Битолската богословија¹¹⁷. Во 1925 год., на Школскиот ден, во претпладнечниот дел била презентирана музичка и рецитаторска содржина, а во попладнечниот била дадена драмската претстава ГАКОН АВАКУМ¹¹⁸. Вакви драмски претстави се одржуvalе секоја година, сè до 1934 год., до убиството на кралот Александар, кога во Богословијата се прогласила тригодишна жалост и на тој начин замрела секаква воннаставна активност на богословците¹¹⁹.

Француските училишта се одликувале со богат и разнообразен воннаставен живот, во кој забележително место земале и театриските претстави. Биле на француски јазик, но двапати годишно, на Нова година и на 15 март, за „бабите“, самохрани стари жени, за кои се грижеле ученичките, биле давани приредби и на македонски јазик, битолски говор. За приредби се користеле оние сали што постоеле во училиштата (Работничкиот универзитет – Училиштето на Браќата Маристи), зградата на Пионерскиот дом и зградата на Француското женско училиште (Каж Калуѓериците). Приредбите биле посетувани, главно, од родителите, од поранешните ученици, но и од заинтересирани граѓани. Билетите биле

116. Прослава Св. Саве у Битољу, Јужна звезда, г. IV, бр. 134(4), Битољ, 5 февруар 1925, 2.

117. Прослава Св. Ѓорѓи Кратовца, Јужна звезда, г. III, бр. 93(8), Битољ, 28 февруар 1924, 2.

118. Прослава Св. Саве у Битољу, Јужна звезда, г. IV, бр. 134(4), Битољ, 5 февруар 1925, 2.

119. Според тврдењето на прота Климент Малевски.

доставувани од ученичките по домовите и по установите. Приходите се користеле за доброворни цели¹²⁰.

И битолските протестантски школи, чие отворање започнало во крајот на XIX век (поточно во 1878 год., а во 1883/4 год. имало две) се одликувале, исто така, со богат и разнообразен воннаставен живот. Училиштата биле добро уредени, во убави и функционални згради погодни за изведување на приредбите. Имале музички групи, хор и драмски дружини¹²¹. Една од драмските претстави од поново време била онаа од 23 декември 1923 год. На неа имало бројна публиката од родителите на учениците¹²².

Обнова на зградата на Театарот

Иницијатива

Како што се случува напати со големите и значајни потфати, така и возобновувањето на зградата на руинираниот објект на Театарот се случило сосема спонтано и непланирано. Веројатно уште долго ќе стоеја исчадените и голи сидишта ако во Битола во месец јануари 1923 год. не дојдеше на гостување дилетанска дружина од Ресен – „Преспа“. Како малата грутка снегова што се покренува и станува лавина, така и двете ресенски претстави ГИДО (19 јануари) и ОБИЧЕН ЧОВЕК (21 јануари) од Бр. Нушиќ¹²³, први ја разбудија битолската градска суета и поведоа врвни личности од администрацијата, трговци и занаетчии, но и младичи, и учени, и обични луѓе во една

120. Александар Крстевски, *Француските училишта во Битола 1856–1947*, Воспитанието и образоването во Битола, развој и перспективи, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1990, 101, 108, 122, 123; Ѓорѓи Димовски, *Училиштата во Битола до 1918 година...* 15.

121. Ѓорѓи Димовски, Исто... 18.

122. *Јужна звезда*, г. III, бр. 86 (1), Битола, 2 јануар 1924, 2.

123. *Битолски весник*, 22 јануар 1923, 3)

заедничка голема акција, да се возобнови театарскиот објект и да се оформи градски театар.

Првин се почна со востановување драмска дружина. Само петнаесетина дена по успешниот настап на реченчани се организира драмската дружина „Јован Стерја Поповик“. Ги доби и сите управни тела, дури и правилник¹²⁴. Набргу во Битола пристигна и театарот „Тоша Јовановик“ на Мих. Лазиќ со 24 члена. Предходно престојувал во Велес, каде ги давал своите претстави. Меѓутоа, третирајќи ја Битола за матичен град и град каде што е оформлен овој театар, по 4 години пауза (1919 год. прекина работата во Битола) Мих. Лазиќ се појавува во месец април истата година за да ги испита желбите и евентуално, условите за повторното стационарирање во Битола. Насекаде добивал широки ветувања и безрезервна поддршка. Му била ветена и постојана материјална помош од општината. Претставите требало да бидат реализирани во оспособената сала, Општинската¹²⁵.

Набргу Лазиќ со трупата пристигна во Битола и биле прикажани првите претстави. ХАСАНАГИНИЦА била првата. Била дадена на 28 април. На 5 мај истата година била прикажана и СТРАДАЛНИЦИ. Како што било вообичаено, првата била проследена со пригоден говор кој го дал професорот на гимназијата Ѓ Анѓелиќ, кој опстојно го објаснил значењето на инспиративната основа, односно говорел за народната песна со истиот мотив, а даде и осврт за значењето и настанувањето на театарската уметност. На втората претстава тоа го направи охолискиот лекар д-р Васа Петровик. Откако објасни некои делови од драмата, во која медицинското толкување би-

124. Позориште у Битољу, Битольски трговински гласник, г. I, бр. 12, Битола, 22 април 1923, 1

125. Исто.

ло нужно, ја истакнал и идејата дека на Битола ѝ треба постојан театар и дека во врска со тоа треба да се возобнови и рунираната зграда на Театарот. Идејата била со воодушевување прифатена¹²⁶. Еден весник неколку дена подоцна даде и свој коментар дека идејата референдумски е поддржана и дека неминовно во најскоро време треба да се реализира¹²⁷. Набргу истата ја популираизираа и другите весници. Весникот „Југославија“ дури и пред да се одржи драмата СТРАДАЛИЦИ и да се даде идејата, реагираше во тонот на д-р Васа Петровиќ, истакнувајќи дека нужноста од театар во Битола е насушна и дека „Битола заслужува да има и постојана театарска група“¹²⁸. Реагираше и многу популарната и влијателна „Јужна звезда“¹²⁹.

Наскоро бил оформлен и Иницијативен одбор за обнова во состав: д-р Васа Петровиќ, лекар, Г. Ангелиќ, професор. Претседател станал претседателот на градот Драгиќ Пауновиќ. Првата седница била одржана на 20 мај истата година и на неа биле дадени насоките за натамошна работа¹³⁰. Од неа произлегле не само насоките, ами и одборите што наскоро биле оформлени. Во 1924 год. во Привремената управа, која ги подготвила и правилата влегле повеќе личности од јавниот и еснафскиот живот¹³¹. Во 1925 год. таа се расформирала и се оформи нова и во истата влегле: Буда Борисављевиќ, големиот жупан на Битолската област, Михајло Шешиќ, претседател на Духовниот суд, Драгутин Манојловиќ, претседател на

126. Позориште „Тоша Јовановић“ у Битољу, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 14, 9.V.1923, 2.

127. Обнавување позоришта у Битољу, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 15, Битољ, 16 мај 1923, 1.

128. Позориште у Битољу, Југославија, г. II, бр. 23, Битољ, 22 април 1923, 2.

129. Позориште, Јужна звезда, 17 маја 1923, 2.

130. Јужна звезда, 17 маја 1923, 2.

131. АЕ 6/1-12.

дател на Првостепениот суд, Драгиќ Пауновик, претседател на Битолската општина, Марко Косовик, директор на гимназијата и Цаен надрабинер. Претседател стана Буда Борисављевик¹³². Прв управител на Театарот стана Ѓорѓе Ангелиќ¹³³. Него, во 1925 год. ќе го замени Милан Петровик¹³⁴. Набргу, во 1926 год. биле оформени и други управни тела, во кои влегле: Драгиќ Пауновик, претседател на Главниот одбор, Милан Петровик, Здравко Исаиловик и Миленко Дивац, членови. Филип Јаковљевик стана претседател на Надзорниот одбор, негови членови биле: Светозар Тасик и Александар Дума¹³⁵.

Општоградска акција

Почнувајќи од зародишот на идејата¹³⁶, па до нејзиното и официјално презентирање од д–р Васа Петровик¹³⁷ за формирање постојан Битолски театар и за возобновување на зградата на Театарот, па до окончувањето и реализацијата на идејата, сиот град со години ќе живее со неа. Доброволно поединци и групи се нудеа за несебична помош со средства или со личен ангажман. Подгрејувањето станувало катадневно и општо. Само што била дадена идејата, ниту цел месец подоцна, веќе била организирана Конференција на граѓаните со основна задача да го разгледа предлогот, евентуално да го усвои, да задолжи луѓе и да ја осмисли натамошната работа. Првиот собир на граѓаните се одржа на 30 мај истата година. Таму идејата целосно била прифатена, се оформи и Одбор за возобновување и нему му се дадоа основ-

132. Позориште, Самоуправни гласник, г. I, бр. 20, Битољ, 15 октомври 1925, 6.
133. (АЕ 14/1).

134. Позориште, Самоуправни гласник, г. I, бр. 20, Битољ, 15 октомври 1925, 6.
135. Јужна звезда, г. V, бр. 194 (21), 20 јуни 1926, 4..

136. Позориште у Битољу, Југославија, г. II, бр. 23, Битољ, 22 април 1923, 2.

137. Позориште „Тоша Јовановић“ у Битољу, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 14, 9.V.1923, 2.

ните задачи¹³⁸. Во сите одбори, притоа, влегаја познати и енергични личности. Во првиот, Привремениот, влегаја 30-тина битолчани кои ветуваат дека ќе ја окончат работата¹³⁹. Се разбира, акцијата морала да биде канализирана и по сите правила, од тие причини морало да се изготвават и да се прифатат правилата и за новиот театар и за возобновувањето. Требало да бидат оформени и прифатени до крајот на јуни 1923 год.¹⁴⁰. За жал, тоа се пролонгирало и истите биле усвоени дури во јуни следната година¹⁴¹.

Покрај поединци, во акцијата се вклучиле и групи, од кои посебен придонес уште на почетокот ќе даде Трговско-занаетчиската младина¹⁴².

Акцијата на широк ја прифатија и ја помагаа и битолските јавни гласила. „Битолски трговински гласник“, кој толку многу се ангажирал околу идејата, поттикнувал, пофалувал и стимулирал. Во еден број дал и јавен повик со текст: „Не ѕо заборавајте шеаѓарош, кого не иријајштето ѕо разруши. Помогнете му на Одборот заеднички да ѕо обновиме шеаѓарош, која задача на Одборот му ја наложи Конференцијата на граѓаните од 20 овој месец“¹⁴³. Кога, пак, акцијата малку спасна, истиот весник ќе кори: „Изгледа дека битолчани ѕо заборавија својот шеаѓар. Не би требало. Битола на југот треба да ѕо негува и да внимава на шеаѓарскаата уметност“¹⁴⁴.

Ваквиот ентузијазам ги вклучи и луѓето од властта и оние што можеле да придонесат, меѓу другите и народ-

138. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 17, 30 мај 1923, 2.

139. АЕ 6/1–12 од 12 јуни 1924 год.

140. Позориште у Битољу, Битолски трговински гласник, г. I, бр. 21, 28 јуна, 1–23, стр. 3.

141. АЕ 6/1–12, 12 јуни 1924 год.

142. Обнова позоришта у Битољу, Битолски трговински гласник, четвртак 28 јуна 1923, 2

143. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 17, 30 мај 1923, стр. 2.

144. Позориште, Битолски трговински гласник, г. I, бр. 36, 11.X.1923.

ниот пратеник во Битола, Јован Кирковиќ. Јасно било дека битолчани, и колку многу ангажирани, не ќе можеа целосно да ја реализираат идејата, ако не друго, тогаш во дogleдно време, доколку повисоката власт не се вклучела со материјална интервенција. Брската меѓу неа и градот стана битолскиот пратеник, кој за цело време бил носител на најтешкиот ангажман. Уште на почетокот интервенирал до министерот за просвета со лично и јавно писмо, барајќи поширока помош. Барал, пред сè, стабилни годишни субвенции за Театарот што веќе се наоѓал во Битола, на Театарот на Мих. Лазик, во висина од 400.000 динари годишно, но исто така и директно учество во акцијата, со првична помош од 200.000 динари¹⁴⁵. Меѓу Битола и Белград, со потпис на пратеникот патуваат телеграми и писма со една иста содржина: барање материјална интервенција. Одговорите најчесто биле дека такви ставки во буџетот не се предвидени. Упорноста, сепак, ќе вроди плод и еден поголем дел од материјалните трошоци за изградбата на зградата и материјалната сигурност на Лазиќевиот театар, се должат токму на тој ангажман.

Во градот секој приложувал оноколку колку што можел. Печатарот Ристо Кирјас дошол на оригинална идеја. Напечатил близу 10.000 разгледници со мотив „Театарот“ и истите им ги подарил на Одборот за возобновување. Разгледниците се продавале по 1 динар парче¹⁴⁶.

Кога изградбата на објектот запнала и не можела да појде напред, со свој личен придонес се вклучиле и глумците. На 13.I.1925 год. дале гала концерт со повеќе точки, во кои имало музички, рецитаторски и драмски, а

145. Обнова позоришта у Битољу, Битолски трговински гласник, г. I, бр. 21, 28 јуни 1923, 2.

146. Според соопштението на Петар Кирјас од Битола, пензионер, син на Ристо Кирјас.

приходот исцело бил наменет за продолжување на изградбата. На репертоарот биле: Стихотворбата „Смртта Сиранова“, рецитирал Таниќ и „Нивната посета“ (рецитирал Кандиќ), Игра „Апаши“ (Таниќ и Дануловиќ) пеење (г-ца Харитоновиќ), Лакардија „Викентие чувај ми ја девојката“ (учествувале Г. Аќимовиќ, Вукомановиќ, Харитоновиќ, г-ца Аќимовиќ, г-ѓа Вукомановиќ и г-ѓа Марковиќ). Имало и „Кабаре“ и на крајот „Коцка на среќа“ (односно лотарија). Концертот бил даден во врска со Нова година, и тоа, како што забележа весникот бил прв ваков случај во Битола, затоа наиде на голем одзив¹⁴⁷.

На крајот во општата акција се вклучил и кралскиот брачен пар. Приложиле висока сума од 20.000 динари, кои, според планот требало да се употребат за изработка на театарската завеса¹⁴⁸.

Очигледно, сè додека објектот на Театарот не бил и официјално предаден во употреба, сиот град живеел со неговата изградба и давал голем придонес.

Партиципации на Битолската општина

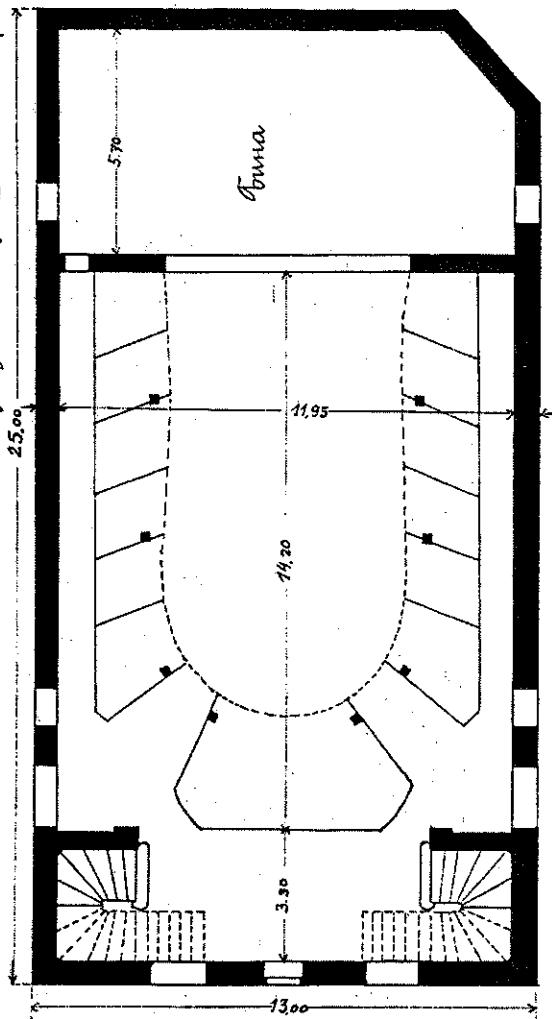
Во една ваква, широка и масовна акција, управата на Битолската општина и самиот претседател Драгиќ Пауновиќ, не можеа да останат на страна и индиферентни. Се работел за голем потфат, впрочем и оттаму најтешкиот дел од грижите, пред сè, материјалните да паднат врз плеките на општината. Прашањето за Театарот на повеќе седници била дежурна и горлива тема. Само што биле донесени првите акти за возобновување, општината партиципирала со целосен ангажман на сво-

147. Позориште, Јужна звезда, г. IV, бр. 132 (2), 18 јануар 1925, 3.

148. Помоћ Николових Величанства Краља и Краљице Битољском позоришту, Јужна звезда, 3 јануар 1926, стр. 4; У прилог позоришне свечаности, Јужна звезда, г. V, бр. 194 (21), 20 јуна 1926, стр. 1.

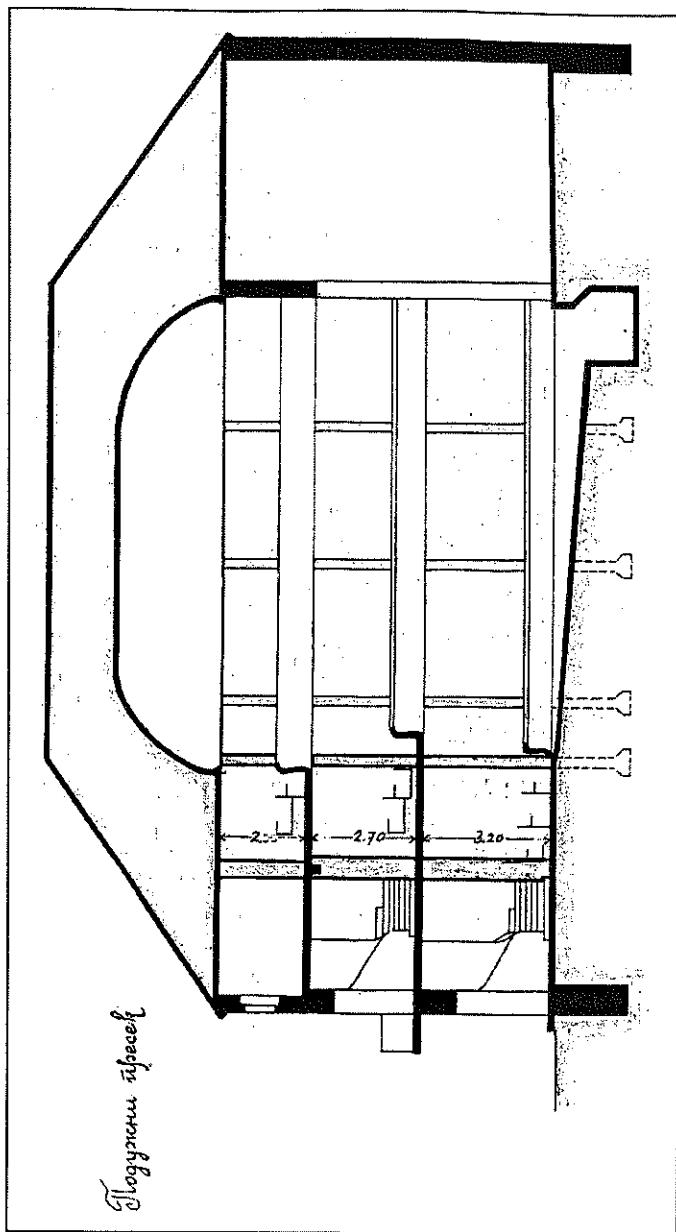
јот, општински инженер, младиот Вангел Самарџиќ, битолчанец, подоцнен претседател на општината. Неговата првична задача била да направи, пред сè преглед на најнужните градежни операции што требало да се преземат во најново време и таму да го пронајде и местото на обновата на Театарот. По темелно сликање на теренот и по пресметките и нацртите што ги направил, понудил и решенија. Истите дошли на дневен ред на 13 април 1924 год. Тогаш, бил направен и претрес и на општините состојби во градот, во контекст на последиците од војната. И од извештајот и од дискусијата било заклучено дека Битола и по 6 години по војната е во фаза на тотална руина, дека калдрмата скоро наполно е уништена, дека мостовите не функционираат, школите се наоѓаат во тешка состојба и дека, покрај другите, најургентни градежни активности што треба да ги преземе општината се изградба на новата касапница, кожарницата, школските згради на Баирот и во Бела Чешма, дека е потребна темелна поправка на школата за муслиманските деца, дека е потребно поставување 11 мостови (6 колски и 5 пешачки), а како посебна точка во дневниот ред било обновувањето на театарската зграда. Од пресметките произлегувало дека за еден таков голем градежен зафат нужна е висока финансиска сума од 1.500.000 динари, од кои само за Театарот би отпаднале 500.000. Сумата, се разбира, би била преполема и за поразвисна општина, а камоли за провинцијалната и на границата, Битола, иселена и скоро со наполно уништено стопанство. На седницата падна предлог за таа сума градот да се задолжи, како што правеле повеќето разрушени градови во државата, во Управата на фондите во Белград, која ги финансирала, под одредени услови ваквите зафати. Меѓутоа, предлогот бил одбиен со образложение дека

Скица
Битолскот Градско Јаздинство. Јаз. 1/100.

Скица на Јарашкот на зградата на Тештарот при возобновувањето

Гледалищта

Скица на вертикалният пресек и на зърната Тетиарот при възобновяването

тоа е преголем залак за Битола и дека таа не ќе може да ги врати позајмените средства¹⁴⁹.

Проблемот уште еднаш ќе дојде во Управата на разгледување. На седницата од 3.IX 1923 год. бил понуден предлог со кој најлесно би го разрешило возобновувањето. Тој сугерираше објектот да се пријави (а веќе еднаш и бил пријавен) како воена штета и врз воената општета да се возобнови. Се разбира, од причини што не настрадал во Првата светска војна, предлогот бил одбиен¹⁵⁰.

Конечно се одлучи градбата на Театарот да се финансира од општинските извори, од средствата што ќе дојдат како помош на граѓаните, како и од оние што ќе се обезбедат од властите во Белград. Така и започна изградбата.

Во неколку наврати Битолската општина партиципираше со поголеми суми. Со 60.000 динари се вклучи во 1925 год.¹⁵¹. Пред тоа, во 1924 год. приложи и дел од градежниот материјал што го имаше добиено како репарација¹⁵². Ваков градежен материјал бил побаран и од Министерството за просвета¹⁵³. Општината ги искористи, се разбира и местните трговци и од многумина, посебно оние што се бавеле со лифтерување градежни материјали, позајми градежни материјали кои чинеле поголеми суми. Јован Нале во 1924 и 1925 год. на градежната оператива ѝ отстапи поголем дел. Плаќањето на сумата од 11.872,75 динари беше исполнето дури во 1927 год.¹⁵⁴. И трговецот Василие Зози позајми градежен материјал во вредност од 39.732,95.

149. Записничка книга, бр. 15, 13 април 1924 год.

150. Записничка книга, бр. 15, 3 септември 1923, 169–170.

151. Записничка книга бр. 15, 8 јули 1925, стр. 290.

152. Исто, бр. 15, 3.IX.1923, т. 5.

153. АЕ 24/1.

154. Записничка книга 16, 28 мај 1927, т. 1.

И нему исплатата му започна дури во 1927 год.¹⁵⁵ Долгот од 17.248 динари на Евреинот Барух Франко и ком. (во Битола познат како „Челебон“), исто така бил платен во подобрите времиња, односно почнувајќи од 1927 год.¹⁵⁶.

Новиот објект на Тештарот (1926). Сите белини се од мермер, паоколу имало парк, а во долниот дел – барака за ѕардеробашта

Општината, се разбира имала, покрај овие, и други задолженија. Задолжение имала и кон работниците и кон инженерот. На 25 мајстори кои работеле во периодот 17–25 ноември 1924 год. им должела 13.000 динари, а на инженерот Вангел Самарџик, кој не само

155. Записничка книга 16, 18 јули 1927, т. 10.

156. Записничка книга бр. 16, 20 октомври 1927, т. 3.

што ги направи плановите, ами ја вршел и инспекцијата, требало, по барање на инженерот, да му исплати 7.000, а се одлучила да му плати само 5.000 динари¹⁵⁷ и така на ред.

За среќа, благодарејќи на личниот ангажман на големиот жупан Буда Бурисављевиќ, дел од трошоците ги прифати Битолската област, но мамутскиот дел сепак падна на товар врз министерот за просвета од Белград. Благодарејќи на настојчивоста на народниот пратеник Јован Кирковиќ, во касата на Театарот повремено доаѓаа позабележителни суми. Еднаш биле 80.000¹⁵⁸, вторпат дури 150.000¹⁵⁹ и тоа е, всушност онаа помош што најмногу ја забрза работата.

Помош дал и Одборот на Црвениот крст¹⁶⁰, но и други.

Динамиката на обновата

Макар што Конференцијата на граѓаните, одржана на 30 мај 1923 год. не ги фиксираше роковите за обновата, било разбираливо дека тие требало да се ограничат на што потесен датум. Но за жал, макар што градот заживеа во општа еуфорија со очекуваниот настан, почетокот на обновата одел бавно и мачно. И отпачнувањето на театарските претстави во возобновениот Театар требаше да почека непредвидливо задоцнето. Требало да се надминат многу препреки, да се вложат и многу напори, и организациски и технички. Требало да се направи сè идејниот план, кој, исто така, требало да ги почитува и спроведе желбите на градот – новиот објект да ги продолжи традициите, да биде возобновен и да ги сочувва сите елементи што го красеа дотогаш, димен-

157. Записничка книга, бр. 16, 18 јули 1927, т. 8.

158. Битолски трговински гласник, 29 новември 1923, 2.

159. Јужна звезда, 20 јуни 1926, 3.

160. Позориште, Самоуправни гласник, г. I, бр. 20, 15.X.1925, 6.

зите и спецификите на интериерот, а сепак да биде современ, функционален и удобен. Планот на инженерот Самарциќ го испочитува тоа. Според габаритот требало да биде импозантен објект. Требало да има 25 метри должина и 13 метри ширина. Внатрешноста, според тоа, би била пространа. Партерот имал 14,20 м, и уште 3,30 м. хол, со 11,95 м, ширина (партер, ложи и ходници). И бината била пространа со 11,95 x 5,70 м. Објектот имал три нивоа, партер и уште две нивоа ложи. Сето тоа се заокружувало со висок свод. Под него се наоѓал балконот. Планот бил доставен на разгледување на Управата на Битолската општина и истиот бил третиран од членовите на седницата одржана на 13 април 1924 год. Немало забелешки, што ќе рече бил прифатен и по него можело градежно да се пријде¹⁶¹. Желбата на планерот била објектот да се зацврсти и со силни бетонски столбови, така што широката и мокна покривна конструкција да биде стабилна и сигурна како, впрочем и сиот објект.

Обновата започна во септември истата, 1924 год. Управителот на Театарот Георѓе Ангелиќ во својот извештај до министерот за просвета на 3 октомври истата година, јавува: „*Од пред две недели многу интензивно се работи на подигањето на новата театарска зграда, која треба да биде готова до крајот на оваа година. За тоа цел еден посебен одбор собра 200.000 динари...*“¹⁶². Месец и пол подоцна истиот соопштува дека парите се исцрпени и дека голем дел од зградата е готова, но дека недостасуваат уште средства. Известувајќи за тоа, моли за интервенција со сума од 100.000 динари¹⁶³. Весникот „Јужна звезда“ известуваше дека градежните работи запреа токму при подигањето на бетонската конструк-

161. Записничка книга, бр. 15, 13 април 1924, стр. 121.

162. АЕ 11/2.

163. АЕ 14/2, 18 ноември 1924.

ција¹⁶⁴. Тоа значи дека морало да се чека прилив на нови средства и да се оддолжува изградбата која и така чекорела со паузи.

Така, дел по дел, објектот полека напредувал и веќе во крајот на 1925 год. можеше да се рече дека работите се при крај.

Белградската „Комедија“ соопштуваше: „Се наоѓаме пред довршувањето на зградата. Со огромен труд на граѓаниште и одборот и со слаба помош на државата, ќе се отвори храмот на Талија и во јужната периферија на нашата штадковина. Тука каде што глумеа Сара, Режан, Муне-Сили, Закони, Салвини и другите великаните на Франција и Италија; каде што се ќе ела melodичната италијанска опера и класичниот Вагнер, ќе завладее нашиот збор и нашата култура. Прекрасна зграда со преку 700 седишта, со пространа сцена, скромна и бела, ќе се отвори на денот на Кралевиот роденден“¹⁶⁵. Скорешното завршување на зградата го потврди и битолскиот „Самоуправни гласник“ од 15.X.1925 год.¹⁶⁶.

Останувало сега да се подготви интериерот, тоа значи, да се донесат столиците, да се обложат ложите со кадифе, да се завршат и другите поситни интервенции. Големата и тешка завеса била набавена со парите на кралскиот пар. Орнаментите на неа ги изработи М. Васиќ, сликар на белградското Народно позориште¹⁶⁷.

На седницата на Управата на општина Битола на 30 декември 1925 год. се расправаше по молбата бр. 24.494 на Градскиот театар: општината на Театарот да ѝ доде-

164. Јужна звезда, г. V, бр. 194 (21), 20 јуни 1926, 1.

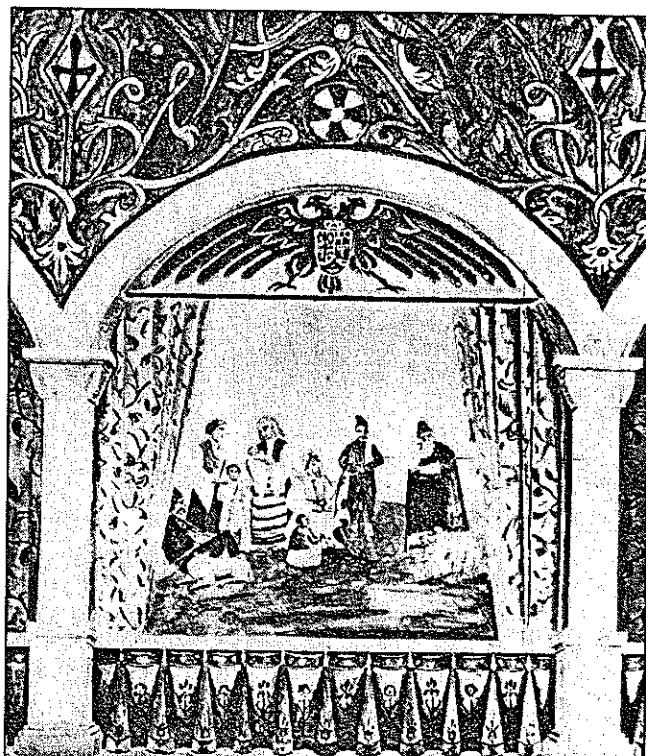
165. *Comoedia*, 14.XII.1925, 22.

166. Самоуправни гласник, г. I, бр. 20, 15.X.1925, 6.

167. *Comoedia*, 5.IV.1926, 20.

ли дрвена барака за да ја смести гардеробата. Молбата беше позитивно решена¹⁶⁸.

Така, во почетокот на 1926 год. сите главни работи освен некои финални, биле завршени и се чекало денот на осветувањето.

Завесата, поклон на кралевската двојка. Била од азбесиј и ја изработил сликарот-декоратор Милош А. Васиќ, член на Народниот театар од Белград

168. Записничка книга, бр. 15, 30 декември 1925, стр. 359.

Први претстави и осветување

Завршните работи околу уредувањето на интериерот траеле, како што известува еден белградски весник, скоро до самото отворање на Театарот¹⁶⁹. За да му се придаше посебно значење на настанот, на свеченоста бил поканет да настапи Скопскиот народен театар. Претходно во Битола пристигнал управителот на Скопскиот театар и останал два дена (19 и 20 април). Имал средби и договори со видни личности, пред сè со големиот жупан Буда Борисављевиќ и со пратеникот Јован Кирковиќ. Предлагал Скопскиот театар да се вклучи во прославата и да остане дури до крајот на сезоната. Дал идеја, првата претстава да биде СМРТТА НА УРОШ V.

Предлозите биле прифатени и наскоро битолчани започнале интензивно да живеат и катадневно да уживаат со претставите на реномираниот театар, кој и пред осветувањето цел месец ја презентирал својата богата програма¹⁷⁰.

Свеченото отворање се случило на 23 мај 1926 год. со планираната трагедија СМРТТА НА УРОШ V. Оставила силен впечаток. Впрочем, ваква репрезентативна сала, една од најубавите и најфункционални провинцијски театри, морала да предизвика волнување. Хроничарот забележа дека имало цврсти ветувања за натамошна успешна работа¹⁷¹. Така започна новиот датум од животот на зградата на Театарот.

169. А. Б. Херенда, *Ноќне шетње битољским улицама и кафаницама*, Време, Београд, 10 јуни 1926, 5.

170. *Свечано отварање позоришта у Битољу*, Наша Стара Србија, г. III, бр. 93, 26 април 1926, 3.

171. *Народно позориште*, Јужна звезда, г. V, бр. 192 (19), Битољ, 29 мај 1926, 3; *Свечано отварање Битољског народног позоришта*, Јужна звезда, г. V, бр. 191 (18), Битољ, 23 мај 1926, 3.

Другиот ден Театарот ги отвори вратите и за поширока употреба. Во оваа прилика учениците на Битолската гимназија го даде својот прв концерт овде во полза на бедните соученици¹⁷².

По првата претстава на репертоарот се ределе драмски дела така речи секој ден. Биле дадени ПАТ ОКОЛУ СВЕТОТ од Нушиќ, ДЕВОЈКИНАТА КЛЕТВА, СЕЛСКИОТ БЕКРИЈА, ГОСПОЃИЦАТА СО ЧАДОР ЗА СОНЦЕ од И. Војновиќ, а во режија на А. Верешчагин (1 јуни); ГЕЈША, оперетка во три чина со музика од Сидеј Џонс, а во режија на А. Верешчагин (3 јуни); ГОЛА ЖЕНА, комедија во 4 чина од А. Батаја, а во режија на А. Лескова; СПЛЕТКА И ЉУБОВ, драма во 5 чина и 9 слики од Фр. Шилер, а во режија на А. Верешчагин (6 јуни) и ГУРАК БРАНКОВИЌ од К. Оберњак; ЗОНА ЗАМФИРОВА од Буниќ, ФАЛБАЦИЈА ВОЈНИК, комедија во 5 чина од Плаут; ГИДО од Ј. Веселиновиќ, ГОЛЕМАТА НЕДЕЛА од Нушиќ, ЗУЛУМКАР од С. Ќоровиќ и др.

Најинтересната претстава, благодарејќи најмногу на глумецот Михајло Димитријевиќ, која ги воодушеви сите и ги возбуди целосно, била ПАТ ОКОЛУ СВЕТОТ во која тој ја играл улогата на Јованче Мициќ. Дописникот на „Време“ соопштува дека „неколку дена целиот град само за неа говорел“ и дека од преполнетата сала во која немало ниту едно слободно место, никој не останал рамнодушен¹⁷³. „Цела Битола, без разлика на оиштасеност и спаѓајќи јо-кајса веднаш уште на јоочекокот шаква љубов, разбирање и воодушевување за театарот што би било нависотина џрев да се останви овој град без јосстојана и добра театарска група. Еден дел од скопскиот театар не е доволен ни јо квалиитетот ни јо кваништетот за јоштребијте на

172. Концерат Битольске гимназије, Јужна звезда, г. V, бр. 192 (18), 23 мај 1926, 3.

173. А. Б. Херенда, цит. статија, како и Народно позориште, Јужна звезда, г. V, бр. 193 (20), 6 јуни 1926, 2.

“*театарскиот вкус на битолската јублика*”, известуваше „Време“¹⁷⁴.

Свеченото осветување се случи на 10 јуни во десет часот, на Спасовден. Бил поканет и кралскиот пар, а во негово отсуство ги заменил командантот на Вардарска-та дивизија Ристик, за кого била и специјално уредена една од ложите. Биле присутни и тројца министри, специјално дојдени. Најодбран свет бил присутен на несекојдневниот настан. Битолскиот владика Јосиф, заедно со неговите асистенти го извршил осветувањето. Бил и првиот што ѝ посакал долг век и успех на зградата. Потоа се ределе и други говорници, одржал еден и од министрите. Во сите говори се истакнала големата заложба на стариот и новиот одбор, особено на нивните претседатели, Драгик Пауновик и Буда Борисављевиќ. На најангажираниот и најзаслужниот, пратеникот Јован Ќирковиќ му било оддадено признание за почесен претседател на Главниот одбор¹⁷⁵. За овие и за некои други заслуги улицата „Општинска“ била преименувана со неговото име¹⁷⁶.

Тој ден се играле уште две претстави, ЗАДУЖБИНА и ПОД ПРИНУДА ЛЕКАР во преполнета сала. Гости и дел од граѓанството, биле и на свеченоста во салата на хотелот „Босна“¹⁷⁷. Цехот изнесувал 10.549 динари и паднал врз фондовите на општината¹⁷⁸.

Со тоа заврши долгата и мачна историја на возобновувањето.

174. А. Б. Херенда, цит. статија.

175. У прилог позоришне свечености, Јужна звезда, г. V, бр. 194 (21), 20 јуна 1926, 1.

176. Записничка книга бр. 15, 12 август 1925, т. 1.

177. Свешено освештае зграде Народног позоришта у Битољу, Наша Стара Србија, г. III, бр. 129, Скопље, 11 јуна 1926, 2.

178. Записничка книга бр. 15, 8 јуни 1926, т. 14.

Руинирање и закупи

Театарот, за жал, многу бргу започна да се рунира, особено откако престана редовниот театрарски живот и откако драмските групи започнаа случајно да се појавуваат во него. Во 1929 год. според еден извештај¹⁷⁹ веќе не можеле да се изведуваат театрарски претстави, а реновирањето барало значителни средства, кои општината не можела да ги одвои. Со цел објектот сепак да се ползува, истовремено да не биде и на товар на општинската каса, се донело решение да се издава под закуп и тоа, главно, на луѓе што ја прифатија новата уметност – филмот. Биле извршени извесни адаптации за сместување на кино-проекторите и се поставило и платното на бината, па така отсега, објектот повторно заживеал.

На првата лицитација спроведена во 1929 год. се јави само еден, познатиот филмација Пема. Уште колеблива во одлуката за најисправното решение, на 28 мај 1929 год. Општината решила да му ја остави салата, но под тешки услови: предвремено да ги исплатува кириите за месеците од 7 јануари до јуни, во висина од 3.000 динари¹⁸⁰. Не е познато како завршила спогодбата. Театарското освежување претставувала појавата на Тимочкиот театар кој реши дел од својата активност да ја продолжи во Битола. Се појави во 1930 год. и остана и во следната, 1931 год. Условите што му ги понуди Општината биле прифатливи за него: Театарот да го плаќа осветлението под услови како што се плаќа за уличното осветление, Општината како помош да му дodelува 15 кубни метри дрва за греење, Театарот зградата да ја употребува само за театрарски претстави, а кога тој ќе ја напушти Битола,

179. АЕ, 12 март 1929 48/2.

180. Записничка книга бр. 21, 28 мај 1929, т. 9.

објектот да го предаде во исправна состојба, односно онаква каква што ја примил¹⁸¹. Бидејќи решението со Тимочкиот театар било попогодно, било одбиено барањето на Евреинот Х. Камхи објектот да го претвори во кино¹⁸². Исто така во 1932 год. било одбиено и барањето на Повластениот народен театар (непознато кој) кој до февруари 1932 год. гостувал во Битола. Тоа се однесувало на материјална помош од 4750 динари за да се ликвидира дефицитот што го направил за време гостувањето во Битола.

Во истата 1932 год. во Театарот се смести и битолското драмско друштво „Добро Поле“, но бидејќи зградата скоро била руинирана, посебно биле оштетени ложите и вратите, Општината реши колку што може да санира, па така одвоила 1.000 динари за поправките.¹⁸³.

Закупите и новата намена на објектот продолжиле. Местниот трговец Илија Дарков(ик), кој како лиферат дал материјал во вредност од 21.693,35 динари за возобновување на зградата на Театарот, а која сума со големо задочнување, дури во 1931 год. му била исплатена¹⁸⁴, сметал дека има право да му се додели објектот за да прикажува филмови. Откако биле детализирани условите, неговата молба во 1932 год. била прифатена¹⁸⁵. После него следува цела редица закупувачи. Меѓу другите се јави и битолчанецот Марко Д. Лахчанец¹⁸⁶, па Марко Димитриевиќ и др. На Марко Димитриевиќ Општината му постави мошне тешки услови, како кирија да плаќа по 12.000 динари месечно, а сепак да не располага целосно со објектот, ами кога требајло Работничкиот универзитет да ги држи своите предава-

181. Записничка книга бр. 24, 1930, Исто кн. 27, 1 јануари 1931, точ. 2.

182. Записничка книга бр. 24, 1 октомври 1930, т. 2.

183. Записничка книга бр. 31, 16 мај 1932, т. 7.

184. Записничка книга бр. 27, 17 април 1931, т. 2.

185. Записничка книга бр. 31, 19 октомври 1932, т. 5.

186. Записничка книга бр. 40, 24 декември 1934, т. 2.

ња попладнje од 5 и половина до 7 часот и кога, во понеделник, вторник и среда по 15 дена од месеците јуни и јули, при гостувањето на Скопскиот театар, салата да ја ослободува¹⁸⁷. Тешките услови, сепак, ги прифатил и објектот го добил на располагање¹⁸⁸. И не само што го добил, ами закупот му траел дури неколку години¹⁸⁹. Се разбира, не секој можел да ги исполнi условите што ги поставувала Општината и многумина биле одбиени во нивните барања¹⁹⁰.

Покрај кино–претставите повремено се прикажувале и театарски претстави (од гостувачките театри, најмногу од Скопскиот) но се организирале и јавни манифестации, предавања, концерти и др. Меѓу другите, во декември 1936 год. Калипсо Налча е една од оние што ќе настапи со едно такво предавање. Темата била „Шопен и Лист“. По предавањето добротворното друштво „Пастир“ од Битола дал концерт, при што учествувала воената музика на 46 пешадиски полк¹⁹¹. На 15.X.1937 год. концерт даде и Гимназискиот хор и ученичкиот оркестар¹⁹², и така по ред сè додека конечно Бугарскиот битолски театар не ја продолжи театарската традиција. Но и тогаш во деновите кога немало драмски претстави, кино–претставите биле големата забава.

187. Записничка книга бр. 58, 15 март 1937, т. 8.

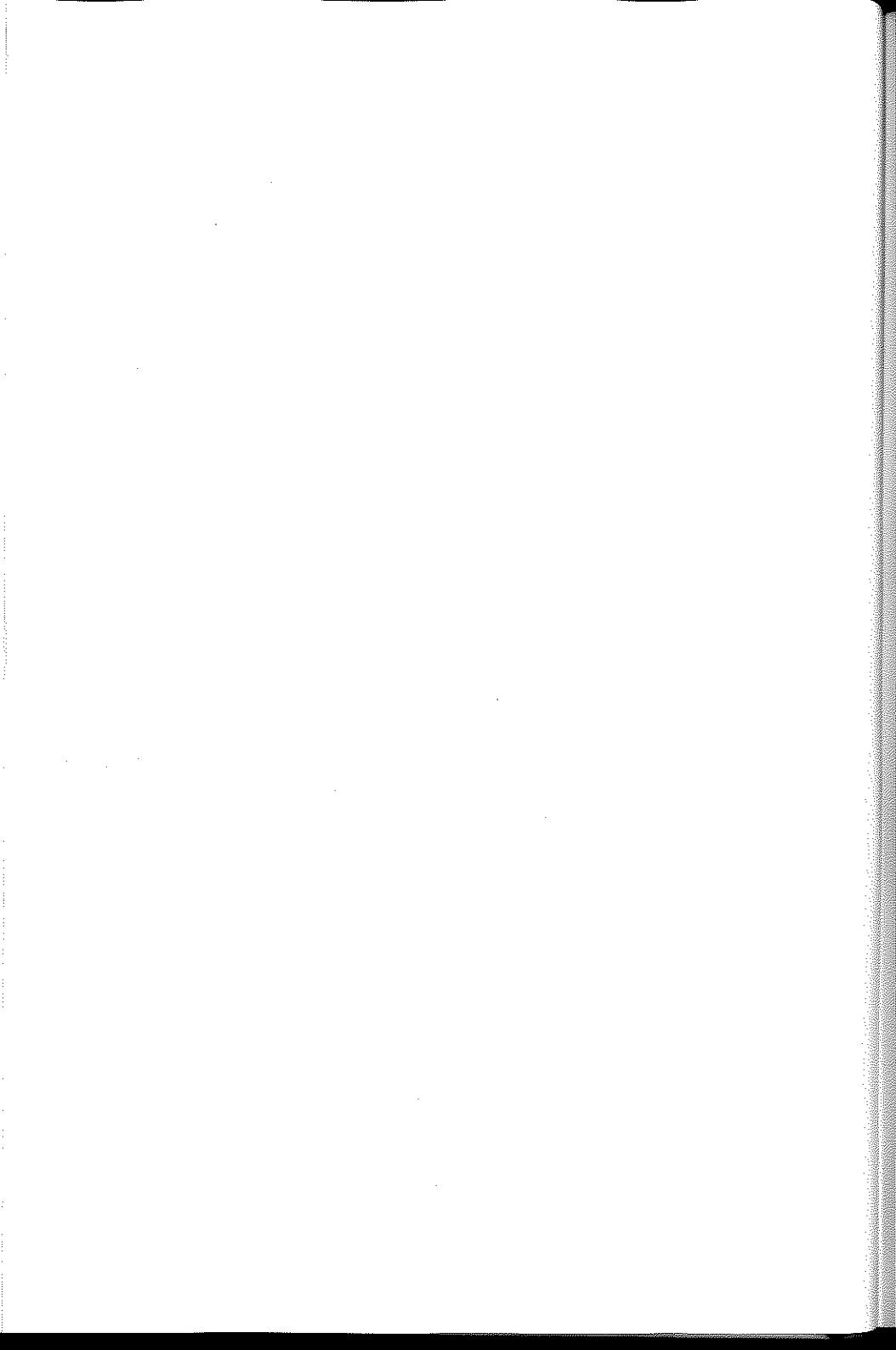
188. Записничка книга бр. 58, 15 март 1937, т. 8.

189. Записничка книга бр. 67, 16 август 1939, т. 7.

190. Записничка книга бр. 31, 8 декември 1932, т. 4; Кн. 58, 20 февруари 1936, т. 9.

191. Кајмакчалан, г. I, бр. 1, Битола, 1 децември 1936, 1.

192. Димовски, Битолските училишта... 57.

Османски период

Аниматори

Црковно–училишни општини

Посебен датум од развојот на театарското дело кај нас е појавата и работата на црковно–училишните општини. Без нивниот придонес уште долго театрскиот живот ќе се сведуваше само на религиозните драми и на синкретичните пројави во фолклорот. Со нив настана, како во севкупниот живот, генерална промена. Станаа нужност и за новата, граѓанска класа, зашто ги изразуваа најдоследно потребите на новото време. Средновековното црквено изживеано образование, во кое главната ука биле катехизисот и житијата на светците, а учители беа калуѓерите, одеднаш се заменуваат со ново, световно образование, со образовани кадри кои имаа широки и поинакви видици, кои го пренесуваат европското време, кои воведуваат предмети како што се физиката, биологијата и хемијата и кои бараат ефикасно школување. Црковно–училишните општини беа и погодна форма што можела да се бори со официјалната власт, зашто првично се занимаваа со црковните и училишните прашања, а всушност, станаа епицентри на националното живеење и средишта од каде се поведуваа акции во сите сегменти на живеењето: градење цркви, подигање и организација на училишта, изнаоѓање и ан-

гажирање афирмирани учители, грижа за социјалниот, културниот, комуналниот, хуманитарниот, здравствениот живот. Така, сè што ќе се случува во нашиот живот во 19 век, сè било во врска со поведените акции од овие општини.

Имел е строга и цврста организациска шема. На чело стоел одбор избран на јавно и општо собрание. Се состоел од 8–12 рамноправни членови со претседател на чело. Изборот се вршел секоја или на две години. Од овие редови биле избирани и претставниците на христијаните пред официјалната власт наречени милет–векил, кои ги штителе интересите на своите, а учествувале истовремено и во работата на турските судови. Благајникот ја имал клучната улога. Не само што ги собирал и ги чувал општонародните пари, донирани како доброворни прилози, ами давал и насоки за нивото трошење и поттикнувал општонародни полезни дела, сугерирал избор за помош (стипендирање) на надарени деца итн. Ваквите организациски управни тела биле познати по името настојателства (одбори).

Кога работата се усложнила и збогатила биле избирали и посебни, црквени, посебни училишни настојателства, со дефинирање на нивните задолженија. Училишното се грижело за училишниот живот, од кого примарни биле подигање училишни објекти, обезбедување плати за настаниците, нивно именување или сменување, проверка на работата на учителите, обезбедување одобренија од властите, набавка на школски инвентар, учебници и друга литература. Одборот правел и самостоен план за буџетот и за истиот реферираше кога тоа од него се барало или во приликите кога се менувал. За таа цел биле организирани и специјални училишни каси. Училишното настојателство се грижело и за општинските библиотеки, читалишта, неделните училишта и сл.

Со сето тоа црковно–училишните општини ги поддржуваа иницијативите за осовременување на наставата, во таа смисла и вклучувањето на драмскиот текст и како посебна форма и како заклучна школска манифестација¹.

Во Битола вакви општини организирале сите национални заедници. Патријаршиско црковно–училишната општина веќе постоела во средината на 18-тиот век². Македонската црковно–училишна општина е основана во мај 1869 год.³, потоа следи и основањето на другите: Унијатската, Протестанската, Влашката, Еврејската и другите⁴.

Сите, иако спротивставени и рововски поставени, дале свој придонес во подигањето на просветното ниво на населението и во подготовките за отфрлање на ропскиот јарем.

Читалишта

Установа која се занимавала со културниот живот на граѓаните, околу која беше се востановиле низа активности, вклучувајќи ги и подготовките и изведбите на драмските текстови, биле читалиштата. Биле и први форми на посовремени градски библиотеки со засебни простории, со посебен фонд средства, со акти за управување и со управни тела. Бугарскиот театролог Пенчо Пенев, поаѓајќи од бугарското искуство, кое во голема мера е и наше, тврди дека без читалиштата зградата на

1. Александар Трајановски, *Црковно–училишните општини во Македонија*, Институт за национална историја, Скопје, 1988, 236–262.
2. д-р Александар Трајановски, *Црковно–училишните општини во Битола и нивната улога во системот на образованието*, Воспитанието и образование–то во Битола, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1990, 24.
3. Исто, 29.
4. Исто, 30–34.

театарското дело ќе чекаше уште долго да се подига⁵. Тоа го потврдува и периодикумот „Читалиште“, во кое во 1872 год. се соопштува: „Денес нема читалиште кое не може да се јофали со една–две шеатарски претстави во годината и да нè извесиши низ весниците дека публиката останала премногу задоволна од претставите затоа актерите секогаш ги најрадувале со големи ракомескања“⁶.

За основањето на првото читалиште кај нас поврзано е името на преродбеникот Јордан Хаци Константинов–Цинот. Весникот „Српски дневник“ од 1853 год. констатира дека е организирано во Скопје⁷. Основањето на првото прилепско читалиште, исто така, поврзано е со Цинот. Тоа е направено најверојатно во 1858 год.⁸ Набргу потоа биле оформени и во другите македонски градови. Во Велес се случило во 1869, во Крива Паланка – 1870, Штип – 1873, Битола – 1870 итн.⁹.

Меѓутоа, покрај во градовите, читалишта набргу почнале да никнат и во селата. Весникот „Вести“ од 15 јануари 1909 год. соопштува дека „во сите костурски села се отворија читалишта, а во селото Косинец на 1 јануари вечерта за првпат, во џолза на читалиштето, се изведе „Македонска кревава свадба“¹⁰.

Првото битолско читалиште е основано на 12 мај 1860 год. Се викало „Согласност“. На чинот на основа-

5. Проф. Пенчо Пенев, *Лекции по история на българския драматически театър*, първа част, До освобождението – 1878 година, Наука и изкуство, София, 1952, 121–126.
6. *Театралните представления по нась*, Читалще, г. II, 1872, јуни, кн. 17.
7. Климе Цамбазовски, *Борбата на Цинот за скопското народно училиште (1848–1857)*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн VII, Скопје 1954, 568–590.
8. Н. Г. Еничевъ, *Въспоминания и бълъжки*, София, 1906, 104.
9. Боро Мокров, *Читалиштата – носители на културната дејност на нашите градови*, Библиотекарството во Велес и Велешко, IV научен собир, Друштво за наука и уметност, Титов Велес, 1991, 38.
10. Војдан Чернодирински, *Собрани дела*, том четврти, Приредил Александар Алексиев, Мисла, Скопје, 1976, 188.

њето реагирале и весниците: цариградската „Б’лгарија“ (бр. 64, 9. VI.1860), белградскиот „Световид“ (7.VII.1860) и др. Според нив, најзаслужен за тоа бил Петар Димков Радев, влијателен битолчанец, кој учел во Атина и Виена, а чиј глас многу се слушал во однос на народните работи. При основањето било решено оној што ќе приложи 500 гроша, да стане „член основач“ и да има право на глас додека е жив, оној што приложувал 60 гроша, станувал „спомагателен“ член и решавал со својот глас за време од една година. Весниците соопштуваат дека наскоро се очекувало формирање и на актите за управување и управните тела¹¹.

Во 1881 год. било формирало и второто битолско читалиште, „Просветување“. И тоа ја имало амбицијата на претходното, да стане центар на културното живеење, да има библиотека, каде што ќе се читаат книги и весници, но да биде и организатор на предавања, театарски претстави, аниматор за формирање неделни и вечерни училишта¹².

Поаѓајќи од позитивните искуства со читалиштата, Бугарите ги возобновуваат во Битола во Првата светска војна¹³, но и во втората бугарска окупација¹⁴.

Без оглед на пропагандната заднина на овие институции, тие сепак оставија длабоки траги во севкупното

11. Тодоръ Крайничанецъ, Читалищното дъло въ Македония, Пелистерско echo, г. I, бр. 6, Битоля, 8 февруарий 1942, 3; Истиот, Читалищното дело въ Македония, Пелистерско echo, г. III, бр. 120, 20 юни 1944, 2.

12. Кирил патриарх български, Българската екзархия в Одринско и Македония след Освободителната война (1877–1878), том първи (1878–1885), книга втора, Синодално издателство, София, 1970, 82; Александар Стерјовски, Читалишта, Печатарството и издаваштвото во Битола, 2, Микена, Битола, 1999, 432.

13. Читалище в Битоля, Родина, бр. 47, Скопие, 30 април 1916, 2.

14. Александар Стерјовски, Бугарските окупаторски читалишта во Битола и Битолско, Библиотекарството во Битола и Битолско, Матична и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Битола, Битола, 1995, 115–121.

културно живеење, особено позитивно влијаеја врз развојот на битолското театарско дело.

Учители

Без да се откријат заложбите и придонесите на учителите не можат да се сфатат и да се откријат ниту појавата, ниту развојот на театарското дело кај нас. Тие се клучот, моторната сила, неисцрпната енергија, креативноста и сè она што е во врска со раѓањето и растежот на театарот. Биле првите и единствените интелектуалци, се одметнале од локалните патријахални стеги и пошле во светот. Имале слух и смелост новото да го пренесат и да го накалемат во безволната и со тежок чекор патријалхална средина, иритирајќи ја и спротивставувајќи ѝ се, сè со желба да ја изменат и да ја приспособат на новото време.

Првиот драматург и глумец бил учител – Ј.Х. Константинов Чинот. Следните, исто така. Првите театри се во училишта. Всушност, на почетокот и добар дел од следните децении театарот се вртел исклучиво околу училишните згради и околу учителите. Иван Крајничанец, спомнувајќи си за дел од животот на театарот во Велес за време неговото учителствување во овој град, вели дека учителското тело било епицентарот на сиот театарски живот и дека сите артисти, режисери, сценографи, шминкери и суфлери биле исклучиво учители¹⁵; Учителите од банските училишта во 1893 год. ги дале првите претстави¹⁶, членовите на училишното тело од Солун на 15 декември 1897 год. за граѓанството ја прикажале омилената комедија РЕВИЗОР, како што правеле и

15. Јордан Леов, *Сто години велешка гимназија*, Општински одбор на ССРНМ, Титов Велес, 1961, 149–150.

16. „Новини“ (бр. 83/1895. Во оваа прилика ги прикажале драмата СИДОНИЈА и комедијата БЛАГОРОДНИКОТ од Молиер. Податоците извлечени од периодичниот печат во Бугарија и за другите градови и села ми ги отстапи д-р Боро Мокров, кому му изразувам голема благодарност и во оваа прилика.

во поранешните години¹⁷. Учителите од Скопје, како и во другите градови, биле носители на презентацијата на домашната и странската драмска литература и на организирањето театарските претстави¹⁸. Во Прилеп, како што известува дописникот на „Вести“¹⁹, како и порано „не жалеле ни труд ниту време да ја задоволат јублика-та која веќе навикнала на театарски забави“²⁰. Во Дебар, според дописка напишана од Чернодрински, учителското тело групирало околу себе сè што било интелигенција во градот, ангажирајќи ја за полезни национални потфати, во таа смисла и во подготвување и изведување драмски претстави²¹. Сфатлива е, тогаш, понесеноста на дописникот на „Вести“ од Тетово од 1909 год. кога со резигнација го отпочнува својот напис: „Фала и чесќи заслужува учителското шело во градот со својата примерна солидарност и желба да биде корисно за народот и црквата. Тоа активно работи за подобрување на оштештевениште работи и се бори со многу пречки и нездоди и тој што можеме да се надеваме дека ќе се постигне многу добар усјех“. Тие се и креаторите, спроед него, и на театарскиот живот²².

Меѓу бројните учители, кои го поставуваа и градеа театарското дело во Битола, треба да се спомене неми-

17. „Новини“, бр. 24/1897 год. Притоа настапиле: Г-ците: Апостолова, Табакова, Шумкова, учителите: Б. Димитров, Др. Колушев, Мирчев, Др. Л. Димитров, Б. Кушев, И. Кушов, В. Шопов, Хр. Тенчов, К. Ангелов, Др. Данчев, Коцов, А. Шапарданов, К. Антонов, Басмаров, сувлер бил И. Гарванов.
18. „Вести“, бр. 29/1906. Биле дадени две претстави, МНОГУСТРАДАНАТА ГЕНОВЕВА, во која настапја учителите: граф Сигфрид – М. Кусев, графицата Геновева – К. Иванова, Голос – А. Иванов, а во комедијата НЕДОРАЗБИРАНЬЕ, учителот Д. Галев во лицето на Николаки.
19. Бр. 53 од 2.V.1908 год.
20. „Вести“, бр. 53/2.V.1908. Во драмата ДВЕТЕ СИРАЧИНЬА артисти биле Р. Боцева (Лиза), Ф. Јанова, П. Бочварова (Ханриета), В. Кочова (графицата де Линиер), Т.П. Адамов (Петар) и Ј. Ацев (лекарот).
21. „Вести“, бр. 69/27. II.1909.
22. Исто.

новно и еден многу заслужен Французин, лазаристот, отец Жан Фавејријал (Лион – 1817 – Битола – 1893). Во Битола беше пристигнал во 1867 год. од Бугарија, откако веќе работел со мисионерска задача²³. По смртта на основачот на Лазаристичката мисија во Битола, Лепавек (1874) застанува на членото место и има придонеси во работата на мисијата. Набргу, меѓутоа, како професор по француски јазик се прифатил да работи во Романскиот лицеј, каде стекна голем углед и како наставник, но и како пријател на Власите, работејќи, заедно со лидерот на Власите Апостол Маргарит врз националната мисла на Власите и во тој однос имал големи заслуги²⁴.

Фавејријал беше го донел Молиер во Битола. Дали овој голем драмски писател или некој друг француски автор бил присутен во драмските активности на Францускиот лицеј и дали воопшто во раниот период на лицејот имало такви активности, не е познато, но факт е дека во 1883 год. благодарејќи токму нему се појави драмскиот живот среде учениците во Лицејот. Еден негов ученик, подоцнежен драмски писател и поет, Коста Козмеску, ги дава овие податоци: „Еден проблем на кој цврсито инсистираше во моите љисма беше проблемот за театар на народен јазик. Бев забележал џо театарскиите љиеси што се избраа на претходната џо творец завршувањето на исийтиште-љиеси за првпат донесени од йокојнош, голем фило – Влав, отец Фавејријал, многу сакан и многу почитуван од своите ученици – имав забележано, велам, дека на лубејшто когдо доаѓаа на претходните љовеќе од сè друго им се доаѓаа љиесии“²⁵.

23. Никола Табаков, *Братя Миладинови*, Български писател, София, 1963, 98.

24. Ѓорѓи Димовски, *Писма (документи) на француските католички мисионери во Битола за настаниите во градот од 1908–1939 година*, ГИНИ, XI, бр. 3, Скопје, 1967, 243.

25. C.I.Cosmescu, *Lânzidim nelăzid și Scînciu*, București, 1902, 8.

Ученици

Први глумци и први консументи на новата уметност кај нас во раните почетоци се учениците. Тоа е разбираливо, зашто неговата појава во тесна врска е во училиштето и со наставата и со своите почетоци таа е во функција на наставната практика, појавувајќи се како нејзина форма чија цел е инвентивните учители да ги пренесат педагошките пораки или да го збогатат знаењето на учениците со посовремени постапки и методи. Поаѓајќи од тие потреби првиот драматург, не претпоставувајќи дека тоа ќе стане дел од културниот живот, Ј.Х. Константинов – Цинот ги пишуваше и ги изведуваше своите драмулетки во скопското училиште „Св. Богородица“ со своите ученици во средината на XIX век. Исто така и во крајот на истиот век, од истите побуди, но и со свест за моќта на драмскиот збор, зашто веќе времето го потврди тоа, подоцнешниот револуционер, а сега учител во своето село Смилево (Битолско) Д. Груев, ги изведувал драмулетките во кои тој, како и Цинот, бил драматургот, режисерот, сценографот, а и глумецот²⁶.

Иако учеството и значењето на учениците полека спласнува, зашто нивното место го истиснуваат учителите, учениците продолжиле и давале придонеси во реализацијата и на оние претстави каде што директно не учествувале. Во училиштата, но и во градовите и понатака се организираат и живеат аматерски драмски дружини, во кои тие го имаат главното место. Нивните претстави раководени од учителите, се презентираат и на свеченостите во врска со националните или верските празници, но и за време годишните испити. Во нив

26. Душко Хр. Константинов, Дамјан Груев како драматург, артист и сценограф, Театарски гласник, бр. 18, Скопје, Декември 1981, 3.

наоѓаат задоволство и радосно се вклучуваат, не ретко оставајќи креации на завидно уметничко ниво. Животот потврди дека многу станале и високи креативци на сцена.

Меѓутоа, учениците се вклучени и во подготовките кога возрасните подготвуваат претстави за возрасни. Помагаат врз работата на сценографијата, ангажирани се во набавката на костимите, рекламирањето, продавањето на билетите, одржувањето на редот, што ќе рече – поврзани и вклучени се многу долго со театарот.

Битолски театрарски почетоци (1883)

Весникот „Марица“, во бројот 468, а од 1 март 1883 год (с.с), кој континуирано излегувал веќе 6 години во Пловдив, донесува за нас мошне битна вест, со која ги открива почетоците на театрарското дело во Битола.

Весникот соопштува:

*„Битола, 16 февруари 1883 год. Со најголема радосност
брзам да известам дека на 12 о.м. во училишната зграда
се даде театарска претстава на бугарско-македонски јазик.
Претставени беа комедииите: „Бесиаричие“ – превод
од Швортеш војвошто на Турѓенев, на македонски јазик и „Ци-
линдар“ од Стюнчев. По овие две комедии имаше и една
живата драма: при свештлина на бенгалски оѓан беше при-
кажано пресечувањето на главата на Марија Стјујард.“*

*Учесници беа нашиите учителите. Гледалиштето, иако
за првпат, беше прекрасно. Училишниот салон беше пре-
полн со народ и публиката со восхиш се разочариле по
завршувањето на сè.*

Гркоманите во градот јадолку се поразени и јадолку многу им завидуваат на Бугариите, што и тие по 3 недели мислат да дадат театарска претсостава во своето училиште²⁷.

Битоля, 16 Февруар 1883 год.

Съ паметта радост бързамъ да извѣсти, че нещът на 12 того, въ училищното им здание со даде театрализъ представление на Българо-Македонски народъ. Представихъ се комедията: „Бензаричъ“ — прѣводъ отъ същ. на Туреллиена, на итало-доски наимъ, и „Цилиандъ“ отъ Стоячева; съдѣтъ тѣз двѣ комедии имаше една жива картина: при огъвателната сцена съ бенгалски огньи, представи се стекчиятъ главата на Мария Стюартъ.

Действуващъ лицата бѣха учителиятъ им. Зрълещето, като за пръвъ пътъ, бѣше прѣвъходно. Салонътъ училищници бѣше пъленъ съ пародъ и публиката съ въсхищение се разогниде, съдѣтъ сврътванието на пастко.

Гркоманите въ градътъ им до толкова сѫ поразени и до толкова завиждатъ на Българите, ищто садѣтъ 3 недели мислатъ и тѣ да дадатъ театрализъ представление въ училището им.

Дойнската во „Марица“ од 1883 год.

Користејќи ја допискава, за битолските театрарски почетоци прв ќе сигнализира Кирил патријарх бугарски²⁸, а во Македонија тоа ќе го направи Горѓи Димовски – Цолев во својот труд „Битола“ во 1981 год.²⁹.

Поаѓајќи и од другите известувања на „Марица“ од Битола, може да се заклучи дека весникот имал постојан

27. Марица, бр. 468, вторник, Пловдив, 1 март 1883, стр. 5.

28. Кирил Патриарх български, цит. дело, 82

29. Горѓи Димовски – Цолев, Битола, Фолклорот и етнологијата на Битола и Битолско, МАНУ, Друштво за наука и уметност, Битола, УНК „Илинденски денови“ Битола, Битола, 1981, 52.

или повремен дописник од овој град. Две години пред соопштението за театрската претстава, весникот ќе го пренесе и „расположението“ на битолчани за одлуките на Берлинскиот конгрес од 1878 год.³⁰ итн.

Од содржината и тонот на кој е презентирана веста, произлегува дека театрската претстава од 25 (12 с.с.) февруари 1883 год. е прва театрска претстава во Битола. Битолскиот дописник „брза“ и „со најголема радосќ“ брза да соопсти за настан што е мошне значаен, за театрска претстава. „Гледалиште ја, вели тој, иако за првата, беше прекрасно“. Егзархиските учители од Битола ги испревариле гркоманите, коишто, поттикнати од поразот и завидливоста, веќе се подготувале да дадат и тие театрска претстава на грчки јазик.

Претставата, била прикажана во „училишниот објекти“. Во Битола во периодот 1883/4 год. постојат 5 машки основни со 8 одделенија и две средни (едно машко со 4 класа и едно женско со 2 класа) егзархиски училишта. Сите, освен Женското средно училиште, биле сместени во обични згради, неподобни за вакви презентации, од што произлегува дека претставата била дадена во најрепрезентативната школска зграда во градот, во Женското средно училиште, подигнато заедно со црквата „Св. Богородица“ десетина години пред настанот, во која денес е сместено ОУ „Кирил и Методиј“³¹. Салонот од горниот кат од училиштето, во кој и подоцна биле прикажувани вакви и слични претстави, било местото на историскиот настан.

Претставата ја подготвиле и ја прикажале егзархиските учители. Во таа учебна 1883/4 год. во овие учи-

30. Марица, бр. 18, 26 септември 1878, Пловдив.

31. Ѓорѓи Димовски, Битолските училишта до 1918 година со посебен осврт на гимназијата до 1945, Во: Гимназијално образование во Битола, Гимназија „Јосип Броз – Тито“ – Битола, Битола, 1965, 22.

лишта работат 18 учителки и учители³², а во претставата учествувале само учителите.

Објектот на некогашната Еззархиска женска гимназија
(денес ОУ „Св. Кирил и Методиј“)

Сала на некогашната Еззархиска Женска гимназија во која биле прикажани „Бесйаричие“ и „Цилиндар“

32. Димовски, Исто, 25, 27.

Претставата предизвикала голем интерес среде македонското население и била посетена од неброен народ („училишниот салон беше претолн со народ“...). Впечатоток бил извонреден („...публикашта со восхит се разоштиде ио завршувањето на сè“).

Набргу во Грчкото училиште и во Романскиот лицеј ќе започнат подготовките за театарски претстави. Годината 1883 е, значи, почеток на театарот и на грчки и на влашки јазик³³.

Така сè започна од 25 февруари 1883 год. Тој е датумот на современиот битолски театар.

„Беспаричие“ - прва претстава на македонски јазик

Вечерта на 25 февруари 1883 год. во салонот на денешното ОУ „Кирил и Методиј“ биле дадени две комедии по следниот редослед: БЕСПАРИЧИЕ од Тургенев и ЦИЛИНДАР од Тодор Х. Станчев, (не Стончев, како што известува дописникот). Последнава, нема сомнение, прикажана е на јазикот на кој е и напишана, односно на бугарски. Меѓутоа, во првата, Тургеневата комедијка, употребен е македонскиот јазик, односно битолски говор. Тоа децидно го подвлекува и дописникот на „Марица“, „Прештавени беа комедиите: „Беспаричие“ превод од шворешкото на Тургенев, на македонски јазик и „Цилиндар“ од Стончев“.

Така БЕСПАРИЧИЕ станува прва театарска претстава на македонски јазик во Битола, а 25 февруари 1883 год. историски датум и за театарот во Македонија.

Зошто Тургенев?

Има неколку причини.

БЕСПАРИЧИЕ е лесна и полетна комедијка, во која од 11 лица, само една е жена. Во услови кога на жената ѝ е заб-

33. Кирил патриарх бъгарски, цит. дело ... 82.

рането да се искачува на сцената, со тоа се решавале многу тешки акутни проблеми. Тургенев е респектабилна и грамадна фигура не само за руската, туку и за европската литература. Неговите книжевни дела доаѓаат и во нашите подрачја и тој бил добро познат кај лубители на убавата книжевност. Укажувањето на дописникот дека комедијката е „*превод од илворешийвойто на Тургенев*“, сугерира заклучок дека бил читан и во оригинал, на руски јазик. Неговите драмски дела, како и романите и новелите, биле познати и биле изведувани. ГОЗБАТА КАЈ ЛИДЕРОТ, на пример, во овој период била изведувана во Бугарија³⁴.

Комедијката е и многу поучна за битолската патријахално трговско–занаетчиска средина. Во неа се отсликува млада личност (Тимофеј Петрович Жазиков) провинцијски дворјанин, што ги скинал врските со своето семејство и средината каде пораснал заради привлечностите на велеградот (Петровград). Многу лесно и комотно насекаде се задолжува и немилосрдно ги троши түгите пари. Строгата, трудољубива и вредна битолска граѓанска средина, која многу тешко ги печалела и уште поцврсто ги чувала стекнатите пари, со овој жив пример добила одредени пораки. Тургенев со БЕСПАРИЧИЕ им се обраќал на битолчани како Марин Држиќ на своите дубровчани со ДУНДО МАРОЕ.

Инаку, БЕСПАРИЧИЕ е текст од раниот период на книжевното дело на Тургенев (1845 г.) Пишуван е и под силното влијание на Гоголь и на неговиот РЕВИЗОР, како и воопшто што е поголемиот дел од книжевните дела од овој негов период. Со многу специфики Хлестаков му е близок на Жазиков. Разликата е во амбиентот, во

34. Георги Саев, История на българския театър, том 2, От освобождението до 1904 г. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 1997, 65.

РЕВИЗОР се слика провинцијата, во БЕСПАРИЧЕ – престолнината – Петровград³⁵.

Борбата за македонски јазик во Битола

Појавата на македонскиот јазик, битолскиот говор, во првата битолска театарска претстава не е случајна. Тоа е еден од манифестионите обиди што ги преземале овдешните луѓе, посебно домицилните учители тој да се вгради во училиштата и во црквата, елиминирајќи го бугарскиот јазик кој горопадно се наметнувал, особено откако владиката Григориј дошол во Битола. Уште во 1880 год. жители од Битолскиот вилает, повикувајќи се на Берлинскиот договор и на членот 23, упатиле молба до Европската комисија за реформи во Цариград и поднесоа 24 барања. Под бр. 7, како што известува весникот „Зорница“ од 20.V. 1880, бр. 21, кој излегувал во Цариград, сугерирале и: „За официјален јазик да се прифаши, покрај турској и јазикот ишто најмногу се говори во тој краината“³⁶.

Меѓутоа, Бугарската егзархија, која долгороочно гледала на процесот на бугаризација на македонското население, јазикот ќе го избере за најсилно средство и упорно ќе работи за негово наметнување и градење на идејата на Сан Стефано. Бидејќи домашните учители биле и најжестоките противници на таквата политика, започнал и процесот на нивно елиминације од наставата. Само во 1898 год., според извештајот на рускиот конзул А. Ростковски, од 28 јануари 1899 год. една четвртина од учителите во Битола и Битолско биле заменети со „чисти Бугари“³⁷.

35. Г. Н. Постпелов, История русской литературы XIX века, том II, Издательство Московского университета, 1962, 390.

36. Македония, Съборник от документи и материали, БАН, София, 1978, 366.

37. Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, том први, Просвета, Куманово, 1995, 151.

Тоа, се разбира, не одело без реакции и отпори.

Најпрвин зреа мислата дека никаква слобода нема да дојде со странична помош, дека до неа треба да се стигне со сопствени сили и жртви и дека сите оние што ќе се обидат да подадат рака, го прават не од альтруистички побуди, ами од смислени, егоистички интереси.

Во еден од броевите на весникот „На оружје“, што го издавал Битолскиот револуционерен комитет, а во кој го соработувале и учителите и учениците на училиштето „Кирил и Методиј“ било потенцирано дека странските држави помошта ја прават токму од таквите побуди³⁸.

Најсилниот отпор против денационализаторската политика на Егзархијата и на бугарската влада, сепак, се изразил во познатите ученички бунтови што ја заплискале Македонија во крајот на 19 век. Најжестокиот и најмасовниот, во кого се вклучил и дел од битолското граѓанство, се случил на Денот на „Св. Кирил и Методиј“ во 1889 год.

Празникот, на кој присуствуval и рускиот конзул А. А. Ростковски и бугарското трговско аташе, според востановената практика се одржал како молебен во блиската црква „Св. Богородица“. Откако завршила богослужбата, вториот дел од чествувањето продолжило во дворот меѓу црквата и училиштето. Само што започнал да ја одржува празничката беседа директорот на училиштето Антон Поп Стоилов, подоцнежниот познат фолклорист, на бината излегол учителот Иван Џоков и го започнал своето протесно слово во кое ја критикувал појавата во црквата да се употребува црквено–словенскиот, а во училиштата бугарскиот јазик, потенцирајќи притоа дека секој народ треба да ги развива својот јазик и својата националност. Тоа би-

38. Исто, 345.

ло невиден екцес, па рускиот претставник, како и бугарскиот веднаш го напуштиле собирот и славјето целосно било поматено.

Цоков, меѓутоа, не истапил само од свое, ами и од името на мнозинството македонски учители и од домашните ученици. Владиката Григориј се плашел да изрече казни, зашто крајот на учебната година наполно ќе се нарушел, зашто бројот на учителите што стоеле зад Цоков бил голем и тој ги молел претставниците на општината во прво време ништо да не преземаат.

Според рускиот конзул, инцидентот не завшил само со прекинувањето на директорска беседа. Приврзаници-те на Цоков, а со цел пошироко да ја запознаат јавноста, започнале да лепат плакати низ сиот град во кои го критикувале митрополитот. По интервенција на митрополитот, полицијата ги испокина³⁹. Набргу следувале драконски казни и за учениците и за учителите, со отпуштање од работа и од училиштето⁴⁰.

Тоа е само дел од борбата за македонскиот јазик во Битола.

Станчев и неговиот „Цилиндар“

Тодор Станчев (1850–1903) авторот на комедијата ЦИЛИНДАР откако се враќа во Русе (Русчук) од Сремски Карловци и Белград, каде бил ученик во богословиите, како учител наполно се вклопува во раздвижувањето на социјалното и културното живеење на своите сограѓани. Во неговиот град веќе живее и делува читалиштето „Зора“, во кое не само што се вклучува, ами станува и еден од позабележителните сподвижници. Во неговите рамки

39. Исто, 267.

40. Славко Димевски, *Просветната политика на Егзархијата и училишните бунтови во Македонија*, Култура, Скопје, 1960, 46–47.

набргу го оформува и црквено–пеачкото друштво од кое нешто подоцна ќе се роди и Театарското друштво⁴¹. Толку е наметлив и на секаде присутен што против него се оформува и силна опозиција, па во 1871 год. е и симнат од повеќето раководни функции, па и дискредитиран преку весникот „Слобода“⁴².

Но и покрај тоа, сепак, има големи заслуги за театарскиот живот во Русе.

Во 1870 год. го превел драмскиот текст на Кр. Шмид – „Ружица“ и истиот го поставува и го изведува со своето Театарско–пеачко друштво⁴³. Станува и главниот преведувач и адаптер на повеќе драмски текстови, станува и драмски писател. Всушност, покрај Добри Даскалов, основачот на бугарскиот театар, е еден од најплодотворните и најмногу изведуваните бугарски драмски автори. Своите дела ги печати во весници и списанија што излегуваат во Бугарија но и преку печатарската продукција на својот град. Неговите дела лесно доаѓаат во Битола, зашто печатницата на Данов од Русе има свој клон и во Битола.

Меѓу попознатите негови драмски дела се и овие: ВИСТИНСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА (1871), инспирирана од КРИВОРАЗБРАНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЈА од Добри Војников, потоа ЈУСТИНА (1871), социјална драма во која се третира проблемот на алкохолизмот, па КАРДАМ СТРАШНИОТ (1872), слична на КРУМ СТРАШНИОТ од Добри Војников. Ги пишува и делата ГАЗИ ОСМАН ПАША, ХРИСТО БОТЕВ, САН СТЕФАНСКИ ДОГОВОР, БИКОНСФИЛД, АНАТЕМА, ДРАНДАВЕЛА, инспирирана од КИР ЈАЊА од Ј. Ст. Поповиќ, па НОВА МОДА итн.

41. Стефан Каракостов, *Български възрожденски театър, 1858–1878*, Наука и изкуство, София, 1973, 595.

42. Исто, 601.

43. Исто, 597.

Станчев, инаку, немал голем углед во театрската критика, бил и жестоко критикуван од авторитети какви што биле Љубен Каравелов и Христо Ботев. Ботев, иронизирајќи за неговата плодотворност, ќе му пишува преку весниците: „...ќе ѩо надминеш и Лоје де Вега. Пойомсиво ќе џи ѹодијче йамейник од йикива“⁴⁴, а весникот „Независност“ во 1873 год. ги советува читателите да не ги купуваат неговите книги, „тоа џубре“⁴⁵.

Сепак, гледан од дистанца и покрај сите слабости, особено неинвентивноста и епигонството, во услови кога драмата во Бугарија ги прави првите чекори, Станчев дал свој придонес во развојот на оваа уметност.

Благодарејќи на таа своја популарност, ете, се наполнил на репертоарот и на првата театрска претстава во Битола.

Комедијата ЦИЛИНДАР, инаку, била доста позната и често изведувана во Бугарија⁴⁶. Тоа е една лесна комедија, со поедноставени драмски решенија и градење на ликовите (црно–бело), па била прифатлива и за битолско театралско промовирање.

Во секој случај, и со БЕСПАРИЧИЕ и со ЦИЛИНДАР бил честван на 25 февруари 1883 год. доживеале пријатна забава и развлечение но и ново откривање.

„Живата слика“

Третиот, последниот дел од битолската премиерна театрска претстава, според дописникот на „Марица“, била „живата слика“ („живи картина“, според бугарската театралска терминологија). Бидејќи во претставата отсуствуvala вообичаената трагедија од колажот, сега таа го имала тоа значење. Била истргната сцена, многу

44. Исто, 370.

45. Исто.

46. Георги Саев, История на българския театър... 27.

ефектна и впечатлива од трагедијата на Виктор Иго, многу често поставувана низ европските театри во 19-тиот век, МЕРИСТУЈАРД. Со тоа театрарскиот манири во Битола бил испочитуван доследно, а впечатокот останал извонреден.

Дека „живата драма“ како посебен, дополнителен, краен дел од театриските претстави во 19-тиот век бил вообичаен, имаме повеќе податоци. Весникот „Слобода“ (бр. 167, од 18 јуни 1888 год.), известува дека пловдивскиот „Јапонски театар“ ја прикажувал драмата ЛУКРЕЦИЈА БОРЦИЈА од Виктор Иго на 16 и 18 јуни 1888 година. Крајот бил украсен со „живи слики“.

Такви украси добивале и другите историски драми или, уште почесто, трагедии.

Ваков додаток добива и трагедијата СТЕФАН КАРАЦАТА од Тодор Х. Станчев. Всушност, биле оживеани три сцени од многу познатата и популарна песна од Христо Ботев – „Жив е тој, жив е“. Истите наполно се вклопувале тематски со основниот драмски текст⁴⁷. Кон ОПОЛЧЕНЦИТЕ ОД ШИЛКА – пак била приодадена „живи слика“ со наслов – КЛЕТВАТА НА ВОСТАНИЦИТЕ – ⁴⁸ итн.

Во сите овие случаи „живата драма“ била позајмена сцена од друга некоја драма, ете, и од некоја туѓа лирска песна. Меѓутоа, имало случаи, како со познатата историска драма РАЈНА КЊЕГИЊА од Добри Војников – кога основниот текст се дополнувал со сцена извлечена од самата драма. Ефектот бил силен, зашто централната сцена добивала доработка⁴⁹.

Посебно прашање е зошто режисерот на битолската претстава се одлучил за сцената со пресекувањето на главата на шкотската кралица.

47. Георги Савев, цит. дело, том 2... 82.

48. Исто, 84.

49. Исто, 81.

Првин, ваквите пресекувања, биле омилени и чести како „живи драми“ во бугарскиот театар од 19 век. Меѓу другите, едно такво пресекување се случило на 9 јануари 1890 год. Била прикажана претставата МАРИЈА ТЮДОР од Шилер, историската драма за познатата „Крвавата Мери“. Како додаток била прикажана и „жива слика“, ПРЕСЕКУВАЊЕТО НА ГЛАВАТА НА ФАБИЈАНО, ЉУБОВНИКОТ НА МАРИЈА (повторно додаток извлечен од истиот драмски текст).

По завршувањето на претставата и на оваа „живи слика“, според востановениот манир, следела комедија⁵⁰.

Историјата на шкотската кралица, кон тоа, била добро позната. Била толку драматична и возбудлива што го иритирала интересот на бројни книжевници.

Била единственото дете на кралот Џемс V, кој умрел 1542 год., точно на шестиот ден од животот на својата ќерка. Бидејќи вуйкото Хенри VIII планирал да ѝ го одземе тронот и да ја убие, мајката побрзала да ја засолне. Ја испратила во Франција, кадешто пораснала, добила образование и станала мошне убава девојка. Била вита и со впечатливи златести коси. Заради ангажман во убиството на Хенри Стујارد, вториот сопруг, 18 год. одлешала в затвор.

Нејзиното егзекутирање се случило 1587 год. Имала само 44 години. Восхитувачко било што за сето време, и при соопштувањето на пресудата, и при упатувањето кон местото на егзекуцијата во големиот хол на замокот Фодеригеј, како и пред секирата на целатот, се држела цврсто и достоинствено.

50. Исто, 76.

Нејзините посмртни останки подоцна синот Џемс I ги пренел во Вестмистер Аби и ѝ подигнал величествен споменик⁵¹.

Ете, една ваква бурна историја и еден таков трагичен край станал интерес и за битолската театрска публика при нејзиното првично запознавање со новата уметност.

Во оваа прилика, така биле претставени три автори од три земји, два жанра, на два јазика.

Илуминации и бенгалски оган

Не само актерите и другите учесници, ами сите во заедницата долго живееле, возбудено и нетрпеливо ја исчекувале најавената театрска претстава. Особено тоа се однесувало за првата претстава. Малиот град или селото следело до ситница сè како течеле подготовките и она што се случувало меѓу учесниците. За тој интерес, впрочем, имале заслуга и самите учесници, зашто не само што дозволувале некои вести да протечат, ами преземале и активности истото да го потенцираат и да го привлечат вниманието. Пред сè, бројни предмети со кои требало да се пополн сцената, јавно се измолувале и јавно се влечеле по улиците. А се прибирало сè што можело да се позјами. Публично се украсувала и се илуминирала зградата во која требало да се одржи претставата. Манир стана таа да биде колку што може поосветлена. Коста Козмеску секавајќи се за првата театрска претстава на влашки јазик во битолското село Гопеш, одржана на вториот ден Велигден 1888 год. тврди дека објектот, селското училиште, било толку силен осветле-

51. The New Encyclopedia Britannica, Volume 7, 900–901.

но што некои жени од соседните села дадоа тревога викајќи дека се случил пожар⁵².

Вакви илуминации, со сличен или помал интензитет, ги скреќаваме насекаде. Во 1893 год. Солунската егзархиска гимназија го отпразнувала роденденот на султанот. Биле прикажани и неколку драмски текстови. Објектот каде тоа се случило бил осветлен „со безброј фенери наредени по прозорциите“, вели извештајот на хроничарот⁵³.

За илуминација се употребувале кандила, фенери свеќи и др. Во Гопеш биле набавени неколку оки свеќи, а биле употребени и сите фенери што можеле да се најдат. Биле изнаредени по прозорците, но и на влезната врата. Тоа помогнало објектот да добие необичен, свечен изглед, да го привлече вниманието и обезбедувало истовремено и сигурен пристап во ноќните часови.

Понекогаш, покрај илуминацијата, се употребувал и бенгалски оган. Целта била да му се даде уште поголемо и посвечно значење на настанот, слично како што денес се употребуваат ракетни истрели. Инаку, под „бенгалски оган“ се подразбирала огнometна смеса од шалитра и сумпур, која гори и испушта црвена, жолта, зелена и бела боја, што ќе рече дека создава колоритен и свечен амбиент.

Бенгалски оган, ете, се употребил и во првата театарска претстава во Битола. Со него била осветлена „живата драма“, ОТСЕКУВАЊЕТО НА ГЛАВАТА НА МЕРИ СТУЈАРД. Тој го означил и крајот, но придонел многу и за општиот впечаток од претставата.

52. Kosta I. Cosmescu, cit. delo, 14.

53. X. X. Новини, бр. 43, 1893.

Школските свечености и театарот

Завршни испити

За училиштето од османскиот период вообичаено станало годишната работа на учителот (учителите) да се проверува јавно, со завршни испити преку тестирање на учениците. Во многу случаи тоа значело и обновување или необновување на договорот за работа. Како течеле тие испити во раниот период од преродбенското училиште подробни податоци нуди Григор Прличев во својата АВТОБИОГРАФИЈА⁵⁴. Кога, пак, овие испити станале поорганизирани, тогаш испитот станал и празник за сета општина, кога чаршијата се затворала и кога родители, првенците и останатите биле дел на една голема и масовна свеченост. Тогаш сите се упатувале кон училиштето, без оглед дали таму имаат свој ученик или не. „Жива душа не остана дома“, пишува на 12 јули 1866 год. дописникот од Прилеп по повод годишните испити во овој град⁵⁵. Понекогаш присуствуvalе и видни личности од турската администрација. На 30 јуни 1905 год. во Кичево, на почетното место се наоѓал кајмакамот Рамиз-беј, потоа биле присутни уште и воениот командант, обвинителот, претседателот на судот и уште многумина други⁵⁶.

Проверката на знаењата и не морала да се случи во крајот на школската година, можела да се изведе и во друг термин, без притоа да го изгуби востановениот свечен карактер. Во Велес во 1865 год. завршниот испит се извел на Богојавление (6/19 јануари)⁵⁷.

54. Григор С. Прличев, Одбрамни страници, Кочо Рацин, Скопје, 1959, 183–184.

55. Турция, Цариград, бр. 7, 6. VIII.1866.

56. Един грагин, Вести, бр. 69/1905.

57. Турция, бр. 41, 1.V.1865.

Привлечноста на овие испити не била во тоа што си нови или ќерки, односно внук или внука се експонирале со своите знаења, колку во придружните манифестации кои биле разнообразни и богати.

Првин се поаѓало в црква на богослужба. Таму се служела свечена миса, понекогаш се држело и слово. Потем, сите заедно се упатувале во училиштето, кое било свечено украсено токму за оваа прилика со зеленило, килими, карти и др. Повторно се служела молитва, па започнувал ритуалот, испитот. Се испрашувале учениците од разни предмети, кои, по правило биле добро подготвени и одговорите, според тоа, биле позитивни. Можело да се случи, како во Битола во 1873 год. покрај неопитен учител, испитот да стане и „комедија“⁵⁸. Прашања поставувале и обични граѓани, поранешни ученици, кои не само што проверувале, ами и се експонирале и со своето знаење. Потем следувала богата програма од најразлични содржини. На прво место било словото подгответо специјално за оваа прилика од учителот. Во него се истакнувале вредностите на учењето или некоја морална доблест. Иако автор на словото бил учителот, истото го читал некој од подобрите ученици. Вакви слова пишувале и Д. Миладинов, К. Шапкарев и др.⁵⁹. Во Прилеп во женското училиште во 1866 год. словото беше го напишала учителката Неделка Петкова (1826–1894), основоположник на женските училишта во Македонија⁶⁰. Понекогаш говорите можеа да потресат и обично оратите, како во Воден, да го добијат ласкавиот атрибут

58. Македонија во делата на странските патописци, 1864-1874, Подготвил Александар Матковски, Ѓурѓа, Скопје, 2.000, 290.

59. Д-р Александар Трајановски, Прилепските слова на Кузман Шапкарев, Друштво за наука и уметност, Преспанско-пелагониска епархија, Битола, 1966, Иститут, Словата на Кузман Шапкарев, Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј, Охрид, 1993.

60. Турция, Цариград, бр. 7.6.V III.1866.

„Демостен“⁶¹. Се разбира, покрај овие незибежни слова, слова држеле и видни членови на општината, но и други.

По словата следеле песни, рецитации, а и театарски претстави. Во почетокот тие се дијалошки сцени. Ќе се појават двајца ученици и во дијалошка форма ќе изнесат текст што го напишал учителот или некој друг⁶². Меѓу првите дијалошки сцени се оние што ги напишал Јордан Хаци Константинов – Цинот и кои ги презентирал со своите ученици во скопското училиште „Св. Богородица“. Дијалошка претстава напиша и К. Шапкарев. Нејзиниот наслов е МЛАД УЧЕН И СТАР НЕУЧЕН, и изведена е во Прилеп кога Шапкарев учителствувал во периодот од 1862 до 1865⁶³.

Подоцна дијалошките сцени се заменуваат со театарски претстави. Во Кичево на завршниот испит во 1905 год. била изведена комедијата ТРУЕЊЕТО НА БОГДАН⁶⁴, а во Лазарополе во дворот пред училиштето биле прикажани трагедијата КРИВО РАЗБРАНИТЕ МАЈКА И СИН, дело на самиот учител Ил. Алексиев, како и комедијата ЗАСЛУЖЕНО НАКАЖАН⁶⁵, но дијалогот и понатака бил присутен, што ќе рече станал традиционална и омилена драмска форма. Во Кичево носел наслов ИНДИЈАНСКО ПРАВОСУДСТВО, а во Лазарополе дијалози имало и на француски и на турски јазик.

Завршните свечености во Битола, покрај во егзархиските, ги скреќаваме и во училиштата на грчки и романски јазик.

61. Македонија во делата на странските... 1864-1874...284

62. Васил Стефанов, История на българския театър, том 1, Академично изда-
телство „Марин Дринов“, София, 1997, 39-41.

63. Д-р Александар Трајановски, Прилепските слова на Кузман Шапкарев ...
123.

64. Вести, бр. 69/1905.

65. Вести, бр. 67/1906.

Симеон Радев, кој своето образование го завршил во Битола во Егзархиската машка гимназија, се секава дека пред испитите учениците добивале неделата слободно време за индивидуално подготвување на испитот. Честопати, за полесно совладување на материјалот некои, како што направил тој со соучесникот Георги поп Христов, се здружувале во подготовката. Денот на испитот, тврди, бил торжествен. Кога тој го полагал, присутен бил и битолското валија. Откако поминале вообичаените церемонии, меѓу другото и песната посветена на султанот, започнал испитот. На Радев му било определено да го одвои водородот и кислородот од водата и кислородот да го запали. Така и направил. Валијата со посебно внимание го следел опитот, а откако бил завршен истиот, изразил пофалба со зборот „машала“⁶⁶. Валијата, но и дипломатскиот корт многу често биле гости на ваквите свечености. Во 90-тите години од 19-тиот век Битола ја посетил и на една ваква свеченост во Машката егзархиска гимназија бил и А. Шопов. Меѓу клупите и посетителите, вели тој, можеле да се видат многу видни личности од градот, дел од дипломатскиот корт, како и валијата⁶⁷.

Патронски и други празници

Делот од свеченоста на завршните испити, полека, барем што се однесува на оној исполнет со слова, набргу се префрла во новиот празник, Денот на светите Кирил и Методиј, кој започнува да се слави во втората половина на 19 век. Некои македонски училишта за патрон ги прифаќаат право–учителите⁶⁸. Тој ден станува и најманифесционен, препознатлив за македонското население, насекоро се прогласува и за национален. Навистина повтор-

66. Симеон Радев, *Рани спомени*, Български писател, София, 1969, 206.

67. А. Шопов, *Изъ живота и положението на Българитъ въ вилаетъ*, Пловдив, 1893, 264.

68. Македонија во делата на странските патописци 1864–1874, подготвил Александар Матковски, ТНИД „Гурѓа“, Скопје, 2000, 21.

но учителите и учениците се главните креатори, но сега на празникот му се дава обележје и на припадност на една национална структура, на словенското население. Денот е безработен, дел од чаршијата, словенската, е затворена. Сите свечено облечени, а учениците во униформи, подредени во строј, како што забележал Милтон Манаки со својот фотографски апарат, маршираат низ битолските улици, се појавуваат и на онаа улица каде обврзно требало да поминат и каде што сите се појавуваат – Широк Сокак.

Улични манифестиации по йовод Св. Кирил и Методиј

Конзулот Ростковски во својот извештај од 12/25 мај 1899 година за ваквото празнување вели дека станало „востановен обичај“⁶⁹. Тоа празнување имало повеќе содржини. Првин „се состои од свечена служба по која обично во училиштето се собираат учениците, нивните родители и учителите. Учителите најпрвин читаат по нешто од животот на светите, а потоа под звуките на

69. Симон Дракул, цит. дело, том први... 267.

зурлиште, се изведуваат танци“, пишува еден друг руски конзул од Битола на 18 јануари 1907 год.⁷⁰

Многупати, оној дел што се одржувал во училиштето, а по црквената богослужба бил пополнуван и со театарски претстави. Ги има скоро секоја година и станале обележје на празникот и без нив не можело да помине славјето. Битолскиот српски конзул во Битола Михајло Ристиќ во двата извештаи испратени до своето министерство со датум 5 јуни 1901 год. на повеќе места потенцира дека биле „вообичаени и говорите и шеатарскиите претстави“⁷¹.

За жал, тој ден добивал и несакани конотации. Сфатен како провокација, не ретко завршувал со меуетнички судири, дури и со крвави последици. Тоа било причина турската власт многупати да ги забранува. Таква забрана имало во 1901 год.⁷², имало и во 1907 год.⁷³. Бидејќи забраната била строга и морала да се почитува, граѓаните пронашле интерно решение, наместо славје пред црквата „Св. Богородица“ и пред училиштето, истото го пренесле надвор од градот, на платото од приградската црква „Св. Недела“⁷⁴.

Со слични содржини денот на Св. Сава го прославувале српските училишта. И тој можел да ја доживее судбината на славјето на Св. Кирил и Методиј да биде забранет⁷⁵.

Театарски претстави се давале и по други поводи, најчесто во врска со некој верски или друг празник.

На 1 јануари 1884 год. во пансионот на Солунската гимназија за првпат била прикажана театарска претста-

70. Симон Дракул, цит. дело, том петти, ... 316.

71. Дипломатски архив Државног секретаријата за иностране послове – Београд, 5 јуни 1901.

72. Исто.

73. Симон Дракул, цит. дело, том петти ... 316.

74. Дипломатски архив... исто.

75. Исто.

ва на која присуствуvalе сите ученици и нивните учители. Истата, според извештајот на учителот Д. Х. Узунов, имала морализаторска подлошка, говорела против гордоста, суетата и против суеверието⁷⁶. Истиот ден, но во 1907 год. во селото Косинец била прикажана МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА. Приходот бил наменет за местното читалиште⁷⁷.

Верскиот празник Божик, исто така, бил непосреден повод и за театарски претстави. Во Тетово 1909 год. биле прикажани драмата МАРИЈА ЖАНА и комедијата ЌЕ СЕ САМОУБИЈАМ⁷⁸. Три години подоцна на истиот датум во Охрид биле прикажани ЖЕНИДБА од Гоголь и БУГАРСКА СЕДЕНКА од Х. Гиндеров⁷⁹ итн.

Понекогаш, меѓутоа, и не требало да има повод.

Интерни претстави, само за станарите на интернатите од женскиот или машкиот стационар, културно-забавна програма презентирале жителите на битолските егзархиски интернати. Од театарските, притоа, се издавувале едночинки или делови од поголеми драмски текстови⁸⁰ итн.

Претстави во егзархиските училишта

Узурпирајќи ги тешко стекнатите автономни права од долгата и мачна борба против Патријаршијата, Егзархијата (основана 1870 год.) скоро наполно беше го сменила профилот на работата на Битолската македонско црковно-училишна општина. Од народна и македонска – станува пробугарска и оружје на големобугарската идеја. Бугарските учители и свештеници кои доа-

76. Йордан Ванчев, *Светилник*, Народна просвета, София, 1983, 212.

77. Војдан Чернодрински, *Собрани дела*, том четврти, приредил Александар Алексиев, Мисла, Скопје, 1976, 188.

78. Вести, бр. 69/1909.

79. Право, бр. 380/12.1.1912.

80. Ѓорѓи Димовски, *Гимназијалното образование...* 28.

ѓаат во бранови и носат богата литература на бугарски јазик и јасна цел, го истиснуваат националното македонско чувство. Бугарскиот јазик се наметнува и во училиштата и во сите културни манифестации.

Се разбира, против таквата политика се јавија и отпори и запалени борци. Имало случаи кога македонски учители им предавале на дечењата „по наше“, односно на народен, македонски говор⁸¹. Во 1899 година дури се случи и жесток бојкот на бугарскиот јазик. Тогаш битолските гимназисти и поголемот дел македонски учители стапиле во генерален штрајк, барајќи: „да се замени црковно-словенскиот со народен јазик во црквиште, а во училиштата бугарскиот да се замени со македонскиот“⁸².

Театарот, сега, како моќно пропагандистичко средство во егзархиското училиште добива посебно внимание. Се презентираат драмски дела со теми од бугарската историја и сите се на бугарски јазик. Ретки исклучоци се оние, како онаа од 25.II.1883 год. кога има и на македонски јазик. Најмногу ги има оние што се по повод завршувањето на школската година, но и оние во врска со празникот Св. Кирил и Методиј. Една е МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА⁸³.

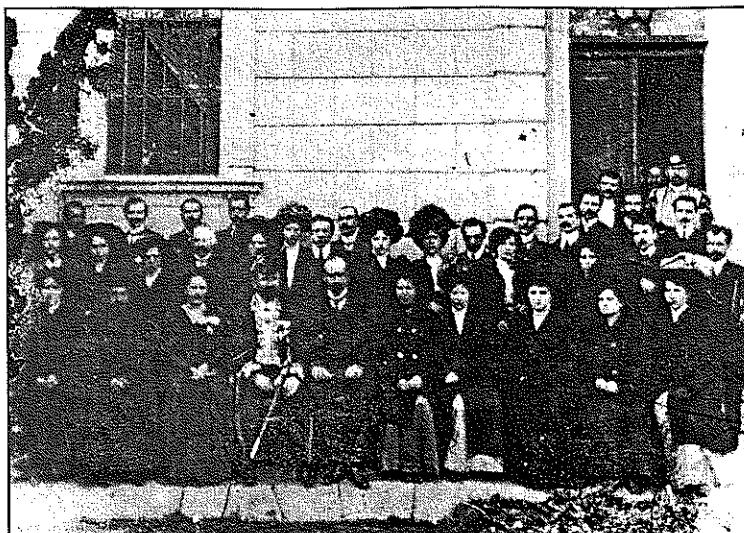
Во зимата 1899/1900 год. учителите решиле да ја подготват и да ја прикажат сложената и тешка Гетеова драма ЕГМОН. На чело на оваа група бил учителот Васил Пасков, член на Окружниот комитет на ВМРО. Активно соработувал и Михал Герциков и уште неколку учители. Меѓутоа, за неа биле заинтересирани и, исто така, активно биле вклучени и високи претставници од Битолскиот револуционерен комитет, зашто драмата заради темата

81. Исто, 26.

82. Славко Димески, *Просветната политика на Егзархијата и училишните бунтови во Македонија*, 48–49; д-р Александар Трајановски, *Бугарската егзархија и македонското националноослободително движење (1893–1908)*, Култура, Скопје, 143–155.

83. Ѓорѓи Димовски, *Гимназијално образование...* 18.

со покорените Холанѓани и сувориот шпански суверен Филип II, многу асоцирала на македонската состојба.

Ежархиски учители и ученички во Битола (1907)

Во подготовките биле вклучени и други и сите биле актери или работници, кои работеле врз сценографијата, шиењето на костимите и др. Главната улога ја играл прилепчанецот Толе, а претставата доживеала невидена популарност и за неа во Битола со денови се дискутирало⁸⁴.

Претставите се одржувале во традиционалната, во ова време најпространа и најпогодна сала, ходникот на првиот кат од Женската гимназија.

84. Ристо Стефановски, *Театарот во Македонија*, Мисла, Скопје, 1990, 65–66.
Истиот, Гете пред комитите, Утрински весник, 23-24 август 2003, 28.

Многупати, како што пишува српскиот битолски конзул М. Ристиќ, од 5 јуни 1901 год. турските власти, со оправдување дека постои опасност од меѓуетнички судири, многу од ваквите претстави се забранувале⁸⁵.

Претстави на грчки јазик

Почнувајќи од 1861 год., кога во Цариград бил оформен Централниот филолошки сilogos, кој свои клонови набргу испуштил и во Тракија, Мала Азија и Македонија, Грците започнале многу посериозно и поорганизирано да делуваат против пројавите на антигрцизмот и антипатријаршизмот. За таа цел во заедничката каса се трупале огромни средства и од младата држава, но и од богатите Грци, кои, потоа по разни канали се дистрибуирале на теренот. Се разбира, најмногу се троишеле за подигање на грчкиот школски систем, а и за растежот на грката црква. Онаму каде што во тоа не помагале парите, се применувале други методи⁸⁶.

Театарот, исто така, го доби заслуженото внимание. Впрочем, и тој беше моќно средство од кое можело да се очекуваат добри резултати. Од тие причини бил формиран и засебен, Театарски сilogos⁸⁷.

Битола, која отсекогаш била значаен центар на гркото влијание, од каде што концентрирано се распортирало и се ширело насекаде, го прифати предизвикот за „национална“ задача и се вклучи безрезервно. Набрзина никнаа неколку сilogosi. Поважни биле: Силогосот за просвета, Гиманстичкиот сilogos, Филхармониската етерија, Ученичкото здружение „Пчела“, Женското

85. Дипломатски архив Државног секретаријата за иностране послове, Фонд Битолски српски конзулат, писмо на Мих. Ристиќ бр. 296, 5 јуни 1901.
86. д-р Ристо Поплазаров, Грката политика спрема Македонија во втората половина на XIX и почетокот на XX век, Институт за национална историја, Скопје, 1973, 142–160.
87. д-р Крсте Битоски, Дејноста на Пелагониската митрополија (1878–1912) Институт за национална историја, Скопје, 1963, 76.

братство „Пријатели на бедните“, Театарскиот силогос и др. Сите ќе развијат полетна активност⁸⁸.

Во тој национален ангажман биле вклучени и угледни поединци (лекари, трговци, учители, свештеници), но и младата, школска популација. Особено предначеле учениците од Машката и Женската гимназија, како и оние од Богословијата, основана 1884 год.

Театарски претстави на грчки јазик во Битола не треба да се очекуваат пред 1883 год. Токму по првата македонска претстава од 25 февруари 1883 год., како што соопштува дописникот на пловдивскиот весник „Марица“, се случи брзинскиот старт и театрското раздвижување. Затечените и засегнати гркомани реагирале молневито, па за три недели и тие ја подготвуваат својата прва претстава на грчки јазик⁸⁹.

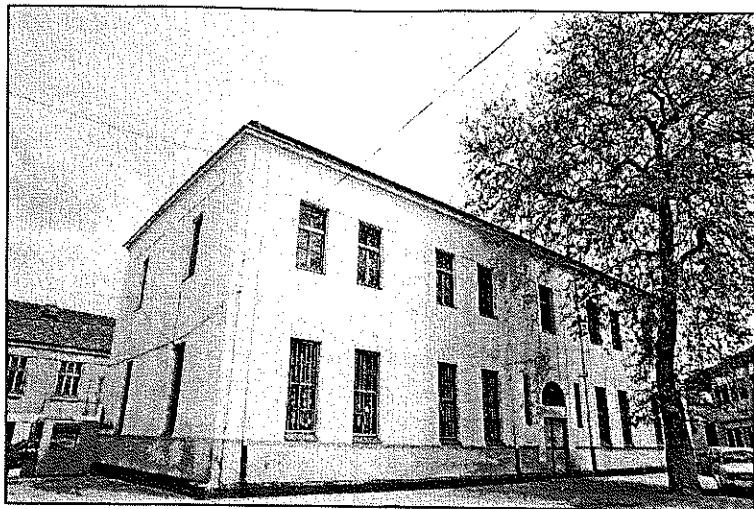
Бидејќи театарот, стана омилена забава и за граѓанството, набргу во Битола биле формирани и неколку театарски здруженија. Па, покрај Театарскиот силогос, било организирано и здружението „Катерија“, кое покрај прибирањето помош за бедните во облека и книги, си поставило задача да дава и театарски претстави. Основачи станале: Анастасиос Г. Цалис, Василиос Нотис, Г. Димцас и Јоанис Фикас⁹⁰.

Стожерникот на оваа активност, сепак, останал битолскиот Театарски силогос. Бил најброен со членови и најангажиран. Богатата содржина на работата наложила актерите да се поделат според афинитетите и улогите што ги толкувале на драматичари и на комичари. Во првите едно време припаѓале: Николаос Папазоглу и неговиот брат Александрос (подоцна лекар), Никос Цанголос, Теодорс Пицурикас, Василиос Нотис,

88. Исто, 90.

89. Марица, б. VI, бр. 468, Пловдив, 1 март 1883, 5.

90. Пан. Цали, Битола, Солун, 1932, 24—25 (машинопис - превод од грчки јазик, Завод и музеј - Битола).

Објектот на некогашната Грчка машка гимназија
(йодоцна Охридска сала – денес ОУ „Гоце Делчев“)

Салата на Грчката машка гимназија во која се
прикажувале иштагарскиите претстави

И. Милосис, Аргириос Заху, Теодорас Рамос (подоцна уредник на весникот „Неа Алитија“) и Пандели Цалис. За комичари се третирале: А. Анастасиос, Церос, Јоанис Фикис, Лазарос Папнаум и Панделис Макос⁹¹.

Со ваквата активност, покрај Битола, биле инфицирани и некои села каде што имало училишта на грчки јазик. И таму биле оформени театарски здруженија. Едно со името „Елпис“ (Надеж) било организирано во селото Магарево. Неговите почетоци датираат од 1873 год. но со театарски ангажман започнало подоцна, од 1890 год.⁹².

Театарскиот живот во Битола на грчки јазик бил надополнуван и со честите гостувања на групи и поединци од Грција. Во салонот на Машката грчка гимназија и за учениците, но и за граѓанството сите нуделе одбран и богат драмски репертоар⁹³.

Претстави на влашки и романски јазик

Истата година кога се означи почетокот на театарскиот живот и кога биле прикажани првите претстави на македонски и грчки јазик (1883), се случи и почетокот на театрската активност на Власите во Битола. Група ученици од Романскиот лицеј (1880–1916) таа година формирале Театарско младинско здружение и за првпат извеле Молиерови комедии. Прикажани биле не на романски, ами на местен, влашки јазик⁹⁴.

Голема заслуга во формирањето на Здружението и во откривањето на Молиер ја имал отец Фавејријал, кој толку многу со тоа ќе му помогне на Апостол Маргарит во влашкиот антигрцизам и во градењето на влашката култура.

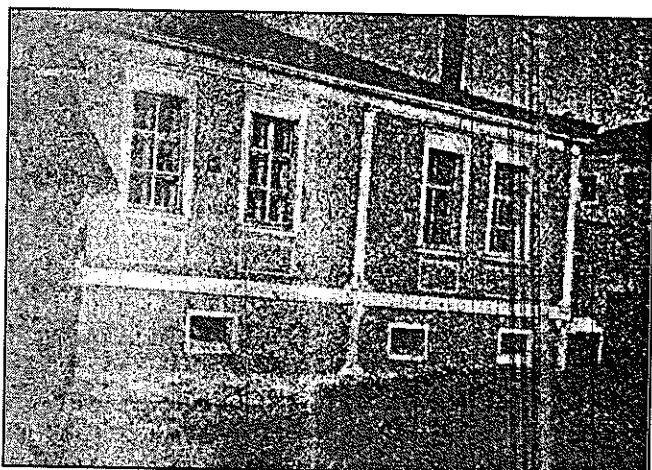
91. Исто, 26.

92. Исто, 59.

93. Исто, 26; Ѓорѓи Димовски, *Битолските училишта до 1918...* 110.

94. Исто, 82.

Лицејот ќе стане средиште околу кого се формираат и обединуваат просветните и културните кадри и активности на Власите, не само од Битола, ами и пошироко. Ќе го покренат и ќе го одржуваат во живот списанието „Лумина“, во кого слободен простор ќе најдат многу Власи што го зеле перото во раката. Всушност, и Лицејот и „Лумина“ ќе го изградат богатиот со имиња и дејности Влашки научен и книжевен круг во Битола и Македонија⁹⁵.

Првиот објект на Романскиот лицеј во кого биле прикажани јочетапниште претстави на влашки и романски јазик во Битола

Откако се прикажа првата театарска претстава и започна театарскиот живот на Власите, полетно ќе се размислува за пренесување на театарот и во селата каде што живеело влашко население. На 30 април 1888 год. во селото Гопеш (Битолско) ќе бидат прикажани адаптации

95. Димо Димчев (Dimo Kuvata), Книжевниот и научниот круг кај Власите на влашки и романски јазик, Печатарството и издаваштвото во Битола, Микена, 1999, 49–58.

на Молиеровите комедии, кои ќе ги направи ученикот на Лицејот, подоцнешниот поет и директор на истиот, Коста Козмеску⁹⁶. Од Гопеш, влашкиот театар ќе замине и во околните и подалечните влашки села.

Театарските претстави се одржуваат, главно, за време завршните школски свечености, но ги има и по други поводи. Напати имале третман на училиште за народ⁹⁷. Во 1905 год. по повод 25–годишнината од Лицејот била организирана приредба на која била прикажана драмата МРАК И СВЕТЛИНА од плодниот автор Ј. Арцинтеану. Драмата следната година била објавена во Букурешт⁹⁸. Многу популарна стана и ПИРУШАНА, оригинална драма од Тульиу Карапала, која имала 4 чина и две слики. На сцената на Лицејот била многупати изведувана. Милтон Манаки оставил и фотографски записи.

Поаѓајќи од големиот број автори на драмски дела што се појавија најскоро на влашки и романски јазик, се чини дека театрскиот живот на Власите во Битола бил

Театарска претстава „Пишуана“

96. С. Ј. Козмеску, цит. дело 7–18.

97. Гоѓи Димовски, Битолските училишта до 1918... 13.

98. Димо Димчев, Театарот кај Власите, Културен живот, бр. 2, Скопје, 1998, 73.

*Театарска претстава на ученициите
од Романскиот лицей*

мошне интезивен. А како драмаски автори ќе стекнат име: Наум Јота, Леон Борга, Туљиу Ка-рафала и др⁹⁹.

Претстави на српски јазик

Споредено со поче-тоците на грчкото, влашкото или егзархис-кото, историјата на српското школство во Битола е од значително подоцнежен датум. Дури во 1890 год. исполнет е првиот и основен ус-лов за негов старт, ос-новање на Српско-ма-кедонска црковно-учи-лишна општина¹⁰⁰. Но

и тоа не било доволно, зашто, според Ј.Х. Васиљевиќ требало да се пребродат и уште многу други пречки и странични, подмолни отпори од засегнатите пропаганди, па дури во 1897 год. за да отпочне со работа првото српско училиште во градот¹⁰¹. Следната година воста-новена е и поширока школска мрежа, па покрај основно-то, започнале да работат и двекласна машка и женска

99. Исто; д-р Божидар Настев, *Молиер кај Ароманите*, Театарски гласник, бр, 16–17, Скопје, 29–38.

100. д-р Климент Цамбазовски, *Културно–просветните врски на Македонците со Србија во текот на XIX век*, Институт за национална историја, Скопје, 1960, 211–212, 242; Ѓорѓи Димовски, *Битолските училишта до 1918...* 31.

101. д-р Јов. Хаци Васиљевић, Град Битољ, Београд, 1911, 31.

гимназија¹⁰². Во 1908 год. Србите во градот веќе имаат четиригодишна машка и тригодишна женска гимназија¹⁰³.

Сето тоа ќе стане основа за создавање круг од српски книжевни и научни работници во Битола¹⁰⁴. Придонес за неговата активност ќе даде и популарниот комедиограф Бранислав Нушиќ, кој во 1891 год. дошол на служба во Битола. Иако неговиот престој е краток, сепак е значаен и за него лично (тука ќе оформи семејство), но и за севкупната културна клима што ја остави зад себе¹⁰⁵.

Српското училиште во Битола во крајот на XIX век

102. Исто, 46.

103. Петър Завоевъ, *Писма отъ Македония*, София, 1916, 134.

104. Александар Стерјовски, *Српскиот книжевен и научен круг*, Печатарството и киздаваштвото во Битола, 2, Микена, Битола, 1999, 58–63.

105. Александар Стерјовски, *Нушиќ во Битола*, Развиток, бр. 4, Битола, 1969, 227–310.

Драмскиот живот во српските училишта, организирани пред сè преку ученичките здруженија, бил мошне интензивен. Ваквите здруженија имале подготвено и правила за работа кои се покажале во практиката како многу плодотворни¹⁰⁶.

Истите правила биле важечки и за српските училишта во Битола. Српските училишта во градот, како што известува српскиот конзул Мих. Ристик во писмото од 5 јуни 1901 год. го живееле тој драмски живот и се афирмирале и со таа активност¹⁰⁷.

Претстави на турски јазик

Современиот театар на турски јазик во Османската империја е од понов датум. Неговите основи треба да се бараат дури во 70-тите години на XIX век, односно кога балканските народи веќе го имале откриено овој културен феномен. Ерменецот Гјул Агон откако побарал и добил одобрение од Али паша да може да организира театар во цариградскиот кварт Гедик паша, започна да пулсира и да живее новиот театар на турски јазик. Агон во почетокот се определи за дела од Расин, Молиер, Иго, Шилер, Волтер, Дима, Шекспир и др., но откако утврдил дека интересот е сосема слаб, ја сменил репертоарната политика и започнал да ги драматизира и да ги изведува со своите 20-тина актери популарните романтични поеми ЛЕЈЛА И МЕЦУН, ТАХИР И ЗУХРА и др.¹⁰⁸.

Таков е почетокот во Цариград, а каков е почетокот на турскиот театар во провинциските градови, засега е енigmа. Каков е и почетокот на тој театар во Битола, која во 19 век е не само воен, административен, но и кул-

106. Л. Зрнић, Српске ѡачке дружине, Београд, 1912.

107. Дипломатски архив Џавног секретаријата за иностране послове... писмо бр. 296 од 5 јуни 1901 од Мих. Ристик.

108. Стефан Каракостов, Български возрожденски театър... 737; Jozeph von Hammer, Historija turskog (osmanskog) carstva, 3, Zagreb, 1979, 405.

турен центар, исто така е непознато. Има еден податок што го нуди патописецот Едвард Лир од 1848 год. кој вели дека во градот Битола сретнал артистичка група¹⁰⁹. Дали во случајов се работи за вообичаениот караѓоз или тоа е патувачки театар, засега е непознато.

Историчарот на Битолскиот вилает, мајорот Мехмед Тевфик, во општата статистика на својата книга тврди дека во неговото време, односно во 1910 год. во Битола суштествувале 3 театри¹¹⁰. Кои се тие, дали во нив се вбројува и Абдул Керим пашиниот, исто така, останува отворено прашање.

Обид за формирање битолски театар (1908)

Првите посериозни обиди за формирање битолски театар, кој не би бил за времена или еднократна употреба, ами театар со трајни и цврсти основи, ако е можно и полу-професионален, датираат од крајот на првата деценија на 20-тиот век. Климатата во Битола за таква акција била поволна. Квалитетот на актерите, но и на публиката бил евидентен. Тетеверењето по сцената заменето е со сигурниот од. Се говори за функционална облека и декор, за гласот како можно изразно средство на сцената, се бараат решенија на сценски односи и за сè она што претставува повисок степен на сценската уметност. Се јавуваат и мајстори на сцената, кои прераснуваат во местни звезди, има и непоправливи вљубеници во театарот. Со еден збор, приземниот и грубиот аматеризам веќе е минато. Подигнат е и вкусот на театрската пуб-

109. Македонија во делата на странските патописци, 1827–1849... 659.

110. Мехмед Тевфик, Кратка историја Битољског вилајета, Братство, XXVII, Београд, 1933, 240.

лика и за еден дел се говори како за строги театрарски критичари. И оние што ги следат ваквите настани како професионалци или како обични регистратори на локални настани во печатот стојат, исто така, на повисокото рамниште и со своите оценки влијаат врз претставите и на театрското живеење воопшто.

Се разбира, големо искуство во тој однос се црпи од гостувачките театри, кои дел се патувачки, дел и државни. Во бранови и од разни краишта на Балканот доаѓаат во Битола, а со цел не само да се презентираат, ами и да забраздат и некоја подлабока трага, обезбедувајќи го своето присуство со останен член како режисер, театрарски работник со организациски способности. Сите значат и едно ново искуство, но и датум од историјата на театарот во Битола. Се разбира, во нив има и неодминлив пропагаден влог.

Во септември 1908 год. со група новинари, писатели, публицисти и др. пристигнува веќе добро познатиот и популарен комедиограф и драмски писател Бр. Нушиќ. Таа посета е по настаните од Младотурската револуција, кога и српската и другите проганди гледаат нови позиции за влијанија. Нушиќ како „местен“ човек од пред двасетина години (1891 год.) е употреблив. Претходно патува до Солун и во некои други градови. Не е познато дали посетата е само информативна, да се видат и насликаат можностите за српското влијание или да потпомогне и во формирањето театар, докажан со таа активност во други места¹¹¹.

Во истото време (есента 1908 год.) низ Македонија крстари и еден бугарски театар, прочуениот Народен театар од Софија, на чело со Пеју Јаворов. Посетува седум македонски градови, меѓу кои и Битола. Зад себе ос-

111. Петър Завоевъ, цит. дело, 147.

тава многу градски волнувања, но и театарски траги¹¹². Во Битола останува три дена, давајќи претстави во салата на Конституциониот клуб¹¹³.

Сето тоа е потстрек и загревање желби за формирање битолски театар. Неколку поединци прават грчевити напори да се решат бројните проблеми и истиот да профуникционира. Меѓу другите, Пешо Радоев, член на Народниот театар од Софија, во Битола се обидува граѓаните да ги убеди своите деца да му ги доверат за формирање балетска школа или театар. Резултатите од таа негова работа, за жал, останаа непознати¹¹⁴.

Во крајот на 1908 или почетокот на 1909 год. во Битола доаѓа и патувачкиот театар на Г. Ефеев. Групата, која брои само пет члена и има афирмативен и добар репертоар (КНЕЗ ПОТЕМКИН, ВЛЪБЕННИТЕ ВОДЕНИЧАРИ, КРАЛ МИЛАН БЕЗ УШИ, комедија од Тодор Х. Станчев, МОРЕ БЕЗ ИСКУСТВО од Нушиќ, ЕПИДЕМИЈА од Кобилин, ЕРНАН од Југо, ЗАСЕДАВААТ од Пајерон и др.¹¹⁵), наоѓа на неверојатно топол прием. Луѓето од Организацијата во неа гледаат стожерник на идниот битолски театар. Претседателот на Конституциониот клуб, еден од највидните револуционери од Илинден, Павел Христов, прави големи напори трупата да ја задржи, употребувајќи ги сите свои врски со Бугарија, дури се обидел да обезбеди и редовни средства од државната каса во Софија, но ѝ било понудено и спонзорството на Битолската револуционерна организација.

Пантелей Куртелов, кој во Битола дошол со истата идеја и кој ја запознал работата на овој театар во Битола,

112. Стефанъ Каракостовъ, *Миналото на театъра въ Македония*, София, 1942, 244.

113. Воислав И. Илиќ, *Лице и маска*, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1988, 645–646.

114. д-р Димо Тодоровъ, *Сава Огняновъ въ Битола*, *Литературенъ гласъ* бр. 189, София, 9.IV.1933, 3.

115. Воислав И. Илиќ, цит. дело, 647.

за него се изразил мошне позитивно¹¹⁶. Меѓутоа, кој репертоар оваа трупа негувала во Битола, дали и колку во неа биле вклучени и кадрите од Битола, колку време работела и зошто преку неа не се реализирала големата желба на битолчани, засега, исто така, останува непознато.

Повторен обид (1909)

За формирањето на битолскиот театар во 1909 год. најсеризни напори, со видлив влог и резултати даде прославениот во театрарскиот живот и во драмата, Војдан Чернодрински. Неговиот театар го доби името Македонски битолски театар¹¹⁷. Тоа, всушност, беше финализација на една долга желба, подготвка и претходен обид. Имено, уште при краткиот престој негов во Битолско, во село Могила (1897–8), сосема јасно беше ја утврдил големата потреба од ваков вид забава и просветување. Секавајќи се на оваа кратка секвенца од бурната биографија на сојот сопруг, Марија Чернодринска вели дека „*Почнал со некои селски даскали од оближните месиќи да јодготвува ѕтруја, ама Еѓзархијата го јовикала и му забранила да се занимава со „циркузи“; му рекла да си го гледа училиштето во кое е јоспавен*“¹¹⁸. Ако во тоа му попречила тогаш не можела да му забрани да се занимава со книжевност, па од „могилскиот период“ потекнуваат некои негови лирски песни, неколку драмски текста, како што се „Мајсторите“, „Сцена од македонскиот револуционерен живот“ (која подоцна ќе влезе како составен дел

116. Војдан Чернодрински, *Собрани дела*, том четврти... 125.

117. Воислав Ј. Илиќ, цит. дело, 126.

118. Исто.

во драмското дело „Македонска емиграција“) и некои други¹¹⁹.

Во Македонија Чернодрински доаѓа и во 1908 год. како член на многубројната група на Народниот театар од Софија, прокрстарува повеќе градови, меѓу другите и Битола. Во 1909 година повторно е на теренот. Од една дописка во весникот „Вести“ со датум 10 јануари 1909 год. со потпис „Дрински“ (псевдонимот негов од ова време) се потврдува дека растојанијата меѓу Софија и градовите на Македонија за него се кратки и лесно минливи. Сето тоа говори дека сосема добро ги запознал приликите во Македонија и беше ја утврдил нужноста од театри.

Константацијата за нужност од суштествување театри во поголемите центри стана дури и официјална програмска задача и на некои револуционерни тела. Конституционите клубови низ Македонија ја потенцираа најгласено потребата. Нивното централно биро, чиј организатор и финансier била бугарската влада, дури барало сосем конкретни решенија, истражувајќи најпогодна личност. „Дебарски глас“ од 19 јули 1909 год. тврди дека вниманието се сконцентрирало сосема разбираливо на најпознатиот и динамичен Македонец, Чернодрински. Бил дури и повикан и му била поставена отворено задачата да замине за Македонија и таму во неколку градови да формира театри. Еден требало да биде во Битола¹²⁰. Наредба добил и од драматургот на Софискиот народен театар, инаку поранешниот близок пријател на Г. Делчев, П. Јаворов¹²¹.

Сето тоа го принудило Чернодрински не само на размисла, ами и да ја прифати тешката задача. Меѓутоа, за една таква акција морало да има поширока подготовкa.

119. Исто.

120. Исто, 620.

121. Исто,

ка, пред сè испитување на условите на теренот. За таа цел во почетокот на 1909 год. за Македонија го испратил својот близок пријател и постојан член на неговите театри, охриданиот Пантелеј Куртелов. Куртелов се ставил на располагање и од друга причина, сосема лична, да го одбегне служењето војска. Така набргу се нашол во Битола и веднаш се дал на работа. На 12 март го напишал својот извештај до Војдана за состојбите на театрскиот живот во Битола, соопштувајќи му дека потребата за театар во Битола е императивна и дека местните луѓе, особено оние од Организацијата прават грчевити напори да ги разрешат. Едно од решенијата било да се покане Г. Ефеев да остане во Битола со својата петчлена трупа и да стане јадрото на еден полупрофессионален театар. Но бидејќи не дал согласност, Куртелов станал можнотото решение и сето внимание му се посветило нему, со штедри ветувања за награди и поволни услови за работа, дури му се ветувало и директорско место¹²². Сепак, за таквата тешка задача Куртелов сметал дека најпогодно решение е Војдан Чернодрински и во писмото го покани да го прифати¹²³.

Така, на крајот се случи Војдан заедно со сопругата, во средината на јули 1909 год. да се најде во Македонија. Во Софија останатиот дел од семејството.

Солун бил првиот град каде што требало да биде организиран театар. Преку Конституциониот клуб околу себе беше ангажиран поголем број учители и учителки погодни за исполнување на задачите. Солун веќе имал театрска традиција. Македонската колонија, преку активностите на учителите од македонските училишта, особено она на „Св. Кирил и Методиј“ уште од крајот на XIX век беше воведена во тајните и задоволствата што ги нуди театарот. Така, напорот на Чернодрински беше

122. Војдан Чернодрински, *Собрани дела*, том четврти... 125.

123. Исто.

само надградба, а учаството на учителките едно искуство што ги елиминираат отпорите на родителите и на средината. Јадрото на Солунскиот македонски театар го сочинувале тројцата, сопружниците Чернодрински и Куртелов, кој беше ја напуштил Битола за да им се приклучи. Во Солун, за жал, групата успеала да даде само една претстава¹²⁴.

Истото тричленено театарско солунско јадро, станува основата и за Битолскиот македонски театар. И во Битола Конституциониот клуб и члените луѓе од Организацијата им се ставаат на располагање. Со нивна помош се одбираат членови од местните учители и учителки. Набргу започнуваат и сериозните и напорните подготвоки. Марија Чернодринска, сеќавајќи се за ова време, вели дека двајцата биле сместени во еден од градските хотели, дека биле опркуженни со топло внимание, дека често биле посетувани и од граѓани и селани, кои од срце сакале да им помогнат, но дека и тие возвраќале со истата топлина. Во една прилика, вели таа, дале и личен прилог за сирачињата на загинатите борци преку местното друштво „Катарина Симидчиева“¹²⁵.

Во Битола биле изведени вкупно три претстави. Првата била ФАМИЛИЈАТА НА ПРЕСТАПНИКОТ од италијанскиот драматург Ѓакомети. Втората, изведена истата вечер, била МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА (само адаптираниот прв чин, познат како „Жетва“) и драмата ЗЛО ЗА ЗЛО од Чернодрински. Првата и втората биле дадени на 28 септември 1909 год. во салонот на Конституциониот клуб. Салата била преполна. Покрај брачната двојка Чернодрински, учествувале како актери во драмата на Ѓакомети уште и: Куртелов (Монсењора), Никола Николов (д-р Малмери), г-ца Михайлова (Ема),

124. Исто, том петти, ... 98..

125. Воислав Илиќ, цит. дело ... 640.

г-ца Костова (Агата), Кондов (Фердинардо), Андреј Чочов (Гаетано), а Војдан и Марија ги понесле главните улоги, оние на Корадо и Розалија¹²⁶.

Ако во оваа претстава публиката остана индиферентна, тогаш со „Жетва“ била понесена.

На претставата ЗЛО ЗА ЗЛО присуствуval и дипломатскот кор како и видни Турци од високата администрација. За жал, и таа не кореспондирала со публиката, па преполнетиот салон на почетокот, во вториот чин остана сосема празен.

Тоа за брачниот пар Чернодрински било голем удар. Набргу дошол уште еден, забрана за понатамошна работа. Плашејќи се од трагични последици, зашто амбиентот бил експлозивен од турската страна, брачната двојка набрзина ги подгответиле куферите и скоро тајно и преку ноќ заминаа за Скопје.

Тоа бил краткиот живот на Битолскиот македонски театар. Сето тоа се случи во првата декада на октомври 1909 год.

Од театарскиот живот

Турските власти и театриските претстави

Турските власти будно го следеле, го контролирале и го санкционирале она што се случувало на македонската сцена. Не можело инцидентно или случајно да се појави претстава без официјалната власт тоа предвреме да го дознае. Напротив, постоела долга и мачна административна процедура да се дојде до одобрение. Првин истата требало предвреме да се најави со точниот датум на одржувањето, да се дадат имињата на учесниците, да

126. Исто, 657–659.

се достави текстот за проверка и на крај да се чека на долгото и неизвесно одобрение. Специјално тело (валијатска просветена комисија – Меариф комиси) ги прегледувала барањата и доставените материјали и одлучувала да се даде или да се одбие барањето.

Се разбира, таквото следење и одобрување не се однесувало само на театарските претстави, ами и на сè она што било јавна манифестација и што имало национален или културен предзнак.

На 11 јануари 1912 год. во Струга, пред куката на апостолите на македонското просветно и национално дело, требало да се одбележи 50–годишнината од смртта на браќата Миладиновци. Требало да се одржат и две беседи, едната на учител од Струга, другата на учител од Охрид. Манифестацијата, според востановениот обичај, предвреме била пријавена, но, за жал, не добила одобрение, според тоа и не можела се одржи¹²⁷.

Забранувани биле и многу театарски претстави. Не ја доживеала својата премиера претставата ХЕРНАНІ во Велес¹²⁸. Многу театарски претстави што требало да бидат прикажани во Битола од учителите и учениците на егзархиските, како и оние во српските училишта по повод празниците Св. Кирил и Методиј и Св. Сава не добијле, исто така, одобрение¹²⁹.

Понекогаш, од ред причини, некоја пиеса можела да биде и прикажана, а одобрение за реприза да не се добие. Тоа им се случило на пиесите ЖЕНИДБА од Гоголь и БУГАРСКА СЕДЕЊКА од X. Гиндеров во Охрид. На 7 јануари 1912 ја доживеале премиерната изведба и заради големиот одјек требало да бидат репризирани десет дена подоц-

127. Манол Пандевски, Учителско движење во Македонија (1893–1912) Култура, Скопје, 1962, 122.

128. Јордан Леов, Сто години велешка гимназија, Општински одбор на ССРНМ, Титов Велес, 1961, 151, 16..

129. Дипломатски архив Државног секретаријата... цит. дело.

на, односно на 17 јануари. Било побарано нужното одобрение од охридскиот кајмакам, но тој тоа не го дал. За таквата постапка дописникот од Охрид резигнирано ќе се праша јавно: „*Необјасниво е од кои причини кајмакамот овојтай не дозволил исийште йиеси да се прикажат. Тој рекол дека за тоа требало да се побара дозвола од валијата во Битола. Заишто? Заишто бескорисно било да се изведуваат њовтарно исийште йиеси. Така ли власите смештаат да ѝ огледнуваат слични благородни иницијативи?*“¹³⁰.

Одобренијата предвидувале и посебни задолженија за организаторите што морале да ги спроведат пред и за време претставите. Тие се однесувале и на суштински, но и на маргинални нешта, како на пример, украсувањето. На видни места требало да се истакнат знамиња на турската држава, но и портрети на султанот со пригодни натписи. Козмеску се секава дека големи проблеми екипата што ја организирала првата театарска претстава во селото Гопеш (Битолско) имала токму околу пригодниот текст. На крајот било одлучено да гласи: „*Да живее султанот Абдул Хамид II*“ и истиот да стои на ударното место, односно на влезната врата на училиштето и тоа силно осветлен¹³¹.

Слично, на влезот на езгархиската гимназија во Солун, по еден сличен повод, прославата на роденденот на султанот, бил поставен огромен транспарент со натпис: „*Шевкетију Падишахм'з чок јаша*“ („Да живее милостивиот цар“). Кога започнала прославата, биле одржани и две беседи, една на турски, втората на бугарски јазик. Говорите за цело време со решение на режијата, ги следеле извици и од учениците и од професорите – „*Падишахм'з чок јаша!*“ (Да живее неговото величество сул-

130. Право, бр. 380, 25.I.1912.

131. C. J. Cosmescu, cit. delo, 12.

танот!). Била испеана и два пати една пофална песна за султанот¹³².

И во Прилеп во 1908 год. при прикажувањето на ДВЕТЕ СИРАЧИЊА и ЖЕНИДБА, на турски јазик била одржана беседа по одржувањето на претставите од професорот по турски јазик, В. Димитров. Со одбрани зборови ја искажал благодарноста кон кајмакамот „кој беше *шолку добар да дозволи да се одржи прештавата*“. Присутниот кајмакам и останатите државни службеници на крајот биле испратени со звуките на маршот „Хамидие“, кого присутната публика го ислушала стоејќи простум¹³³.

Правило било секоја претстава да има ревизор од официјалната власт. Најчесто присуствуval кајмакамот. Покрај него, заради различните функции, доаѓале и други личности од властта. Во Кичево на 30 јуни 1905 год. кога се одржувале завршните испити и кога биле прикажани и две театарски претстави (ТРУЕЊЕТО НА БОГДАНА И ИНДИСКО ПРАВОСУДСТВО), покрај кичевскиот кајмакам Рамиз – беј, дошле и воениот командант, обвинителот, претседателот на судот, полицискиот комесар и уште неколцина други личности¹³⁴.

При претставувањето на МНОГУСТРАДАЛТА ГЕНОВЕВА и комедијата НЕДОРАЗБИРАЊЕ во Скопје во 1906 год. била присутна скоро целата административна елита на градот и вилаетот, на чело со Мехмед Шефкет паша, прв дивизиски генерал и валија на Косовскиот вилает, потоа Саид паша, висок службеник, па жандармерискиот кајмакам Галин беј и многу други¹³⁵.

Сите доаѓале, наводно, да направат чест, но и на самото лице место да се уверат што се случува и како течат манифестиациите. Бидејќи скоро никој не го познавал ја-

132. *Новини*, бр. 45/18, 93.

133. *Вести*, бр. 53, 2.V.1908.

134. *Вести*, бр. 69/1905.

135. *Вести*, бр. 29/1906.

зикот на кој биле изведувани, со себе поведувале и преведувачи¹³⁶.

Бидејќи во претставите секогаш имало инсери што не можеле да ја одминат цензурата, а вклучени дополнително, како импровизација, учесниците во претставата, најмногу преведувачот се снаоѓале како најдобро умеат. Преведувачот во Велес ги премолчувал проблематичните делови или произволно ги преведувал¹³⁷. Алегоријата на борбата на Холанѓаните против шпанскиот суверен Филип II со борбата на македонскиот народ против турскиот суверен во пиесата ЕГМОНТ од Гете, прикажана во Битола од битолските учители, за сите била јасна, освен за административците¹³⁸ итн.

Негации и восхит од театарот

Покрај административниот отпор, уште од почетокот се јави организиран дури и жесток домашен отпор против театарот со тендецни да ги угуши и да ги избрише сите почетни успеси и занесениот полет на театрските пионери. Основниот мотив за тоа било убедувањето на патријалхалната средина дека театарот многу лошо влијае врз моралот, посебно врз кревките души на младите и дека наместо позитивни, презентира негативни примери кои би можеле да станат лоши обрасци. Каќо и во средновековнот театар, кога црквата ги ескомуницирала актерите, забранувала дури мртвиот артист да се закопува во општите гробишта, ами во делот на отфрлените и самоубијците, така, сега црквата и членовите на општините заземаат цврст став не само против аниматорите на театарот, а и кон театарот воопшто. Најгласни биле конзервативните чорбации, кои, всушност ја имале и властта во општините и кои одделу-

136. Јордан Лев, цит. стаптија, 149.

137. Исто, 149, дел. 8.

138. Ристо Стефановски, *Театарот во Македонија ...* 65, 66.

вале најмногу средства за работа за училиштата и за платата на учителите. Оттаму нивната реакција на прво место на распит и одговорност да ги земат токму учителите – носителите на театарската активност. Најчесто биле прогласувани за „слободоумни“, односно „непедагози“ заради новиот ангажман, па според тоа лесно можеле да бидат отстранети од работа. Ако, притоа, отворено беа се деклариrale и како антиегзархисти во црковно–училишната борба што ја водел Македонецот во XIX век, тогаш нивното отстранување од работа било многу полесно. Доколку и продолжувале со работа, сигурно обновувањето на натамошниот договор станувало крајно проблематично.

Домащиниот отпор против театарот особено стана гласен и жесток откако во женските роли започнале да се појавуваат храбрите учителки. Тоа стана „крунски“ доказ за штетноста на театарот и за неговите опасности што ги носи врз моралот на младите. „Зар ќе ѹуштиме жена да излегува на сцената. Тоа ушиќе е кусо! Агиште и беговиште ќе ни бидат гости во првиште редови!“, се реагирало често на општите собранија кога станувало прашање за театарот¹³⁹. Тоа даде основа да се поведе неправедна, но жестока и бескомпромисна хајка против учителките што се решиле да излезат на театарската сцена. Стануваат дискретидирани, со нив низ чаршијата се прават несолени шеги, се прогласуваат за „жени со лесен морал“ и нивната натамошна судбина станувала црна. Тоа не било само во првиот период, кога се појавуваат првите глумици, па и кога сцената веќе е окупирана од женскиот дел на учителите, ами и многу подоцна. Во 1909 год. Марија Коробар од Велес била повикана од митрополитот Милетиј да ја предупредат да не го расту-

139. Славко Димевски, цит. статија.

ра весникот „Учителска искра“ и да ѝ се стави до знаење дека луѓето што управуваат со училиштето и црквата не се задоволни од нејзиното поведение, особено од нејзиното учество во подготовките на МАЛОГРАЃАНИ од М. Горки. Набргу, за да се ликвидира целосно, митрополитот, главниот школски инспектор, директорот, како и уште двајца членови на училишното настојателство ѝ доаѓаат едноподруго на ревизија на часовите, посебно фиксирајќи ги оние по веронаука, за да изнајдат причина за отстранување. Се разбира, набргу била и отстранета, за нејзина скрбка не сосема, ами преместена е во друго училиште¹⁴⁰.

Меѓутоа, како и секоја новина, така и театарот набргу се стекна со маса воодушевени поклоници. Меѓу нив се издвоиле дури и опијанети зависници, кои одважекале да се пронесе глас дека на некое место ќе се прикажува „театар“ за да остават сè и да трчаат таму да бидат дел од случувањето. Најчесто театарот се сфаќал како дел од животот, но гледан од еден посебен ракурс. Најнеобично било тоа што се седи во школската просторија каде што се прикажува пиесата, само на десетина метри од својот дом, до свои познати и роднини, а за миг да се отплови и во времето и во просторот.

Таа опседнатост на некои многу сликовито се отсликува со примерот на велешките бегови. Имено, на сите муслимани им било, освен по службена должност, забрането да присуствуваат на ваквите претстави кај христијаните. За да не бидат предмет на критики и осуди, а сепак да ја задоволат љубопитноста и страста во една прилика, како што говорат сеќавањата, нашле најпогодно решение – ги позајмиле парталавите алишта на своите

140. Јордан Леов, цит. статија... 152, 6. 20.

слуги и присуствуваат на една од честите претстави, сега во Ада кафеси, каде што се давала претставата¹⁴¹.

Подготовки и изведби

Изборот на текстот, изборот на актерите, раководењето со пробите, но и со сите подготовки воопшто, како и организацијата на изведбата како задолжение обично му припаѓале на иницијаторот, односно на најверзираниот. Тоа бил оној што имал барем какво–такво искуство со театарот, кој, ако не друго, ако не учествувал некаде директно во претстава, тогаш видел таква, па сега, покренувајќи ја иницијативата, се обидувал да пренесе туѓо искуство што станало мода. Влогот на другите во тој случај биле импровизациите и вродениот инстинкт за преобразба. Такви иницијатори и покренувачи на новата забава биле учители или ученици што доаѓале во своите средини од поголемите градови. Исклучок било кога се јавувале професионалци, како што бил Радул Канели, кој, по судирот во матичната куќа во Софија, се нашол како секретар ан бугарското трговско агенство во Скопје во 1906 год. и се вклучил во театрскиот живот во Скопје.

Откако бил избран драмскиот текст и се оформила групата, започнувала работата врз подготовките. Претходно многупати се вршеле и адаптации на текстот, со кои на писателот ѝ се давало локално обележје. Во претставите учествувале обврзно ученици или завршени ученици, но често и калфи и чираци, што ќе рече, хетерогена група од млади луѓе. Времето на совладувањето на текстот било различно и тоа зависело колку од интелектуалните способности на учењниците, толку и од нивното слободно време. Канели во Скопје пробите ги за-

141. Исто, 148, бел. 6.

кажувал на секои 4–5 дена¹⁴², додека во с. Гопеш тие течеле скоро секој ден пред премиерата во една од училиниците на училиштето¹⁴³.

Паралелно со совладувањето на текстот течеле и другите подготвки, оние на декорот и на сцената, набавката или шиење на костимите, рекламирањето, оптекот на билетите и др. Во почетниот период, кога театарот ги правел првите чекори и кога се немало многу критичен однос од публиката, костимите биле истите што ги имале актерите на себе, макар што не соодветувале на времето што го доловувала пиесата или се појмувале било какви од семејствата на роднини и пријатели¹⁴⁴. Повисокото ниво барало и покритичен пристап кон овој сегмент, па Канели од тие причини беше ги ангажирал учителките да ги шијат костимите, да ја подготвуваат завесата, шлемовите, сликите и сè друго што требало да се изнесе или да се употреби, а тоа да кореспондира со времето што се доловува. Она што не можело да се подготви, го позајмил од градскиот театар¹⁴⁵.

Во Солун за претставата РЕВИЗОР во 1897 год. имало и генерална проба на која како публика присуствуvalе учениците од егзархиски училишта¹⁴⁶.

Интензивна и впечатлива илуминација на зградата каде требало да се одржи претставата пред самиот почеток, стана манир за нашиот ран театар. Тоа, имало, се разбира, чисто практична цел, да им се осигура безбеден пристап на заинтересираните, зашто улиците биле полни со непредвидливи опасности, а биле и неосветле-

142. М. Дараданов, *Вести*, бр. 29/1906.

143. Kosta I. Cosmescu, cit. delo, 8.

144. Јордан Леов, цит. статија, 150.

145. М. Дараданов, *Вести*, бр. 29/1906.

146. *Новини*, бр. 24/1897.

ни, но тоа значело истовремено и атракција и своевидна реклами.

Вообичаено било за денови за претставите да се избираат неработните. Саботните вечери биле најприфатливи, но исто такво значење имале и деновите на верските празници како Божик, Велигден, Нова година, Прочка, потоа деновите на просветителите Св. Сава, Св. Кирил и Методиј, Сирница и др. Крајот на школските години, исто така, бил на списокот на деновите за театрарски претстави.

Изведбите, иако биле со многу дефекти, честопати стоееле и над дилетанското ниво. Напорот се исплатувал, па многу корекции во врска со движењето, начинот на говорот, се совладувал, а образец секогаш бил реалниот живот.

За време на претставите можно било да има немир, па лица од организаторите или поединец од публиката излегувал пред сите со забелешки упатени посебно до рушителите на мирот истите да ги остават останатите спокојно да ја следат претставата.

Во Прилеп во 1908 год. за време претставите **ДВЕТЕ СИРАЧИЊА** и **ЖЕНИДБА** почетокот се означувал со свонче. Исто така и секој чин се означувал со свонче со одредени знаци¹⁴⁷.

Не ретко пред почетокот на претставата, но и за време одморите меѓу чиновите, гостите биле послужувани со слатко, пиво или слатки¹⁴⁸. Покрај тоа, за да се задржи семејниот амбиент, многумина носеле паурчиња со ракија, мезе и истите си ги поддавале меѓусебно¹⁴⁹, па долгите, повеќечасовни изведби течеле без напор.

Паузите меѓу чиновите не ретко се пополнувале со музика од местните чалгии или од други.

147. Д.С.З. Вести бр. 53/1.7.1908.

148. Еден граганин, Вести, бр. 69/1905; М. Дараданов, Вести, бр. 29/1906.

149. Јордан Леов, цит. статија, 149.

Раните театрарски претстави кај нас се одликувале со „еднократна употреба“. Ќе се вложат огромни напори, пиесата ќе се изведе со помпа и голема љубопитност и одеднаш сè ќе заврши со првата изведба. Потоа ќе се чека некој сличен напор на ентузијаст кој со нов текст и со ново откривање ќе го повтори она што веќе се случило. Тешките проблеми за обезбедување одобрение, сложената и напорна организација, зафатеноста на одделни членови со свои проблеми, покрај театрарските, се основните пречки и причини за отсуството на репризирањето. Меѓутоа, поважно од сè, со премиерата, како и со свадбата, се сметало дека исполнето е сè, откриени се тајните кои се најавувале и очекувале, а и бројот на заинтересираните бил толкав што премиерата ја бришела репризата.

Сепак, некои претстави и колку да звучи изненадувачки, не само што доживувале репризи, ами станале и забава со подолгорочно траење. Во Прилеп ПО НЕВОЛЈА ЛЕКАР доживеала 6 репризи¹⁵⁰, додека БЛАГОРОДНИКОТ се прикажал дури 27 пати¹⁵¹, што е импозантна бројка и за некои современи театрарски изведби кај нас.

Рекламирање

Театарските претстави и во османскиот период како и денес имале препораки чија цел била да се привлече вниманието и да се обезбедат повеќе посетители.

Во малата, паланечна средина, каде што сè се знае што се случува во соседскиот двор, настан што бил новина, веднаш го привлекувал вниманието и со самото обелденување на идејата за театрарска претстава. Она, пак, што следело, како изборот на драмскиот текст, изборот на актерите, пробите, подготовките на сцената и кости-

150. Славко Дамевски, цит. статија, 20 октомври.

151. Исто, 21 октомври.

мите, сето тоа било под љубопитното око на заинтригираната и високо загреана публика. Многу поединици од подготовките оделе во јавноста преку роднините и пријателите на актерите и ништо не останувало непознато за потенцијалните гледачи. Кога, пак, подготовките доаѓале до финиширањето и кога биле потребни позајмувања предмети за пополнувања на сцената, е, тогаш, љубопитството и нестрпливоста доаѓале до самиот врв.

Пред денот или на денот на изведбата, не ретко се употребувала и музиката како најава. Бучна и следена од сурија љубопитни деца, патувала од улица до улица, со гласна објава од задолжен поединец, кој, притоа, правел и мали и симпатични скечеви. Училишниот служител Спиро Скубе од Прилеп, така, следен од градските чалгии ја препорачувал првата театарска претстава на 20 октомври 1887 год. Групата го обиколувала градот од улица до улица, застанувајќи на најпрометните места и кога се присобирале најмногу љубопитници, настапувал комедијантот објавувајќи дека тој и тој ден ќе се прикаже „театро“ и ќе се дава „комедијава што даскалиш ја шокмай“¹⁵².

Ваква реклама со чалгии употребиле и учесниците на првата театарска претстава во Крушево, која се одржала некаде меѓу 1890–1892, (на вториот ден Велигден) од учениците на Романскиот лицеј во Битола¹⁵³.

Покрај музиката, се преземал и друг вид рекламирање.

Објавите напишани на рака и истакнати на повеќе места низ градот или селото бил вообичаен и популарен начин за привлекување на вниманието.

Селото Гопеш (Битолско) во 1888 год. на денот на првата театарска претстава осамна со бројни плакати.

152. Славко Дамевски, цит. статија, 20 октомври 1962, 4.

153. *Lumina* (1903–1908), бр. 3, стр. 88–92.

На нив пишувало: „Вечерва од 1–4 часот ќе бидат јри-
кајани СКАПЕРНИКОТ и други шри йомали комедии. Вер-
уваме дека ќе бидејте задоволни. Влезот според можнос-
тите. Гопеш, 30 април 1888 година“.

Истите биле излепени по сите продавници, но и на
влезот од училиштето на огромните столбови, каде што
требало да се изведе претставата. Набргу околу нив за-
почнале да се собираат лъботните поединци во гру-
пи¹⁵⁴.

Со вакви плакати осамна и словенскиот дел од Со-
лун на 15 декември 1897 год. кога требало да се прикаже
Гогольевиот РЕВИЗОР¹⁵⁵.

Личното обраќање со писма или на подруг начин до
поединци, исто така, бил метод на рекламирање. Ор-
ганизаторите на претставата во Гопеш упатиле бројни
писма до видни соседани и до сите оние за кои се прет-
поставувало дека ќе дојдат. Наспроти писма, сега група
младичи, во 1897 год. во Солун, меѓу другите Кондов,
Палашев, Попов и уште неколцина и по силно невреме
оделе од куќа до куќа до видните граѓани, соопштувајќи
ја веста за театарската претстава. Со себе носеле и
влезни билети кои веднаш, на самото место, ги продава-
ле¹⁵⁶.

Билетите во поголемите средини се продавале, како
во Солун, во книжарници, но и на касата на театарот¹⁵⁷.

Се разбира, се употребувале и весниците и другите
средства за рекламирање, но сепак, факт е дека најзас-
лужни во рекламирањето биле самите актери и нивните
роднини и пријатели, кои ревносно работеле на препо-
раките и популаризирањето, интригирајќи ги другите со

154. Kosta I. Cosmescu, cit. delo, 11.

155. Новини, бр. 24/1897.

156. Новини, бр. 24/1897.

157. Исто.

нафрлување на основните сijетни карактеристики на писците.

Простории, сцена и костими

Бидејќи кај нас немало наменски згради за театар, тогаш како најпогодни се избирале училиштата. Впрочем, училиштата биле и најдоминантните објекти во секое населено место, имале најпространи простории, имале и столици што лесно се пренесувале од место до место, биле и јавни, обично подигани со материјална помош на мештаните, оттаму станале и најексплоатираните за јавни собири, а и за театарски претстави. Ако не се избирала некоја училиница, најголемата и најпространата, тогаш се прифаќал ходникот. Прилепчани нашле и подруго решение за првата претстава, го срушиле плитарот меѓу две училиници и добиле простор што во тој момент бил најпростран¹⁵⁸.

Се разбира, иако ваквите простории биле најпогодни, никогаш потполно не ги задоволувале потребите, се-когаш присуствуval повеќе народ отколку што можеле да соберат, па голем дел од присутните биле принудени да стојат изнаредени прстум покрај сидовите, некои виселе изнакачени и на прозорците.

Најпогодни во Битола, исто така, биле училишните долги и пространи сали. Најчесто театриските претстави во егзахриските училишта се прикажувале во големиот салон на Женското училиште, каде што се прикажа и првата претстава на македонски јазик. Претставите на грчки јазик се прикажувале, исто така, во горниот салон на Грчката машка гимназија, каде ќе се смести меѓу двете светски војни и Битолскиот театар, а во Романскиот лицеј таа намена ја имала најпространата сала.

158. Славко Димевски, цит. дело.

Проблемот со сцената се решавал различно, но основниот напор бил тој да биде повисок од подиумот за да можат случувањата да се следат полесно. Вообичаено било, како во Прилеп, повеќе школски клупи да послужат како основа, врз кои се ределе штици, па се добивала импровизирана каква–таква сцена. Многупати заради импровизацијата и несоодветното правилно поставување на штиците се случувало глумците да се движат несигурно, дел од вниманието да им го посветуваат на опасностите, а не ретко да се доживеат и комични ситуации, некој од глумците да се најде и струполен долу од сцената.

Ударен и главен сегмент од сцената, со кој гледачот веднаш, уште од влезот, комуницирал, била завесата. Во Крушево на првата претстава била од обично, искинато платно, кое имало и многу дупки¹⁵⁹. Подобрите завеси биле од поново платно, а оние најдобрите, на кои се обрнувало посебно внимание, имале и одредени украси. Најчесто биле цртежи од фауна и флора, односно имале апстрактни мотиви. Завесата во Солун во гимназијата за претставата СО СИЛА ЖЕНИДБА беше ја направил учителот по цртање Буфети во 1893 год. и таа, како што пишува дописникот на „Новини“, „можела да му служи на чест на сјомнайшиот љредавач“¹⁶⁰. Двајца задолжени, најчесто повисоки ученици, имале задача да ѝ ги влечат краевите при нејзиното отворање или затворање кога се означувал почетокот или крајот на чинот.

На сцената имало декор, имало столици, маса и разни предмети, најмногу цртежи, килими и др. Во раниот период сето тоа се трупало без никаква содржинска врска со текстот, а со цел да се остави импресивен впечаток. Сето што било изложувано се влечело од домовите на учесниците или се позајмувало од домовите на

159. *Lumina*, бр. 3, 1903–1908, март, стр. 88–92.

160. *Новини*, бр. 45, 1893.

соседи или други. Подоцна ќе се сфати дека декорот треба да биде комплементарен со фабулата, дека треба да ја илустрира и да им помогне на гледачите во доживувањето на драмскиот текст. Тоа веќе стана повисок стадиум во развојот на нашиот театар. Тоа сознание одело тешко, а и условите не го овозможувале, макар што уште во 1864 год. драматургот К. Шапкарев предвидувал соодветен декор¹⁶¹.

Патот, сепак, беше зацртан и по него започна да се чекори. Во 1906 год. во Скопје во претставата ГЕНОВЕВА декорот неколку пати се менувал¹⁶², а за декорот при прикажувањето на МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА во 1909 год., во село Косинец, дописникот на „Вести“ пишува воодушевен: „коѓа се крене завесата и пред нас се јојави една созреана нива, простио османавме зашеметени од природниот и идиличен разговор на жешварите“¹⁶³. Очигледно рано започна да се пробиваат современите сфаќања за функцијата на сценографијата кај нас според современите проучувања¹⁶⁴.

Театарот во османскиот период познава и отворена сцена. Во 1896 год. ученици на Романскиот лицеј во Битола дале театрарски претстави во неколку села во Егејска Македонија. Во селото Периволи на сретсело била направена бина од штици и таму биле прикажани неколку драмски текста¹⁶⁵. Во дворот пред училиштето во 1906 год. во Лазарополе, исто така, биле прикажани, покрај другото, и два драмски текста¹⁶⁶.

Во однос на костимите нужно е да се истакне дека во еден период воопшто и не се обрнувало внимание на

161. д-р Александар Трајановски, *Прилепските слова...*, 113.

162. М. Дараданов, *Вести*, 29/1906.

163. Војдан Чернодрински, цит. дело, т. 4, 188.

164. Вера Динова – Русева, *Българска сценография*, Български художник, София, 1975.

165. Димо Н. Димчев, *Театарот кај Власите*, Културен живот бр. 2, Скопје, 1998, 74.

166. *Вести*, бр. 67/1906.

нив. Всушност, артистот настапувал во онаа облека што ја имал на себе. Меѓутоа, полека се сфаќала функционалната улога како на декорот така и на костимот и односот кон него се менува, но и понатака има дефекти. Навистина артистите не ги носат личните облекла, навистина земаат друга, но таа повторно е случајна, извлечена од некој сандук со нафталин од соседот, без поголема или никаква врска со времето што го пренесува текстот. Така, на сцената паралелно и без оправдување се појавуваат костими од разни периоди. Конечно, во следниот стадиум, започнува процесот на наменски костими. Костимографи се режисерите, според неговите упатства се подготвуваат и се шијат костимите. Според сугестиите на Канели во 1906 год. во Скопје учителките ги шијат костимите за ГЕНОВЕВА¹⁶⁷, а костимите за Гетеовиот ЕДМОНТ во Битола, исто така, повторно, ги шијат местните езархиски учителки¹⁶⁸.

Режисери и сүфлери

Во почетниот период од развојот на театарот во османскиот период улогата режисери ја имаат истите поединци што ги иницираат претставите. Тоа се аниматорите и ентузијастите, првите вљубеници на новата уметност, кои го пренесуваат театарот во нашите места, коишто истовремено се и адаптаторите на драмските текстови и преводувачите. Покрај што се и организатори и средишни двигатели, тие се и актери, сценографи, костимографи, тие се оние врз чии плеки паѓа сета поставка. Не знаат многу од актерската игра и голем дел од неа им ја препуштаат на учесниците. Основните решенија, движење по сцената, интонација и боја на гласот, најмногу е решение на самиот актер.

167. М. Дараданов, *Вести*, 29/1906.

168. Ристо Стефановски, *Гете пред комитите*, Утрински весник, 23–24.08.2003, 28.

Првите режисери се учители. Јордан Хаџи Константинов Цинот, авторот на првите драмулети е првиот. Учители се и следните. Во Прилеп при поставувањето на првата театрска претстава, *МНОГУСТРАДАНА ГЕНОВЕВА*, режисер бил покренувачот на идејата, учителот Атанас Бадев. Истовремено бил и сценограф, но и сүфлер¹⁶⁹. Во Велес режисери се јавуваат неколку учители: Миле Узунов, Бано Кушев, Горѓи Пројчев и Никола Мисин¹⁷⁰. Во таа улога се јавуваат и ученици, каков што е случајот со ученикот на Романскиот лицеј Коста Козмеску, кој ќе го постави Молиер во 1888 год. во селото Гопеш (Битолско).

Растежот на театрското дело кај нас е тесно поврзано со овие личности. Кога, пак, се заменуваат со искусни и проверени театрски работници, театарот доживува нов стимул. Во 1906 год. во Скопје, доаѓа прочуениот Радул Канели, кој набргу со помош на учителите организира театрски претстави. За првпат се претставува со *МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА* и комедијата *НЕДОРАЗБИРАЊЕ*. Скопјани во таа прилика доживуваат поинакви театрски решенија и откриваат што значи водење на драмското дејство од искусна режисерска рака¹⁷¹.

Во таа улога се јавува и Војдан Чернодрински, кој во 1909 год. посетува три македонски града: Солун, Битола и Скопје и со својата трупа дава театрски претстави. Неговите решенија, исто така, треба да се третираат за растеж на театарот.

Како што се развивал театарот, така се множат и личностите што учествуваат како помошен персонал. Појавата на сүфлерот е од понов датум, макар што во некои претстави ќе го сртнеме и многу рано. Во Прилеп, уште на првата претстава во 1887 год., при при-

169. Славко Димевски, цит. статија, ... 3.

170. Јордан Леов, цит. статија, ... 151.

171. М. Дараданов, *Вести*, бр. 29/1906.

кажувањето на МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА, имаме средба со него. Тоа е и аниматорот, режисерот и сценограф. Тоа е учителот Ат. Бадев¹⁷².

Хроничарот на претставата ШКОЛСКИО ИНСПЕКТОР од Коста Трифковиќ во Скопје во 1901 год., прикажана од учениците на скопските српски училишта регистрира дека суфлер на претставата немало. Но, иако го немало, „*претстапаваша јачела без сецкање*“¹⁷³.

Учество на суфлерот подоцна е резервирано за секоја претстава, особено доколку е целовечерна, со повеќе чинови и со повисок квалитет. Суфлер прикажувањето на РЕВИЗОР од учителите на солунските егзархиски училишта во 1897 год. е Ил. Гарванов¹⁷⁴.

Во Велес на почетокот на XX век (1909 год.), суфлер била глумицата Марија Коробар¹⁷⁵.

Еднаш појавен, станува неминовен.

Мажи во женски ролji

Заради отпорот на патријалхалната средина жената да се гледа на јавен увид, односно на сцената на театарот, долго време, скоро до почетокот на XX век, женските улоги, како и во Шекспировото време, ги играат мажи.

Тоа, се разбира, за нашиот ран театар бил сериозен проблем. Бидејќи светот е биполарен, а на женската популација не ѝ било дозволено да го долови реалитетот на животот. Проблемот, притоа, се решавал на два начина: со редуцирање на женските ролji или со замена на жената со маж.

172. Славко Димевски, цит. статија,... 3.

173. Један странац, *Наша писма*. У Скопљу, крајем јануара 1901, Нова искра, год. III, бр. 1, Београд, јануар 1901, 58–59.

174. *Новини*, бр. 24/1897.

175. Јордан Леов, цит. статија,... 152/бел. 19.

Во првата битолска театарска претстава од 1883 год. комедијката **БЕСПАРИЧИЕ** од Тургењев, од 11 лица, само една е жена. Коста Козмеску адаптирајќи ги **ВООБРАЗЕНИ-ОТ БОЛЕН** и **СКАПЕРНИКОТ** ги избира, токму од тие причини, оние сцени каде што се појавуваат само мажи итн.

Појавата на маж во женската ролја е вообичаена. Џинот своите драмулети во Скопје ги изведувал исклучиво со учениците¹⁷⁶. Во Велес оваа појава продолжува дури до 1895 год.¹⁷⁷, макар што во овој град се случи многу рано настапот на првата актерка. Во Прилеп, пак, замената на жени со мажи на сцената трае дури до 1900 год.¹⁷⁸. Меѓу Мијаците ваквата замена забележана е и во 1909 год.¹⁷⁹ итн.

Колку квалитет имало во таа замена е прашање што сака посебна елаборација. Факт е дека тоа е дефект, а гледачот принуден е тоа да го прифати и да го толерира. Секако дека од влогот на поединецот во голема мера зависела и преобразбата и доловувањето на женскиот лик, одот, гласот, однесувањето и психологијата. Понекогаш дефектот бил уште понагласен заради погрешната подделба на улогите. Се случувало, како што забележува еден весник, кршни мустаклии да ги играат улогите на жени, а нежни, голобрadi момчиња – епски јунаци. Но имало и случаи, како улогата на Савета од **ШКОЛСКИО ИНСПЕКТОР** од Трифковиќ, прикажана во Скопје на 1 јануари 1901 год. кога ученикот на Српската машка гимназија сосема успешно ја пренел доверената улога. Нему пред самата претстава му ги избрчиле тукушто пројавените мустаки, па така и надворешно одговарал на доверениот лик. Покрај тоа, улогата ја толкувал и со полна

176. д-р Харалампије Поленаковиќ, **Во екот на народното будење**, Мисла, Скопје, 1973, 64/33.

177. Јордан Леов, цит. статија,... 150, 151.

178. Сто години ново българско училище във гр. Прилеп 1843–1943, Скопие, 1943, 150..

179. Васил Иљоски, **Театар во манастир**, Прилози, МАНУ, Скопје, 1969, 48–49

реалност, како што пишува хроничарот, па „неговојшо движение, иако е нешто повисок за женска фигура, беше одмерено и природно, говораш убаво координиран, јасен, разбиралив, а, сејак, шолку женски, а йеењето му беше совершено¹⁸⁰.“

Заради ваквата замена, понекогаш се случувале и комични ситуации.

Една била забележана во Крушево (1890–1892) при изведбата на драмата СЕЛСКА СВАДБА од Василие Александри, дадена од учесници на Романскиот лицеј во Битола, а жители на Крушево.

Момченцето што требало да го игра женскиот лик (Илеанка) и кој долго го подготвувал, пред претставата погледнал случајно низ дупка на завесата во насобраната публика. Наеднаш го фатило срам, се збунил, се врвенил и решително одбил да ја игра улогата, со зборовите: „И да ме оштетиш, јас не иѓрам женско, да ми се смеаш тошоа лугешо“. Скокнале другарите да го убедуваат, дошол и вознемирениот директор, но момчето не попуштало. На крајот, сепак, се согласил, но поставил услов: директорот да излезе на бината и да каже дека тој, иако е во машка облека, игра женски лик, а гледачите нека си замислуваат дека ја игра Илеанка. Се разбира, никој не се согласил со таквата уцена, се случила голема расправија, почетокот на претставата се оддолговлечил, за кое време чалгациите капнаа свирејќи и пополнувајќи ја празнината. Следувала и тепачка и не се знаело кој на кого удира. На директорот му го раскрвавиле и носот. За тоа време викотниците од нервозната публика станале уште погласни, претпоставувајќи дека зад завесата се случува нешто сериозно. Иако окрвавен целиот, директорот со стегнати заби излегол пред завесата и соопштил

180. Један странац, цит. статија.

дека се случи нешто непредвидено, дека „*зад завесата
тие ѡо одиераа ќеатарот*“.

Разгневената публика си ги побарала парите назад, меѓутоа, дел од нив веќе биле потрошени за подготовките, а дел „незнајно исчезнаа“. Во градот оттогаш излезе поговорката „*Teатар зад ѹерде*“, а учениците целиот распust го поминаа засрамени. Сепак, пиесата се одигра, но со друга замена на женскиот лик. Претставата сега била бесплатна¹⁸¹.

Од објективни причини, женските роли во Битола ги играле мажи и меѓу двете светски војни, но во Богословијата, каде што немало ученички. Исто така во Францускиот женски лицеј машките улоги, пак, ги играле девојченца.

Први глумици

Иако искачувањето на жената на сцената на нашиот театар одело бавно, многу мачно и со преголеми отпори, првите македонски глумици се појавуваат речиси на самиот старт на македонскиот театар.

Првата актерка е учителката Т.А. Коларова од Велес, која ќе ја одигра главната ролја во *МНОГУСТРАДАНАТА ГЕНОВЕВА* во претставата од 30 јануари 1875 год.¹⁸². Тоа, е втората театрска претстава што е организирана од велешките учители, зашто првата, прикажана на 25 декември 1874 год. била излегол трговец или смртна жена од раниот бугарски драматург К. Ст. Пишурка. Обете биле прикажани со по една реприза и дале задоволителен материјален приход. Се разбира, веднаш по претставата започна да се шпекулира со моралното поведение

181. *Lumina*, бр. 3, март 1904, 88–92.

182. Стефан Каракостов, *Българският възрожденски театър на ослободителната борба 1858–1878*, ... 665.

на учителката, дури истото било третирано и јавно, преку печатот¹⁸³.

Очигледно Коларова за ова време, во услови на тешка патријалхална стега, пројавува, ризикувајќи многу, голема смелост. Која е понатамошната судбина и како нејзината мала авантура се одразила врз личниот живот, засега е непознато.

Меѓу ова прво појавување на жена во женската улога и она на масовното прифаќање на театарот од жената ќе помине период во кој на сцената суверено владеат мажите. За тоа време ќе треба многу нешта да се изменат па нашиот театар да застане на здрави нозе и на жената да ѝ го даде она место што ѝ припаѓа. Во меѓувреме, сите обиди за појава на жената на сцената се обесхрабруваа и спречуваа, дури поединечните иницијативи од корен се пресекуваа.

Така, друга една, несудена Геновева, учителката Пенка Пеливанова од Прилеп, на јавно собрание била навредувана и исмејувана, со тоа и обескуражена да се нафати да ја игра популарната ролја¹⁸⁴. Марија Коробар во 1909 год. била повикана лично од митрополитот Милетиј и советувана да се откаже од учеството во театарската претстава МАЛОГРАЃАНИ од М. Горки. За да ја принудат била и уценета¹⁸⁵.

Тоа, барем во прво време, давало резултати и многу од учителките не се решавале да ги скинат предрасудите или да се борат со табуите на еден закоравен живот, во кој таа, како носител на репродукцијата била заштитена и обременета со многу забрани. Не случајно и за време на ритуалите на свадбата најголемото внимание и магичната профилакса се однесувала за неа. Така било сега и со нејзиното јавно појавување на сцената. Не треба, ис-

183. Исто, 666.

184. Славко Димевски, цит. статија, ... 19 октомври 1962 год.

185. Јордан Леов, цит. статија... 152, бел. 20.

то така, да се пренебрегне и фактот дека во управните тела на општините каде што се решавало за ваквите активности седеле средовечни татковци, решителни борци против новото и против промените. Нивниот збор бил конечен и клучен и долго време ќе биде онака како што ќе диктираат тие.

Меѓутоа, напливот на бројни театрарски претстави, учествовото на здруженија и поединци во масовен број во нив овозможиле да се руши бедемот на одбојноста против жената – актер, и тие, смело, првин поединечно, а потоа и во масовен број, да се вклучат во театрарскиот живот. Нивната појава, се разбира, стана нов квалитет.

Па така, на 17 декември 1897 год., три учителки од Солунската егзархиска гимназија (Апостолова, Табакова и Шумкова) учествуваат во комедијата РЕВИЗОР од Гоголь, прикажана во реномираниот театар „Еден“. Хроничарот на настанот во весникот „Новини“ бр. 24 од 17 декември, воодушевен, забележува: „...*госиогициште и гостодаша од учителскойшко шело кои играа во претстапаваша заслужувааш љофалба и признание од секого. Претстапавајќи се себеси со слични дела пред погнош свети, тие исповремено до претстапуваати и целиот народ. Им благодарам*“¹⁸⁶.

Во Велес како актерки оставаат траги: Албашева, Перса Зографова, Ленче Пројчева, Софија Ефремова, Ацка Свекарова, Ката и Донка Ќурдова, Роса Подолешева, Роса Бојациева и Свекарова помладата¹⁸⁷. Во Скопје во улогата на Геновева во 1906 год. игра учителката К. Иванова¹⁸⁸. Во Прилеп во 1908 год. во претставите ДВЕТЕ СИРАЧИНЬА, ЖЕНИДБА од Гоголь – учествувале жени¹⁸⁹.

186. Новини, бр. 24, 17 декември 1897.

187. Јордан Леов, цит. статија,... 151.

188. Вести, бр. 29, 1906.

189. Вести, бр. 53, 2.V.1908.

Покрај во овие, актерки се појавуваат и на други места и во други претстави.

Весникот „Вести“, бр. од 17.II.1909 год., по повод претставите МАРИЈА ЖАНА и комедијата КЕ СЕ САМОУБИЈАМ што ги дала учителите и учителките од Тетово, пишува: „Фала и чесќи заслужува училишкото ѕело во градот со својата примерна солидарност и желба да биде корисно за народот и црквата“¹⁹⁰.

Со иста интонација истиот весник од 16.IV.1911 год. бр. 87, а во врска со театарските претстави во Дојран, забележува: „По иницијатива на училиштето и женското друштво, училиштето и училишките при дојранското училиште, пошикнати од желбата да дадат една пријатина забава за граганиште каква што одамна не гледале и да придонесат морална и материјална подза во училишната зграда приредија две претстапи...“¹⁹¹.

Очигледно, времињата се променија. Скалите за искачување на сцената на женскиот дел од влубениците на театарот биле отворени.

За слобдниот влез заслужни се и приликите, но и првичниот влог што го приложиле првите актерки, чии креации останале во долго паметење. Така, за К. Иванова и за нејзината улога на Геновева во Скопје од 1906 година, рецензентот забележал: „По малку време завесата почна да се диѓа и одеднаш пред гледачите се појави жална слика. Мрачна и дрозна темница во затвор и во неа Геновева. Оваа клечеше на колена и со йоглед кон небото и дигнала раце, шивко и шансно молеше. На една страна гореше кандило а таму близу, деше во лулка. Молитвата на Геновева ги трогна срцата на сите“¹⁹².

Сличен впечаток оставила и Боцева во прилепската претстава ДВТЕ СИРАЧИЊА. За неа известувачот запиша: „Г-цата Боцева беше вонредна со верното толкување на

190. Вести, 17.II.1909.

191. Вести, бр. 87, 16.IV.1911.

192. М. Дараданов, Вести, бр. 29, 1906.

својата ролја. Нејзините љози, концептрацијата, нејзините очи (глумеше слепа девојка – з.м.) и нејзините жален глас и посредуваа шака што гледачите како да ја заборавија с-цатаа Боцева и како да ја гледаа живиа Луиза“¹⁹³.

„Театар в театар“

Во раниот период на нашиот театар, како и во средновековниот, врските меѓу сцената, односно глумиштето и гледалиштето, биле толку блиски што просторот што би требало да ги раздвојува скоро и да не постоел, па сè се слевало во една единствена динамична целина, глумците преминувале среде гледачите, а гледачите преогајале како дел од сцената. Од клупите на гледалиштето се дофрлале реплики, коментари, гласно се оценувал изговорот, одот, постапките, односно партерот и балконот дијалогизирале со сцената. Оттаму и интензитетот на доживеаното да биде длабок и траен. Тоа значи дека театарот се сфаќал не како игра, ами како дел од реалниот живот. Впечатоците траеле со денови, се пренесувале и коментирале долго, палејќи ги оние што немале прилика да ја доживеат новата забава. Не е оттаму чудно што странските пропаганди му посветувале толку големо влијание на театарот и што толку често го експлоатирале.

Навиките за комоција и слободно однесување од сртселото се пренеле и во театрската сала. Скоро по правило се доаѓало во најсвечената облека, но тоа не пречело за „кејф“ и посебно развлечение да се понесе и нешто за пополнување на временскиот простор меѓу чиновите, како ракија, мезе, слатки. Тоа патувало од рака до рака со коментари за градусите или за „шоиенејшо

193. Вести, бр. 53., 2.V.1908.

в усна“ на слатките¹⁹⁴. Доколку организаторите се покажеле и доволно гостольубиви, како во Скопје во 1906 год., тогаш гостите биле честени и со пиво¹⁹⁵. Очигледно, сè било толку интимно и блиско што човекот што доаѓал на театрската претстава идел со намера максимално да се забавува и релаксира.

Театарот се доживувал и како магија. Преобразувањето на поединецот во друга личност се прифаќало како чин што може да влијае врз промената на личноста особено врз нејзиниот карактер, кое, според верувањето, можело да има и трајни последици. Оној што ја земал тугата облека и туѓиот лик, всушност земал друг идентитет и наполно се преобразувал. Од тие причини не секој се решавал да зачекори по сцената. Близките на оние што веќе одиграле некоја ролја долго потајно го следеле дебнејќи ги промените.

Сето тоа, се разбира, раѓало ситуации кои по многу специфики биле сами за себе „театар в театар“.

И првиот контакт со театарот многупати личел на „театар в театар“. Илија Паликрушев вака го открива тоа во своите сеќавања: „Веста за театро дојде и до наше семејство. Мајка ми, Бог да ја прости, заедно со шејка ми разговараа по тој повод и се прашуваа „што е тоа театро“. А бидејќи „кажујали ошто тоа било мнозу убаво“ решија и шие да одај и да го видам „театрото“. Решено-сторено. Во еден прекрасен ден веднаш по ручекот мајка ми и шејка ме зедоа и мене и ние првојата оштитовме на театро. Театрото беше подготвено во училиштето, така наречено „Вакавот“ на срраната „Прцорек“, до самиот Вардар.

Училиштето е една голема зграда кое има голем салон кој покму одговараше за еден импровизиран театар.

194. Јордан Леов, цит. статија, ... 149.

195. М. Дараданов, Вести, бр. 29/1906.

Слободно се качивме горе и влеговме во салонот. Седнавме на наредениите столови и гледавме.

Пред нас беше „шешарош“: едно џерде (штоа било завесата) на кое беше нацртана слика на две–три дрвчиња, израснатиа џрева и едно зајаче меѓу нив, застанато како да прислушнува. Тоа „шешарош“ ние продолживме да го гледаме и од него да се восхитуваме. Тешка ми и мајка ми разговараа воодушевени од шешарош, мислејќи дека штоа е шешарош. Тие никогаш не биле в шешарар и немаа претстапава за него, ја меѓу себе се восхитуваа:

– Гледај, гледај, зајачено е како живо!

– Навистина, многу е убаво шешарош!

Такви восхити се слушаа и други од мама и шешара.

Јас вкоченети сиот го гледав шешарош, йовремено ја-
щем следејќи го нивниот разговор.

Така седевме и се восхитувавме од „шешарош“ йо-
веќе од половина час. Насилени од него, сидавме и зами-
навме задоволни. Така и ние го видовме „првошто шешарош“¹⁹⁶.

Во Прилеп, на пример, при поставувањето на првата театарска претстава во 1887 год. на пробите имало толку многу свет како да се случувала премиерна претстава. Многу од посетителите, притоа, се мешале во режисерските решенија дофрлувајќи како треба да се прави за да биде сцената поефектна. Доградба на ваквите комични ситуации приоддавале и самите актери, кои со своето неснаоѓање во улогите, носеле напливи гласна смеа. Така, во една сцена, режисерот, сценографот и еден од главните ликови во претставата, учителот Ат. Бадев, му се обраќа на својот ученик, кој играл женски лик, со наредба: „Подај ми ги, мила, инструментите!“. Ученикот, кој заборавил дека односите меѓу него и учителот се со-

196. Илија Паликрушевъ, *Първото театро*, Русенска поща, бр. 1293, г. V, Русе, 3 април 1926, стр. 3.

сема поинакви на сцената, на тоа одговара: „Глобусот осстана во канцеларијата, гостодине“¹⁹⁷.

Понекогаш се случувало несинхронизираност меѓу актерите и оние што ја прифаќале работата на техничари. Една таква сцена се случила во Велес при ненадејното кревање на завесата кога изненадената публика во костимираните и нациминкани свирачи ги препознала артистите–учителите¹⁹⁸.

Сепак, највпечатливиот опис за ваквите случајувања ни го дал Козмеску од првата претстава театарска во битолското село Гопеш, кога се прикажувал ВООБРАЗЕНИОТ БОЛЕН од Молиер. Истиот е уникатен и заслужува да се пренесе во целост. Тој пишува: „*Сите умираа од смеење и не си ѝ имале рацеје од силното ракомескање. Само едно единствено сушиесиво не се смееше, тајку, найпретив, беше лутко и раздневено. Тоа беше мојата мајка. Нејзиниот син, единствениот нејзин син да ѝ го идри болниот! Според народното верување: тој глумењето можно е да се иштварди глумата, таа да остане немилосрдна вистина и да се случи токму она што се случување на сцената. Најпосле и како си дозволуваат другите да си бијат шега со нејзиниот син!?* Како што се гледа толку умеевме да се идентификуваме во нашиите улоги, што добрајта ми мајка не можеше да прави разлика меѓу глумата и реалноста. Триеше мајка ми колку што можеше, но дојде моментот кога йовеке не можеше да се воздржи. Тоа беше моментот кога налутиениот доктор заради тоа што не беа земени предвид неговите медицински совети го најуштига болниот заканувајќи му се дека неговојшто тело ќе биде нападнато од најлошиите болести. Нејзиното дете да биде проколнато уште и тоа на таков начин! Е, ова йовеке не можеше да го јрши и почна да до колни и срамоти

197. Славко Димевски, цит. статија, ... 20 октомври 1962.

198. Јордан Леов, цит. статија, ... 150, бел. 10.

докторот на шаков начин што беа потребни минути за да ѝ се дадат неопходните објаснувања. Така се случи шеашар в шеашар¹⁹⁹.

Колажи

Вообичаено било не само до балканските војни од кога во драмскиот живот кај нас ќе настанат значајни промени, ами и деценија—две подоцна, драмските текстови да се презентираат и да се оживуваат во општи, содржински разнообразни и со богата програма приредби. Тоа, се, разбира, не се однесува само на приредбите дадени со повод, по повод школските празници или завршните испити, ами и кога драмските приредби биле прикажувани и за граѓанството.

Во овие пригоди, по правило, имало многу говори на почетокот и на крајот, многу музички точки, многу рецитации и дијалози или монологи, па дури и богата лотарија која идела на крајот од приредбата. Тоа значи дека драмските претстави биле, иако значаен, само сегмент од приредбите.

Во тој богат и развлечен композит, посебно и централно место, заради кое се подготвувала приредбата, заземале, сепак, драмските претстави. Обичај било да ги има две, жанровски различни. Првин се прикажувала трагедијата, потоа комедијата. Таквиот распоред бил стандарден и намерен, се целело посетителите да заминат со ведро расположение.

Тоа богатство од настапи и точки вечеринката ја развлекувало со часови. Приредбата во Прилеп од 16 април 1908 год., во која биле прикажани и драмата ДВЕТЕ СИРАЧИЊА и комедијата ЖЕНИДБА траела точно шест часа²⁰⁰. Приредбата во Лазарополе две години пред тоа, односно на 4 јуни 1906 год. била навистина пократка, но

199. Kosta I. Cosmescu, cit. delo, 13.

200. Вести, бр. 53, 2.V.1908.

повторно исполнила часови. Траела точно 4 часа и 53 минути²⁰¹. Претставата во Прилеп започнала во вечерните часови, а окончувала кога на истокот се појавувале првите знаци на новиот ден. Онаа во Лазарополе започнала по неделната богослужба во црквата, а завршувала во вечерните часови, токму во времето кога настапувале неопходните селски задолженија.

Се разбира, таквиот скlop барал посебен напор и од присутните, уште повеќе од актерите. Ако се додаде дека учесниците биле ангажирани и во бројните и напорни подготовки на сцената, дека биле редари, дека биле вклучени, како во Прилеп, и во обете претстави, тогаш може да се претпостави колкав голем труд и напор вложувале. Констатација на хроничарот од прилепската приредба била: „Дека штоа беше заморно не само за артистите, туку и за јавликаѓа е сосема иточно. Велам, продолжува тој во тон, заморно, но не и сосема досадно. Найробив, люботииството на јавликаѓа се сиромасиствување на издржливоста на неуморниите артисти“²⁰². Ако, притоа, се придаде дека лазарополската приредба се случувала и на отворен простор и под јунското сонце, може да се замисли на каков напор биле изложени и посетителите, кои стаписано го следеле она што течело од ред до ред, во голем мир и внимание.

Овие приредби станале средби и со многу говорници. Истите настапувале и на почетокот и на крајот поздравувајќи или изразувајќи благодарност кон поединци или институции (најмногу кон султанот). Се давале и отчети, оценки и сл. Кога биле присутни лица од официјалната турска власт, дел од говорите биле на турски јазик, како од некој од домаќините, така и од гостите. Во Солун (1897) и во Прилеп (1908) наставниците по турски јазик биле задолжени да ги поздравват на турски

201. Вести, бр. 67, 1906.

202. Вести, бр. 53, 2.V.1908.

јазик гостите. Во 1905 год. како одговор на таквите поздрави и благодарности во Кичево збор зел и кајмакамот Рамиз беј²⁰³. На приредбата, пак, во село Косинец на Нова година 1909 год. кога се прикажала МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА на говорницата, покрај некој си А. Манцов, излегле уште неколцина²⁰⁴. Лазарополецот И. Алексиев, кој ја подготвил приредбата во 1906 год. во Лазарополе, приредбата ја започнал со воведен говор, но и ја завршил со завршен говор, во кој гостите ги поканил повторно да дојдат на следните вакви презентации²⁰⁵ итн.

Во ваквата приредба и музиката заземала посебно и значајно место, која, ете, искористувала прилика да ја презентира својата работа и успеси. Најчесто настапување училишните оркестри и хорови, но во некои градови имало и градски, како на пример, во Штип во 1909 год.²⁰⁶ Скоро секоја приредба започнувала со настап на оркестарот, кој, исто така, го пополнувал просторот меѓу чиновите, истиот се вклучувал и да ги потенцира и драматичните места. Приредбата во Кичево во 1905 год. започната со свирењето на химната „Колј Славен“, а кога се појавиле гостите на чело со Шефкет беј во Прилеп, музиката ги поздравила со потенциран марш. Маршот „Хамидие“ го свирела и кога завршуval секој чин, кој публиката го исслушала стоејќи прстум²⁰⁷.

Во првата прилепска театарска претстава од 1887 год., по подигањето на завесата, бидејќи во Прилеп сè уште немало оформлен оркестар, настапил црковно-училишниот хор, пејќи пригодна песна за султанот²⁰⁸. Кога, пак, оркестарот се оформил (од учебната 1900/1901 год.)

203. Вести, бр. 69, 1905.

204. Војдан Чернодрински, цит. дело, т. IV, 188.

205. Вести, бр. 67, 1906.

206. Отечество, бр. 53, 22.VIII.1909.

207. Вести, бр. 53, 2.V.1908.

208. Славко Димески, цит. статија,... 19 октомври 1962.

тогаш ги следел сите театарски претстави. Истиот бил составен од виолини, флејти и контрабас, а диригент бил Коце Берберо, кој немал познавање од музички ноти. Овој оркестар ги пополнувал паузите, но ги потенцирал и драматичните моменти²⁰⁹. Во таа улога музиката била вклучена и во Скопје при изведбата на МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА од 1906 год. Кога Геновева клечела на колена и плачела во пештерата, музиката се вклучила и го потенцирала драматичниот момент²¹⁰ итн.

Покрај музика, имало и песни, имало и рецитации, понекогаш и настап на ученици, како во Кичево, кои презентирале дијалози и монологи.

Овие специфики продолжиле да се вклопуваат во театарските претстави и во театарот од Првата светска војна, но и оној што следел подоцна, оној меѓу двете светски војни.

Театарски претстави по селата

Од градот преку учениците и учителите, театарот се пресели и во нашето село, особено онаму каде што постоеле барем основни предуслови, кадешто имало црковно-училиштни општини, школски згради, најмногу кај што имало ентузијасти. Интересно е што некои села во однос во почетоците на театарот стоеја и пред одреден број македонски градови. Бидејќи овие театарски претстави во селата станало вообичаено да се прикажуваат за време на некој голем христијански празник или на денот на селото, кога во истото имало бројни гости од соседните села и градови, настапот имал радиоактивно значење, станувал поттик за слични потфати и во другите села.

209. Исто, 21 октомври.

210. М. Дараданов, *Вести*, бр. 29, 1906.

Прво село кое влегло во списокот на оние што ги започнало контактите со театрската уметност, било Гопеш. Многу рано, односно, уште во 1888 год. во него изведени се адаптации од Молиеровите комедии. Ученици од Романскиот лицей во Битола, неколку калфи и чираци од селото, на големот празник Велигден за првпат ги одиграле истите пред своите соседани, но и во други влашки села²¹¹.

Во 1891 год. во битолското село Смилево со помош на Дамјан Груев била оформена аматерска драмска дружина која набргу прикажала неколку драмулетки²¹².

На вториот ден Велигден, во понеделникот, некаде во годините 1890–1892 год. и во Крушево била прикажана театарската претстава. И оваа ја дале младите крушевчанчиња–ученици во Романскиот лицей во Битола²¹³.

Во 1906 год. во дворот на училиштето во Лазарополе биле презентирани два драмски текста, трагедија и комедија. Според известувачот, на претставата присуствувал „безброен народ“. Автор на втората драма, трагедијата, бил учителот Ил. Алексиев, кој бил и режисер и организатор на претставите²¹⁴.

На 3 јануари 1908 год. МијациТЕ присуствуvalе и на уште една театарска претстава, сега во трпезаријата на манастирот „Св. Јован Бигорски“. Организатори и артисти биле местните учители, а женските улоги ги толкувале мажи. Темата била извлечена од печалбарскиот живот на МијациТЕ²¹⁵.

211. Kosta I. Cosmescu, cit. delo, 16.

212. Душко Хр. Константинов, Дамјан Груев како драматург, артист и сценограф, Театарски гласини, бр. 18, 18 декември 1981, 3; Истот, Првата театарска претстава дадена во Смилево, Нова Македонија, 30 декември 1956, (Забавен прилог).

213. Lumina бр. 3, 1904, стр. 88–92.

214. Вести, бр. 67, 1906.

215. Васил Ильовски, цит. статија.

Една година подоцна, односно 1909, на Нова година, во селото Косинец (Костурско) била прикажана МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА. И таа, како и во другите места, ја подготвиле и ја извеле местните учители, со сесрдната помош на побогатитеселани. За настанов реагирал и печатот²¹⁶.

Ова е кус список на театрската раздвиженост во нашите села во турскиот период, но и таков сликовито говори дека театарот се прифаќал на секаде како нов вид забава и нов вид училиште.

Приходи

Драмските претстави носеле и материјална полза од непотценувана, би се рекло дури и забележителна висина. Оттаму некои претстави се организирале скоро исклучиво со материјален мотив. Со приходите се решавале дел од бројните и тешки материјални проблеми, особено на читалиштата и на училиштата. Трагедијата МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА и комедијата НЕДОРАЗБИРАЊЕ од 11 февруари 1906 год. прикажани во Скопје²¹⁷ донесле значителен материјален приход. Точниот износ, всушност, и не е познат, но ако се избројат местата во салата (вкупно 450) и висината на цената на одделен билет (прво место – вкупно 60 билети – по 1 месидија, второ место – 80 билети – половина месидија и трето место – 120 билети по четврт месидија) произлегува дека приход решавал многу проблеми. Дописникот на „Новини“ за претставите во Солун од 6 февруари 1893 год. тврди дека посетата била извонредна и доколку салата била поголема сите места ќе биле исполнети и дека, и во оваа, попошта варијанта, приходот бил восхитувачки²¹⁸. Тоа бил мотив четири години подоцна комедијата РЕВИЗОР, да биде

216. Војдан Чернодрински, Собрани дела, т. IV, 189.

217. М. Дараданов, Вести, бр. 29, 1906.

218. Новини, бр. 45, 1893.

изведена во театарот „Еден“ и тогаш имало приход од фантастични 72 турски лири од кои чист приход останале дури 55 лири. Тој би бил уште поголем доколку организаторот, црквено–училишна општина не наредила цените на билетите да се намалат²¹⁹.

Во Велес во времето од 8.VII.1898–1.VI.1899 год. приходот од театрските претстави изнесувал повеќе отколку приходот од продавањето учебници. Од претставите се добиле 1.539,75 а од учебниците 1.347,50 гроша²²⁰, а во учебната 1910/11 год. тој сооднос е уште поголем (25 лири од претставите, 10 лири од продажбата на учебници²²¹). Приходот, пак во учебната 1899/1900 год. бил 2050 гроша²²².

Во Прилеп од четирите претстави и тоа од МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА, СИРАЧЕ БЕЗ МИРАЗ, НАСИЛА ЖЕНИДБА и БУГАРСКА СЕДЕНКА во учебната 1907/1908 год. биле добиени 70 лири чист приход²²³.

Во Охрид од двете претстави од 7 јануари 1912 година биле присобрани 6–7 турски лири²²⁴ итн.

Бидејќи трошоците за подготовките (сала, декор, костими и др.) многупати биле големи, поголемиот дел од приходот одел за покривање на истите. Многупати се јавувале спонзори, кои трошоците ги покривале, оставајќи го приходот за добротворни цели. Така, како спонзори на првата гопешка претстава од 1888 год се јавиле поимотните селани Г. Торбу, К. Кошеа, Д. Димка и Т. Франга²²⁵. Сличен ангажман направија и повидните селани од Косинец, (Костурско). Тие (Крсто Маџанов, Јанаки

219. *Новини*, бр. 24, 1897.

220. Тодор Шолтрајанов, *Сто години гимназијално образование во Велес*, Култура, Скопје, 1960, 97.

221. Истиот, 106.

222. Јордан Леов, цит. дело... 149.

223. *Сто години ново българско...*, 150.

224. *Право*, бр. 380, 25.I.1912.

225. Kosta I. Cosmescu, cit. delo..., 11.

Палчев, свештеникот Киро Отцов, Ст. Паунов и уште неколцина други) подарија дури 20 турски лири за уредувањето на училишниот салон каде што немало ништо друго, освен голи сидови, а Лазар Киселинов ја организирал богатата лотарија. Приходите од претставата како и од лотаријата требало да му припаднат на фондот за селското училиште²²⁶.

Сите овие приходи имале повеќекратни намени. Најчесто се употребувале за материјална помош за бедните ученици. Таква намена имале претставите од 23 април 1895 год. во Банско (УБАВАТА СИДОНИЈА и БЛАГОРОДНИКОТ)²²⁷, потоа оние од Солун дадени на 15 декември 1897 год.²²⁸, како и скопските претстави на МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА и на НЕДОРАЗБИРАЊЕ од 11 февруари 1906 год.²²⁹, потоа претставите во Дојран од 26 и 27 март²³⁰, во Охрид од 17 јануари 1912²³¹ итн.

Се разбира, освен помагање на бедните ученици, имале и други намени. Од претставите во Банско, дел од приходите биле наменети и за збогатување на училишната библиотека, каква намена имале и приходите во Дојран од 26 и 27 март 1911 год. Понекогаш намената била решавање и на некои горливи проблеми на училиштето или читалиштето. Таква намена имал приходот од претставите од 15 декември 1897 год. во Солун, додека приходот од претставата од 6 јануари 1909 год. требало да биде придонес за изградба на поголема и по-погодна сала на читалиштето²³².

226. Војдан Чернодрински, цит. дело, т. IV, 189–190.

227. Разложанец, *Новини*, бр. 83, 1895.

228. *Новини*, бр. 24, 1897.

229. М. Дараданов, *Вести*, бр. 29, 1906.

230. Еден граѓанин, *Вести*, бр. 87, 16.IV.1911 год.

231. *Право*, бр. 380, 25.I.1912 итн.

232. Граѓанин, *Вести*, бр. 69, 27.II.1909 год.

Иако материјалниот интерес од ваквите активности бил благороден, национален и алtruистички, за жал, се наоѓале и поединци, како во Крушево, дел од приходот да го присвојат.

Театарот и пропагандите

Уште со чинот на инаугурацијата на театарот кај нас ќе се открие во него огромната моќ што ја имал. Ќе се осознае дека луѓето лесно и брзо се поистоветуваат со личностите од претставата. Токму заради тоа можно било да се владее со чувствата, расположенијата, па и на одредени ставови на гледачите. Така било можно да се принудат луѓето да се смеат, да плачат, да сочувствуваат, односно да се владее со нив. Тоа многу рано ќе го сфатат и првите македонски драматурзи и организатори, па користејќи ја сцената ќе се обидат да влијаат во одредени насоки.

Поаѓајќи оттаму станува јасен зазорот на турските и црквените власти од театарот и желбата на пропагандите истиот да го стават во своја служба.

Користејќи го театарот, пропагандите ќе се сосредочат на неколку пункта:

1. Јазикот.— Театарот веднаш влегува во функција за наметнување на јазикот на страната што ја застапува пропагандата. Грците во театриските претстави што ги изведуваат во бројните грчки училишта го користат исклучиво грчкиот јазик. Сега тој се открива и преку една сосема поинаква рефлексија, литерарната, зашто многу од драмските јунаци го користат токму него. Србите го прават истото. Проблематично е во Романскиот лицеј и во романските училишта, како и во егзархистите. Таму се јавува двојност. Еден дел драмски претстави се прикажуваат на романски, односно на бугарски јазик, а другиот — на местните говори, влашкиот и македонскиот.

Оттаму и проблемите и судирите внатре во средината. Таа двојност се согледува уште при првата театарска претстава што ја даваат егзархиските учители во Битола во 1883 год. Едниот текст, **БЕСПАРИЧЕ** е на местен, македонски јазик, вториот, **ЦИЛИНДАР**, на бугарски. Иако не на иста претстава, таа двојност на местни и увезени јазици продолжува и во годините што следат и во романските и во егзархиските училишта. Сето тоа ќе се круниса дури и со отворен судир помеѓу спротивствените страни. Таков жесток судир во егзархиските училишта е оној од прославата на Денот на светите Кирил и Методиј од 1899 год.

Поприемливи, се разбира, и популарни секогаш биле претставите што се изведувале на говорниот јазик на гледачите, зашто тие поинтезивно комуницирале со нив.

Ефектите од така организираните и осмислени претстави на местен говор, како и влијанието и значењето на театарот, воопшто емотивно и впечатливо го опишува организаторот на првата влашка гопешка претстава, кој тврди дека токму тогаш, на таа претстава „народот воскресна“. Еве го неговото сведоштво: „*Ойкако заврши претпостава, секој си замина со здрав фенер, зашто немаше месечина. Таа вечер, ќе заборавев, училиштето шака беше осветлено однадвор со шие фенери, ишто ойкако се здравија светилкиште, некои жени дадоа тревоѓа, викајќи на голем глас дека се здрави училиштето. Нивниот спират се преобрази во радосност ойкако се дозна ишто се случи во штој незаборавен ден за гојешани. Толку многу народ одеше со здрави свеки ишто многумина ѝ иштера да констапираат: „Одиме дома како на големиот празник!“ Значи ишто како во ноќта кога се враќаат од црква каде го слушнаа големиот збор „Христос воскресна!“, шака и*

сéга се врáкаа оíкако ю слушнаа големиот збор – „Народој воскресна!“²³³,

Тоа е причина пропагандите да даваат жесток отпор против домашниот јазик да се појави на сцената.

2. Избор на драмски текстови.– Откако ќе помине помодарството со МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА и големата наклоност кон Молиер и Гоголь, на нашата сцена ќе започне еден поширок избор од драмски текстови на популарни имиња. Во овој период смислено се подметнуваат и дела со историска тематика во кои има многу панигирики за историски настани или личности од одреден историски период на соседните народи. Тие, всушност, се нудат да понесат и да станат обрасци и поткрепа во беспоштедната борба на пропагандите. Еден период од развојот на историската драма во Бугарија, кој скоро се совпаѓа со засиленото пропагандистичко влијание во Македонија на Егзархијата, се карактеризира со зголемен број драмска презентација на постарата или поновата (преродбата) со експонирани поединци во нив. Преку егзархиските учители, но и преку печатените изданија, истите преогаат и во Македонија и набргу се поставуваат на сцените. Тоа се случува и со историската српска драма.

Ако за дел од овие дела може да се говори и за уметнички реализации како и за толерантен однос кон другата националност, во Македонија се прикажуваат и дела со груба пропагандистичка интонација. Тие само навредуваат, омаловажуваат, исмејуваат и карикираат.

Една таква е СЕЛСКА СВАДБА од романскиот автор Василие Александри. Истата, по сè адаптација, ја прикажуваат учениците на Романскиот лицеј од Битола во

233. Kosta I Cosmescu, cit. delo, 14.

Крушево во периодот од 1890–1892. Главната личност на драмата е карикираниот кир Гајтинис²³⁴.

3. Театарски гостувања.— Театарските трупи, не-профессионални, но и професионални доаѓаат и пред Уриетот, но нивното присуство особено се интезивира откако се добиени какви–такви слободи со акцијата на младотурците. Многу трупи од Грција ја посетуваат Битола и своите претстави ги презентираат во Грчката машка гимназија. Истите биле наменети и за граѓанството кое својата националност ја декларирало како грчка²³⁵.

Доаѓаат и од Бугарија и од Србија. Во 1898 год. од Бугарија доаѓа трупата на Радул Канели „Солза и смеа“ и посетува неколку македонски градови, меѓу другите, Солун, Велес, Скопје и уште некои. Дејците на ВМРО целосно се вклучуваат во организирањето на нејзиниот

Софискиот театар во Битола во 1908 год.

234. Luminis, бр. 3, 1904, 88–92.

235. Ѓорѓи Димовски, Гимназијалното образование... 11.

престој и помагаат истиот да биде успешен²³⁶. Во есента 1908 год. доаѓа и софискиот Народен театар на чело со нејзиниот директор Пенчо П. Славејков²³⁷.

Откако преку Бранислав Нушиќ добиена е дозволата од турските власти за посета на српски театри во Македонија, набргу се прикажани претставите ГИДО, АДЕМ БЕГ, СИДАЊЕТО НА РАВАНИЦА и КИР ЈАЊА²³⁸. По тие претстави пристигнува и патувачкиот театар на Љ. Раичевиќ – Чврга, кој сега ги прикажува КОШТАНА, ИВКОВА СЛАВА и ГИДО²³⁹. На неколку пати низ Македонија крстари и патувачкиот театар на познатиот Коста Димитриевиќ, во чиј состав има 15 актери и обемен репертоар²⁴⁰ итн.

Сите овие театри, подигнати на значително повисоко уметничко ниво, одошто оние аматерски групи од домашните учители и учителки, носат нова свежина и имаат позитивни одјеци. Но на сите нив основна цел им е да им припомогнат на пропагандите во беспоштедната борба со опонентите. Со нив се создава клима дека доаѓаат „свои“ меѓу „напатени свои“.

Истото значење имаат и посетите на видни и познати и личности од театарот. На Бранислав Нушиќ секаде каде што врви со возот и на најмалите железнички станици од приврзаниците на српската пропаганда му се приредуваат срдечни пречеци²⁴¹. Како национален бугарски јунак во Македонија се пречекува и Пенчо П. Славејков²⁴².

236. Војдан Чернодрински, *Собрани дела*, т. V, 268..

237. Сто години ново българско училиште в гр. Прилеп... 150–151.

238. Василије Илић, *Позорниците у Јужној Србији*, Споменица двадесетпетгодишњица ослобођења Јужне Србије 1912–1937, Скопље, 1937, 959.

239. Исто.

240. Војдан Чернодрински, *Собрани дела*, т. V, 268.

241. Петър Завоевъ, цит. дело, 135

242. Сто години ново българско училиште... 151 итн.

4. Подгревање запалива атмосфера.— Пропагандите ја љубеле и ја поттикнувале набиената и запалива атмосфера. Всушност, во неа и најубаво опстојувале. Пропагандата не поднесува аргументиран дијалог и сфаќање на другиот, напротив, за сите несреки и неуспеси секогаш виновни се другите. Бидејќи е така, тогаш ним треба да им се врати во рамна мера, дури и повеќе од рамна мера за да се „*ойамејаш*“ и да „*се смираш*“. Сето тоа придонесе во нашите паланки и поголеми градови во времето на пропагандите, никогаш да не е здодевно и монотоно.

За да се постигне тоа, користени се различни средства и потфати, но и институции. Една е и театарот. Него го употребуваат да се предизвика завист, омраза, но да се мотивираат и пресметки, не ретко и крвави. Со него раководат, го организираат, наоѓаат средства, повикуваат и пречекуваат и испраќаат странски театрарски трупи челни луѓе на местните организации. Високиот член на битолската организација на ВМРО Павел Христов прави голем ангажман за да оформи во Битола во 1909 год. постојан театар, не зашто театарот има поинаква мисија, ами зашто се покажа дека може многу успешно да биде во служба на Организацијата и на идејата.

За да се иритира спротивната страна, театрарските претстави се најавуваат помпезно. Вообично било, покрај што градот ќе се излепи со плакати, да се организира и бучна, масовна и со заглушувачка музика, манифестија. Ден или два пред премиерата, организирана маса стана практика да се прошета низ битолските улици, посебно низ главната, Широк Сокак. Во неа има многу ученици во школски униформи, многу учители, видни граѓани и челници од организацијата. На чело е школскиот оркестар со многу дувачки инструменти, доколку него го нема, тогаш тука се градските чалгии.

Тоа истото и повторжествено се прави и кога доаѓале театарските трупи. Кога во есента 1908 год. доаѓал Народниот театар од Софија во Прилеп, највидните членови на општината, сите учители и повидните граѓани, излегле надвор од градот, на Битолското Цаде да ги пречекаат гостите. Кога се сртнале двете групи, имало топли поздравувања и говори. Едно слово одржал при тоа управителот на прилепските егзархиски училишта, другото директорот на софискиот Народен театар. Оттаму процесијата кон Прилеп тргнала пешки, на чело со музиката. Кога се појавиле гостите и оние што ги пречекале во салонот на училиштето, музиката исвирила неколку точки, кои присутните ги ислушаа простум²⁴³.

Од причини за да не се нарушаат меѓуетничките односи и да не дојде до судири, турските власти кон ваквите манифестации биле крајно внимателни и многу често ги забранувале²⁴⁴.

Одгласи во печатот

Театарските претстави за нашиот мал град или село биле вистински настан што се случува сосема ретко. Во мирниот живот, во кој, ако не беа пропагандистичките кошкања и некои екцеси на оситите Турци, најзначајни случаувања би биле раскажувањата на соседот што дошол од далечен пат или вообичаените свадби и крштевки. И ете, во еден таков живот со забавен ритам, се случува „театар“. Одеднаш препознатливиот амбиент молневито се менува, се раздвижуваат учителите, нивните ученици, нивните соседи, односно почнува вриеж.

243. Сто години ново българско училиште... 151.

244. Дипломатски архив, Државног секретаријата иностраних послова, 5 јуни 1901.

Сосема нормално било повремените или хонорарните дописници на весниците што излегувале во тоа време и во Бугарија и во Србија, да реагираат и настанот да го регистрираат со сите поединоности. Благодарејќи им ним денес имаме значителен број сведенија за овој дел од нашиот живот. Дописниците се дел од заинтригираната маса и настанот го доживуваат исто како и останатите. Така треба да се сфати и воодушевувањето на дописникот од Битола на пловдивскиот весник „Марица“, кој имал претплатници и доаѓал во Битола, кога ја регистрира првата битолска театарска претстава. Тој пишува: „*Со најголема радост ѝ брзам да известам дека вечерта на 12 овој месец во училишната зграда се даде шеатарска претстава на буѓарско-македонски јазик*“²⁴⁵.

Слично, во почетокот и остантите дописки се со информативен карактер. Кога, пак, претставите стануваат катадневие и кога од претставите се бара повисоко уметничко ниво, тогаш и дописките стануваат аналитички и поопстојни. Но и сега тоа зависи од интелектуалното и театарското искуство на новинарот.

Најмногу известуваат бугарските весници, особено „Новини“, „Марица“, „Право“, „Вести“ и др. Од белградските поврмено се појавува „Нова искра“. Потписите најчесто се иницијали или се анонимни. Среќаваме „Граѓанин“, „Разложанец“, „Алtruист“, потоа „Х.Х.“, „С.Д.“, „Д.С.З.“ итн. Меѓу ретките со легитимирање е онаа дописка од Скопје од февруари 1906 год. која е потпишана со М. Дараданов. Како дописници понекогаш се јавуваат и познати личности. Го среќаваме и Војдан Чернодрински потписан на дописката од Дебар во 1909 год. со псевдонимот „Дрински“.

245. *Марица*, г. VI, бр. 468, 1 март 1883, 5.

Дописките се од различен обем и различна вредност. Најкуса е онаа потпишана со „Разложанец“²⁴⁶ од само четири реченици. Меѓутоа, има и такви што претставуваат стручна оценка со валоризирани ставови. Во нив се засекуваат многустррано уметничките страни не само на изведбата, ами и на драмско дело. Се говори и за прашањата од чисто технички компоненти, како што се сцената, реквизитите, костимите, однесувањето на публиката итн. Меѓу нив го привлекува вниманието стручната анализа на драмата ДВЕТЕ СИРАЧИНЬА прикажана во Прилеп во 1908 год.²⁴⁷.

Како растел вкусот и театрската култура на публиката, растат и вредностите на дописките. Стануваат поопширни, поаналитички и на тој начин и самите дописници придонесуваат во градењето на вкупниот однос кон театарот на нашиот човек. Меѓу нив можат да се откријат дописки зад кои стои перо на поединец многу добро упатен во спецификите и на драмската литература, но и на театрската уметност воопшто. Факт е дека тие не се граделе и надградувале исклучиво само на домашниот терен, ами европската школа е една од асорпциите, па сега сегменти на една колективна игра добива стручна валоризација.

Ваква една дописка, испратена од Битола до солунскиот весник „Отечество“ во 1909 год., а по повод театрскиот ангажман на Чернодрински во Битола, се одврдува во општиот квантум на театрската критика во турскиот период воопшто. Има во неа согледби и оценки што не ги надминуваат времињата²⁴⁸.

Очигледно, нашиот театар застана веќе на здрави нозе и започна да му се приближува на европскиот.

246. Новин, бр. 83, 1895.

247. Вести, бр. 53, 2.V.1908.

248. Воислав Илиќ, цит. дело, 657

Омилени пиеси и драмски автори

"Многустрдалната Геновева"

МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА (попозната како ГЕНОВЕВА) во периодот XVII–XIX век била најрадо изведувана европска драма. Истовремено била и капитален пресврт во драмскиот живот на Балканот. Таа го гради нашиот театрски и уметнички вкус и од неа ќе се восхитува целото граѓанско поколение, тврди еден современик во втората половина на XIX век²⁴⁹. Ако кон тоа се придонаде дека со неа започнува и се формира и еден посебен жанр кај нас, мелодрамата, тогаш не е сосема јасно зошто остана на маргините на интересот на драмската историја.

Темата на разводнетата драма, инаку, целосно извира од животната историја на митската Пенелопа, верната сопруга на Одисеј. И двете стории коренсподираат со многу слични и други елементи. Пред сè, двете сопруги се обрасци на верност. Мажите, заради вишни, национални задолженија, долго се отсутни од домовите (Одисеј – 10, Зигфрид – 7 години). За тоа време врз убавите и осамени жени безочно се врши агресивно, со закани и ветувања, додворувања од туѓи мажи. Крајот на двете дела, исто така, е сличен. Откако повредените сопрузи жестоко се одмаздуваат врз оние што посегнале врз моралот на нивните жени и достојно ги казнуваат, продолжува нивната идилична сопружничка врска.

И покрај ваквите тесни врски меѓу митот и драмата, видливи се напорите, драмата тематски да се поврзе и со реален настан и со реални личности. Преданијата говорат дека корените треба да се бараат во германската историја. Тие говорат дека по наредба на френскиот крал

249. Иван Вазов, *Под игом*, Народно дело, 95.

Празис, Зигфрид во почетокот на VI век, (поточно 503 год.) заминува во католичка Шпанија што ја опседнале Сарацени. Дома ја остава својата жена Геновева. Голос, повереникот за време неговото отсуство облетува околу стамената Геновева со недолични предлози. А таа преку дворскиот готвач Драко решава да испрати писмо до сопругот и да ја разоткрие и да ја каже вистината. Меѓутоа, писмото е фатено. Наместо него, испратено е друго, со сосема поинаква содржина, односно дека Геновева воспоставила односи со Драко. Заповедта на Зигфрид е: смртна казна за обајцата. По наредба на Голос двајца слуги ја одведуваат заедно со новороденчето в планина каде што требало да ја извршат егзекуцијата. Тие, меѓутоа, ја препуштаат на нејзината судбина, не сакајќи да ги извалкаат рацете уверени дека крајот нема да биде поинаков одошто смрт.

Меѓутоа, крајот е поинаков. Зигфрид дознава за вистината, се враќа назад и ја пронаоѓа сопругата кога заминува на лов. Голос, се разбира, праведно е казнет.

Ценејќи дека ликот на Геновева (Геневева од Брабант) можел да послужи како образец за сопружничка верност, христијанската црква ќе ѝ придонаде ореол на светица и набргу ќе ја исткае легендата за неа. Во XIII век ја возбудува и плени Европа. Тоа е причина многумина прочуени уметници да се позанимаваат со неа обработувајќи ја драмски (Ф. Забел, Фридрих Халм и др.), но и музички (Р. Шуман, Хајди, Ј. Офенбай и др.).

Балканот ГЕНОВЕВА ќе ја открие во XIX век. Српското издание е од 1830 год. напечатено е во Будим²⁵⁰, додека бугарското на Павел Тодоров е од 1856 год. и се базира врз

250. Стефан Каракостов, Българския театър..., 249.

српското. Истото е публикувано во Белград²⁵¹. Драмата за првпат во Бугарија е изведена во 1856 год. во градот Лом²⁵². Второто бугарско издание е од 1865 год. и истото е публикувано во Букурешт²⁵³. Набргу во Бугарија излегуваат уште четири други изданија, и тоа во 1887, 1892 (Трново), 1895 и 1899 (Софija)²⁵⁴. Тоа ќе рече дека драмата лесно патувала и за Македонија заедно со егзархиските учители. На 10 септември 1887 год. прилепчанецот Г. Поп Стефанов, секретар на прилепската црковно-училишна општина, изјавувал дека ја читал истата – „*Јас сум ја чиштал „Многустрадалната Геновева“ и таа е мнозу убава историја. Си џе има да плачејќе*“ – тврдел тој²⁵⁵.

За првпат, меѓутоа, таа е изведена пред тоа (1875 год.) и тоа во Велес. Во 1875 год. во почетокот во Велес било оформлено, како што известува весникот „Напредок“²⁵⁶ Друштвото за народна просвета „Искра“ на чело со Д. Каранфилов. Одговорни за драмската секција станале двајца Никола Живков и Ф. Симицов, кои во мај истата година и ја прикажале. Актери биле Д. П. Босилков (Хунс), Д. Каранфилов (Грофот), а Геновева ја толкува учителката Т. А. Коларова. Таа, така, е првата македонска Геновева, таа е и првата глумица воопшто²⁵⁷.

Набргу МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА низ Македонија се шири и ќе стане најпопуларната драмска претстава. Секој се трудел да ја прикаже.

251. Българска драматургия до освобождението, Христоматия по история на Българския драматически театър, част I. Съставил проф. Пенчо Пенев, Наука и изкуство, София, 1962, 323.

252. Исто, 232, Стефан Каракостов, Българския театър... 257–261.

253. Българска драматургия... 323.

254. Исто, 323.

255. Славко Димески, цит. статија, 2.

256. Напредок, бр. 44, 31 мај 1875.

257. Р. Стефановски, Театарот во Македонија..., 42.

Во Велес е изведувана и во крајот на XIX век (19.IV.1899)²⁵⁸. Во Прилеп се изведува во учебната 1907/8 год.²⁵⁹. Во Битола исто така е изведувана.

Молиер и Гоголь

Патот на Молиер низ дел од Балканот и неговата голема популарност започна од Истанбул. Започна, всушност, од Францускиот лицеј, прв ваков институт на Балканот што го пропагираше, негуваше и ги пласираше и францускиот јазик и француската култура. По него ќе никнат и другите, меѓу кои е и Францускиот лицеј во Битола.

Молиер кај нас бил понуден и прифатен без неговите основни пораки што ги застапувал упатени до француските власти и до своите сограѓани од неговото време, ами повеќе како писател на весели и разиграни драмски текстови. Ако, притоа, се приодаде дека турските власти кон него приоѓале без зазор и лесно го одобрувале, јасна е леснотијата со која посегале кон него сите организатори на театарските претстави во османскиот период.

Се експлоатирале, главно, неколку негови комедии: СО СИЛА ЛЕКАР, СКАПЕРНИКОТ, БЛАГОРОДНИКОТ, ЖЕНИДБА СО ПРИНУДА и ВООБРАЗЕНИОТ БОЛЕН. На претставите доаѓале, според изградениот манир, по трагедиите и секогаш публиката во нив изнаоѓала уживање и ги очекувала со интерес.

Разрешувајќи ја дилемата што да се прикаже како прва театарска претстава на 20 октомври 1887 год. во Прилеп, дали тоа да биде популярната и експлоатираната наголемо МНОГУСТРАДАЛНАТА ГЕНОВЕВА, прилепчани се определиле за Молиер. Тоа го мотивирале дека животот е и онака премногу тежок и плачлив, па подобро е да се

258. Јордан Леов, цит. статија, 150.

259. Сто години българско училиште..., 150 .

прикаже не некоја депресивна драма, ами комедија, која ќе расположи и ќе понуди смеа²⁶⁰. Така и бидна.

Молиер е експлоатиран многу и во Битола, особено од учениците на Романскиот лицеј. Отец Фавејријал имал посебна заслуга за популаризацијата. Учениците од Лицејов во 1888 год. и во селото Гопеш извеле неколку негови адаптации²⁶¹.

Често бил изведенуван и во Солун. Во 1893 год. егзархиските учители се определиле за ЖЕНИДБА СО ПРИНУДА. Дописникот на „Новини“ (бр. 45, 1893, X.X.) говори за маестраланта изведба „со одличен ансамбал, а некои од учесниците на дело докажаа дека имаат силна артистичка дарба“. Тоа дало поттик нивните ученици да се определат за СКАПЕРНИКОТ. Извлекле и поука. Бидејќи многу заинтересирани за првата Молиерова претстава останале надвор од салата, решиле својата да ја прикажат во пространиот Италијански театар²⁶².

Покрај овие градови и другите во Македонија, дури не само поголемите, ами и помалите, како на пример, паланката Банско, го изведенувале Молиер. Во Банско, бил изведен БЛАГОРОДНИКОТ²⁶³. Бил прикажан и во Велес и на др. места.

Покрај омилениот Молиер и Гоголь во театарот во османскиот период зазема високо место и голема почит. И тој нуди лесна забава, неочекувани драмски заплети и расплети, кон тоа неговите личности биле близки по својот менталитет на нашите луѓе. Комедиите ЖЕНИДБА и РЕВИЗОР стануваат дел од обврзнат репертоар. Новинарот на „Вести“ пишуваша дека „комедијата ЖЕНИДБА им е шолку мнозина на сите што е излишно да се говори како за

260. Славко Димевски, цит. статија, 4.

261. Kosta I Cosmesku, цит. дело, 8.

262. Исто.

263. Разложанец, Новини, бр. 83, 1895.

содржината исто така и за нејзината уметничка вредност“²⁶⁴.

Гоголь, меѓутоа, не е лесен за изведба, бара голема екипа и добра и квалитетна подготвока. Оттаму и неговото прикажување е настан што се забележувал и се паметел, особено ако бил успешен. „Ако се ценi то смеати, пишуваат „Новини“ за изведбата на РЕВИЗОР во Солун 1897 год., од егзархиските учители, предизвикана од идрапа на артистите, која продожлуваше од почестокот до крајот на претставата, може да се рече дека имената машине ѝ се дойадна на присуствата публика и дека артистите вложиле големи усилији за да излезат на сцената не како аматери-артисти, туку како високи артисти“²⁶⁵.

Гоголь се игра на сите сцени. Меѓу другите градови што се определуваат за него е и Охрид. Некаде пред балканските војни е играна неговата ЖЕНИДБА²⁶⁶ итн.

Така вкусот на нашиот гледач се градел и растел. Потоа ќе дојдат и други автори како балкански, уште повеќе европски. Од една страна се прикажуваат Трифковиќ, Кочиќ, Нушиќ, од друга, Војников, Пишурка, Вазов и др., но и Шилер, Гете, Ибзен, Иго, Дима-Синот, Горки и др.

264. Д.С.З. Вести, бр. 53, 2.V.1908.

265. Новини, бр. 24, 1897.

266. Право, бр. 380, 25.I.1912.

Патот на драмата кај нас

Дијалози

Во еден ваков благопријатен амбиент природно било да се очекува и појава на домашни драмски текстови и натамошен развој на драмата воопшто кај нас.

Тоа оди скалесто, бавно, со врвица на закономерности. Требало првин да се прифати дијалошката форма, како втор стадиум по монологот, па да се очекува и појавување на драмата. За жал, времето е премногу кратко и она што се пропушта сега се надоместува во следниот, периодот што доаѓа.

Нема сомневање дека дијалогот е нагорен ѓд во развојот на драмата. Разликата меѓу монодрамата и дијалогот повеќе е формална односно суштинска. Она што го реализирал монодраматичарот со модулацијата на гласот сега се постигнува со двајца рецитатори или кажувачи. Тоа, од една страна, според некои (Петко Петев) сè уште не претставува основа дијалогот да се третира за драмска форма и манифестионен дел од развојот на драмската литература²⁶⁷. Треба да се чекори уште многу за да се постигне тоа²⁶⁸. Меѓутоа, факт е дека појавата на второто лице е квалитет што не може да се негира, сцената се исполнува со нов глас и со нов лик, меѓусебниот двобој претставува почетен драмски набој. Тоа е причина, наспроти некои, еден од најсериозните и најстудиозните проследувачи на историјата на театарот, Стефан Каракостов, дијалозите да ги прифати како прва, почетна драмска форма и да ги нарече дури и „пиеси“²⁶⁹.

267. проф. Петко Петев, *Лекции по история на български и драматически театър*, Първа част, До освобождението – 1878 година, Наука и изкуство, София, 1952, 113.

268. Васил Стефанов, цит. дело, 27.

269. Стефан Каракостов, *Българския възрожденски театър*... 27.

Патот до оваа нова форма ќе го трасира, пред сè, народната книжевност. Дијалогот во неа е творечка сила што го динамизира и го гради дејството и драматиката²⁷⁰. Исто така и богословската лезедрама е дел од тој развоен пат. Богомилите „како големи полемичари, блескаво владеаат со дијалогот–приказна“ и нивната лезедрама суверено владее кај нас во XII–XIII век²⁷¹. Популарни лезедрами се СЛОВОТО НА АДАМ И ЕВА, ТАЈНАТА КНИГА, КНИГАТА НА СВ. ЈОВАН итн.

Дијалогот во XIX век ќе се префрли и во школската практика, па Цинот ќе ја состави, по примерот на Д. Обрадовиќ, својата ТАБЛИЦА ПЕВАЈА, Ѓорѓија Пулевски ќе ја предава историјата драматично, со прашања и одговори²⁷².

На тој начин дијалогот, конечно, ќе се наметне како форма и ќе заживее на нашата сцена почнувајќи од Цинот.

Во 1896 год., меѓу другите и Д. Молеров во Банско во неделното училиште со своите ученици пред граѓанството ќе го презентира својот дијалог НОВО УЧИЛИШТЕ²⁷³.

И во Кичево во 1905 год. прикажан е исто така дијалог. Покрај обврзните говори и поздрави на завршната школска свеченост, покрај една комедијата бил прикажан и дијалогот ИНДИЈСКО ПРАВОСУДСТВО²⁷⁴. Дијалог е изведен во слична прилика и во 1906 год. во Лазарополе.

270. Томо Maretić, *Naša Narodna etika*, Nolit, Beograd, 1966, 89.

271. Стефан Каракостов, *Български театър, Средновековие...*, 72.

272. Ѓорѓи Пулевски, *Избрани текстови*, Приредил д-р Tome Саздов, Наша книга, 1985, 77–115.

273. Димитар Г. Молеров, *Драми*, Приредил Васил Тоциновски, Мисла, Скопје, 1993, 321, (не се два дијалога како што стои на едно место – Манол Пандевски, *Учителското движење во Македонија (1893–1912)*, Култура, Скопје, 1962, 20–21.

274. Вести, бр. 69.1905.

Ги имало и на француски и на турски јазик²⁷⁵, што ќе рече дека тој веќе се наметнува и се прифаќа како омилена драмска форма.

Шапкаревиот дијалог

Прв кој ќе укаже на Шапкаревиот дијалог, прв дијалог по оние дијалошки цени на Џинот е Александар Трајановски. Се претпоставува дека е настанат во 1864 год. во Прилеп и дека бил прилог кон завршните школски свечености²⁷⁶. Шапкарев, за жал, не оставил подетални податоци за него, макар што својот престој во Прилеп како учител детално го опишал²⁷⁷. Дијалогот денес му е достапен на македонскиот љубопитник²⁷⁸. Тој, инаку, се чува во Научниот архив на БАН во Софија во книжевната заоставштина на Шапкарев. Придодаден е кон словата, конкретно кон едно, кое, инаку, го прочитал еден негов ученик по повод завршувањето на школската година во 1864 год.

Се чини и словата но и дијалогов забележани се по доцна, по секавање, зашто сите течат хронолошки, пишани се со исто мастило и на иста хартија²⁷⁹.

Шапкарев го именува како ПРЕТСТАВЛЕНИЕ МЕЃУ УЧЕН И МЛАД И СТАР НЕУЧЕН И НЕУЧЕНОЉУБИВ. Тоа е мала драма со сите основни драмски елементи, во која судирот е сконцентриран помеѓу двајца, конзервативен претставник на чаршијата и носителот на новите пројави, новите луѓе, учителите. Не се именуваат, тие се „учен“ и „неучен“, со што можат да се сфатат како категории граѓани.

275. Вести, бр. 67, 1906.

276. д-р Александар Трајановски, Црквено-училишните општини во Македонија, Институт за национална историја, Скопје, 1988, 272.

277. Кузман А. Шапкарев, Записи, приредил д-р Томислав Годоровски, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, Скопје, 1990, 83–111.

278. д-р Александар Трајановски, Прилепските слова... 113–123.

279. Българска академия на науките, Научен архив – София, фонд 15 к. Кузман Анастасов Паскалиев Шапкарев 1856–1909, Архивска единица бр. 1.

zachęca do samotnej aktywności muzycznej. Dla rozwijania
zainteresowań muzycznych i artystycznych jest konieczny
współpracę z innymi.

представлениі между учеными міжнароднаго
и старымъ наукою и наукою молодою.

Considerable change over in the State Dept.
of Dr. M. W. Brewster has passed away, as well
as Dr. Ward's successor (Dr. Green).

Следи - мы зовем Тараса на изгнанье из города)

устрои. Добро мне ужаса сногаси! (и вдруг на выступах-тох)
Сколько даш мне тута добре, скажи, (и в седане по сонам-тох);
устрои. Чего жаждешь сногаси?

Ryans. So large in gaudiness

Члены Добро-желательного общества избрали Петрову

No nest, etc. etc.

Sigreer omr. Sjællandske, u. mæ.

Греческо външно съдържание на този документ е възможно ли да се извърши?

Reposo. Estoy muy cansado, pero no duerme en el
momento, o represéntame. En situación de agitación
y ansiedad, o desesperación, o tristeza.

Что же это получается, не говорите да и, пожалуйста?

Ригенс. Яко да то е училище? Училище е училище
установа обр. на бъл. съдърж. и метод. на училището.
Ние имаме във всяка къща училище.

Yrads. Dijfes is Da et allameetwintt ne meantwintt,
no, wanyede Da et myoumt ^{de} kura tary, ne so-
cat ro dehut na kou sessant et kaur, een Dijf-
dig, een Dijfzestig, een Tachtig, een negtig Da
mit e kant - en.

J. Neumann

Шайкаревиоӣ дијалог (со ракоӣис на Шайкарев)

Судирот е жесток, со аргументи, вкрстен, ироничен, саркастичен. Останува впечатокот дека ставовите на „учениот“ се недоволно убедливи. Во таква положба мора да прибегнува по „дополнителни“ докази, посегнувајќи и до заплашување, дека неиспраќањето на децата во училиште е грев, казнiv и од бога. Неговиот опонент, напротив, е човек од чаршијата, човек со здрава памет и со доволно аргументи извлечени од тогашното секојдневие дека токму занаетот обезбедува најсигурна егзистенција. Донекаде е и во право, зашто учителите во ова време сè уште живеат со неосигуран статус и не со многу безбедна иднина.

„Неучениот“ е прагматичен, речит и воинствен. Лесно не се предава и ужива во двубојот и си поигрува за сепак време во со својот опонент. Крајот, всушност, е негова победа. Дијалогов е напишан на прилепско–охридски говор, што е уште еден негов квалитет.

Адаптации

Пилагодувањето на оригиналниот драмски текст за посебни потреби, со помали или поголеми интервенции, била постапката позната речиси уште во раната историја на театарот. Била и омилена. Во Англија во Шекспировото време и самиот Шекспир во стартот на својата глумечка и драмска кариера учествувал во адаптациите „крпејќи“ туѓи дела.

Причините се различни. Диктатите го давале глумечкиот потенцијал, восприемачкиот капацитет на публиката, но и желбата на туѓиот текст да му се придаје локално обележје за да стане поприемлив. Во таа постапка драми со повеќе чина се сведуваат на еден, од повеќето личности се редуцираат само на неколку, тешкиот и интелектуален речник се сведува на секојдневен и со локални бои, имињата на местата се избираат од локал-

ната топонимија. Така, сега гледачот имал впечаток дека следи не туѓа, ами драма од домашен автор, како и живот што се случува кај соседите, во маалото или соседниот град. Со тоа многу полесно се трасирал патот и до домашниот текст.

Понекогаш се адаптираат, облекувајќи ги во драмско руво и обични песни. Ботевата ЖИВ Е ТОЈ, ЖИВ Е доживува адаптирање од нашите учители и се изведувала како драма. Поемата на Рајко Жинзифов доживеала исто таква драмска адаптација²⁸⁰.

Напати адаптацијата можела да биде блага и толерантна, односно да не отклонува многу од оригиналот. Но понекогаш врз оригиналот се прават длабоки засечи и интервенции. Од 12 лица на ЛАЖНИОТ БОЛЕН од Молиер, адаптаторот Коста Козмеску задржал само 5, а драмската сижетика ја свел само на еден чин. Така направил и со СКАПЕРНИКОТ, кога од 14 лица задржал само 2²⁸¹.

Истата постапка ја применил и еден друг адаптатор на Молиер на влашки јазик, Таке Папахаци, кој ИЗМАМИТЕ НА СКАПЕН наполно ги повлашил, па сите личности носят локални, влашки имиња. Сканен сега е Сота, едно многу фрекфентно име меѓу Власите, а францускиот амбисент од 17 век заменет е со Битола и со околните села²⁸².

Молиер, по сè, бил многу омилен за адаптации кај нас, па неговото прилагодување продолжило и понатака, не само во османскиот период. Ѓорѓи Коселинов сеќавајќи се за своето учителствување во Ресен по Првата светска војна тврди дека и тој во една прилика го „помакедончил“. Го употребил локалниот ресенско–битолски

280. Јордан Леов, цит. статија, 151.

281. д-р Божидар Настав, Молиер кај Ароманџите, Театарски гласник, бр. 16–17, Скопје; Истиот, ст. 107–108.

282. Исто, 110.

ки говор, ја променил и локацијата (Ресен, Битола), дури комедијата кај него носи име РЕСЕНКИ ВО БИТОЛА²⁸³

Војдан Чернодрински за да не ги иритира турските власти и да не дојде до забрана на неговата МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА во 1909 год. во Солун, Битола и Скопје, целата трагедија ја сведе само на првиот чин што го именува со ЖЕТВА, а наместо лексемата Турци употреби „лоши луѓе“, а за христијаните се користи со „добри луѓе“, наместо турски имиња, употреби „ага“ и „бег“²⁸⁴ итн.

Се разбира и адаптацијата значи нагорен тек на развојот на драмата кај нас.

Драмулетките на Дамјан Груев

Наједноставна драмска форма која не бара голема творечка енергија е драмулетката. Таа е едночинка, но, за разлика од дијалогот, има повеќе личности. Не е битно дали темата ѝ е оригинална или е позајмена, стои на почетокот на развојот на оригиналната драмска литература. Џинот е привиот, тој е и образецот. Бидејќи македонската драмска литература се развива скоковито, со многу прекини и нови почетоци, присутна е и како омилена форма што се изборила за граѓанство и кога имаме и целовечерни домашни драми.

Се разбира, народната приказна како инспиративна подлога е најомилена и најчеста во почетокот. Тоа е и сфатливо, приказната нуди поедноставени решенија, најгласена поента, има и набисен драматизам, всушност, е мала, возбудлива драма. Сега, преку драмулетката, веќе познатата и еднаш доживеана приказна се толкува со нов период и со живи личности.

Тоа, веројатно е причина и апостолот на Илинденското востание Дамјан Груев како драмски писател да се

283. Г.А. Киселиновъ, Македонски писки на македонска сцена, Заря, София, 24 август 1941, бр. 5998, стр. 6.

284. Воислав Илиќ, цит. дело, 637.

определи за оваа форма. Во 1891 год. за Божик, заедно со напредите младинци и соучители од Смилево поставуваат текст за популарниот итроман Итар Пејо. Груев е писателот, сценографот, режисерот, но и актерот. Сосема е сфатлива определбата за народниот мудрец во едни тешки услови за живеење, тој носи хумор и своевидно разбивање на тешката монотонија²⁸⁵.

Има укажување дека Груевата драмулетка можно е да ја позајмка или е непосредна инспирација од сличната на Петко Р. Славејков²⁸⁶.

Втората драмулетка на Дамјан Груев, повторно прикажана во Смилево со младинците од селото, е во врска со празникот Св. Кирил и Методиј. И таа има хумористична интонација. Има малку личности, но има драмски судир, кој е нагласен, а разврската е интересна.

Според учесник во претставата (Глигор Лекоски), сијетиката е оваа: двајца селани побратими се главните протагонисти. Едниот, побогатиот, решил да оди на ацилак во Палестина, па сиот имот му го доверил на побратимот зашто и никого немал од свој род. Само што заминал нечесниот побратим веднаш ги избркал овчарите, а стадата овци и големиот имот започнал да ги распродава. Претпоставувал дека од таков долг и ризичен пат чорбацијата никогаш нема да се врати.

Но, ацијата се вратил и разврската се случила пред целото село и пред неговата куќа.

На неговото прашање:

– Каде се овците, побратиме?

Побратимот одговорил:

– Кога замина преку море, чувме дека си се удавил.

Ги заклав половината и ги раздадов за душа.

– Ами другите?

285. Душко Хр. Константинов, Дамјан Груев како драматург, артист и..., 3.

286. Јелена Лужина, Треатралника, Матица Македонска, Скопје–Мелбурн, 2000, 48.

– По некое време научивме дека си жив. Тогаш ги заклав и другите и ги раздадов за твоето здравје. Оставил сакамо една, но и неа синоќа ја заклав. Но затоа ти оставил едно грне со кисело млеко.

Тогаш сопственикот го зел грнето со кисело млеко и му го истурил на главата на крадецот – побратимот, боејќи го со бела боја. Како поука пред селаните рекол:

– Гледајте, вака му е бело лицето на кого му е нечиста работата!“²⁸⁷.

Домашни драми

Големата популарност на новата уметност и забава, театарот, хроничниот недостиг од драмски текстови, а оние што ги имало монотоно се повторуваа, како и изразените поединечни желби за креативен обид, создадоа услови и за домашна творечка авантура и први резултати и појави на домашни драми. За жал, надвор од домашниот сценски терен, во Бугарија, посебно во Софија, веќе одамна пулсираше интензивен и театрарски и драмски живот од Македонци емигранти и веќе се создаде една мала драмска литература, главно, напишана на бугарски јазик не само во османскиот период, ами и подоцна²⁸⁸.

Првите домашни драми во Вардарска Македонија се појавуваат скоро заедно со појавата и на првите театрарски претстави. Обрасци има. Многу печатени драмски текстови во Цариград и во другите места во Бугарија, доаѓаат во Македонија. Но и во Македонија започнуваат да се печатат некои. Една од нив е драмата НАГРАДЕН ПОДВИГ од Д. Фингов. Имено, познатиот издавач Хр. Г. Данов, кој имал книжарници во два града во Бугарија

287. Душко Хр. Константинов, *Првата театрарска претстава дадена во Смилево, Нова Македонија*, 30 декември 1956 (забавен прилог).

288. Димитар Г. Молеров, *Драми*, Приредил Васил Тоциновски, Мисла, Скопје 1993.

(Пловдив и Русчук) имал филијала и во Битола. Така, дистрибуцијата на книгите од Бугарија како и на оваа драма одело лесно²⁸⁹.

Првата домашна драма напишана е 1887 год. Автор е учителот, организаторот на првата театрска претстава во Прилеп, Атанас Бадев, познатиот композитор. Но си наслов ЦАР САМУИЛ. Сосема сфатливо е зошто Бадев се определил за историска тема. Поголемиот дел бугарски драмски текстови што доаѓаат кај нас ја обработуваат историјата, но и живиот спомен за првиот македонски цар во Прилеп бил сè уште многу жив и ако кон тоа се приододаде и желбата да се влијае врз националната свест, тогаш појавата на оваа историска драма е очекувана. Драмата била напишана и на 20 октомври 1887 год. требало да биде и прикажана. Меѓутоа, заради „бунтъвната содржина на инесайта да не навлече некоја несреќа на градот от турскиите власици, ищайта не била поставена на сцената“²⁹⁰.

Натамошната нејзина судбина е неизвесна.

Неколку години подоцна напишана е уште една македонска драма и на 15 август 1894 год. е и прикажана. Нејзиното име и името на авторот не го знаеме, но го знаеме поводот заради кој е напишана и основната содржина. Имено, таа година била подигната црквата „Св. Кирил и Методиј“ во Ресен и по повод осветувањето, за да се збогати денот со повеќе манифестации, месниот учител добил задолжение да напише и да прикаже драма. Седнал и ја напишал. Се определил за домашна, ресенска тема. Во ова време ресенчани, покрај занимавањето со градинарство, масовно патувале на печалба во Цариград, каде, исто така, се занимавале со

289. Д. Фингов, *Наградърен подвиг*, Драма в пять действия (Виена). Книжарницата на Хр. Г. Данов и С-иев Пловдив, Русчук, Битоля, 1871.

290. Славко Димевски, цит. статија, 2.

градинарство²⁹¹. Така, и главниот јунак, ресенчанец, што-туку оженет, заминува во Цариград на печалба, оставајќи го семејството и невестата дома. Таму се задржал повеќе години и се залубил во тамошна мома. Вознемирените роднини, но и сопрругата кои веќе научиле за новата ситуација, прават напор да ја изменат истата. Бараат помош од „гаталец“, кој успева младиот ресенчанец да го одврати од втората мома и да го врати дома, во Ресен.

Посебно интересно во врска со драмава е што таа е напишана во стихови.

Истата била прикажана на денот на осветувањето на новата црква и предизвикала голем интерес. Известувачот („Еден гостин“) пишува дека „актерите макар што учествуваа во првостава за првпат, ролите ги исполнуваат многу убаво и публиката остана многу задоволна“. Награда биле бучните ракоплескања²⁹².

Лазарополскиот учител Ил. Алексиев, главен учител на основното и II класно училиште, исто така се обидел да се докаже и во драмската литература. Не само што ја организирал величествената прослава по повод годишните испити на 4 јуни 1906 год., која содржела повеќе точки (стохотоврби, дијалози, говори и др.), внесол и две драмски дела, трагедија и комедија. Трагедијата КРИВОРАЗБРАНИТЕ МАЈКА И СИН е негово дело. Имала 7 сцени и 9 лица. Била напишана на мијачки говор. Не ја знаеме содржината, но и таа веројатно за основен интерес го имала мијачкиот живот. Како и ресенци и Мијаците биле традиционални печалбари, па не е за чудење ако тој извlekол тема токму од таа сфера. Жанрот трагедија а и

291. Етнология на Македония, Извори и материали в два тома, том 2, Съставители: Маргарита Васиелва, Юлиана Царева, Ваня Николова, Лилияна Димитрова, БАН, София, 1992, 47.

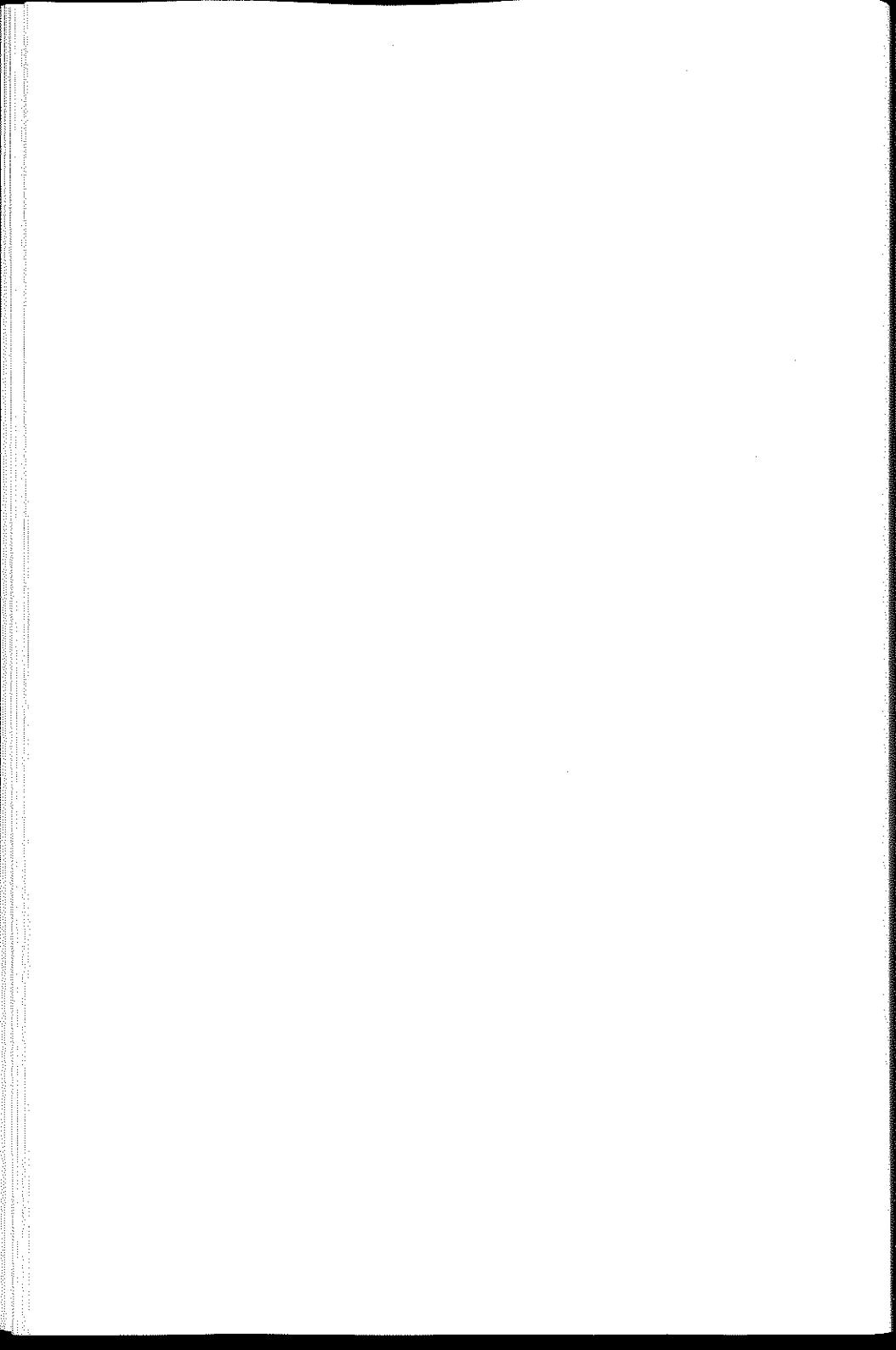
292. Нѣкога и сега, Илюстрация Илинденъ, год. 3, книга 7 (27), София, септември 1930, 3.

насловот како да сугерираат дека е разработен мотив што подоцна е обработуван во нашата литература (Васил Иљовски), за доаѓање од печалба и за непрепознавање на мајката и синот²⁹³.

Сепак, најбогатата домашна драмска продукција во Османскиот период се поврзува со Власите од Битола. Почнувајќи од 1883 год., кога е прикажана првата претстава на влашки јазик во Романскиот лицеј, па до укинувањето на лицејот за време Првата светска војна, многу професори и ученици, од кои некои подоцна станале и познати автори, ја пополнуваат потребата од домашни драмски дела. Меѓу другите се: Николае Вело, Јон Арцинтеану, Наум Јота, Тульј Керафоли, Ѓорѓе Перикли, Таке Папахаци и др. Пишувале и на местен, влашки јазик (најмногу), но и на романски јазик во сите жанрови (комедии, трагедии, социјални и историски драми, пасторали и др.). Некои се и во стихови. Бројот од 15 наслови е најмалиот што може да се посочи зашто веројатно е многу поголем²⁹⁴.

293. Вести, бр. 67. 1906.

294. Димо Н. Димчев, *Театарот кај Власите*, Културен живот, бр. 2, 1998, 74.

Прва светска војна

Македонија

Војнички театри на фронтовските линии и во логорите

Иако во неблагопријатни воени прилики, театарот за време Првата светска војна интензивно живее во Македонија. Дури, заради значењето што го имал за националната, српската, односно бугарската кауза, се преземаат и акции темелно да се востанови и да стане дел од катадневното културно живеење. Посебно тоа се однесува на Скопје и Битола. Во Скопје доаѓа Бранислав Нушиќ за управител на театарот и прави големи зафати. Во Битола, пак, се формира постојан градски театар, кој му дава посебен ритам на градското секојдневие.

Покрај професионалните, посебно значење имаат и војничките театри. Иако работат во крајно понеповолни услови, претставите ги играат во непосредна близина на фронтовската линија, а над главите на актерите и публиката не ретко фрчат непријателските куршуми.

Вакви театри имаат повеќето воени единици. Најмногу и најревносно ги создаваат српските и бугарските команди. Намерата била барем малку да се внесе живот и радост во сивилото на военото катадневие, обременето со крв и смрт, да се потпомогне за враќање на самодовербата и воениот морал. Резултатите биле восхитувачки.

Каријајиди на Театарот

„Денес ѝотово не може да се верува како штоа состојба, била најло ѹроменета, скоро исклучиво благодарејќи на ѹаметното влијание на Ѣеатарот. Нема да преишераме ако кажеме дека со тоа воспоставено средство најден е ката-
тилен лек за состојбата заради која сите надлежни па-
дури и надворешните пријатели на нашата војска биле во
очај. Во тоа се увери и самата Врховна команда. Оштаму
и помошта и заштитата нејзина на Ѣеатарот“, вели ед-
но сеќавање за српскиот воен театар¹.

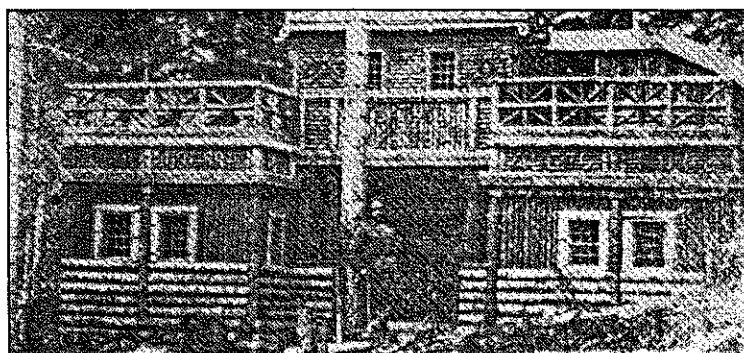
Во српската војска иницијативата за организирање воени театри му припадна на 1-от баталјон од 21 полк на Југословенската дивизија. На Халкидики ќе подигне дури и постојан театар, постојан театрарски објект, иако со мака и со недоволна гардероба. Биле вклучени дури 30-тина членови, главно аматери, кои имале барем малку искуство со театарот, но имало и по некој поранешен професионалец, кој, всушност, бил и стожерот и организаторот на сета театрарска активност. По овој пример продолжиле да организираат театри и останатите полкови на Југословенската дивизија. Сета нивна работа, од песни, рецитации и драмски дела, најмногу со историска содржина, траела околу два месеца. Бидејќи дивизијата се префрли потоа на новите положби и во близината на фронтот истите театрарски групи давале претстави сега поблизу до Битола. Дел од нив даваа и во некои македонски села, како на пример во Сорович. Театарот на 21 полк најскоро бил прогласен за „Дивизиски театар“. Сега со повеќе професионални актери и помошен персонал (во него се наоѓал дури и професионален декоратор дојден од Народниот театар од Белград), театарот можел наполно да ги исполни задачите. Претставите ги следеле не само војници на српската војска, ами и сојуз-

1. Тодор Манојловић, *Позориште на Солунском фронту*, Comoedia, бр. 32, 14.

нички војници, па и групи и поединци од соседните населени места.

Овој, 21 полк, набргу се пресели уште поблиску до Битола, зад Добро Поле, во местото Димова Ливада, каде, исто така, давал театарски претстави².

Покрај ваквите театри на потегот на Солунскиот фронт, Србите имале организирани театри и во воените логори како и секаде каде што се наоѓале поголеми колонии Срби. Ги имало на Корзика, во Нормандија, во Бизерта (Северна Африка) и на други места. Ги имало и во заробеничките логори³.

Објектот на бугарски воен театар во близината на Битола

Покрај Србите и Бугарите имале развиен театрарски живот во воените единици. Од овој период суштествува и една драгоцената фотографија од 1917 год. на бугарски воен театар⁴. Скоро во повеќето поголеми военни едини-

-
2. Димитар Христов, *Развиток на театрарскиот живот во Битола од 1897–1964*, Народен театар – Битола, Битола, 1964, без нумерација)
 3. Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта*, Ниш, 1936, 150–153; Истиот, *Istoriја srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)*, Muzej pozorišne umetnosti Sr. Srbije, Beograd, 1979, 563–566)
 4. Димитар Христов, Исто.

ци Бугарите ангажирале професионални актери со задача да помогнат во подигањето на духот на војниците.

Останува да се истражи дали и сојузничките војски имале слична активност. Познато е дека германските војници на потегот на селото Лисолај, кое се наоѓало зад фронтот, имале организарно подвижно кино во кое биле прикажувани воени филмови. Биле проектирани како за војниците, така и за селаните⁵.

Меѓу сојузничките единици повремено се појавувале и звучни имиња од културниот, посебно театарскиот живот. „Комедија“ пишува дека во близината на Битола, зад фронтот, свои актерски и други настапи имале Сара Бернар, Режањ, Муне – Сили, Салвини и др.⁶.

Актери во овие театри, главно, биле обични службеници, учители, па и работници кои имале барем некакво актерско искуство во дилетантските групи во своите родни места. Тие сега допрва требало да учат движење на сцената, говор на телото, интонација и други елементи. Театарскиот објект како и сцената се импровизации. Најчесто се покриени простории со помош на бројни шаторски крила, а сцената е изведена со клупи и предмети што се наоѓале во близината (сандуци од муниција, крила од соборени авиони и сл.). Костимите, се разбира, не го задоволувале театарскиот стандард. Сè зависело од инвентивноста на режисерот или учесникот во претставата. Оттаму употреба на бои, лакови и др. за да се доближи барем малку обичната облека до историските костими. Сè на сè, тоа биле претстави со многу сценска фантазија и времени решенија.

Среќна околност била што и публиката била на истото рамниште, повеќето од војниците биле селанчиња кои за првпат посетувале театар, па оттаму и полно ко-

5. Александар Крстевски, Киноприкажувачката дејност во Битола од почетокот на столетието до 60–тите години, Кинопис. бр. 8, Скопје, 1993, 9.

6. *Comoedia*, бр. 45, 14.XII.1925, 22.

мични сцени. Се случувало да падне команда „Напред!“ па групи од гледачите да скокнат и да потрааат кон базите на своите единици. На сцената понекогаш, заради оживување на текстот, се доведувале коњи, мазги и други домашни животни кои биле во составот на војската. Некои токму тука ги извршуваат физиолошките потреби, па сето тоа било проследено со громогласни смешни реагирања.

Тоа наложило пред почетокот на претставата да се даваат основни поуки. Се говорело за содржината, значењето на драмата и театарот им се доближувал до неуките.

Како што било сè импровизација, импровизација биле и драмските текстови. Некои биле пишувани тука, на фронтот, од искусните професионални театрарски работници, како што правел поранешниот управител на театарот во Скопје и директор на Драмата во Белград, Радивој Каракиќ. Тој по барање на театарот на 9 полк на Браздастата Коса на 20.X.1918 год. ќе ја напише драмата „Крв“⁷. Другите текстови биле пишувани по сеќавање, трети биле донесени во војничките торби, па биле препишувани и адаптираны за дневните потреби.

Војнички театри низ градовите

Покрај војничките театри на фронтовските линии имало театри што биле стационирани и во македонските градови. Своите активности ги насочувале колку кон војниците, толку и кон граѓанството. Нивното значење, така, станува големо. Имале влог во разбивањето на општата воена депресија, но и во подигањето на културно ниво на граѓаните.

Најзначајна улога во овој однос има 57 пешадиски бугарски полк од Скопје. Неговата театрарска група се

7. Боривое С. Стојковић, Историја српског позоришта... 153.

состоела од професионалци, но и од артисти – аматери, кои воениот рок го отслужувале сега. Бил активен со театрски презентации и во другите градови низ Македонија.

Меѓу првите забавни вечери што ги организирал била и онаа од 19 декември 1915 год. Била наречена „театарска вечер“. Била колаж со повеќе музички и драмски точки. Меѓу драмските текстови биле и ВЕСТОВОЈА КОМАНДУВА, комедија во 1 чин од Б. Рменов (Борјо Зевзек) и БАЛКАНСКА КОМЕДИЈА⁸. Репризата се случила следниот ден, вечерта⁹.

Истите артисти од истиот пешадиски полк (познат и како 3 македонски) на 14 јануари 1917 год. во Градското казино, најексплоатираната сала во Скопје, ја дале и комедијата ЗАСЕДУВААТ. Покрај неа биле дадени и неколку хуморески. Потоа следувала игранка¹⁰. На 16 април била приредена и вечеринка со повеќе точки, а централна била едночинката – комедија ЖЕНСКА СУДБИНА¹¹. На 20 јануари 1917 год. „Родина“ најавувала и богата театрска содржина од војниците – артисти на 57 пешадиски полк од Скопје. Неколкуте комедии требало да се прикажат во Градското казино. Требало да се дадат БЛАГОТВОРИТЕЛКАТА, комедија од Персијан и ДИВАКО, комедија во 1 чин од Чехов¹².

Истата театрска група откако ги посети градовите Штип, Велес, Прилеп, Тетово и Куманово, каде имала настапи за паметење, дошла и во Скопје. Репертоарот, бил со оригинални музичко–драмски точки. Со оркестарот диригирал прочуениот диригент од Бугарија, Г. Ко-

8. Хроника, Родина, бр. 2, 20 декември 1915, 3.

9. Хроника, Родина, бр. 3, 24 декември 1915, 3.

10. Хроника, Родина, бр. 236, 14 јануари 1917, 2.

11. Хроника, Родина, бр. 310, 12 април 1917, стр. 3.

12. Хроника, Родина, бр. 238, 19 јануари 1917, 3.

ларов. Духовитите скечеви му биле препуштени на младиот хуморист познат со прекарот „На татко ми син“. Трупата ја дала и оперетката ХАРМОНИЧНА МЕНАЖЕРИЈА и оригиналната фантастична комедија НАСМЕВКАТА НА СВ. ПЕТАР (Лавката на св. Петар). Особено интересна била духовитата сценска игра под наслов УРОК ПО ЗООЛОГИЈА, изведена на македонски јазик. Во Скопје требало да се одржи на 13 декември, четврток, во Градското казино¹³ итн.

Покрај театарот на 57 пешадиски полк, во Скопје театарски претстави давала и Втората минофрлачка чета на Првата дивизија¹⁴.

Бидејќи салата на Градското казино во Скопје станала претесна, уште во 1916 год. започнало да се размислува за обновување на опожарениот објект на Театарот. Била формирана и посебна комисија која требало да понуди решенија за еден таков градежен зафат¹⁵.

Во 50 пешадиски полк, којшто учествувал директно во заземањето на градот Тетово имало оркестар. На 19 и 20 јануари 1918 год. дал два концерта за тетовското граѓанство. И пресретот на оркестарот, но и концертот биле и масовно посетени и воодушевено прифатени. По музичкиот дел била прикажана комедијата РЕВИЗОР, подготвена од Младинското тетовско здружение „Просвета“¹⁶.

И во Неготино на 16 февруари 1918 год. во училиштето „Св. Кирил и Методиј“, бил даден сличен концерт од војници, офицери и артистите, стационирани во

13. Хроника, Родина, бр. 499, 12 декември 1917 год., 2.

14. Хроника, Родина, бр. 472, 25 октомври 1917, 2.

15. Хроника, Родина, бр. 31, 11 март 1916, 3.

16. Хроника, Родина, бр. 512, 8 февруари 1918, 2.

ова гратче. Посетителите останале презадовлни, тврди весникот „Родина“¹⁷.

Како во погорните, вакви културно-уметнички настани имало и во другите градови каде што престојувала бугарската војска.

Драмски аматеризам

Богатиот домашен драмски аматеризам, востановен уште при крајот на 19 век, збогатен со нови искуства и содржини во првата деценија од 20-тиот век не можел туку-така и покрај големата војна, да исчезне. Имало сè уште поединци кои изнаоѓале начини и прилики да го збогатат. И сега најпопуларни биле вечеринките во саботните вечери. Тогаш, покрај музички точки, биле презентирани монологи и комедијки. Не ретко се појавувале и целовечерни театарски претстави со повеќе чинови. Крајот на овие средби многупати завршувал со игранка. Тоа била една нова културна форма што ја среќаваме во повеќето градови.

Во 1916 год. во Скопје било формирало младинско друштво „Младина“. Си поставило задача да биде организатор на литературно-музички вечери. Во една, во која имало повеќе точки, биле прикажани и комедијката НА ЛОВ ПО МАЖИ, како и МОНОЛОГ од Л. Чочков¹⁸. Истата година на 29 октомври била организирана слична музичко-литературна вечер и според обичајот, била дадена и комедија. Тоа била МЕЧКА од А. Чехов. Програмата, посебно комедијата, оставила силен впечаток, а изведувачите биле наградени со громогласен аплауз¹⁹. Вакви активности презентирале и учениците од Скопската мешана гимназија. Во Градското казино на 31 јануари

17. Хроника Родина, бр. 532, 5 март 1918, 2.

18. Хроника, Родина, бр. 79, 10 юолий 1916, 4.

19. Хроника, Родина, бр. 173, 11 ноември 1916, 2.

1917 г., даде литературно–музичка вечер, во која за паметење остана комедијата ТЕШТАТА ЈА ИСПРЕВРКА КУЌАТА²⁰.

Секогаш активните и вредните организатори на забавниот живот во минатото, и сега, учителите од Скопје прават напори да го надополнат празниот и сиромашен забавен живот. На 20 и 21 април 1918 год. оние од основните училишта, со припомош на г–ѓа П. Банчева, во Градското казино ја извеле драмата ТАТКОВИНА во 4 чина од Х. Зудерман. Главната улога ја играла Банчева, но со својата игра се истакнале и Панов, г–џа Стефанова во улогата на Магдалината тетка. Салонот на Градското казино двете вечери бил преполн, а публиката презадоволна. Со оваа претстава скопските учители гостувале и во Народниот театар во Софија, а сето тоа го поттикна прашањето за формирање Скопски градски театар²¹. И сето тоа следи по богатата театрска актива на српски јазик од професионалниот и аматерските татри толку опстојно обработена во театрската историја на Ристо Стефановски.

Слично на Скопје, новиот драмски аматеризам бил активен и во другите градови на Македонија.

На 31 декември 1917 год. службениците од Тетово, како придонес во прославувата на Новата година, даде литературно–музичка вечеринка. Ја прикажале и популарната комедија ВЕСТОВОЈА КОМАНДУВА, играна често и во другите градови. Вечеринката воопшто, а комедијата посебно, пријатно биле прифатени од тетовчани²².

Службениците не биле единственото граѓанско здружение што се обидувало на градот Тетово да му даде колку–толку забавен живот. Имало и други. Едно било

20. Хроника, бр. 246, 27 јануари 1917, 2, Хроника, Родина, бр. 249, 31 јануари 1917, 2.

21. Хроника, Родина, бр. 571, 19 април 1918, 2, Хроника, Родина, бр. 573, 22 април 1918, 3.

22. Хроника, Родина бр. 230, 6 јануари 1917, 2.

„Просвета“. Било младинско и било доста активно. На 19 и 20 јануари 1918 год., во рамките на пошироката музичко–литерарна забава ја дало Гогольевата комедија РЕВИЗОР²³.

Охридските младинци на 19 јануари 1917 год. ја извеле пред граѓанството историската драма КРАЈ СИДИННИТЕ НА СОЛУН. Присутните многу позитивно ја оцениле изведбата²⁴.

Во Велес во 1915 или 1916 год. учителите од градот успеале да се обединат, да подготват и да дадат театарска претстава. За жал, не се знае која, но познати се учителите што учествувале. Тоа биле: Филимена Пенина, Рада Кушева, Димко Крепиев, Марија Хаци Панзова, Илија Панов и др.²⁵. Покрај нив и Женското доброворно друштво на 17 февруари 1917 год. ја прикажала комедијата ЛУДЕТИНА, БУГАРСКА СЕДЕНКА²⁶. Учителите од основните училишта исто така се потрудиле да ја разбијат воената депресија, прикажувајќи ја сложената и тешка за изведба комедија од Гоголь – РЕВИЗОР, како дел од музичко–литературраната средба. Била репризирана и на 31 март 1917 год.²⁷.

Слична активност пројавувале и учителите и службениците од Дебар. На 19 јануари 1917 год. подготвиле и организирале литературно–музичка вечеринка, во која била прикажана и пиесата СТАРИОТ ВОИН од К. Христов. Актерите, притоа, како што се оценува, сосема добро ги сфатиле и ги прикажале своите улоги. Особено се истакнал Ју. М. кој одлично се вnel во ликот на македонски учител – револуционер. Но по своите креации не

23. Хроника, Родина, бр. 512, 8 февруари 1918, 2.

24. Хроника, Родина, бр. 253, 5 февруари 1917, 3.

25. Јордан Леов, Сто години Велешка гимназија..., Општински одбор на ССРНМ, Т. Велес, 1961, 152.

26. Хроника, Родина, бр. 273, 28 февруари 1917, 3.

27. Хроника, Родина, бр. 313, 17 април 1917, 2.

заостанале и актерките. Салата била преполна и публиката заминала презадовлна²⁸.

Вакви активности имало и во Штип. Голема заслуга во тоа имало Женско доброврorno друштво „Царица Елеонора“ чии музичко–литерарни вечеринки биле добро посетувани²⁹.

Војничко–аматерски драмски активности

Соработката меѓу војничките театри и граѓанството во подготовките и изведбите на заеднички театрални претстави, исто така, била значителна. Ползата била двонасочна. Војниците воспоставувале потесни врски со граѓанството и се намалувала тензијата што постоела во третманот на окупатори, се воспоставувале и потесни познанства, не ретко и пријателства, што било и генерална определба и на врховната команда. Среде војниците имало и познати и признати актери и режисери, па така, од друга страна, и младите македонски аматери можеле изобилно да го ползваат нивното актерско и режисерско искуство. Ваквата соработка овозможувала и поуспешна реализација на драмските претстави, зашто полесно се доаѓало и до текст, средства, декор, сценски реквизити, костими и др.

Една таква заедничка литературно–музичка и драмска вечеринка, во која учествувале млади скопјани, а и артисти од скопските воени единици, се одржала на 17 септември 1916 год. Покрај музичките и литературните настапи, била дадена и оперетката СИРАЧЕ, а Кокона Поликсенова го презентирала монологот КОНСТАНТИНОВ. Била прикажана и БАЛКАНСКАТА КОМЕДИЈА. Во неа играле, покрај млади скопјани, уште артисти–војници дојдени од повеќе бугарски професионални театри. На едно место би-

28. Хроника, Родина, бр. 269, 23 февруари 1917, 2.

29. Литерарно–музикална вечеринка, Родина, бр. 63, 7 јуни 1916, 2.

ле ангажирани артисти од Пловдивскиот, Русенскиот и Софискиот театар. Публиката, уживаала³⁰.

Ваков заеднички настап се случил и другпат и тоа во салата на Градското казино во саботата, на 27 октомври 1917 год. Приходот бил наменет за сираците од војната. Војници од 2-рата минофрлачка чета од Првата дивизија на бугарската армија, заедно со учениците на Скопската мешана гимназија биле креаторите на средбата. Почетоктот бил планиран за 9 часот³¹.

Културно-забавни соработки меѓу војници и граѓанство се организирале и во другите македонски градови.

На 12 март 1916 год. во Охрид била прикажана историската драма од И. Вазов БОРИСЛАВ. Средствата од неколкуте претходни вечеринки во училиштето „Св. Кл. Охридски“, сега послужиле да се набават најпотребните реквизити. Сцената ја подготвиле војниците, најмногу војникот – уметник Патрики Сандев. Според општите оценки охриѓани таква театрска сцена дотогаш не беа вишле. Режисер бил Никола Димитров, актер во Русенскиот градски театар. Истовремено ја играл и главната улога. Женските улоги им беа доделени на млади охриѓанки, кои покажале необичен успех. Особено се истакнале: г-ца Марица Костова и г-ѓа Луиза Христова.

За претставата имало голем интерес, па тоа било причина да биде и репризирана. Тоа се случило на 13 март истата година³².

Во Тетово соработката се координирала на начин што на војниците (50-тиот пешадиски бугарски полк) им било препуштено да го организираат музичкиот дел, додека младинците од „Просвета“ ја имале задачата да ја подготват и изведат комедијата РЕВИЗОР. Општиот при-

30. Хроника, Родина, бр. 135, 17 септември 1916, 2.

31. Хроника, Родина, бр. 472, 25 октомври 1917, 2.

32. Борислав въ Охридъ, Родина, бр. 43, 24 април 1916, 2.

ход од оваа масовно посетена забава бил 4.163 лева³³. Премиерата била на 19 јануари 1918 год. репризата следниот ден³⁴.

По иницијатива на група крушевчани, пред се на г-ѓицата Д. Велјанова и учителката г-ѓа Л. Риндова и Фанија Тричкова, се повела акција за организирање музичко-литерарна вечеринка на која требало да се прикажат и драмски текстови. По долгите подготвотки, таа вечер за паметење, се случила на 12 јули 1918 год. Салонот на Централното основно училиште бил преполн и не можел сите да ги собере. Во него се шаркале воените бугарски униформи и живописните облеки на мештаниите. Првин двајца хумористи од 16 пешадиски Ловчанки полк успешно ја развеселувале публиката, која со бурен аплауз ги поздравила, па потоа следеле музичките точки на воената музика, која придонесе, исто така, за општото расположение. Сепак, главниот настан биле комедиите КРВАВА ОДМАЗДА и ЗАСЕДУВААТ. Во нив заеднички настапиле крушевчанките, г-џа Даринка Велјанова и г-ѓа Риндова, но и офицерите од местниот полк, Петров, Мавродиев, Самарциев и Лазаров.

Публиката, како што известува хроничарот на „Родина“, уживала и јавно покажала надеж толку успешната забава да не биде и последна³⁵.

Туѓи искуства

Ваквите непосредни контакти и соработки многу позитивно и поттикнувачки делуваа во нашата културна средина. Со припомош на поискусните, со кредитибилитетот и на некои врвни мајстори, се совладувала уметноста на театарот. По тој пат се поставуваа и здрави темели на нашиот театар. Се откривала тајната на чекорењето на

33. Хроника, Родина, бр. 512, 8 февруари 1918 год.

34. Исто.

35. Хроника, Родина, бр. 645, 20 јули 1918, 2.

сцената, модулацијата на гласот, говорот на телото и сè друго што е битно во актерската игра и тоа се прроверувало на дело, често и од познати професионалци.

Актерката на Софискиот народен театар г-ѓа Банчева е еден од ваквите значајни аниматори. Со нејзин ангажман е поставена драмата ТАТКОВИНА од Х. Зудерман, во која таа ја игра и главната ролја. Била и режисер. Нејзините избраници од Скопје биле учителите од скопските основни училишта. Успехот бил извонреден. Во Градското казино била играна на 20 и 21 април 1918 год. Од овие настапи произлезе и идејата дека на Скопје му е нужен и професионален театар и во таа насока започна доста ангажираано да се работи.

Скопската трупа на Банчева не завршила само со скопските претстави, зашто набргу ќе ја одведе и во Софија. На сцената на Софискиот народен театар скопски-те уители ќе доживеат и странско деби³⁶.

Друг режисер, актер на Русенскиот градски театар, кој ќе работи извесно време во Македонија и кој во Охрид ќе го постави БОРИСЛАВ е Никола Димитров. Врз сценографијата ќе му помогне, исто така еден друг искусен уметник, Патрики Сандев³⁷.

Пиесата БОРИСЛАВ во Скопје во 1916 год. ќе ја прикажат и професионалци, војници од Софискиот, Русенскиот и Пловдивскиот театар, се разбира, мошне успешно³⁸.

Имало и гостувања.

Софискиот народен театар на 14, 15, 16 и 17 март 1918 год. со бројна екипа од 48 члена, во кои имало и актери со богато театралско искуство, некои кои станале и легенди, како што бил на пример, Сава Огњанов, ќе го

36. *Хроника, Родина*, бр. 571, 19 април 1918, 2 и *Хроника, Родина*, бр. 573, 22 април 1918, 3.

37. *Бориславъ въ Охридъ*, Родина, бр 43, 24 април 1916, 2.

38. *Хроника, Родина*, бр. 27, 2 март 1916, 3.

посетат Скопје и ќе дадат три претстави. Ги прикажале БОРИСЛАВ, ТИКЕРИ и многу популарната и често изведувана комедија СОПРУГОТ НА ГОСПОГИЦАТА. Нивното доаѓање бил настан. Четири дена скопјани живееја само со него. На последниот ден благодарните скопјани им приредиле и топол и срдечен прием. Хроничарот ќе забележи: „*Скoйjанi имаа реitка прилика да јa видaш умeшничкиa юсiтавa на една убава комедија. Главнишe ролji бea блескаво исполнети од г-ѓa Стојчевa, юштоa од C. Оѓњанов, Kr. Сарафов и Сejков. Здравиот и искрен комичен карактер на юнеската беше предаден живо и релјефно, па така юблуката сийоншто реагираше и уживаше во продолжителен весел смев и по секое дејствиe штедро ги наградуваше јаленицираните артистии со возбудливи ракоилескања*“³⁹.

Приходи и нивна намена

Вечеринките, односно драмските претстави и од војничките театри и оние заедничките, организирани за време Првата светска војна не биле бесплатни. Не само што се плаќало влезници, ами биле и со релативно висока цена. Ако се знае дека постоел глад за ваков вид забава и дека истите биле масовно посетувани, скоро да немало случај да не биде пополнето и последното место, тогаш може да се извлече заклучок дека приходите биле големи.

Од вечеринката организирана од Женското доброворно друштво во Велес на 17 февруари 1917 год. како чист приход се реализирале 1.187,75 лева⁴⁰, што била суума за почит. Во касата од вечеринката на 19 јануари 1917

39. Хроника, Родина, бр. 542 и 544, од 16 и 19 март 1918, 2.

40. Хроника, Родина, г. 273, 28 февруарии 1917, 2.

год. во Дебар останаа 400 лева чист приход⁴¹, а од заедничката младинско–војничка вечеринка во Тетово организирана во две вечери (19 и 20 јануари 1918) се прибрале дури 4.163 лева⁴², додека во Велес од вечеринката организирана на 31 март 1917 год. се успеало да се приберат 599,75 лева⁴³ итн.

Како и на што биле употребувани?

За сите вечеринки, скоро без исклучок, мотивот на организаторите и носечката идеја била да бидат доброворни, учесниците да немаат никаква материјална полза и средствата да бидат употребувани за разрешување на хуманитарни проблеми. А такви биле: помош на сиромасите, најчесто на семејствата на ранетите и неспособни за стопанисување војници или на семејствата на загинатите војници. Во секој случај, благородна и за почит акција.

Со таа идеја била организирана вечеринката на 19 декември 1915 год. во Скопје на 57 бугарски пешадиски полк⁴⁴, потоа онаа на службениците во Тетово на 31 декември 1916⁴⁵, па онаа заедничка на учениците со Скопската мешана гимназија и актерите од Втората минофрлачка чета⁴⁶ итн.

Имало и други намени, но тие биле исклучоци. Дебарската вечеринка од 19 јануари 1917 год. требало да ги реши проблемите со местното читалиште, односно требало да се опреми и да се набават книги и друг нужен материјал за негово непречено работење⁴⁷.

Но во една прилика поголемиот дел од приходите планирано било да се употребат за подигање монумент

41. Хроника, Родина, бр. 269, 23 февруарии 1917, 2.

42. Хроника, Родина, бр. 512, 8 февруари 1918, 2.

43. Хроника, бр 313, 17 април 1917, 2.

44. Хроника, Родина, бр. 2, 20 декември 1915, 3.

45. Хроника, Родина, бр. 230, 6 јануарии 1917, 2.

46. Хроника, Родина, бр. 472, 25 октомври 1917, 2.

47. Хроника, Родина, бр. 269, 23 февруарии 1917, 2.

на загинатите војници од 61 пешадиски полк во Градско, на најфрекментното место – Железничката станица⁴⁸. Таква намена требало да имаат и средствата од 4163 лева собрани во Тетово кога била прикажана и комедијата РЕВИЗОР од тетовските младинци. Еден дел требало да биде одделен и за сираците⁴⁹.

Битола

Битолски градски театар „Тоша Јовановик“ **(ноември 1913 – ноември 1915)**

Почеток

Почетоците на организираниот театрски живот во Битола со професионална артистичка екипа започнуваат во крајот на ноември 1913 год. и тие се поврзани со Патувачкиот театар „Тоша Јовановик“. Покренувач, режисер, глумец, всушност, душата на Театарот бил Михајло Лазиќ – Чичко. Со група ентузијасти и вљубеници во уметноста на Талија во Крагуевац во 1907 год. да го оформи Театарот и со него ќе ги доживее најголемите успеси. Во Битола е преместен со решение на Министерството за просвета со задача да придонесе во подигањето на културно ниво на народот кој дотогаш повеќе од пет векови бил под турска управа и оттогаш и Лазиќ и неговиот театар Битола ќе ја третираат за матичен град, град каде што е основан. Ова преместување Лазиќ ќе го сфака и како доверена културна мисија, дури и национална, зашто, како што изјавувал, да се работи во средина каде што странските пропаганди имале длабоки корења, а да се употребува притоа најсилното оружје,

48. Хроника, Родина, бр. 499, 12 декември 1917, 2.

49. Хроника, Родина, бр. 512, 8 февруари 1918, 2.

театарот, значело и голема предност за српската национална кауза⁵⁰.

Услови и расположби за прифаќање на Театарот постоеле. Старата театрска зграда, онаа што ќе ја подигне валијата Абдул Керим паша, сè уште функционира. Дека е тоа така потврдува и локалниот весник „Општинске новине“, кој известува дека со решение на управата на градот на седницата од 17 јануари 1913 год. била покрената иницијатива зградата да се издаде под закуп до 1 јули истата година, со право трипати неделно да ѝ стои на располагање, односно објектот да биде слободен во деновите понеделник, среда и сабота⁵¹. Покрај оваа зграда, во Битола постоела уште една пространа сала која долго ќе се употребува за театрски и други претстави и која Битолскиот градски театар „Тоша Јовановик“ (БГТ) изобилно ќе ја користи, тоа била салата на хотелот „Босна“. Обете, и зградата на Театарот и салата на хотелот „Босна“, за ова време наполно ги задоволувале просторните потреби и обете се искористувале наизменично. Кога прочуениот белградски културно–уметнички ансамбал „Обилиќ“ на 28 април 1914 год. ја посети Битола, својот концерт со богата програма, ќе го презентира токму во најпогодната, салата на Театарот⁵².

На 20 ноември 1913 год. битолските „Општинске новине“ известуваат дека Лазиќевата трупа веќе пристигнала во Битола. Нејзина намера била целосно да се стационира во градот, но пред тоа да го направи, планирала да го посети и Солун, каде требало да даде неколку претстави. Вакви посети Театарот планирал да прави и во околните градови. Поздравувајќи го пристигнувањето, весникот пишува: „Љубителиште на театарската уметност, но и другите граѓани се радуваат ишто

50. Архив на МАНУ, Фонд Театарот во Битола, АЕ 1.

51. Општинске новине, Битола, бр. 4, 27 јануар 1913, 4–5.

52. Обилиќ у Битола. Општинске новине, Битола, 2 мај 1914 г. II, бр. 46, 3.

нашиот град ќе добие институција без која не може да се замисли еден модерен град⁵³ и понатака овој театар за повеќето битолчани значи „наш, битолски театар“⁵⁴.

Личне вести.

Физикус окр. битољског г. Др. Александар Протић, депутатоа је 12. о. м. на своју дужност.

Лазићево позориште.

Позната позоришна дружина Михаила С. Лазића депутатала је у наш град. Дружина ће стално остати у нашем граду, а само ће на кратко време одлазити у околне градове.

На своме путу за Битољ дружина је остати у Солуну и тамо приредила неколико представа.

Љубитељи позоришне уметности, а и остали граѓани радују се што ће наш град добити такву тековину, без које се не да замислiti модеран град.

Весн за доаѓањето на Лазићевиот театар во Битола („Општинске новине“ 20 ноември 1913)

Покрај поволните услови со просторот, проблеми немало дури и со финансирањето. Како повластен, односно државен, добивал субвенции од државата, но и Општината Битола, која располагала со голем имот и со доволно средства често интервенирала и материјално го потпомагала. Веќе во 1913 год. во Општинскиот буџет под ставка-

53. Лазићево позориште, Општинске новине, г. I, бр. 29, 20 новември 1913, 12.

54. Позориште, Општинске новине, г. I, бр. 30, 6 децември 1913, 7.

та „Помош“ а под точка 1, се предвидувало „Субвенција на театрската дружина“ во висина од 2400⁵⁵. Таквата материјална поткрепа продолжила и во годините што доаѓаат. За 1914 год. субвенцијата изнесувала 5.000 динари⁵⁶.

Михајло Лазиќ на јочејшокот од својата кариера

Театарот во Битола пристигна со екипа од 26 лица, од кои 14 биле артистки, а 12 артисти. Тие биле: Олга Бабиќ, Мита Богдановиќ, Стојан Живковиќ, Станка Живановиќ, Вукашин Ивановиќ, Љубица – Штефи Јовановиќ, Стефан Штефи Јовановиќ, Добриове Кандиќ, Катица Лазиќ, Лепосава Нишлиќ, Драга Павиќевиќ, Радомир Павиќевиќ, Вукашин Пешиќ, Берта Поповиќ, Иван Поповиќ, Нада Романовиќ, Живка Срдановиќ, Јосиф Срдановиќ, Олга Тодоровиќ, Билка Хет и Срболов Хет⁵⁷.

На чело на стоел основачот, Михајло Лазиќ.

Театарот во Битола ќе стане центар околу кого ќе се случуваат сите културни настани. Сè ќе се врти и прилепува околу оваа екипа, а таа са

55. Никола Сотировски, *Еден интересен документ*, Прилози, бр. 4. Друштво за наука – Битола, Битола, 1963, 75.

56. Буџет, Општинске новине, г. II, бр. 49, 23 мај 1914, 4–24.

57. Ристо Стефановски, *Театарот во Македонија*, Мисла, Скопје, 1990, 80; Гоѓи Димовски, *Битолскиот театар во Првата војна*, Развиток, Битола, бр. 1, 1967, 74, 81.

мопожртвувано ќе го нуди она што долго го немало во катајдневниот живот.

Тој ќе стане аниматор и на културниот живот во околните градови. Повремено, некогаш на пократок интервал, некогаш и на подолг, Театарот ќе отсуствува од Битола исполнувајќи ја мисијата на регионален театар. „Општинске новине“ од 8 јуни 1914 год пишуваат дека Лазиќевиот театар „*по двемесечно оѝсусиќво*“, конечно се вратил во Битола за да ја продолжи работата. Дошол и со пет нови членови (артисти и артистки) што било негово ново екипирање. Работата во Битола се планирала да започне следната недела⁵⁸.

Тоа се почетоците на работата на БГТ во Битола.

Први претстави

Презентацијата на уметничкиот профил, потенцијалите и приодот кон работата, новиот Битолски градски театар „Тоша Јовановик“ ќе ја направи кон крајот на ноември или почетокот на декември 1913 год. Тогаш пред вљубениците на театарот ќе ги прикаже првите три претстави, популарните битови драми: ГИДО, ХАСАНАГА и ЗОНА ЗАМФИРОВА. Тоа е прв и последен пат Театарот толку ангажирано и смислено да се поврзе со овој жанр, зашто сè што ќе се случува подоцна на тој план ќе биде инцидентно или по некој повод. Сосема сфатлив е Лазиќевиот избор. Биле полесни за изведба, на актерите „*им лејзеле на срце*“, публиката, градско–воена интензивно ги доживувала, но во никој случај не треба да се минимизира и генералната идеја, да се презентира еден бит што требало да се доживее како свој и потајно да се поддржи и една политика.

58. Позориште, Општинске новине, г. II, бр. 50, 8 јуни 1914, 5.

Битолскиот седмичник, кој насекоро ќе стане и дневен весник, „Општинске новине“, за среќа, реагираше соодветно и оставил ценети белешки за претставите. Поздолгиот напис во три дела, потписан со псевдонимот „Ами“ е на човек што го љуби и го познава театарот. Ги познава нијансите и значењата на актерската игра, се разбира и од режисерската палка и од сè она што е значајно за една театрска претстава. Лесно може да се открие дека бил и посетител на театрските претстави во најреномираниот и најзначајниот театар во земјата, од каде струјат идеи за театарот и кој е школа за генерации актери, Народниот театар во Белград.

Ете, овој рецензент, кој веројатно е еден од новинарите или уредниците на весникот, уште на почетокот при оценката на првата претстава – Гидо ќе констатира дека таа е сосема успешна, дека многу вешто публиката ја пренесе во пространата и питома Мачва, „*толку успешно што не можеше да биде подобро*“, вели тој. Носителот на главната ролја, Срдановиќ, толку продлабочено и верно го доживеа и го пренесе психолошкиот лик, Гидо, со сите мени на страдање, љубов, одлучност, што гледачите како да имаа потполни, односно жив лик на еден буен мачвански младич.

И останатите креатори на првата битолска театрска претстава, според весникот, биле на висина. Режисерот Протиќ, кој ја играл и улогата на Гидовиот татко, Чичко Маринко, исто така успеал да го изнијансира психолошки ликот. Ако нему треба да му се даде забелешка, вели весникот, тогаш тоа се однесува на костимот што го носел. Бил несоодветен, во него личел повеќе на јунаците од времето на Хајдук Вељко Петровиќ, отколку на мачвански селанец.

Другите учесници, исто така, биле на висината на поставената задача. Диник, во улогата на лековерниот Максим, г-ѓа Срдановиќ, во улогата на

Љубица, но и останатите биле во својот фах. Женските ликови кои ги креирале г-ца Јовановиќ, во улогата на Петра, како и г-ѓа Нишилиќ во улогата на Живана дадоа живи типови на едно поднебје. Особено забележителен бил ликот што го толкувала Нишилиќ, која верно нијансираше мачванска снаа. Ако треба да ѝ се забележи, вели рецензентот, се однесува на репертоарот на песните што ги пеела, не биле соодветни на амбиентот. Требало да презентира подруг репертоар.

Сепак, најзначајната и најсериозната забелешка е за режијата. Таа „не беше најдобра“.

Во втората претстава, во ХАСАН АГА од Огризовиќ, Протиќ со маестрална игра ги засени сите останати, особено главниот лик, Хасанагиница. Тоа било причина Хасанагиница скоро да биде и отсутна од сцената, па како драмата да му била посветена на Хасан ага, а не на Хасанагиница. Креациите и на останатите учесници биле успешни. Во рецензијата има само една единствена забелешка, за играта на Достаниќ, кој го толкувал бег Пинторовиќ. Нему му се советува улогата „да ја загреје со својата душа инаку креацијата ќе произлезе ладна, џа и џублика џа не ќе може да се загреје“.

Режијата на оваа претстава била во рацете на Протиќ и според оценките била многу успешна.

Режисер на третата претстава од премиерното презентирање на Театарот бил Ј. Срдановиќ. Имел и лесна и тешка задача, зашто режирал добро позната и популарна битова драма, ЗОНА ЗАМФИРОВА. Скоро и да нема забелешки и за поставката и за играта. Таа беше „шолку добра што за септо време на йрейсшавашта имавме влечачок како да се наоѓаме во куќашта на некој стапоседеџеџ – нишила, во која сите задругари говорат со оној шолку симбатичен жардун, кој ипокојниот Сремац го овековечи и до џойуларизираше во ИВКОВА СЛАВА, а по тоа и во зона ЗАМФИРОВА“. Сето тоа, заклучува рецензентот, ја

препорачува пиесава да биде што почесто на репертоарот.

И повторно забелешка за костимите. И во оваа претстава биле несоодветни. Васка измекарката, на пример, која ја играла г-ца Павиќевик била толку нагиздена како да не била слугинка, ами господарка.

Сè на сè, првите три претстави за битолчани значеле старт на едно ново откривање во кое ќе уживаат цели две години.

Од репертоарот

Битолскиот градски театар „Тоша Јовановик“ за двете години работа, до заминувањето во егзил заради воените дејствија, покажа капацитет дека е подготвен за големи напори и многу одрекувања. На тој начин се наметна како центар и на севкупните слушувања на културен план не само во Битола, ами и во поширокиот регион. Да се прикажуваат секоја вечер театрски претстави со широк репертоарски дијапазон, да се подготвуваат истовремено и нови премиерни претстави е за восхит. Тоа денес не го прават и многу пореномирани и екипирани театрски асамбли. Истовремено да се работи во непрекинат континуитет, и празник и делник, понекогаш и со по две претстави на ден, можеле само ентузијасти какви што биле актерите на Мих. Лазик. Колку сето тоа морало да има и лична и колективна жртва, може да се претпостави. Се разбира, сето тоа морало да има одраз и врз квалитетот на претставите. Меѓутоа, гладната публика за ваква забава приступала и секоја вечер го полнела театарот.

Во репертоарот на БГТ суверено доминира комедијата. Сосема ретки се драмите, посебно трагедиите.

Драмата најчесто е битова, во која има и шега и многу песни. Тоа е и разбираливо, воените прилики го диктираат тоа – имало премногу црнила и трагедии преку денот, комедиите доаѓале да разгалат и да бидат душевен мелем.

Доминираат, исто така, француските автори. Има и домашни, кои обработуваат современи настани, а посебно интересни се оние што откриваат малку познати средини, како Загреб, Славонија и др. краишта, кои за битолската средина биле непознатици.

Овде презентираме стотина наслови на прикажани пиеси, кои се само еден скромен дел во севкупниот репертоар. Можевме да дојдеме само до нив, останатиот останува допрва да се комплетира. Ги користевме двата битолски медиума, „Општинске новине“ и „Битольске новине“ кои ревносно регистрирале сè што се случувало во БГТ. Ги нудиме и датумите на претставите и елементи што се регистрирани и кои се битни во комплетирањето на севкупната слика на театарскиот живот во Битола во ова време.

„Општинске новине“ – 1914 година

1. 24.VIII. (недела), НЕРВОЗНИ ЖЕНИ, комедија во три чина од Ернест Блум и Раул Томе. Превод од француски на Станка Глишиќ, режисер Лазиќ. Лица: Гроф Ронжибо – Јовановиќ, графица Антонина Ронжибо – г-ѓа Лазиќ, Шамоазел, конзул, нејзин татко – М. Лазиќ; Елвира, нејзина мајка – г-ѓа Нишлиќ, Фелисија и Жозев – служители – г-ѓа Диник и Романов; Оскар Шампу, фабрикант на бомбони – Диник, Сидонија, модискиња – свршеница негова- г-ѓа Јовановиќ, Господин што говори неразбирливо – Маѓариќ, Друг господин – Мирковиќ, Ифигенија – г-ѓа Нишлиќ, Јулија – г-ѓа Ефеева. Се случува во Париз:

- I – чин кај Ронжибоа, II – чин кај Шамплуа и III чин – кај Ронжибоа. Почетокот во 9 часот навечер
2. 2.X. (четврток), ХЕНРИХ II, комедија во 3 чина
 3. 4.X. (сабота), ЧЕТИРИ ЖЕНИ, комедија во 3 чина од Гакомети
 4. 5.X. (недела), ЗАЕДНИЧКИ ЖИВОТ, комедија во 3 чина од Ј.Д. Гастине и Х. Фежер, превод Д. Л. Ѓокиќ
 5. 9.X (четврток), ПЕРИШОНОВ ПАТ, комедија во 4 чина од Лебишов. Во улога на Перишон игра Лазиќ
 6. 11.X. (сабота), ПРИЈАТЕЛ ОД АИОН, комедија во 3 чина од А. Бисон, превод на Д.Л. Ѓокиќ. Главните улоги ги имаат: М. Лазиќ и Јовановиќ
 7. 12.X. (недела), ТУПИНЕЛ, комедија во 3 чина од А. Бисон, превод на Д. Л. Ѓокиќ
 8. 14.X. (вторник), СВЕТ, комедија во 4 чина од Б. Нушиќ. Била репризирана по барање на публиката.
 9. 16.X (четврток); БРАЧНА СРЕЌА, комедија во 3 чина од Халевиов
 10. 18.X. (сабота), КАКО ПИЛЕ ВО СЕДЕЛО, од Мјасницики, комедија во 3 чина
 11. 19.X. (недела), ДУПЛА ТЕШТА, комедија во 3 чина од Бисон, репризирана по барање на публиката
 12. 23.X. (четврток), ДРАГ ВУJKO, комедија во 3 чина од Кнајзлов
 13. 25.X (сабота), СИПРИЕНА, комедија во 3 чина од В. Сарду, превод на В.Х.И.
 14. 26.X. (недела), ОБИЧЕН ЧОВЕК, комедија во 3 чина од Нушиќ. Викентие ја играл М. Лазиќ
 15. 28.X. (вторник), СИПРИЕНА. Од причини што заради празникот многу од љубителите на театарот не присуствуваат на премиерната изведба, комедијата во оваа прилика била репризирана
 16. 30.X. (четврток), ПРВА ПАРНИЦА, комедија во 3 чина од Бисе во превод на Д. Л. Ѓокиќ

17. 1.XI. (петок), ЕДИНСТВЕН МАЖ, водвиљ во 3 чина од Валабрег, во превод на Д. Л. Ѓокиќ
18. 2.XI. (сабота), РАДОСТ ОД СВОЈОТ ДОМ, комедија во 3 чина од Ханекен, превод на Л. Драгутиновик
19. 4.XI. (понеделник), КОЛЕВКА, комедија во 3 чина од Брие
20. 6.XII. (среда), ЉУБОВТА СТРАЖАРИ, комедија од А. де Кајав и Роб. де Флер
21. 8.XI. (петок), ХЕНРИХ II, комедија од Марво и Ж. Дибоа
22. 10.XI (недела), ДИРАН И ДИРАН, комедија во 3 чина од М. Ордоно и А. Валабрег
23. 21.XI., МАДАМ ЛУТИ, комедија во 4 чина од Вебер, во главната улога со г-ца Јовановик
24. 23.XI., ЖЕНСКА ВОЈНА, комедија во 3 чина од Скиб и Легув
25. 25.XI., ЗМИЈА ДЕВОЈКА, позната руска комедија во 4 чина од В. Ришков. Г-ѓа Нишлиќ повторно се појавува на сцената по отсуството
26. 27.XI., ТОА НЕШТО, комедија во 3 чина од А. Гастон
27. 29.XI., ЗОНА ЗАМФИРОВА, слика од нишкиот живот во 4 чина. Во улогата на Зона игра г-ѓа Диник
28. 2.XII., БРАЧНА СРЕЌА, комедија во 3 чина од Х. Мелак и А. Халев
29. 6.XII., ЧЕТИРИ ЖЕНИ, комедија во 3 чина од Гакомети
30. 9.XII., ДРАГИОТ ВУJKO, комедија во 4 чина од Кнајзлов
31. 16.XII., ПРИЈАТЕЛ ОД АИОН, комедија во 3 чина од Бисон. Главната улога, Рамоње, ја игра М. Лазик
32. 18. XII., БАКСУЗ, комедија во 3 чина од О. Блументал и Г. Каделбург. Се случува во Загреб
33. 25. XII. (четврток), ОБИЧЕН ЧОВЕК, комедија од Б. Нушиќ
34. 26. XII. (петок), СИНЦИРИ, драма во 3 чина од кнезот Сумбатов

35. 27. XII. (сабота), ГОСПОГИЦА ОД МАКСИМУМ нова француска комедија
36. 28.XII. (недела), БАКСУЗ, комедија во 3 чина од Блументал и Канделбург
37. 30. XII., (вторник), ТИЕ ЧЕТВОРИЦА, комедија во 4 чина од Запольски
38. 24.I.1915 г. ГЛУШЕЦ, комедија во 3 чина од Пајерен
39. 25.I., СЛОБОДНИ СИДАРИ од Карло Лауфе, премиера, инспирирана од животот во Загреб
40. 27. I., ГОСПОДИН НАЧЕЛНИК, комедија во 3 чина од Бисон и Каре. Улогата на Ламбертен ја игра Диник, кој по седум месеци војување дошол во Битола на неколку дена отсуство
41. 29. I., СЕЛСКИОТ БЕКРИЈА, драмска игра во 3 чина со пење. Улогата на Стево Драгиќ (бекрија) ја игра одличниот пејач Гоковиќ, новиот член на театарот
42. 1. II., ЗУЛУМКАР, пиеса со пење од С. Коровиќ. За оваа претстава управителот Лазик набавил богата гардероба
43. 10. II., XI ЗАПОВЕД, комедија во 3 чина од Ф. Шамберек
44. 12. II., ТРИКОШИКАКОЛА, комедија во 5 чина од Мелак и Халеви. Улогите на Трикола и Какола ги играат најдобрите комичари на театарот, Диник и Кујунциќ
45. 7. III., Г-ИЦА ЖОЗЕТА, комедија во 4 чина од Пол Бах Гавон и Роберт Шаорвеј, превод на Драг. Јанковиќ
46. 14. III., ГРАЃАНСКА СМРТ, драма во 5 чина од Паоло Гакомети, превел М. Љубибратиќ
47. 15., ХАСАНАГИНИЦА, драма во 3 чина од Огризовиќ

Сите претстави се дале во салата на х. „Босна“

„Битолъске новине“ – 1915 година

1. 4.V., ЗАЈАК, комедија во 3 чина од И.М. Мјасницики. Лица: Александар Васильевиќ Спешњев, адв. – Јовановик; Олга Сергијева, негова жена – г-ца Јовановик; Мара, нивна ќерка – малата Ефејева; Варвара Андријевна Машурина – г-ѓа Нишлиќ; Љубица, нејзина ќерка – г-ца Диник; Јевгение Лаович, Краснопольски – Диник; Такана Ивановна, Кашкина – г-ца Хетова; Андрија Андриевич, Насасов – Лазик; Љинков, писар кај адв., Пјифер, лекар – Буквиќ; Глаша – г-ѓа Ефејева; Аксинјушка – г-ѓа Кујунциќ. Се случува во Москва: I чин – кај Спешњев, II чин – кај Рогошкини, III чин – „Фатен зајак кај Спешњев“. Почетокот на претставата точно во 8 1/2 часот
2. 6.V., ЕДИНСТВЕН МАЖ, комедија во 3 чина од Албен Валабрег
3. 8.V., ГОСПОДИН АЛФОНС, пиеса од Александар Дима – Синот. Претставите од оваа вечер се одржувале во бавчата на х. „Босна“, а доколку ќе има дожд, тогаш во салата на хотелот
4. 10.V., ХЕНРИ ВТОРИ, комедија во 3 чина од Морво и Жорж Дивоа. Во улогата на секретарот од љубов кон театарот ќе учествува г. Зец, службеник во поштата
5. 12.V., СВЕТ, комедија во 4 чина од Бр. Нушиќ
6. 17.V., НЕРВОЗНИ ЖЕНИ, комедија
7. 17.V., ТОСКА, драма во 5 чина од Сарду
8. 20.V., КОКАРИБИКОКА, комедија во 3 чина од А. Бисон
9. 27.V., БУРИДАНОВО МАГАРЕ, комедија во 3 чина од Флер и Којов
10. 29.V., ГОЛГОТА, од М.С. Предик, драма во 3 чина од белградскиот живот, за која авторот доби награда

- од 1.000 динари на конкурсот расписан од Народниот театар во Белград
11. 31.V., ЗАЕДНИЧКИ ЖИВОТ, комедија во 3 чина од француската литература
 12. 3.VI., (вторник). Нема да има претстава за да се подготви што подобро прочуената ПРОПАСТА НА СОДОМА, која ќе се прикаже во следниот термин за претстави
 13. 4. VI., ПРОПАСТА НА СОДОМА, драма во 5 чина од Херман Судерман
 14. 7. VI., КАЈ БЕЛИОТ КОЊ (II дел), комедија во 3 чина од Оскар Блументал и Густав Каделбург. Првиот дел бил прикажан пред извесно време и предизвика огромен интерес. Овој, вториот дел, претставува за себена целина и е уште подуховит и поинтересен од првиот
 15. 8.VI., СВОНАРОТ НА БОГОРОДИЧНАТА ЦРКВА, адаптација на познатиот роман од В. Иго. Улогата на Квазимодо ќе ја игра Диник, кому оваа улога му е една од најдобрите
 16. 9.VI., ТРЕБА ЛИ ДА СЕ КАЖЕ?, комедија во 3 чина од Лабин и Дириј
 17. 12.VI., ПАРИЖАНИ ВО ПАЛАНКА, комедија во 4 чина од Рајмон и Ордон
 18. 14.VI., ЛУДОСТ ИЛИ ЧЕСНОСТ, драма во 3 чина од шпанскиот живот од Ечегар
 19. 16.VI., ГРАНИЧАРИ, слика од хрватскиот живот во 4 чина со пеење
 20. 19.VI., ИНТИМНИ ПРИЈАТЕЛИ, комедија во 4 чина од Сарду
 21. 21.VI., ДИРАН И ДИРАН, комедија во 3 чина од Ордин и Валабрег
 22. 22.VI., ВЕШТИЦА, драма во 5 чина од Сарду
 23. 24.VI., РАДОСТИ ОД СВОЈОТ ДОМ, комедија во 3 чина од Енекен

24. 25.VI., МЕЧКА, комедија во 1 чин од Чехов и ЗОРА НА СЛОБОДАТА, драма во 1 чин од Андре Гавриловиќ. Дејството на драмата се случува во Дојран на денот на влегувањето на српските војници во балканските војни. Истата за првпат се изведувала во Битола
25. 28.VI., СУКОБ, комедија во четири чина од Џер Бертон
26. 29.VI., ЖЕНА ОД НАРОДОТ, драма во 5 чина од Енери и Милијан
27. 29.VI., КНЕЗОТ ОД СЕМБЕРИЈА и ЗОРА НА СЛОБОДАТА. Претставите ќе се даваат во бавчата во х. „Босна“ со почеток во 4 часот попладне. Влезот е бесплатен и е во чест на родениот ден на Н.Вел. Кралот
28. 29.VI., МИС ХОБС, комедија во 4 чина од Жером
29. 3.VII., КРАДЕЦ, драма во 3 чина од Анри Бернштейн
30. 5.VII., НЕЛИ РОЗИЈЕ, комедија од француската литература. Г-ѓа Нишлиќ, која била на отсуство, се вратила
31. 6.VII., Се дава духовита италијанска комедија во 4 чина од Гакомети
32. 10.VII., НЕИСПИШАН ЛИСТ, комедија во 3 чина од Волцоген
33. 12.VII., СИТЕ СЕ НЕВИНИ, комедија во 3 чина од Коцебу
34. 19.VII., НЕВНИМАТЕЛНОСТ, драма во 2 чина од Турѓев и ЛЕК ОД ТЕШТАТА, комедија во 1 чин од Леуш, кралот баварски. Обете пиеси се даваат првпат во Битола
35. 20.VII., КИДНАПИРАЊЕ, слика од народниот живот во 2 чина со пеење и играње и ОПОЗИЦИЈА, шега во 1 чин од Мих. Стевановиќ. Меѓу двата дела во паузата г-џа Јовановиќ ја презентира МИЛА ГЛУМИЦА од К. Трифковиќ
36. 27.VII., ПОКОНДИРЕНА ТИКВА, комедија во 3 чина од Ј.Ст. Поповиќ
37. 29.VII., Вечер на Раде Космаец (мајор Мих. Степановиќ). Се даваат четири негови пиеси: ПОБРАТИМ,

СЛЕПИОТ ГЕДО, ЗУЛЕЈКА И ИЗЛЕЧЕН БОЛЕН. Ваква вечер била дадена и минатата година и публиката ја примила многу радо, а посетата била голема. Писателот, кој е во Битола на отсуство, самиот ќе ги режира претставите

38. 1.VIII., МАРИЈА, ЌЕРКА НА ПОЛКОТ“, водвиљ од Доницети
39. 3.VIII., МАЈЧИН БЛАГОСЛОВ од Кормонд-Енеир (во претплата)
40. 5.VIII., ОЖЕНЕТ И ИЗМАМЕНА, комедија во 1 чин од Лабиш; во ЦИВИЛСТВО, комедија во 1 чин од Густав Коделбург и СКРОМНОСТ, француска комедија во 1 чин
41. 7.VIII., ПИГАЛОВА УЛИЦА бр. 115, комедија во 3 чина од А. Бисон
42. 10.VIII., ДОН ЦЕЗАР ОД БАЗАН, со нова распределба на улогите
43. 12.VIII., ГРАБЕЖ НА СИБИЊАНКИТЕ, комедија во 4 чина од Шентан
44. 14.VIII., ГОЛЕМИОТ ГАЛЕОТО, драма во 3 чина со предигра од шпанскиот писател Хосе Ечегар
45. 15. VIII., ГРАБЕЖ НА СИБИЊАНКИТЕ, реприза, премиерата беше прикажана со огромен успех
46. 16.VIII., ГРАБЕЖ НА СИБИЊАНКИТЕ
47. 17.VIII., ШОКИЦА, слика од народниот живот во 5 чина со пеење од Илија Округиќ, се случува во Славонија во 1848 год.
48. 19.VIII., ЖОРЖ ДАНДЕН, комедија во 3 чина од Молиер, во Битола се прикажува првпат
49. 23.VIII., ПАРАГРАФ 330, француска комедија во 3 чина
50. 24.VIII., ЗОНА ЗАМФИРОВА, слика од српскиот народен живот во 4 чина со пеење
51. 26.VIII., РАСКАПАНИОТ ДОМ, драма во 3 чина со пеење од Срѓан Пл. Туциќ, хрватски писател, а инспирирана од рускиот живот. Во Битола се прикажува првпат

52. 28.VIII., ДОБИЛ ЧОВЕКОТ ОРДЕН, комедија во 3 чина, од Мелак прикажана првпат во Битола
53. 4.IX., КОШТАНА, пиеса во 4 чина со пеење од Борисав Станковиќ
54. 5.IX., ПАРИЖАНИ ВО ПАЛАНКА, комедија во 4 чина од Рајмон и Ордон
55. 7.IX., ТУПИНЕЛ, комедија во 3 чина од А. Бисон
56. 9.IX., ДУПЛА ТЕШТА, комедија во 3 чина од А. Бисон
57. 9.IX., ГРАЃАНСКА СМРТ, од Ѓакомети. Главната улога, Корадо, доверена му е на гостинот од Белград Љубо Станојевиќ. Претставата ќе се одржи во објектот на Општинскиот театар во Битола
58. 11.IX., ГРАЃАНСКА СМРТ од Ѓакомети, во главна улога Љ. Станојевиќ
59. 13.IX., КАРЛОВАТА ТЕТКА, комедија во 3 чина од Томс
60. 14.IX., ИВКОВА СЛАВА, пиеса во 5 чина со пеење од Стеван Сремац Претставата ќе се одржи во салата на х. „Босна“
61. 16.IX., ГОЛЕМИОТ ГАЛЕОТО, драма во 3 чина од Ечегар, а во главна улога – Љ. Станојевиќ
62. 18.IX., ВО ДОЛИНАТА, драма во 3 чина од Ечегар. Во ликот на Менелик игра Љ. Станојевиќ. Претставата ќе биде во зградата на Општинскиот театар
63. 20.IX., МАДАМ МОНГОДЕН, комедија во 3 чина од А. Бисон. Претставата ќе биде во салата на х. „Босна“
64. 21.IX., ГОСПОЃИЦАТА ОД МАКСИМ, комедија во 3 чина од Жорж Фандо, во салата на х. „Босна“
65. 23.IX., ФЕДОРА, драма во 4 чина од Сарду. Главната улога и режијата на Љ. Станојевиќ. – Општински театар – четврта претстава во овој објект
66. 25.IX., ИНТИМНИ ПРИЈАТЕЛИ, комедија во 4 чина од Сарду. Режија на Љ. Станојевиќ, кој ја игра улогата, Абдал – Општински театар
67. 26.IX., ПЕРИШАНОВИОТ ПАТ, комедија во 4 чина од Е. Лабиш. Превод на М.Г. Глишиќ, сала на х. „Босна“

68. 28.IX., ДВА НАРЕДНИКА, театарска игра во 3 чина од италијанската литература. Сала на х. „Босна“
69. 30.IX., СВОНАРОТ НА БОГОРОДИЧНАТА ЦРКВА. Во главната улога – Љ. Станојевиќ. – Општински театар
70. 2.X., ГОСПОГАТА СО КАМЕЛИИ, драма од А. Дима – Синот, во режија и актер Љ. Станојевиќ. – Општински театар
71. 4.X., ХЕНРИХ ВТОРИ, француска комедија во 3 чина – сала на х. „Босна“

Забавни и весели вечери

Покрај катадневни, редовни целовечерни претстави, почнувајќи од месец мај 1915 год. БГТ започна да внесува свежина во програмата, да организира и забавни вечери. Притоа, се прават колажи од најинтересните чинови од прикажаните комедии или драми и сето тоа се гарнира и со некоја музичка нумера.

Првата ваква забавна вечер организирана е на 11 мај 1915 год. Беа, притоа, прикажани: 1. чин од ГИДО, 2. чин од КОШТАНА и 3. (I чин) од ХЕЈ СЛОВЕНИ, епизода од Српско австриската војна, оној дел каде што се описува влегувањето на српската војска во Белград. Во овој текст од Ристо Одавиќ имало и песни, така што, заедно до ГИДО, посебно со КОШТАНА, целта наполно е постигната. Вечерта била забавна и интересна⁵⁹.

Забавна вечер, повторно во бавчата на х. „Босна“ била организирана и на 24 мај истата година. И сега се состоела од три точки, 1. – ШОПЕНХАУЕР, весела игра во 1 чин од Бр. Нушиќ, 2. – САКА ЖЕНАТА ВО БАЊА – хумореска во 1 чин од Брана Цветковиќ и 3. – ЕДЕН ЌЕ МОРА, комедија во 1 чин од Милер. Во паузите имала настап г-ѓа Нишлиќ со песни⁶⁰.

59. Битолјске новине, год. I, бр. 40, 11.V.1915, 3.

60. Битолјске новине, год. I, бр. 53, 24.V.1915, 3.

Бидејќи овие вечери станале омилена забава, БГТ продолжи да ги организира и во периодот што следел. Се покажа дека луѓето се заморени од вообичаените комедии и драми и дека ги сакаат ваквите колажи. Сето тоа, од своја страна, беше стекнување ново искуство.

На 8 јуни 1915 год. БГТ во бавчата на х. „Босна“ имал, исто така, „Весела вечер“. И оваа се состоеше од вообичаените три дела и тоа: 1. – ЖЕНОМРЗЕЦ, комедија во 1 чин од Коцебу; 2. – ЕДЕН СЛУГА, А ДВА ГОСПОДАРА“, комедија во 1 чин од Н. Недељковиќ и 3. – ЖЕНСКИ СОЛЗИ, комедија во 1 чин од М. Димиќ. Меѓу чиновите г-ѓа Нишлиќ забавувала со својот пеачки репертоар. На крајот од програмата г-ѓа Нишлиќ ја презентираше и ЦИГАНКА.

„Битољске новине“ соопштуваат дека ваквите вечери се планирало да се организираат секоја недела⁶¹.

Така и било. „Весела вечер“ била закажана за четвртокот на 24.VII. 1915 год., но заради невремето била откажана. Следниот ден, односно, петокот, 25.VII. бил новиот датум на одржувањето⁶².

Следи „Весела вечер“ на 30.VIII.1915 год. На програмата биле: 1. – МОРАВКА, шега во 1 чин со пеење од М. Сртеновиќ; 2. – ДЕРВИШ од Љуба Ненадовиќ, во изведба на Диник и 3. – АРТИЛЕРИЈА РУСТИКАНА, пародија во 1 чин од Брана⁶³.

Веселите вечери во континуитет во програмата на БГТ покажа дека публиката ја прифати новата шема.

61. *Битољске новине*, г. I., бр. 98, 8.VII.1915, 3.

62. *Битољске новине*, г. I, бр. 115, 25.VII.1915, 25.VII.1915, 3.

63. *Битољске новине*, г. I, бр. 151, 30.VIII.1915, 3.

Претстави со песни и музика

Покрај забавните и веселите вечери кои беа исполнети со многу песни и музика и во многу драмски претстави, посебно во битовите, се среќаваа песни, игра и музика. Публиката ги сакала и радо доаѓала да ги следи. Со оваа фолклорна обоеност, меѓу другите, беа и овие писци: ЗОНА ЗАМФИРОВА во која во главната улога беше се истакнал Диник; СЕЛСКИОТ БЕКРИЈА, во која Стево Драгиќ ја играл улогата на бекрија. Бил оценет како одличен пејач, што туку зачленет во трупата на Лазиќевиот театар, потоа ЗУЛУМКАР, па ХЕЈ СЛОВЕНИ од Ристо Одавиќ, ГРАНИЧАР, која претставувала слика на хрватскиот живот во 4 чина, па ГРАБЕЖ, исто така, слика од народниот живот во 2 чина со пеење и играње. Покрај нив следуваа и МАРИЈА, ЌЕРКА НА ПОЛКОТ, со музика од Доницети, ШОКИЦА, слика од народниот живот во Славонија во 5 чина, па РАСКАПАНИОТ ДОМ од Срѓан Туцуик, слика со пеење во 3 чина, а најпознати, сепак, биле КОШТАНА и ИВКОВА СЛАВА.

И тоа, се разбира, е само еден дел од вкупниот репертоар со привлечни фолклорни елементи. Во сите нив, понекогаш сиот ансамбал, понекогаш експонирани поединци ги боеја со песни или музика, вечерите.

Стана театарски маниер меѓу чиновите, додека се менува декорот, публиката да се забавува, најчесто со музички или вокални нумери. Актерката Нишлиќ во тоа била обврзана. На 25.XII.1914 год. се прикажувал ОБИЧЕН ЧОВЕК, од Бр. Нушиќ. Меѓу чиновите настапи со песни таа⁶⁴. Особено неизбежна била во забавните и веселите вечери, кога настапувала во преодот од една во друга точка.

Понекогаш вакуумот меѓу чиновите се исполнувал и со настапот на театарскиот оркестар, кој учествувал и во исполнувањето на песните и фолклорните игри во прет-

64. *Општинске новине*, г. II, бр. 160, 25.XII.1914, 2.

ставите. Во почетокот заради тоа бил составен од заробени војници и го добил името „заробенички оркестар“⁶⁵.

На 9 август 1915 год. во Битола пристигнал еден мал тамбурашки оркестар, кој започна да настапува најпрвин на најпрометното место во градот, пред хотелот „Босна“. За време, пак, на претставите бил ангажиран да ги забавува гостите меѓу чиновите⁶⁶. Учествувал меѓу чиновите и во ГРАБЕЖОТ НА СИБИЊАНКИТЕ, дадена на 12.VIII.1915, а и во други претстави.

Тоа е само дел од овој сегмент на театарските претстави од Првата светска војна во Битола.

Театарска публика

Почнувајќи од 1914 год. за првпат во културната историја на Битола почна да се гради и за скоро време ќе се изгради, вистинска театарска публика, онаа која го сфаќа и со рацете и со срцето театарот, која во него бара и развлечение, но која театарот го доживува и со сите пораки и со сета комплексност, односно го доживува и како уметност. Заслуга за тоа, факт е, најмногу имаше М. Лазик и неговата група.

Се оформи масовна публика која не од снобизам, ами заради потреба доаѓа да ги следи случувањата во Градскиот театар. Дел од неа стана и постојан абонент и со тоа многу ја помогна работата на Лазик. Имало и претплатници што биле редовни гости и кои влијаеле врз репертоарската политика. Претставата МАЧИН БЛАГОСЛОВ од Кармонд Енеир од 3.VIII.1915 год. била играна токму за претплатниците⁶⁷, додека, пак, претставата МА-

65. Општинске новине, г. II, бр. 193, 29.I.1915, 1.

66. Битолске новине, г. I, бр. 46, 10.VIII.1915, 3.

67. Битолске новине, г. I, бр. 124, 3.VIII.1915, 3.

рија, Ќерка на полкот, напротив, на 1.VIII. била надвор од претплатата⁶⁸.

Управата на Театарот имала слух и разбирање за интересите и желбите на публиката. По барање на театарската публика била репризирана комедијата СВЕТ од Бр. Нушиќ на 14.X.1914 год.⁶⁹, кое е направено и со ДУПЛА ТЕШТА на 19.X.1914 год.⁷⁰. Таков заинтригиран интерес, кој стана мотив за репризирање, ја доживеале и претставите ГРАБЕЖ НА СИБИЊАНКИТЕ на 15.VIII.1915 год.⁷¹, која по неколку дена била прикажана и по трет пат⁷². Произлегува дека управата на Театарот била расположена да ги задоволи барањата и интересот на публиката. Се случи, така, заради некои празници некои од редовните посетители да не присуствуваат на комедијата САПРИЕН, па „Општинске новине“ го објавија овој текст, како соопштение упатено ним: „*Бидејќи многу од редовните посетители заради празникот не присуствуваат на премиера, денес Лазиќевиот театар во салата на хтелот „Босна“ ќе ја прикаже првото комедијата САПРИЕН во три чина од Сарду*“⁷³.

Битолската театарска публика полека ги прифаќа и ги гради европските манири во однесувањето во театарот. Доаѓањето е свечен чин и за поединецот и за целото семејство доколку екипно присуствуваат. Ги носат свечените алишта, а на однесувањето во салата или во бавчата многу се внимава. Оваа публика која е бомбардирана со театарски претстави и која ги осознала вредностите на играта, знае и да казни (со недоаѓање) но и да награди со аплауз и на друг начин. Во тој однос најречито е однесувањето во изведбата на драмата

68. *Битолске новине*, год. I, бр. 122, 1.VIII.1915, 3.

69. *Општинске новине*, г. II, бр. 88, 14.X.1914, 2.

70. *Општинске новине*, г. II, бр. 93, 19.X.1914, 2.

71. *Битолске новине*, г. I, бр. 136, 15.VIII.1915, 3.

72. *Битолске новине*, г. I, бр. 137, 16.VIII.1915, 3.

73. *Општинске новине*, г. II, бр. 102, 28.X.1914, 2.

ГРАЃАНСКА СМРТ од Ѓакомети во Општинскиот театар на 11.IX.1915 год., кога во главната улога е гостинот од Белград, Љуба Станојевиќ. Големиот актер и неговата маестрална игра публиката знаеше да го наградува со френетичен аплауз по секој чин, а дамите од ложите го опсипуваа со цвеќиња. На крајот од претставата, воодушевената публика, преку млада госпоѓица, го награди и со огромен букет цвеќиња⁷⁴.

Оваа и ваква публика, за жал, понекогаш била изложувана и на непријатности. Понекогаш ги предизвикувале несовесните посетители. Бидејќи седиштата не биле нумериирани и биле подвигни, несовесен посетител ќе дојде порано, ќе грабне туѓо седиште и на тој начин ќе направи проблем што ќе треба да го решава управата, најчесто управителот. Тоа било причина управата уште во 1914 год. да сугерира: „Им ѝрейорачуваме на ѹосеји-шелишче на Театарот уште ѝред вечерта да си ѩо заземаш седиште, за да не се случи на ѝрејсашавања да османе без него“⁷⁵. А да се остане простум за сето време, а се платила и цена што не била за потценување (1,5 динар за првите четири реда, а 1 динар за останатите редови во салата на х. „Босна“⁷⁶).

Невремето, исто така, правело непредвидени нервози и непријатности. Ќе се соопшти и ќе се планира дека претставата ќе се прикаже во летната бавча на х. „Босна“, но ќе се случи невреме. Во тој случај претставата се одложува за некој од наредните денови или, уште почесто, додека посетителите се засолнуваат во пространата сала на хотелот, артистите и другите ги пренесуваат столиците и кулисите за да се продолжи со играта.

74. V., Из позоришта, Битольске новине, г. I, бр. 164, 12.IX.1915, 3.

75. Општинске новине, г. II, бр. 78, 4.X.1914, 2.

76. Исто.

Љуба Стanoјevиќ во Битола

Посебен датум од кратката, двегодишна работа на БГТ претставува доаѓањето на прочуениот актер и режисер на белградскиот Народен театар Љуба Стanoјевиќ. Бил испратен по одлука на управата на Народниот театар во Белград за да помогне во работата на тукушто формираниот Битолски театар.

Уште при крајот на август 1915 год. „Битољске новине“ го најавија неговото доѓање, макар што сè уште се воделе преговори. Притоа битолскиот дневник ќе констатира дека со него Театарот во Битола ќе добие голема уметничка сила, а на „*битолската публика и се овозможува едно рејко уживање во играша на ѝ. Стanoјевиќ*“⁷⁷.

Се разбира, од неговото доѓање, па до неговата презентација како актер требаше да поминат десетина дена за да се аклиматизира во новата средина и да се вклучи во екипата, па да го подготви својот настап. За сето тоа време битолскиот дневник со интерес ќе го подгрева интересот меѓу граѓанството. На 8.9.1915 год. најави дека запознавањето со него ќе се случи следниот ден, односно на 9.IX во драмата на Гакомети – ГРАЃАНСКА СМРТ, во која улога на сцената на белградскиот театар станал „незаменлив“⁷⁸, за да се корегира на 10.IX дека настанот, сепак, ќе се случи на 11.IX⁷⁹. Се разбира и на денот на премиерата весникот ќе информира со повторна напомена дека улогата на Корадо нему „*му е една од најаките улоги*“⁸⁰.

Бидејќи весникот излегуваше попладне, рецензентот имаше доволно време настанот да го опише подробно и во еден поширок напис да ги изложи своите импресии и

77. Битољске новине, г. I, бр. 149, 28.VIII.1915, 3.

78. Битољске новине, г. I, бр. 160, 8.9.1915, 3.

79. Битољске новине, г. I, бр. 162, 10.9.1915, 3.

80. Битољске новине, г. I, бр. 163, 11.9.1915, 3.

оценки: „Сношти имавме љрилика, пишуваше тој, да присуствуваат на една љријада уметничка вечер. Г. Љуба Станојевиќ, прочуеното српски драмски уметник за првата настапи пред битолската публика“.

Играл маестрално, со нијансирање на тешкиот и многу сложен лик, но толку природно и вешто, што напати допираше до срцата на посетителите и извлекуваше солзи, особено во сцената кога се одлучува да се откаже од саканата сопруга и детето за да појде во доброволна смрт, а за среќа на најмилите, кои нашле светла животна перспектива без него. „Станојевиќ е високински, роден уметник, кој со својата улога владее џойнолно, кој во неа сосема се вклопува, љрифаќајќи до карактерот и темпераментот на личноста штој ја прикажува. Той кадарен е во нас да предизвика џойнолна илузија и да нè пренесе сосема во развојот на драмата, па ни се чини дека како објективни набљудувачи присуствуваат на настаниште, кои, всушност, се случуваат само на сцената. Во театарската уметност тоа претставува голем успех“, ќе констатираат „Битольске новине“.

Понесени од таа игра, а и под неговата режисерска палка и останатите актери во претставата ги дадоа своите најдобри креации. На висината на задачата биле г-ѓа Лазиќ како Розалија (Корадовата сопруга), г-н Јовановиќ (д-р Палмиеро), г-н Диник (архимандритот), г-ѓа Диник (Ада) и др.

Публиката играта ја наградувала со топли и звучни аплаузи и „оѓиде дома џойнолно задоволна, со желба штоа истошто да се џовијори штој побрѓу и штој посекоро да се има љрилика да се ужива во уметничката игра на г. Станојевиќ“⁸¹.

Тоа што се присакуваше се случи по пет дена. Повторно во Општинскиот театар, кого битолчани го вика-

81. В. Из Позоришта, Битольске новине, г. I, бр. 164, 12.9.1915, 2.

ле „Кино“, на 16.IX.1915 год., се прикажа прочуената драма од Ечегар ГОЛЕМИОТ ГАЛЕОТО, повторно во главната ролја (дон Мигуел) со Љ. Станојевиќ и повторно во негова режија⁸².

Публиката и во оваа прилика ја исполнити пространата сала до последното место и повторно уживаше во играта на сета екипа, посебно на маестрото Љ. Станојевиќ. „Со најголемо внимание следен е интересниот развој на драмата и прецизната изра на глумциите, во чии раце се наоѓаат главниите улоги и ги наградуваат со бурно ракоплескање и фрлање цвеќиња“, пишуваш репортерот на „Битолске новине“⁸³.

И така се редат настан по настан, претстава по претстава со истиот ентузијазам на актерите и со истиот интерес на битолската публика.

Следи како трета претстава, повторно од истиот автор, Ечегар, ВО ДОЛИНАТА. Повторно е во режија на Љ. Станојевиќ и повторно негов актерски ангажман во главната ролја (Менелик). „Пиесата ја режираше г. Станојевиќ, кој само со две ѕроби успеа да постигне такви резултати, што ни се чинеше како синоќа да присуствуваме на израјта на белградскиите актери од Народниот театар“, ја пренесува импресијата репортерот на „Битолске новините“. Тој нема епитети со кои да ги изнапофајат учесниците во играта и заклучува: „Театарот „Гоша Јовановиќ“ од доаѓањето на г. Станојевиќ почна брзо да напредува. На публиката сеѓа е ред и јонашака со бодбита посети да го почитомогне ова напредување“⁸⁴.

Следат со ангажманот на Станојевиќ: ФЕДОРА на 23.IX.1915, во режија и во главна улога (Борис Иванов)

82. Битолске новине, г. I, бр. 168 и 169, од 15.9. и 16.9. 1915, 3.

83. V. Из позоришта, Битолске новине, г. I, бр. 170, 17.9.1915, 3.

84. V. Из позоришта, У долини, Битолске новине, г. I, бр. 171, 18.9.1915, 3.

на Љ. Станојевиќ⁸⁵, па ИНТИМИ ПРИЈАТЕЛИ од Сарду, повторно во режија и главна улога на Љ. Станојевиќ⁸⁶ на 26.IX.1915 год. итн.

Продолжува и полетот што го доби БГТ со неговото доаѓање. Се редат новите негови претстави ГОСПОГАТА СО КАМЕЛИИ од Александар Дима – Синот во 5 чина (2.X.1915)⁸⁷, па пред тоа (30.IX) и СВОНАРОТ НА БОГОРИДИЧНАТА ЦРКВА⁸⁸.

Гостувања

Необично богатиот театарски живот во Битола го надополнувале и го збогатувале и честите гостувања од поединци и театарски трупи дојдени отстрана.

Се открива дека меѓу француските војници на Македонскиот, односно Солунскиот фронт гостувала и прочуената Сара Бернар. На 15.VIII.1916 год. извела ко-лај од своите најдобри ролји⁸⁹. Едно тврдење говори дека сепак не се појавила во Битола и дека не дала никаква претстава⁹⁰, но едно трето вели дека во Битола настапила не само Сара Бернар, но и многу други великани од музичката и театрската уметност. Меѓу другите и Режан, Муне – Сили, Салвини и др. Ова тврдење го пласира списанието „Комедија“ седум години по завршувањето на Првата светска војна⁹¹.

Меѓу оние што ја посетиле Битола и дале свој придонес во театарскиот живот во ова време е и мајорот Мих. Степановиќ, попознат со уметничкото име Рад. Космајац. Во месец јули 1915 год. пристигна во Битола и се

85. Битольске новине, г. I, бр. 176, 23.IX.1915, 3.

86. Битольске новине, г. I, бр. 178, 25.IX.1915, 3.

87. Битольске новине, г. I, бр. 185, 2.X.1915, 2.

88. Битольске новине, г. I, бр. 183, 30.IX.1915, 2.

89. Димитар Христов, цит. дело, бел 8.

90. Димитар Димитровски – Такец, Зашто Сара Бернар не дала претстава за граѓаните, Нова Македонија, Скопје, 8.XI.1959.

91. Comoedia, Београд, бр. 45, 14.XII.1925, 22.

вклучи во работата на Лазиќевиот театар. Ги режирал своите пиеси ПОБРАТИМ, СЛЕПИОТ ГЕДО, ЗУЛЕЈКА и ИЗЛЕЧЕН БОЛЕН. Истите биле прикажани на 28 истиот месец и ова не била негова прва посета зашто и претходната, 1914 год. во Битола направил слична посета и слична уметничка вечер, при што посетата била голема⁹².

Во месец септември истата година во Битола ќе пристигне и војничкиот театар на српскиот воин и театрски работник Зотовик. Неговиот театар, кој требало да настапи во ресторанот „Солун“ на 24.IX.1915 год. имал богата програма од 9 точки. Влезниците чинеле 1 динар⁹³.

Понекогаш гостувале и поранешни членови на Лазиќевиот театар, а сега воини. Еден од нив, Диник, долгогодишен член, користејќи го краткото отсуство, се вклучил во работата на матичниот театар и на 26.I.1915 год. и ја играл улогата на Ламбертен од ГОСПОДИН НАЧАЛНИК од Бисон и Каре. Тоа било негово прво појавување по 7 месеци⁹⁴.

Вакви гостувања има и други.

Драмски и други активности на учениците од Гимназијата

Битолската гимназија, во почетокот позната како Српска кралевска гимназија, основана е со кралски акт бр. 19178 на 8 октомври 1913 год.⁹⁵. Започна да работи во истата зграда на поранешната турска гимназија.

92. Позориште, Вече „Рада Космајца“, Битольске новине, г. I, бр. 119, 29.VII.1915, 2.
93. Позоришно вече у „Солуну“, Битольске новине, г. I, бр. 177, 24. IX.1915, 3.
94. Општинске новине, г. II, бр. 191, 27.I.1915, 2.
95. Извештај за јануар–јул 1919 године, Битольска гимназија, Битола, 1919, 9.

Стартирала по долги и мачни подготвки дури на 2 декември 1913 год.⁹⁶.

Од самиот почеток, учениците на единствената средна школа биле вклучени како во наставната, исто така и во военнаставната дејност. Пред родителите и граѓанството ќе настапат со концерт на 14 јануари 1914 год., односно на денот на Св. Сава, кој за првпат толку свечено се прославувал во Битола. Концертот се состоел од два дела. Во првиот, којшто се одржал во просториите на Гимназијата, и вториот, во вечерните часови во Офицерскиот дом. Тогаш била дадена и театарска претстава **СЛИКИ ОД ЖИВОТОТ НА СВ. САВА** од И. Бајиќ. По претставата била организирана и игранка⁹⁷.

Ваквите активности продолжиле и понатака.

На 10.XII.1914 год. во рамките на прославата на ослободувањето на Белград од австриската окупација, учениците на Гимназијата со развиорени знамиња излегле низ улиците. Вечерта во просториите на Народниот театар дале и целовечерен концерт⁹⁸.

Засега нема податоци како течеле тие активности и во следната, 1915 год.

Претстави на бугарски јазик (1916)

Само што влегуваат бугарските и германските војници во ноември 1915 год. во Битола, започнува и градењето и воспоставувањето на новата власт. Навистина, некои од странските конзулатарни претставништва се затвораат (романскиот и грчкиот)⁹⁹, но тоа многу и не влијае врз севкупниот живот во градот. Тој тече и понатака.

96. *Извештај за 1913–1914 школску годину*, Спрска крајевска гимназија у Битољу, Битољ, 1914, 19.

97. Исто.

98. *Општинске новине*, Битољ, 11.XII.1914, 2.

99. *Закрити конзулатства въ Битоля*, Родина, бр. 13, 29 јануарии 1916, 3.

така. Книжарот и илинденецот Аце Дорев станува кмет¹⁰⁰, се формираат одбори и комисии за подобрување на животот. Во Окружната постојана комисија влегуваат Ѓорче Петров, Д. Ризов и Павле Христов¹⁰¹, има и комисија или комитет за помош на бедните на чие чело застана митрополитот Авксентиј¹⁰². Се прават напори и за возобновување на битолското читалиште, поранешен центар на сите културни случајувања¹⁰³.

Ете, во оваа и ваква Битола започнува полека да заживува и театарскиот живот, сега на бугарски јазик.

Од Софија дотрчуваат множество писатели, репортери, пиблицисти, уметници, артисти и др. Сите имаат желба да помогнат во културното живеење, но и да видат и да пренесат во своите средини вести од „ослободениот град“. Доаѓаат и артисти на Народниот театар од Софија, меѓу другите и прочуениот Пешо Радоев, кој веќе имал свои настапи тутка во 1908 год. Се редат спектакли, вечеринки, беседи, рецитации и др. во бројните салони погодни за вакви настапи. Меѓу сите нив доминира снажната фигура на Сава Огњанов („нашиот Хамлет“, како што го именуваат Бугарите). Бил средиштето на позначајните случајувања, всушност, бил и епицентарот. Се памети еден негов настап во преполнет салон од Германци и Бугари – војници, кога вдаховено рецитира стихови на бугарски и германски јазик, меѓу другите и песни од Шилер („Поделба на земјата“ и „На радоста“)

100. д-р Глигор Тодоровски, *Српски извори за историјата на македонскиот народ 1913–1917*, Институт за национална историја, Скопје, Завод за унапредување на стопанството во СРМ, „Самоуправна практика“ – Скопје, Скопје, 1981, 362.

101. *Окружна постојана комисија във Битоля*, Родина, бр. 14, февруари 1916, 3.

102. *Битолчани за бъдните свои граждани*, Родина, бр. 38, 26 март 1916, 2.

103. *Читалище във Битоля*, Родина, бр. 47, 3 април 1916, 2.

и на бугарски („Алпухара“ од Мережковски, една од неговите најчести и најдобри рецитаторски настапи)¹⁰⁴.

На 20 јули 1916 год. (с.с), се прославува Илинден. Битола тој ден ечел од песни, се држеле говори пред кметството и се славело целиот ден. Вечерта имало и театарска претстава, во која играл самиот автор на комедијата со тема од војната – СВЕТ – Добрев¹⁰⁵.

Се прави напор и за прибирање на младината. Се организира и балетски курс за девојки.

Тоа е дел од културното живеење во Битола во 1916 год.

Воениот театар „Тоша Јовановик“

1915-1918

Меѓу театарот „Тоша Јовановик“ и останатите српски војнички театри разликата е суштинска. Додека последните биле времени, со состав набрзина скршен од војници – актери – аматери и случаен актер – професионалец, Театарот „Тоша Јовановик“ целосно е професионален, со актери во редовен работен однос, спонзориран од државниот буџет. На фронтот ќе се најде бегајќи од Битола во ноември 1915 год. откако бугарските и германските војници влегуваат во градот. Иако набрзина, Театарот успева скоро целосно да се повлече, пренесувајќи ја преку железничка врска за Солун библиотеката, сценографијата и костимите.

Чекајќи го „повторното воскреснување“ во Солун, како што вели управителот на Театарот Михајло Лазиќ – Чичко, многумина од актерите ќе се вклучат во борбените единици на српската војска и војуваат¹⁰⁶. Сопругата на управителот, Катица, станува болничарка. Меѓутоа,

104. д-р Димо Тодоров, Сава Огняновъ въ Битоля, Литературенъ гласъ, бр. 189, София, 9.IV.1933, 3.

105. А.Л. Пиронков, Илинденско тържество през 1916 г., Пелистерско echo, г. I, бр. 31, 1 август 1942, 2.

106. АЕ I.

откако српските воени единици од Крф се префрлаат и се истоваруваат во Солунскиот залив и откако ќе започне акцијата за отворање на Македонскиот–Солунскиот фронт, Театарот повторно се обединува и повторно ја започнува основната дејност, да прикажува театарски претстави. Со решение на Врховната команда на српската војска на 31.I.1917 год. станува воен театар и единствен од таков вид за време Првата светска војна во српската армија. Набргу со решение од воените власти префрлен е во Воден каде ја организира сета своја работа и започнува да прикажува театарски претстави. Кога воените дејствија ќе започнат Театарот се наоѓа непосредно до фронтот (Микра) во околината на Солун (Зејтинлик), но и на други места каде се слушаат близки топовски детонации. Конечно, на 20 август 1917 год., повторно со решение на Врховната команда, се стационира во Воден и тука останува до крајот на војната, развивајќи необично богата театарска дејност. Дава претстави за војниците, најмногу за реконвалесцентното одделение, но и за граѓанството. Престолонаследникот Александар, кој повремено ги посетувал претставите, се изразувал многу позитивно за него.

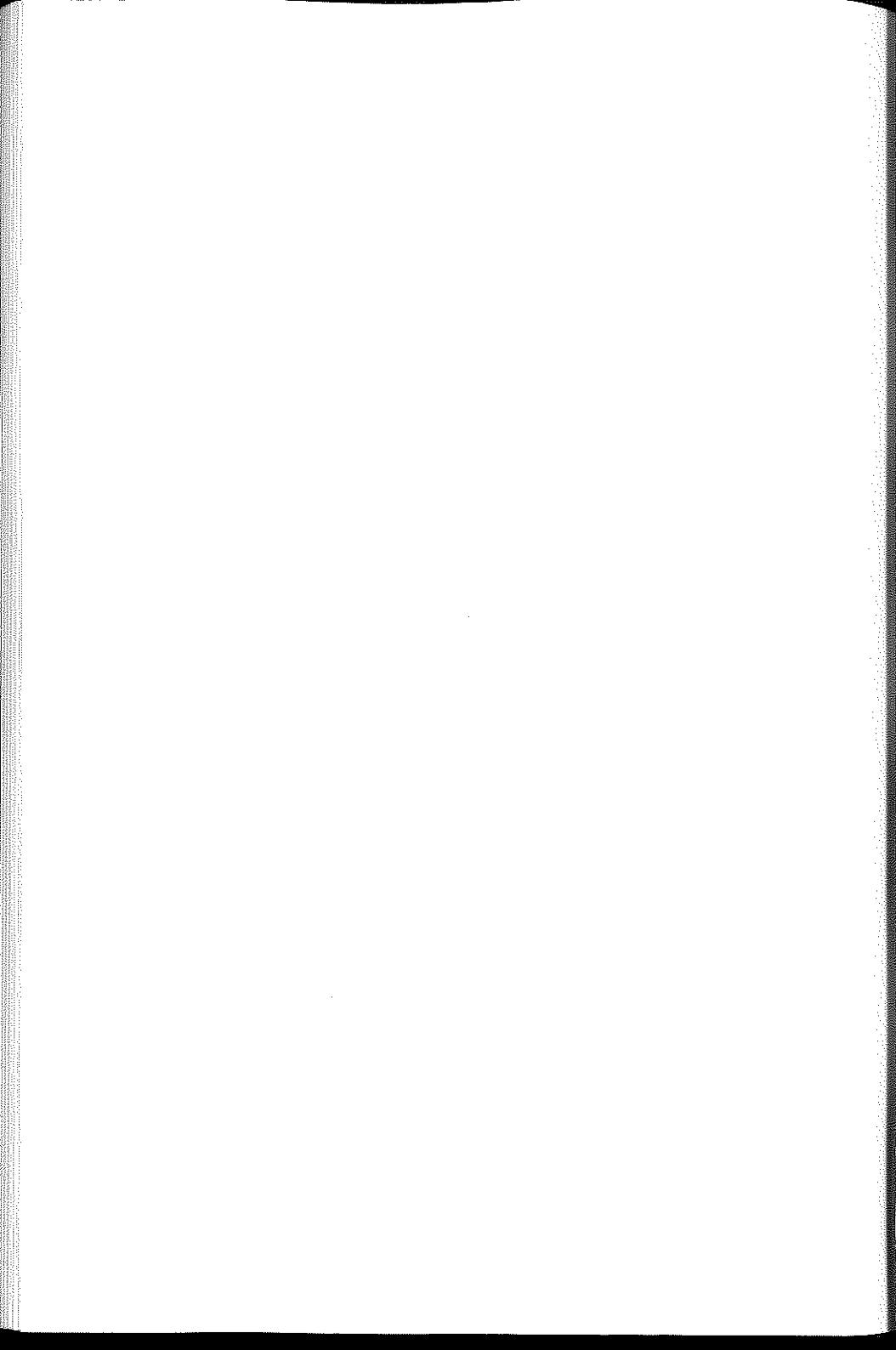
Освен за масовните сцени и за хорот, кога биле антажирани и аматери, театарот имал постојана и компактна професионална екипа. Во неа влегле артистите: Страхиња Петровиќ, Стеван Јовановиќ–Штефи, Радован–Раја Бојиќ, Никола Јовановиќ, Коста Илиќ, Никола Диниќ, Лаза Лазаревиќ, Драгољуб Станисављевиќ–Шукур, Милосав Мирковиќ, Добривоје Кандиќ, Катица Лазиќ, Љубица Јовановиќ–Штефи, Зденка Тешиќ–Тершова, Вила Хет–Јовановиќ, Милица Станисављевиќ, Даница Миликевиќ. Режисери биле: Драгољуб Гошиќ, Јосип Осиповиќ, Родольуб Бујдик и Радомир Савиќ. Управител за сето време бил и останал Михајло Лазиќ–Чичко.

За време од 31.I.1917 до 20.IX.1918 год. Театарот на фронтот и во Воден ќе прикаже 134 бесплатни претстави за војниците и реконвалесцентите и 211 претстави за граѓанството и офицерите со платени билети. Биле презентирани 35 драмски дела од странската литература и 36 од домашната и од автори со словенско потекло. Покрај историски драми, кои го сочинувале дел од репертоарот, како ХАЈДУК СТАНКО, КНЕЗ ИВО ОД СЕМБЕРИЈА, ВОЈВОДА БРАНА, ХЕЈ СЛОВЕНИ и др. тој се состоел и од лесни, интересни, динамички комедии, како и шеги и водвиљи, што ќе рече дела што разглдуваат и будат оптимизам¹⁰⁷.

Големиот придонес што го дал Театарот било изразено и со признание од Министерство на војската во вид на одликување доделено на неговиот управител, Михајло Лазик¹⁰⁸.

107. Боривоје С. Стојковић, Историја српског позоришта, 153–154; истиот. *istorija Srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)*, Muzej pozorišne umetnosti SR Srbije, Beograd, 1979, 565.

108. АЕ 1.

Период меѓу двете светски војни

Професионални театри

Театарот „Тоша Јовановик“

Нови почетоци (1918, 1920, 1922)

Дведецениската бурна историја на Лазиќевиот театар „Тоша Јовановик“ карактеристична е со многу почетоци. Секогаш кога наново стартирал, добивал нови атрибути, но постојано останувал „Тоша Јовановик“. Тој ќе биде: и „Патнички“, и „Воен“, и „Кралски“, и „Повластен“, и „Градски“ и „Областен“ итн. Секогаш на чело бил Михајло Лазиќ и секогаш со основната постановка артисти што се приклучиле уште во 1907 година.

Само што ќе се ослободи од воените обврски и ќе се врати во Битола на 28.IX.1918 год.¹ Театарот мора да почне одново. Битола ја наоѓа целосно руинирана, со население депримирано, бедно и изгубено. Во такви прилики се нема никаков интерес за театар, зашто есенцијалните проблеми се горливи и поважни. Руинирани се и зградите на Општинскиот театар, хотелот „Босна“ е оштетен, кулисите и другата опрема што биле оставени кога Театарот набрзина заминувал за Солун, се разградени или уништени. Но Лазиќ и ансабалот храбро ги

1. Ристо Стефановски, Театарот во Македонија, Мисла, Скопје, 1990, 81.

премостуваат препреките и упорно секоја вечер излегуваат на сцената. Се прикажуваат повеќето познати дела што ги имал веќе Театарот и во периодот 1913–1915 и како Воен театар. Понекогаш се внесуваат и новини за да се привлече публиката и повторно да ја добие онаа популарност што ја имал некогаш. На 6 февруари 1919 год. Театарот го прикажува ГОЛЕМИОТ ГАЛЕОТО, што е, всушност, негова 56 претстава од повторното враќање².

Плакат за театарски претстани (1919)

Најболни проблеми, сепак, се финансиските и осипувањето на екипата. Градските власти покажуваат слаб интерес кон нив, впрочем, изградбата на градот е приоритетна задача затоа и субвенциите скоро наполно прекинуваат. Посетата е намалена на скромна бројка. Така и оние најосновните приходи пресушуваат. Актерите немаат плата и живеат во беда. Многу од нив намамени од Скопскиот театар, на чие чело повторно застанува Бр. Нушиќ, со поголеми плати и со

2. Истиот, Театарот во Битола и Штип меѓу двете војни, Театарски гласник, бр. 26, 49.

други бенефиции (ослободување од војска) ја напуштаат Битола и пребегнуваат во Скопје. Немајќи на кого да се обрати за помош, Лазиќ му пишува писмо на командантот на Битолската дивизиска област од кого бара поткрепа, материјална и морална. Во долгото емотивно писмо ги опишува и сите свои заслуги, но и на Театарот и проблемите на кои наидува и бара од него вклучување во разрешувањата на истите.

Командантот писмото го препраќа до повисоки инстанци, па, тоа доаѓа и до Скопскиот театар и до рацете на Нушиќ. Нушиќ како одговор, употребувајќи многу сарказам и многу навреди, ги одбива целосно наодите на Лазиќ. Тоа е оној познат судир меѓу Лазиќ и Нушиќ што ќе заврши, се разбира, на штета на Лазиќ³.

Набргу се случува уште еден удар, повторно од Скопскиот театар. Бегајќи од лошите и тешки услови за работа и баражки посодветни, Скопскиот театар се преселува во Битола, третирајќи ја како клон. Тука прикажува 17 претстави преземајќи дел од публиката⁴.

Сето тоа доведува, најмногу заради материјалните причини, но и заради репертоарната политика Театарот „Тоша Јовановиќ“ да престане со активноста.

Но тоа е само времен прекин, зашто ансамблот не е целосно растурен. Во 1920 год. на негово чело доаѓа Радивое Динуловиќ, кој прави квалитетни промени во работата и во изборот на актерите. Всушност, се обидува да востанови трајни и цврсти темели и да ја врати апачтичната публика. Тоа е еден нов полет и нов здив што зрачи од секоја постапка и кај актерите и кај ансамблот во целина.

На 7 февруари 1921 год. прославен е 30–годишниот јубилеј на доајенот Мих. Лазиќ.

3. Архив на МАНУ, Фонд Театарот во Битола, АЕ 1 (Понатака АЕ).

4. Ристо Стефановски, Театарот во Македонија... 303–304.

Повторно, најмногу заради финансиските проблеми, Театарот прекинува со работа. Стојерот, управителот Радивое Динуловик во 1922 год. заминува од Битола. И тоа е крај.

Битола останува повторно без театар, односно без најголемата културна институција што ја имала дотошаш.

Колку тоа било голем недостаток во јавниот живот, покажале ресенци со својата аматерска дружина во јануари 1922 год., кога битолчани нагргнале да ги следат. На 19 и 21 јануари во Општинската сала прикажале две претстави, ГИДО и ОБИЧЕН ЧОВЕК. По претставите имало и игранка, што било уште еден мотив за прифаќање на гостите. Но најважно од сè, оставиле прекрасен впечаток: „На џокажаниот усјек може да им се чештити на сите, оши навистина нè изненадија со својата игра“, пишуваа локалните весници⁵.

Оваа посета ја потхрани и ја интонираше истовремено желбата за битолски, градски театар. „Битольски весник“ од 22 јануари, оценувајќи ја посетата, ќе забележи: „Битола, која пред војната имала свој Јосифојан театар, осушана без него. Колку е потребајќа за еден театар во Битола најдобро се виде со Јосифа и прикажувањето на Гидо и обичен човек од дилетанскиот театар „Преспа““⁶.

Мих. Лазик во меѓувреме успева во 1922 год. да ја обедини старата екипа, да добие одобрение од Министерството за просвета на 8 септември под бр. 2166 за формирање нов театар и да ја започне повторно својата работа, повторно како управител. Сега тој е патувачки

5. Гостовање позоришта „Преспа“, Битольски радикал, четвртак, 19 јануар, 1922, 3; Дилетанско позориште „Преспа“, Битольски весник, г. I, бр. 9, Битола, 22 јануар, 1922, 3.

6. Гостовање преспанца, Битольски весник, г. I, бр. 10, 29 јануар 1922, 3.

театар. Со истата одлука одобрена му е и скромна материјална помош⁷. Извесно време патува по Јужна Србија и Македонија. Во Македонија, главно, престојува во Велес и Скопје. Во Велес ги прикажува: ГИДО, ИВКОВА СЛАВА, ЗОНА ЗАМФИРОВА, ШОКИЦА, ЗУЛУМКАР, ГРАНИЧАРИ, ИЗМАМА, а од странските СВОНАРОТ НА БОГОРОДИЧНАТА ЦРКВА, ВОСКРЕСЕНИЕ, СТРАДАЛНИЦИ, КАРЛОВАТА ТЕТКА, ЧИЧКОВАТА КУЌА, ЦРВЕНОКОСАТА и ДВЕТЕ КЛЕТНИЦИ⁸.

Потајана негова желба е повторно да се востоличи во Битола, во културен центар, но и град во кој дал толку заложби, а неговиот театар доживеал толку успеси. Во месец април 1923 доаѓа во Битола и останува неколку дена, среќавајќи се со луѓе од власта, но и со видни граѓани. Им ја изложува идејата. Еднодушио е прифатена, дури општината вети и материјална помош. Изложува дека трупата му се состои од 24 члена и дека целосно е подготвена за враќање. Договорени се и условите за работа: материјална помош од општината, а и отстапување на Општинската сала за претставите. Пристојствува и на општото собрание на граѓаните одржано на 20 мај каде му се дава целосна поддршка и каде се донесуваат одлуки за формирање битолски театар⁹. Првите претстави со кои Лазиќевиот театар требало да се инаугуира биле: ГРАЃАНСКА СМРТ и ПОРОЈ од Петар Петровик–Пеција¹⁰. Весникот „Југославија“ од Битола, како и другите, исто така, го поздравува доаѓањето на Лазиќ и вели: „Пошребаша од еден театар во Битола не можеме да ја најласиме доволно. Мислиме, сепак, дека

7. АЕ 8/1.

8. Ристо Стефановски, *Театарот во Македонија...* 305.

9. *Обнова позоришта у Битољу*, Битољски трговински гласник, г. 1, бр. 16, 23 маја 1923, 2.

10. *Позориште у Битољу*, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 12, недела 22 април 1923, 1.

Битола залужсува дури да има и постојан градски театар“¹¹. „Јужна звезда“ реагира слично: „Бидејќи одамна бевме лишени од оваа културно–просветна институција, се надеваме дека работата на чичко Лазик сесердно ќе биде прифатена и тој што ќе биде поздравен“¹².

Првите претстави, сепак, не беа договорените, ами ХАСАНАГИНИЦА. Договорениот датум – 28 април, бил испочитуван. Пред почетокот на претставата со свои укажувања и за народната песна, но и за театарот воопшто, дал професорот по книжевност од Битолската гимназија Г. Ангелиќ¹³.

Лазикевиот театар на излеќ

Втората, СТРДАЛНИЦИ се одржа на 5 мај. Сега како воведничар се јавува општинскиот физикус д-р Васа Петровиќ, кој во говорот допре и некои „нескромни“ термини употребени во пиесата, а кои се однесуваа на болестите. Во тој однос напомена дека не треба да се осудува писателот за исказаната слобода во именувањето на болестите, зашто таа е вистината и медицината нив ги

11. Позориште у Битољу, Југославија, г. II, бр. 23, Битољ, 22 април 1923, 2.

12. Позориште, Јужна звезда, 3 мај 1923, 2

13. Позориште „Тоша Јовановиќ“ у Битољу, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 14, 9.05.1923, 2.

лекува колку што може. На крајот истакна дека на Битола ѝ треба театарски одбор, кој би се погрижил Битола да добие постојан театар или од своите средства да ги потпомогнува театрите што ја посетуваат Битола. Идејата со одобрување била прифатена¹⁴.

Претставите, за жал, биле со многу дефекти. Особено било забележливо во однос на гардеробата и декорот. Но, тоа, според истиот репортер е сфаќливо, зашто и за „*штоа не треба да се чуди човек, зашто тој во Битола ѝ вракањето од војната ништо не нашол*“¹⁵. На тоа бил свесен и Лазик и се потруди барем нешто со свои средства да возобнови и надомести, особено откако претставите на крајот на мај започнале редовно да се прикажуваат во бавчата на х. „Босна“¹⁶.

Театарот продолжи да работи со катавечерни претстави во Општинската сала, а во летниот период во бавчата на х. „Босна“. Понекогаш го посетуваа артисти од другите театри. Една беше на г-ѓа Дана Петровиќ, членка на Скопскиот театар. И таа се вклучи во работата и даде свој придонес¹⁷.

Во чест на гостите од Белград, за младинците од друштвото „Обилиќ“, била приредена специјална претстава, ГИДО¹⁸.

Понекогаш ансамблот им излегувал во припомош при посебни потреби на своите членови. За членот Јован Ковачевиќ, кој требало да изврши операција во Белград, на 8 август 1923 год. приреди концерт. Средствата требало да бидат употребени за наплата на неопходна опе-

14. Позориште „Тоша Јовановић“ у Битољу, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 14, 9.V.1923, 2.

15. Исто.

16. Позориште, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 16, 23.V.1923, 2-3.

17. Позориште у Битољу, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 23, 12 јули 1923, 3.

18. Свечена представа у позоришту, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 24, 19 јули 1923, 3.

рација¹⁹. Исто така, за школувањето на актерката Тодоровик била прикажана комедијата ТАКА ТИЕ Е ТОА ВО СВЕТОТ, ДЕТЕ МОЕ, од Галина²⁰ итн.

КОНЦЕРАТ
у корист г. Јове Ковачевића
члана битољ. позоришта
„Тоша Јовановић“

Наш приятел и друг г. Јове Ковачевић, член Битољ. Позоришта „Тоша Јовановић“ да би услед изненадне болести могao отаѓи у Београд ради издржавања операције (која је му је неопходна потребна) — прафује 8. ов. м. Концерат у томе цаљу, а уз суделовања својих другова и пријатеља у сали или у дворишту основне школе у Алијпашевој ул. а са програма, који ће се накнадно објавити плакатима.

Моле се познанаци друга-
ва и пријатеља драгог нај-
друга Ковачевића да га у о-
вој тешкој по њега прилици
помогну својом посетом и
празнивима.

Глумечка солидарност

постојан театар. Зградата на театарот се одржа сè до бомбардирањето од страна на непријателот, исйтата би

Идејата за востановување постојан градски театар и за возвршнување на театарскиот објект и понатака останала актуелна. Неделникот „Битољски трговински гласник“ на неа дури ѝ посвети и воведник²¹. Во акцијата се вклучи и народниот пратеник Јован Кирковиќ. На 12 јуни 1923 год. испрати и лично писмо до Народната скупштина на Кралството СХС, со барања кои требало ургентно да се исполнат за да може градот – страдалник од Првата светска војна културно да живее. „За време на Турциите, пишуваше тој, Битола имаше

19. Концерт, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 26, 2 август 1923, 3.

20. Битољски трговински гласник, г. I, бр. 31, 6.IX.1923, 3.

21. Објавување позоришта и Битољу, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 1, 16 мај 1923, 1.

можела да се јојправи кога државата за тоа би дала скромна помош. Потребно е, исти шака, предлагаше тој, да се оддели субвенција за Лазиќевиот театар од 400.000 динари, како би можел да остане во градот. Потребно е, продолжуваше, barem 200.000 динари, за делумна санација на објектот на театарот“²².

За жал, сета акција набргу спласна. „Се раскажувало, дискутирало, теоризирало, а од тоа иштишо јодалеку не се јомрдна“, пишуваше „Јужна звезда“. И додава: „И додека се ветувало, дискутирало, членовите на овдешинскиот театар „Тоша Јовановик“ ја најреџаа сејќа своја сила на јавликајќа да им јонудат часови на задоволства и што дадоа сè ишто можеа“. Но градот остана нем и незаинтересиран. И покрај својот голем труд и заложби, актерите финансиски живееле тешко, ансамблот се смали, имало мала посета на претставите, што ќе рече имало не многу розева ситуација²³.

Крајот и на овој театар бил близу. Службено е укинат на 7.VIII.1924 год.

Од репертоарот

Во прегледов прикажан е незначителен дел од претставите од богатиот и разновиден репертоар, оној до кого се дојде преку локалните неделници „Битольски трговински гласник“ и „Јужна звезда“.

1919

6.II.1919 (четврток) (56-та претстава) – ГОЛЕМИОТ ГАЛЕОТО од Хозе, драма во 3 чина со предигра.

7.II.1919 (петок), ГИДО, претстава за војската.

Во 1919 год., меѓу другите, биле прикажани и овие пиеси: ИЗМАМА од М. Глишиќ, ГИДО, од Ј. Веселино-

22. Обнова позоришта у Битољу, Битольски трговински гласник, четвртак, 28 јуна 1923, 2.

23. Позориште, Јужна звезда, г. II, бр. 73, 30 септември 1923, 3.

виќ-Д. Брзак; ХАЈДУК СТАНКО од Ј. Веселиновиќ; ЗОНА ЗАМФИРОВА, ИВКОВА СЛАВА од С. Сремац; МОМИНСКА КЛЕТВА од Љ. Петровиќ; КОШТАНА од Б. Станковиќ; ВОЈВОДА БРАНА од С. Буник; КНЕЗ ИВО од СЕМБЕРИЈА; ОБИЧЕН ЧОВЕК, ПРОТЕКЦИЈА од Б. Нушиќ; ГОЛГОТА од М. Предиќ; ЈАЗОВЕЦ ПРЕД СУД од П. Кочиќ; ХЕЈ СЛОВЕНИ од Р. Одавиќ, а од странските автори: РЕВИЗОР и ЖЕНИДБА од Н. Гоголь; ПАРИСКИ КЛЕТНИЦИ од Бризбар; БУЛИНАРОВИ од М. Ордон, А. Валаберг и А. Керул; ШТЕДИЛНИЦА од Е. Лабиш; ТОСКА од В. Сарду; ГРАЃАНСКА СМРТ од П. Гакомети; Г-ѓА ИКС од А. Бисон; Г. АЛФОНС од А. Дима – Синот и др.²⁴.

1923

- 28.IV., ХАСАНАГИНИЦА. Улоги: Хасанагиница (Катица Лазик), Хет (Хасан)
- 29.IV., КАРЛОВАТА ТЕТКА. Улоги: Хет, Ивановиќ, Кандиќ, Живановиќ, Катица Лазик, г-ѓа Прволовиќ, г-ѓа Живановиќ, г-ѓа Ковачевиќ
- 1.V., ПОРОЈ. Улоги: Хет, Ивановиќ, Кандиќ, Живановиќ, г-ѓа Лазик, г-ѓа Прволовиќ, г-ѓа Живановиќ, г-ѓа Ковачевиќ
- 3.V., ФАБРИЦИУС. Улоги: Милошевиќ
- 5.V., СТРАДАЛНИЦИ
- 6.V., КРВАВ ЈАГЛУК (препорачана од страна на Министерството за народно здравје)
- 8.V., (вторник), ЗОНА ЗАМФИРОВА од Ст. Сремац. Улоги: г-ѓа Хет (Таска), г-ѓа Лазик (Дока), г-ѓа Ковачевиќ (Зона), г-ѓа Тодоровиќ (Васка), г-ѓа Прволовиќ (Поте, калфа), Хет, Живановиќ и др.
- 10.V., (четврток), КРВНА ОДМАЗДА НА КОРЗИКА, драма во 3 чина. Улоги: г-ѓа Прволовиќ (Роза), Хет (Алберт де Сенвиль), Ивановиќ (Антоније), Живановиќ (Грегорије)

24. Ристо Стефановски, *Театарот во Македонија...* 303.

.....*Период меѓу двете светски војни*.....

- 12.V., (сабота), ЧИЧКОВАТА КОЛИБА, духовита руска комедија. Улоги: Лазик (Степан Степанович), г-ѓа Лазик (Настасија), Хет (Григорие), Ивановик, Живановик
13.V., (недела), ДВАЈЦА НАРЕДНИЦИ
15.V., ИВКОВА СЛАВА, комедија од Ст. Сремац. Улоги: Хет (Непознатиот), Живановик (Калчо)
17.V., ГОЛГОТА, драма од М. Предиќ. Улоги: Ивановик (Жарко), Поповик, Ковачевик. Претставата се дала во Општинската сала. Закажана била за 8,30 часот, а почнала во 9,30 часот. Имало многу неред, се пропуштиле повеќе посетители одшто имало седишта
19.V., ИНТИМИ ПРИЈАТЕЛИ, комедија од Сарду. Улоги: Живановик, (Косад), Хет. К. Лазик, Милошевик, Кандик
20.V., ХАЈДУК СТАНКО од Ј. Веселиновик. Улоги: Ивановик, Гуриќ, Ковачевик (Станко), г-ѓа Првуловик, Ковачевик, Кандик, Живановик. Претставата се одржа во бавчата на хотелот „Босна“
24.V., (четврток), СВОНАРОТ НА БОГОРОДИЧНАТА ЦРКВА, драма во 5 чина по мотивите на романот од Виктор Иго
26.V., (сабота), ГРАЃАНСКА СМРТ, драма во 3 чина од Гакомети
27.V., (недела), ВОСКРЕСЕНИЕ, драма во 5 чина, според мотивите на истоимениот роман од Лав Толстој
29.V., ИЗМАМА од М. Глишиќ
31.V., ЕДИНСТВЕН МАЖ
2.VI., ЗЛА ЖЕНА, комедија од Ј. Ст. Поповик.
3.VI., ДЕБОРА, јубилејна претстава, главна улога -Катица Лазик
—.VI., СТАРИОТ КАПЛАР, мелодрама (прикажана уште два пати)
—.VI., ЦИГАНИН, пиеса од народниот живот. Улоги: Живановик (Циганинот), г-ѓа Тодоровик, Диригент Свобода
12.VI., МРЗАНА, драма во 3 чина од Хасинто Беновето. Улоги: г-ѓа Дана Петровик (Акасија – Мрзана), Живановик, Хет (Стеван), г-ѓа Лазик, Тодоровик

- 19.VII., ГИДО, слика од народниот живот од Ј. Веселиновик (дадена во чест на пеачкото друштво „Обилиќ“ од Белград).
- .VII., ХАСАНАГИНИЦА. Улоги: г-ѓа Лазиќ, г-ѓа Тодоровик, г-ѓа Пауновиќ, Хет
- 4.VIII., ТАКА ТИ Е ТОА ВО СВЕТОТ, ДЕТЕ МОЕ, од Г. Гамка.
Улоги: г-ѓа Лазиќ, Хет, Кандиќ, Поповиќ, г-ѓа Поповиќ
- 14.VIII. ДВЕТЕ КЛЕТНИЦИ. Улоги: г-ѓа Лазиќ, г-ѓа Тодоровик, г-ѓа Прволовиќ, Лазиќ, Живановиќ, Хет, Кандиќ, Г. Поповиќ и др.
- 16.VIII., МРЗАНА
- 26.VIII., КАВАВ ЈАГЛУК, од Буник
- 28.VIII., ИЗМАМА, од М. Глишиќ. Улоги: Живановиќ (Живан), Хет (Вуле Пупавац)
- .IX., КЕРКАТА НА РОБОТ, драма во 3 чина од А. Вилбрант.
Улоги: Живановиќ (Фабријус), г-ѓа Лазиќ (Ида), Тодоровиќ (Агата), г-ѓа Ивановиќ, г-ѓа Живановиќ, Поповиќ (Далмар), Хет, Кандиќ, г-ѓа Прволовиќ
- 4.IX., ОБИЧЕН ЧОВЕК, комедија од Б. Нушиќ. Улоги: Живановиќ (Јован), Хет (Викентие).
- 6.IX., ТАКА ТИЕ ТОЕ ВО СВЕТОТ, ДЕТЕ МОЕ, (претставата била дадена во полза на г-ѓа Тодоровиќ за нејзиното школување). Улоги: г-ѓа Тодоровиќ, Кандиќ, Хет
- 8 и 9.IX., ФАУН, комедија во 3 чина од Едуард Кноблаух.
Улоги: Хет (Паун), Кандиќ (лорд Стамвери), Живановиќ (Ернест Крадок), Поповиќ (Морис Мори), г-ѓа Лазиќ, Тодоровиќ и др.
- 9.IX., (недела), ХАЈДУК СТАНКО, од Ј. Веселиновиќ
- 30.IX., ГРАНИЧАРИ, пиеса од народниот живот со пеење
- 7.X., ЗУЛЕЈКА, пиеса во 5 чинови, со тематика од босканскиот народен живот.
- 1.XII., ЗА КРАЛОТ И ТАТКОВИНАТА, (со гости од Скопскиот театар)

Јубилеите на Михајло и Катица Лазиќ

Првиот, 25-годишен јубилеј од уметничката работа Михајло Лазиќ – Чичко (1889 – Паракин – 13-II-1937 Ќуприја) ќе го прослави во Битола на 26.X.1914 год. Тоа било заокружување на една напорна, но успешна работа со театарот и во театарот. Бил управител, режисер, актер, но пред сè аниматор на еден толку значаен сегмент од културното живеење на овие простори. Бил осреден актер, но затоа умеел да го води својот театар и да ги решава предизвиците што ги наметнувало времето. Основач е на еден од најпознатите патувачи театри, на кој му го дал името на еден од великаните на театрската уметност во Србија, долгогодишиот успешен актер на белградскиот Народен театар, Тоша Јовановиќ. Го основа во 1907 год. Во 1913 год. доаѓа во Битола и натаму овој град ќе го третира за матичен. По конечното распаѓање на Театарот со кој помина повеќе од две децении во 1929 год. и напуштањето на Битола, извесно време живее и работи во Ниш, потоа станува управител на театарот во Пожаревац, кадешто и ја завршува својата кариера. Умре болен и заборавен²⁵.

Првиот негов јубилеј бил прославен работно, со лично учество во театрска претстава. Го толкувал ликот на Викентие од ОБИЧЕН ЧОВЕК од Бр. Нушиќ²⁶.

По овој, Лазиќ, исто така, во Битола, ќе прослави уште еден – 30 годишен јубилеј. Тоа се случи на 7 февруари 1921 год., значи по 7 години (што е очигледен лапсус со бројењето на годините, па или првиот или второт е погрешен). И сега учествувал во една од главните роли во претставата ГИДО. Го толкувал ликот на Маринко²⁷.

25. Ристо Стефановски, *Театарот во Македонија...* 80.

26. Општинске новине, г. II, бр. 102, 28.X.1914, 2.

27. Ристо Стефановски, *Театарот во Македонија...* 305.

Јубилеј од 25 години уметничка работа ќе прослави и неговата сопруга, Катица Лазик (1878–1946). Тоа се случи на 3 јуни 1919 год. на денот на светите Константин и Елена.

За прославата во Битола беше оформлен специјален одбор во кого влегоа највидните личности од културниот, просветниот и политичкиот живот. Меѓу другите, на списокот се наоѓало и името на Петар Лешњаревиќ, градоначалник на Битола.

Пред прославата првин, со писмо од раката на управителот на Театарот, Михајло Лазик со датум 26 април 1919 год. беше известен инспекторот на Министерството за просвета во Битола за претстојниот јубилеј, кое известување веднаш било препратено до повисоките инстанци, кои одлучуваат славеничката да ја одликуваат со орден Св. Сава от петти ред²⁸.

Според обичајот, прославата имала работен дел, односно учество на славеничката во една од претставите. Од пиеата ДЕБОРА ја одбрала и ја толкувала главната ролја²⁹.

И орденот и вниманието што ѝ било укажано наполно беа заслужени. Имала необично тежок живот и успешна кариера. Историчарот на театарот во Србија, Борисав Стојковиќ, за неа ќе запише дека беше „најпријатното уметничко доживување, уметник на кого вистинското место му беше во најголемиите југословенски

28. АЕ 4/1, 23, 4.

29. АЕ 4/4.

Славеникот
Мих. Лазик

сцени³⁰. Имала студиозен однос кон ликовите, долго ги градела, внесувајќи дел од себе. Била грижлива и инвентивна, со добра интонација на гласот.

Најзначајни улоги ѝ биле: Дездемона (ОТЕЛО), Карделија (КРАЛ ЛИР), Порција (ВЕНЕЦИЈАНСКИОТ ТРГОВЕЦ), Федора, Тоска, Ана Каренина, Каќа (ВОСКРЕСЕНИЕ), Маргарета Готје (ДАМАТА СО КАМЕЛИИ) Дебора, Ангелија (МАКСИМ ЦРНОЕВИЌ), Хасанагиница, Боја (КНЕЗ ИВО ОД СЕМБЕРИЈА), Маџа (ГРАНИЧАРИ), Дока (ЗОНА ЗАМФИРОВА), Олга, (ГОЛГОТА), Мајка Југовиќ и др.

По напуштањето на тератарот ќе се повлече во Славонска Пожега, каде била и родена (с. Родево), тука и ќе почине.

Публика и музика

Откако Патувачкиот театар „Тоша Јовановиќ“ се повлече од Велес, оставајќи голема празнина која вредните велешани, посебно средношколците, се обидоа да ја надоместат со формирање аматерски театар³¹ и се инсталира трајно во Битола, Битола започна да живее со театарот и за театарот. Желба на сите била да нема веќе прекини во работата. Во тоа особено биле ангажирани просветните работници и љубителите на уметноста³².

Битолската публика нагргна да ги следи и да ужива во претставите. Ваквата посетеност, според еден битолски неделник, била гаранција дека Театарот ќе остане долго во Битола и дека со време и ќе напредува³³. Гледајќи го сето тоа, особено интересот и доживувањето на претставите, најрадосен бил токму неговиот управител, Лазиќ. „Управителот на театарот се чувствува дури се-

30. Боривоје С. Стојковић, Историја српског позоришта, Ниш, 1936, 332.

31. Б. Дилетанци, - Comœdia, бр. XVIII, 29.XII.1924, 10.

32. Позориште, Јужна звезда, г. II, бр. 73, 30 септември 1923, 3.

33. Позориште „Тоша Јовановиќ“ у Битољу, Битолски трговински гласник, г. I, бр. 14, 9 мај 1923, 2.

ѓа најсреќен кога гледа во очите на публиката високински солзи“, пишуваше истиот неделник³⁴.

Меѓутоа, паѓањето на квалитетот на претставите, непроменливиот и еднообразен репертоар, условите во кои се давале, направија истата публика да се осипува, да станува недисциплинирана и да го отфрла Театарот. „Додека немаше театар, публиката јоспојано се жалеше: дајте ни театар, дајте ни разонода, спасете нè од кафеаниите и најадниот кафеански чад кој дави, кога пристигна театарот, тогаш презасплената публика јовшорно ќо заменува јолезното со штетното и тој спаѓа на вика ги јолни кафеаниите“, е извештај од ова време³⁵.

Во тој однос има и еден многу оistar коментар од член на театрската екипа (Кандик), кој на крајот препорачува дека „театарот треба да се јосејува и тој јомасовно за да му се даде можност да ја исполни својата мисија“³⁶.

Се случи, така, истовремено од една страна опаѓање на интересот, а од друга, масовна ангажираност и голем ентузијазам да се оформи и да се добие постојан битолски градски театар.

Изгледа дека битолската театрска публика не беше се променила многу од времињата што изминале. Не само што интересот одел во бранови, ами отсекогаш постоеле две групи посетители: оние кои го разбираат, го сакаат, уживаат и вторите, кои доаѓаат да видат видени. Токму за вториве, уште во 1922 год. беше дадено упатство како треба да се однесува поединецот во театарот, што треба да прави и што не треба да прави, односно беше презентиран првиот театрски бон-тон. Во него се говори дека не треба да се јаде за време претставите, не треба да се разговара, не треба да се шарка низ публиката со погледот за да се види познаникот или да му се

34. Исто.

35. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 31, 6.IX.1923, 3.

36. Кан. Позориште, Битолски трговински гласник, г. I, бр. 36, 11.X.1923, 3.

даде знак да те види, ами треба пристојно да се седи и да се однесува. Театарот, сепак е место, каде човекот се опушта, доаѓа неоптоварен, треба да биде елегантно облечен, со луксузна тоалета, како што е случај со посетата на операта³⁷. Времињата, ете, не се променија.

И со музиката и со музичарите бил истиот случај.

Од една страна имаме коректно исполнување на задачите, исполнување на празниот просторот меѓу чиновите со одбрани нумери, следење на претставите и нивно музичко илустрирање. Таква задача исполни оркестарот под раководство на капелникот Свобода, кој бил во хармонија со играта на балетаните и со пејачите од претставата ЦИГАНИН, кое кај „*публика ѝа остави йосебен ефекќ*“³⁸. Овој оркестар под палката на истиот Свобода, оттаму заслужувал секоја пофалба и признание, зашто во секоја нова театарска претстава давал нови музички нумери, кои ги изведувал со прецизност и со полно такт³⁹.

Меѓутоа, од друга страна, кај дел од музичарите имало и несериозен однос и голема недисциплина. За време свирењето неименованите диригент си поднамигнувал со басистот шеретски по кое обајцата прснувале во смеа, која заразно се пренесувала и на другите. И заместо да се ужива во музиката или во претставата, се следела општата смеа на музичарите, кое било за осуда и на кое им се обрнувало внимание на одговорните⁴⁰. Кон тоа, се нуделе и сугестиии на оркестарот да го објавува репертоарот, исто онака како што управата на театарот го правела⁴¹.

37. Из културног живота, – У позоришту – Битољски весник, недеља, 12 марта 1922, 3.

38. Позориште, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 21, 28 јуни 1923, 3.

39. Позоришне недеље, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 16, 23.V.1923, 3.

40. Музика у позоришту, Јужна звезда, г. II, бр. 75 (37), 14 октомври 1923, 2.

41. Позоришне недеље, Битољски трговински гласник, г. I, бр. 16, 23.V.1923, 3.

Оценки

Локалните весници: „Битольски трговински гласник“, „Југославија“, „Јужна звезда“ и „Битольски весник“, следеа со континуирано иритирање сè она што се случувало во и околу театарот. Притоа, внимателно, иако недоследно, го регистрираа репертоарот, гостувањата од и во Битола, посебните ангажирања околу подигањето нивото на театрскиот живот и уметност, новите ангажирања на режисери и глумци, новите текстови, набавката декор и гардероба, како и разрешувањата на хроничните горливи проблеми од материјалната сфера. Не ретко, покрај кусите информации, се даваат и строги и стручни оценки за претставите. Написите, главно, се анонимни, ретко со псевдоним (Емил, Кан. и др.), но во секој случај најголемиот број, кога се работи за оценка, се карактеризираат со добро познавање на литературната историја, теоријата и практиката на театрската уметност, што од своја страна сугерира дека авторите биле од театрскиот круг. Главно, имаат шематизирана градба. Апроксимативно, пред сè, поаѓаат од театрската култура на битолскиот театрски посетител, кој, мора да се истакне, имал напати потреба од дополнителни стручни информации за театрското дело и за театрската изведба. Повеќето имаат широки воведи за значењата на ваквите дела во средината каде што се настанати, со информации за местото и уметничките посебности на авторот и на неговото дело во литературниот амбиент на кој му припаѓа, особено говорат за значењата што ги има со своите универзални и општочовечки пораки.

Еден таков среќаваме во „Битольски трговински гласник“, кој скоро се специјализираше со вакви осврти, за комедијата ГАУН од Едуард Кноблаух: „Рейки се денес, стои таму, џоедините кои ќе ја кажаш висината в очи, а иште йорејки се оние кои без зазор ѹтоа ќе му Ѣо кажаш

и на целото оиштество. Навистина, многумина можеби и би сакале да го кажат она што го мислат, ама трука се оиштествениите кочници, уште нешто и йогдро-нейтакутливите закони и строгите осуди. Што да се прави: со лага се рагаме, во лага живееме и во лаги умираме. Едуард Кноблаух е еден од многу смелиите за денешните сфаќања и премногу дрзок човек, кога можел да го јонуди плаун. Никој можеби досега не можеше така вешто да го масакрира оиштествието строеј и на еден таков необично духовен начин да го осуди тоа оиштество, како што го направи Кноблаух. Навистина и Гоголь беше нејподмитлив критичар на оиштественото уредување на XIX век, ама тоа беше XIX век а сега е културниот XX век, век на техниката. Идејата во својата основа е ѓенијална и Кноблаух навистина не можеше да пронајде поблагороден шти за карикатура и за камшикување на денешното оиштество од паунот. Третиот чин каде што „паунот“ се пропиева, односно бега од денешното оиштество и неговоото уредување во кого за пари се продава сè и од кого се гади, беше најсилната шлаканица за оние кои законите ги создаваат за другите, а самите то нив не се владеат“⁴².

Сличен коментар среќаваме и за драмата КЕРКАТА НА РОБОТ⁴³: „Тешко е тоа кога под каменот на модата, современостта, културата итн. се толкува избачеността на вкусот, губењето на убавите стари обичаи, штойлината и срдечността на интимитетот, со која предвоената Србија изобилуваше и беше – срекна. КЕРКАТА НА РОБОТ е дело кое во нас ги буди стариите секавања. Вилбраниот релјефно ни го претставуваа тоа идеално доба кога луѓето беа блиски. Старото патријахално доба, полно со штойлина, искреност, љубов, појасривуваност и преданост се јавува сосема јасно пред нашите очи и го буди во нас засланото

42. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 32, 13.IX.1923, стр. 2.

43. Битолски трговински гласник, г. I, бр 31, 6.IX.1923, стр. 3.

срце и внатрешините срца. Делото многу умешно и пречиз-
но психолошки е обработено. Дејствијата се живи, јолни
со усиешини заилеши и возбудливи сцени“.

Овие записи носат и оценки за успехот на глумците на сцената. И тие поаѓаат од проверените критериуми на уметноста што ја презентираат. Оценките се стручни, ин-структивни и непристрасни.

За Хет во улогата на паунот, регистрирано е: „Г. Хет (Паун) беше триумфатор во овие две вечери. Неговиот природен комизам, еластичност, убавата дикција и совершената иницијација ја наврвија оваа вечер славје. Паунот во својата природа е многу поенка за иницијација и за многу умешници во итоглед на играчка и недостиген. Г. Хет умееше со лесноста и комизам на шерет и со убавината на играчка и совершената нејосредносост да го даде висотинскиот штит на паунот кој доаѓа од оној свет ка-де што идеализмот, искреността и вечната љубов царуваша настроите свестот на лагаша и измамаша. Од иточетокот до крајот Г. Хет умееше да се одржи во еден тон и ни за момент да не заборави дека е паун, а не човек, што е ретка особина само на големите умешници. Никогаш досега ќени-јот на Г. Хет не ни го истакна како оваа вечер. Ние Г. Хет го видовме како Максим во ГИДО, како Јанко во ЦРВЕНОКО-САТА и т.н. Не е итогаш никакво чудо Г. Хет да ужива нејо-делени симпатии и љубов од публиката“⁴⁴.

Вакви ласкави оценки дадени се и за актерската игра на групата што учествуваше во изведбата на МРЗАНА од Хасинто Беновето⁴⁵. Истакнато е дека: „Г-фа Дана Петровик (Акасија-Мрзана), која има изобилство и темперамент, нејосредносост и убава умешничка игра, релјефно ни го претстави штитот на сирасна Шиањолка, која во пра-ведната омраза ја крие својата огнена љубов кон очувот.“

44. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 32, 13.IX.1923, стр. 2.

45. Битолски трговински гласник, г. I, бр. 28, 16.VIII.1923, стр. 2.

Интирешијацијата и дикцијата беа многу добри. Разговорот на Мрзана со мајаките, го-ѓа Пејтровиќ ќе мора и да обработи за да се одржи што се проплекува низ целата драма. Г. Живановиќ (Раѓа) ни даде одличен шти на човек кој сака да заповедува и наделедува и кој би се задоволил со штоа йуста мала амбиција, па се решава дури и на злоспор. Со својата убава појава, одличната дикција и мимика, г. Живановиќ како штичар ни привреди неколку моменти од високата уметничка вредност. Г. Хеј (Стиван) кого сме го навикнале да го гледаме само во комедиите, ни се претпостави како уметник кој може да игра и сериозни дела. Г. Хеј кој располага со природна способност и култура, го обработи Стиван штоака добро што го видовме г. Хеј како драмски јунак. Комедија – еласичност на духот и трагедија – исихлошки презивуваше, г. Хеј многу добро ги реализираше, давајќи два сосема антиагонистички верни штилови. Г-ѓа Лазиќ и г-ѓа Тодоровиќ како уметници кои имаат своја заслужена репутација, беа извонредни“.

Вакви аналитички оцени има и за некои други претстави.

Битолски градски театар

(7.VIII.1924 - 12.V.1926)

Формирање

И додека Мих. Лазиќ ревносно, одговорно и со вообичаениот елан и ентузијазам ја вршел својата функција во Театарот, градејќи го репертоарот, група граѓани во првите месеци на 1924 год. поведеа иницијатива за откажување на довербата кон него и за формирање нов, со повисоко реноме, градски театар. Писмо, потпишано од двајца иницијатори, подоцнежни директори на Театарот, Милан Петровиќ, в.д. директор на Трговската гимназија и Ѓорѓе Ангелиќ, проф. по книжевност во Битолс-

ката гимназија, како придружен акт кон Правилникот за работа за новиот театар, било испратено до Министерството за просвета во Белград. Во него се барало одобрение и материјална поткрепа за оваа иницијатива. Иницијаторите пишувале: „*Одборот на ѕрагани на градот Битола ја пренеде врз себе иницијативата да формира Битолски градски театар, чија задача би била да го забрза процесот на културната асимилација на овој крај. Театарот на г. Лазик, според наше мислење, не е во можност да одговори на толку високата задача, особено не во место каде што порано имало 12 гимназии од разни националности и еден постојан театар. На мислење сме дека театарот е посебно ефикасно средство за нашата национална политика на Југот, зашто е познато колку штука се значајни џесната и театарска игра. За да бидат резултатите добри ние мораме да се презентираме што е можно подостоинствено. Затоа молиме приложението правила господинот министер да ги одобри и да даде потребна субвенција“⁴⁶.*

Набргу дојде и одговорот. Со акт бр. 2036 од 7 август 1924 год. министерот ја прифати иницијативата и одобри формирање нов театар во Битола. Неговото име, според него, требало отсека да биде „Градски битолски театар“ (ГБТ). Требало да биде и градски но и регионален, односно да биде задолжен претстави да дава и во околните места. За прв управител бил назначен Ѓорѓи Ангелиќ, чија работа во Театарот би била хонорарна и би се плаќала од буџетот на Театарот во висина од 2.000 динари, додека часовите во гимназијата би му се редуцирале на вкупно 12. „*Од денот на оваа одлука, беше нотирано во писмото, престанува да важи дозволата бр. 2166 од 8 септември 1922 год. со која на г. Мих. Лазик му е одобрен*

46. АЕ 7/1.

брано формирање јашувачки театар со седиште во Битола.⁴⁷

Сега за многу краток период, до почетокот на театрската сезона, само за месец или месец и половина, требало да се извршат крупни подготвки. Требало да се направи избор на актери, кои требало да имаат висок квалитет. Оттаму, определбата да се привлечат и да се доведат афирмирани артистички кадри од целата држава. За среќа, тоа се разреши на најдобар начин, зашто интересот за новиот театар стана голем. Управителот Ангелиќ, во едно писмо, известува: „Посијојано се јавуваат глумци за анџажман и во тој првач не има никакви проблеми“⁴⁸.

Следните проблеми биле театрската сала и театриските реквизити.

Се започна првин со возобновување и осовременување на салата на Општинскиот театар, во кој и порано се прикажувале театрските претстави. Била реновирана, варосана и украсена со орнаменти од фолклорот. Биле купени и нови седишта за што биле потрошени 30.000 динари, а исто толку чинел и декорот, па следело подигање на одделението за гардероба, воспоставувањето електрично осветление и др.⁴⁹. Управата на Битолската општина се вклучи во разрешувањето на дел од овие проблеми доделувајќи дрвена барака, добиена како репарација⁵⁰. Паралелно со тоа започна и иницијативата за возобновување на театрската зграда, која како руина и грда слика стоела во центарот на градот. Некои решенија за гардеробата се бараа и надвор од Битола. Во ова време театарот во Гаково бил ликвидиран, па

47. АЕ 8,7 август 1924.

48. АЕ 11 од 3.X.1924.

49. Исто.

50. Државен архив на Македонија, Подрачно одделение Битола, Градско по-главарство-Битола, Записничка книга бр. 14 од 3.IX.1924, т. 5. (понатаму Записничка книга).

првите луѓе од управата побарале неговиот декор да се пренесе во Битола⁵¹.

Пробите со новиот ансамбал започнаа на 23 септември 1924, а првата претстава што била прикажана на 4.X. била ХАСАНАГИНИЦА од М. Огризовик. Главните улоги ги понесоа: Анѓа Аќимовик, Драг. Кандик, Мила Ди-нуловиќ, Љуба Вукмановик, Хет и уште некои други⁵².

До средината на ноември веќе биле прикажани 27 редовни претстави, со репертоар, што за жал, веќе беше познат во театарот на Лазик.

Во ова време доаѓа и до промена на кормилото на театарот.

Успехот во работата на Театарот веши евидентен и од многу страни признат. Посетата се зголеми до импресивна бројка и таа ветуваше дека и понатака така ќе биде⁵³. Вкусот на публиката и од играта и од постановката, главно, бил задоволен. „Самоуправни гласник“ од 2 ноември 1924 год. пишува: „Сите шиеси се одиграни на оишто задоволство на мнозубројната публика, која оваа сезона сè ишовеќе до ипосетува театарот и тој успева да ја освои публиката, а која секој ден станува ипоброжна, со ишто завршетокот на театарската зграда сеѓа станува актерелно“. ⁵⁴ Угледната „Комедија“, резимирајќи го истото, заклучува: „Овој театар влегува во својата втора сезона. Тој покажа одлични резултати минатата година кога успеа да даде најдобар и најслен репертоар, што може да го даде само солидна група“⁵⁵.

Со цел да се зголеми бројот на редовните посетители, управата реши, покрај на државните, да им даде

51. АЕ 13, 18.X.1924.

52. Позориште, Јужна звезда, г. III, бр. 121 (26), 12 октомври 1924, 3; АЕ 11 3.X.1924.

53. Позориште, Самоуправни гласник, г. I, бр. 20, 15 октомври 1925, 3.

54. Позориште, Самоуправни гласник, г. I, бр. 21, 1 ноември 1925, 6.

55. Битолско градско позориште, Comœdia, бр. XLI, 28.IX.1925, 14.

Период меѓу двејте светски војни

Признатие за печатарот Ристо Кирјас од Битола како член „осликач на Здружението на глумиците на СХС

попуст во претплатата и на општинските службеници⁵⁶.

Плакатот објавен за театарската претстава ГРАЃАНСКА СМРТ од П. Гакомети од 27 март 1926 год., што ќе рече при крајот на делувањето на овој театар, потврдува за таквите големи успеси. Тој веќе делувал втора година, а оваа претстава била 131 редовна, односно 85 вечерна. Во неа играле Харитоновик (архимандритот Руво), Јовановик (дон Фернандо, негов внук), Вукмановик (Корадо, сликар), Хет (Гаетано, калуѓер), г-ѓа Харитоновик (Розалија), малата Нада Хетова (Ема), г-ѓа Јовановик (Агата). Режијата му припадна на Хет. Свирела воената музика. Влезниците можеле да се добијат секој ден во книжарницата „Кирјас“ а и пред почетокот на претставата на касата на Театарот. Цените биле: серкл – 20 дин., I-ред – 15 дин., II-ред – 10 дин. и III – 5 динари. За претставата се издавала и специјална програма која чинела 1 динар и таа можела да се добие на касата на Театарот.

Од репертоарот

1924

- 4.Х., (сабота), ХАСАНАГИНИЦА, од М. Огризовик. Улоги: Анѓа Акимовик, Драг. Кандик, Мила Динуловик, Љуба Вукмановик, Хет и др.
- .Х., ДУПЛА ТЕШТА
- .Х., ЗМИЈА ДЕВОЈКА
- .Х., СКАМПОЛО, комедија од Дарио. Улоги: г-џа Мила Дануловик (Скамполо), Драг. Кандик, Вукмановик, г-ѓа Марковик
- .Х., (саботна вечерна), ПАУН
- .Х., (неделна дневна) ЗМИЈА ДЕВОЈКА
- .Х., (неделна вечерна), НАРОДЕН ПРАТЕНИК, комедија од Бр. Нушиќ

^{56.} Позориште, Самоуправни гласник, г. II, бр. 2, 15 јануар 1926, 7.

- 8.XI., (сабота) ТАТКО од Стингберг. Режисер и главна улога Р. Динуловик
- 9.XI., (неделна дневна), ИЗМАМИТЕ НА СКАПЕН, комедија од Молиер
- 9.XI., (неделна вечерна), ГЛУЖД
- 13.XI., ВО НОВА КОЖА, комедија од Едуард Рей. Улоги: Јубо Вукмановик (Франсоа Валие), г-ца Харитоновик (Марта), г-ца Матик (Лисиен), г-ѓа Вукмановик (Жермена)
- 15.XI. КОШТАНА, драма од Б. Станковик. Улоги: Харитоновик (Митко), Акимовик (Хаци Тома), Надик (Стоян), г-ѓа Акимовик (Ката), Живановик (Арса), Хет (полиција)
- XI., (неделна дневна), ИЗМАМИТЕ НА СКАПЕН, комедија од Молиер
- XI., (неделна вечерна), глужд
- XI., КАРМЕН (премиера), драма со пеење според операта на Ж. Бизе. Улоги: г-ѓа Харитоновик (Кармен), Матик (Ескамило), Хет (Дон Хозе)
- XI., ПАРИСКИ КЛЕТНИЦИ
- XII., КАРМЕН
- XII., (сабота) ПАРИСКИ КЛЕТНИЦИ
- XII., (неделна дневна) СВЕТ, комедија од Бр. Нушик
- XII., (неделна вечерна) ВОЈНИЧКИ ДЕЗЕРТЕР
- XII., (неделна дневна) ИЗМАМИТЕ НА СКАПЕН, комедија од Молиер
- XII., (неделна вечерна) СЕЛСКИОТ БЕКРИЈА

1925

- 13.I., Концерт во полза за подигање на Градскиот театар. Програма: СМРТТА СИРАНОВА – рецитира Таниќ; НОЌНА ПОСЕТА – рецитира Кандик; ИГРА НА АПАШИТЕ – Таниќ и г-џа Динуловик (бурно поздравени); ВИКЕНТИЕ, ЧУВАЈ МИ ЈА ДЕВОЈКАТА, лакардија. Улоги: Акимовик, Вукмановик, Харитоновик, г-џа Акимовик,

- г-ѓа Вукмановиќ, г-ѓа Марковиќ; КАБАРЕ (прикажано со голем успех)
- I., (сабота) ВО НАВИЛЦИ, ЧИЗМИ, РОД
 - I., (недела), ТРИ БЕКРИИ
 - I., ТОСКА (премиера) драма од В. Сарду. Улоги: г-ѓа Матиќ, (Тоска), д-р. Кандиќ (М. Кавадароси), Живановиќ (барон Скарпија)
 - I., СТАРИОТ КАПЛАР (премиера), мелодрама со музика од Зајц. Улоги: Живановиќ (Симон), г-ин и г-ѓа Акимовиќ.
 - I., СВОНАРОТ НА БОГОРОДИЧНАТА ЦРКВА. Улоги: Живановиќ (Квазимодо)
 - I., ГОСПОЃА МОНГОДЕН, од А. Бисон. Улоги: Акимовиќ (Гастон Монгоден), г-ѓа Акимовиќ (Розалија)
 - I., СКАМПОЛО од Никодеми
 - I., СМРТТА НА МАЈКАТА НА ЈУГОВИКИТЕ, од Иво Воиновиќ
 - 25.II., ЦИГАНИН, драма со пеење од народниот живот. Улоги: Чика Миша (Циганинот) – славеник на јубилејот
 - II., РАСИПИКУЌА, од Ф. Рајмунд
 - II., АНА КАРЕЊИНА, според истоиментиот роман од Л. Толстој
 - V., СОН НА ЛЕТНАТА НОЌ, комедија од Шекспир. Улоги: г-ѓа Харитоновиќ, г-џа М. Динуловиќ, Акимовиќ, Живановиќ (Тезеј), г-ѓа Акимовиќ

Биле прикажани во овој месец или се планирало да бидат подгответви за прикажување и: ВО НОВА КОЖА од Рей; МЕСЕЧАР од Бисон; ГОЛГОТА од М. Предиќ; ТРИЛБИ, ВО ДОЛИНАТА, СОБА БР. 13, ПОЛНОЌ, МАХАРАЦА, ДЕБОРА.

- IX., ЧИЧКОВАТА КУЌА
- IX., КАЈ БЕЛИОТ КОЊ
- IX., СКАМПОЛО
- IX., БАЛКАНСКА КРАЛИЦА
- IX., БУРИДАНСВОТО МАГАРЕ

.....*Период меѓу двете светски војни*.....

- .IX., ЗОНА ЗАМФИРОВА од Ст. Сремац
- 26.IX., ОБИЧЕН ЧОВЕК, комедија од Бр. Нушиќ
- 28.IX., ОБИЧЕН ЧОВЕК од Бр. Нушиќ
- 17.X., (вечерна), КОНТРОЛОР НА ВАКОНОТ ЛИ
- 18.X., (неделна дневна), БАЛКАНСКА КРАЛИЦА
- 18.X., (неделна вечерна), КОШТАНА од Бр. Станковиќ
- 20.X., (вечерна) СВЕТ, комедија од Бр. Нушиќ
- 22.X., (вечерна), КОНТРОЛОР НА ВАКОНОТ ЛИ
- 24.X., (саботна, вечерна), ГАВОЛ
- 25.X., (неделна, дневна), СВЕТ од Бр. Нушиќ
- 25.X., (неделна, вечерна), ЦАРЕВИОТ ЖИВОТ
- 27.X., (вечерна), АНА КАРЕЊИНА, според романот на Л. Толстој
- 14.XI., (сабота, вечерна), ХАЈКА ПО ЗАЈАКОТ
- 15.XI., (недела, дневна), ДУГЛА ТЕШТА
- 15.XI., (недела, вечерна), СЕЛСКИОТ БЕКРИЈА.

Се прикажале или се приготвувале за прикажување и следните претстави: ЉУБОМОРА, СИПРЕНА, ПОВЕЧЕРЈЕ, МАЛИ-ОТ ЛОРД, ПИГМАЛИОН, ГАВОЛОВИОТ УЧЕНИК, МАЛАТА БИРАГИ, ГИДО, ЗАЈАК, БАЛКАНСКА ЦАРИЦА, СВАДБЕНИОТ ПАТ, МОРАЛОТ НА Г-ЃА ДУЛСКА, ТРИЛБИ, НИОБА од Палтон, ЦРНА КРАЛИЦА, АРЗЕЛИЈАНКА, МАХАРАЦА.

1926

- .I., (сабота, вечерна), ПОП КОСТА
- .I., (недела, вечерна), ГАВОЛ
- .II., ЉУБОВ, драма во 4 чина од И. Николаевич Потапенко
- .II., ПОВЕЧЕРЈЕ, пиеса во 4 чина од А. Берланед со тема од војничкиот живот
- 14.III., АРЗЕЛИЈАНКА
- .III., РАСКАПАН ДОМ, драма од руски автор
- .III., ПАТ ОКОЛУ СВЕТОТ, комедија од Бр. Нушиќ
- .III., ДЕВОЈКИНATA КЛЕТВА

– III., СЕЛСКИОТ БЕКРИЈА

27.III., ГРАЃАНСКА СМРТ

28.III., ГРАЃАНСКА СМРТ

Податоците за претставите се комплетирани од извештаите на „Јужна звезда“, „Самоуправни гласник“ и „Комедија“.

Музички драми

Битолчани ја сакале музиката и уживале во неа и во ретките прилики кога во градот пристигнувале групи или поединци од сферата на музиката и давале концерти, секогаш масовно ги посетувале.

Меѓу другите, на 13 септември 1925 год. во градот пристигна и членот на Атинската опера Апостол Предари и дал концерт. Програмата му се состоела од делови од неколку опери (ПАЈАЦИ од Леонкавало – прологот, ТРУБАДУР и РИГОЛЕТО – арии од 2 и 3 чина) и КРАБУЉНОТО ОРО од Верди. Следувале и МАМА НОН МАМА, СЕВИЛСКИОТ БЕРБЕР од Росини и др. На клавирот го следел И. Доминис. Салата била преполната, публиката презадоволна и долго го наградувала со аплаузи, што ќе рече дека Предари во Битола доживеал целосен успех⁵⁷.

Овој и сличните настапи поттикнале размисли и за еден поинаков репертоар во театарот, односно за презентација и на дел до големото музичко творештво од светот. Така, се случи да се презентираат оперите КАРМЕН, ТОСКА, ВО ДОЛИНАТА и др., но заради расположивите сили, да се прикажат не како опери, ами како музички драми.

Во средината на декември 1924 год. прикажана е КАРМЕН од Карл Фридрих Витмен, според Бизеовата опера. Кармен ја толкувала г-ѓа Харитоновик, а Ескамил – Матик (само тие пееја). Наспроти г-ѓа Харитоновик, на ко-

57. *Comoedia*, 28.IX.1925, бр. VI, 14–15.

ја не ѝ одговарала оваа улога, Матиќ бил многу добар. Неговиот глас пленел. Дон Хозе, го играл, исто така, добро, Хет. Сцената кога тој ја убива Кармен пред циркус-киот шатор била изведена впечатливо. Режисер на претставата бил Р. Динуловик, постојан режисер на Битолскиот градски театар⁵⁸.

Во јануари 1925 год. била дадена уште една музичка драма, ТОСКА од В. Сарду. И таа имала убав успех. Тоска ја толкувала г-ѓа Матиќ, г-ѓа Кандиќ – М. Каварадоси, додека Живановик настапил како барон Скарпија. Режисер повторно бил Р. Динуловик⁵⁹.

Скоро по оваа музичка драма била прикажана и СТАРИОТ КАПЛАР, мелодрама со музика од Зајц. Симон го играл Живановик со такви ефекти што добил бура аплаузи. Во другите ролји се истакнале брачниот пар Акимовик. Режисер бил Р. Динуловик⁶⁰.

Следната музичка драма била Билберовата опера ВО ДОЛИНАТА. Во врска со неа проследувачот на случувањата во Театарот, ќе забележи: „*Nie, иако немаме опера, барем имаме прилики да ги гледаме најубавите работи како драма, на пример КАРМЕН, ТОСКА и др. и за сеќашниште прилики тоа е досита*“.

Ансамблот во оваа прилика даде сè што можеше. Живановик во улогата на Себастијан водел со својата игра, а во валерите на расположението и сенчењето на ликот што го толкувал, бил маестрален. Пленел и со својата маркатна појава, но и со гестовите и скоро наполно го доловил доверениот лик.

Покрај него се истакнала и г-ѓа Деса Марковик во улогата на Нура. Била гостинка извесно време во Битолскиот театар, дојдена од Белград, од Народниот театар. Нејзината интерпретација била обработена до

58. *Comoedia*, 29.XII.1924, 1.

59. *Comoedia*, 26.I.1925, бр. XXII, 18.

60. Исто.

најситни детали, а со чувствителните катилени се истакнала многу впечатливо. Наспроти неа, пак, г-ѓа Харитоновик во улогата на Марта, била просечна. Режијата на Р. Диноловик била добра и дискретна⁶¹.

И во оваа, но и во сличните прилики, со оркестарот диригирал Алберт Храше, кој го замени на пултот поранешниот постојан диригент Свобода⁶².

Управни тела

Првиот управител на тукушто основаниот Битолски градски театар бил еден од иницијаторите за неговото формирање, професорот по книжевност на Битолската гимназија, Ѓорѓе Анѓелиќ. На тоа место поставен е со решение на министерот за просвета бр. 2036 од 7 август 1924 год., односно со истиот акт со кој е основан и Театарот⁶³. Меѓутоа, само што ја започна новата работа и почна да ги поставува темелите на една потрајна институција, матичната куќа во која работел – гимназијата, добила писмо од министерот во кое стоело решение дека е преместен за наставник во Нови Пазар⁶⁴. Изненадени от Анѓелиќ реагирал нервозно со писмо испратено до министерот, баражки објаснување за таквото решение, потенцирајќи истовремено дека со неговото напуштање на челното место на Театарот се прави преседан и тоа токму во времето кога „за два дена“ започнуваат претставите. Испадна дека е грешка, па веднаш следеше корекција и охрабрување испратено од министерот со кое го поттикнува да ја продолжи работата со одврзани раце во Театарот⁶⁵.

61. *Comoedia*, бр. XXXVII, 1924/1925, 14–15.

62. *Comoedia*, 31.V.1925, бр. XL, 7. Исто, бр. VIII, 1925/1926, 31.

63. АЕ 8, 7.VIII.1924.

64. АЕ 10, 16 септември 1924.

65. Исто.

Најголемиот проблем со кој Анѓелиќ веднаш непријатно и тешко ќе се судри не биле ниту артистите, ниту театарската сала што била секогаш проблематична, ниту репертоарот, биле, всушност средствата. Секогаш од нив имало кусок, никогаш не биле толкави со кои лесно се разрешуваат бројните проблеми и дека „*судбинаата на театарот зависи, во прв ред, од државниите субвенции*“. И тој, токму заради тоа, моли, и пак, моли за отпуштање средства. Направи обид да присобере и доброволни средства од граѓаните, но, по сè, проблемите биле толку тешки и нерешливи што на крајот од ноември 1924 год. решава да даде оставка⁶⁶. Неговата оставка ја регистрираше и печатот⁶⁷.

Министерот за просвета ја прифати оставката и со истиот акт од 25 ноември 1924 бр. 3126 за нов управител го поставил Милан Петровиќ, директор на Трговската гимназија во Битола, исто така, еден од инициаторите за формирање Битолски градски театар. На новата функција, за разлика од Анѓелиќ, макар што ќе се судри со истите проблеми, се покажа покорав и ќе ја продолжи успешно работата и неговата голема заслуга е што овој Театар ќе ги пожнее најголемите успеси. Ќе управува до формирањето на следниот, Скопско-битолскиот областен театар.

Повикувајќи се на Правилата усвоени на општо собрание на 12 јули 1924 год., одобрени од министерот за просвета⁶⁸, а кои предвидуваа и формирање на неколку одбори (Главен, Надзорен, Артистичко-драматуршки, Економско-финансиски и Административен), започнаа насекоро да се конституираат истите. Во првиот, Главниот, влегоа видни личности од градот. Тие беа: генерал

66. AE 15, 25 ноември 1924.

67. *Comoedia*, бр. XVIII, 29.XII.1924, 8.

68. AE 6, 12 јули 1924.

Момчиловиќ, (претседател), Драгиќ Пауновиќ, претседател на општината (прв потпретседател), Петар Лешњаревиќ, инспектор во пензија (втор потпретседател), Здравко Исаиловиќ, адвокат (прв секретар), Милан Петровиќ, сметководител во банката (втор секретар), Ристо Ризовиќ, трговец (благајник), членови: Михајло Сонти, трговец, Сав. Џаен, надрабин и Јусуф Заја, рентиер. Во Надзорниот одбор влегоа: Милан Петровиќ, Миленко Дивац и М. Џоник⁶⁹.

Плакат за шеатарска претстава

Следната година Главниот одбор ќе претрпи измени и сега во него фигуираат имињата на: Буда Борисављевиќ, големиот жупан на Битолската област (претседател), членови: Михајло В. Пешик, претседател на Духовниот суд, Драгутин Манојловиќ, претседател на Првостепениот суд, Драгиќ Пауновиќ, претседателот на општината, Марко Косовиќ, директор на гимназијата и Сав. Џаен, надрабин⁷⁰.

69. АЕ 9, 8 септември 1924.

70. Позориште, Самоуправни гласник, бр. 20, 15 октомври 1925, 6.

Артисти

Поведувајќи се по мотивите за современ театар, кој ќе ги надмине дострелите и стандардите на претходниот и ќе донесе нешто ново и интересно и кој ќе ја врати повторно публиката во театрската сала, првиот управител на Гоѓе Анѓелиќ ќе се определи за расчистување со стариот состав и ангажирање нови артистички сили. Во таа смисла, на 8 септември 1924 год., на својот претпоставен, министерот за просвета, ќе му пишува: „*При анѓажирањето на актериите засеганавме на следниште дека од Лазиќевиот ансамбал треба да се изврши избор, зашто поизнаку би то имале повтарно Лазиќевиот театар со друго име. Послани сите да не се доведе во прашање усиехот на театарот од причини кои Вам Ви се познати. Од иселите причини не е анѓажиран и тоа со одлука на Главниот театарски одбор*“⁷¹.

Во првиот состав на новооснованиот Битолски градски театар влегоа следните артисти и со овие плати: Радивое Динуловик (режисер, 2.500 динари); Србољуб Хет (2.000); Стојан Живановик (2.000), Драгољуб Милошевик (1.800), Мина Вукмановик (2.000), Мара Хет (1.800), Драгослав Кандик (1.800), Милорад Акимовик, (2.000), Љуба Вукмановик (2.000), Анѓа Акимовик, (2.500), Станка Живановик (1.200), Мила Динуловик (хонорарно). Технички персонал биле: Василие Зосик (500 дин.), Тодор Момировик (800) и Илија П. Шакик (1.200)⁷².

Ансамблот, се разбира, не бил статичен и траен, во него влегувале и излегувале артисти, се отпуштале или доброволно заминувале, а други сили доаѓале. „Комедија“ од 28 септември 1925 год. пишува дека: „*оваа година губиме неколку одлични сили како што се сопрузите Акимовик,*

71. АЕ 9, 8 септември 1924.

72. АЕ 12, 3 отоквпри 1924.

кои се ангажирани за членови во осијечкото Народно калдариум и уште неколку членови од овој театар“. Меѓутоа, известува йонашки, управата се труди да ангажира други со кои ќе ја отвори новата сезона⁷³.

Меѓу другите што дополнително се ангажирани се и г-ца Марковиќ, Таниќ, Бајиќ, Јовановиќ, Брезолц, Штол и други, според извештаите што ги дава „Комедија“.

Се вршат контакти и со многумина актери од цела Југославија. Се случуваа, притоа, и многу изигрувања и непријатни ситуации.

Една таква е со артистката Каќа Стојадиновиќ.

Управата на Театарот во 1924 год. воспостави контакт со неа и веќе било договорено да се префрли во Битола, не ѝ достасувале само средства за да допатува. Театарот ѝ испрати 400 динари. Актерката, меѓутоа, не се појавила во Битола. Следната, 1925 год., се повторило истото. Повторно побарала за патни трошоци 700 динари и повторно парите ги добила. Но и овајпат не го исполнила договорот, па управата на Театарот побарала помош од министерот за просвета, тој да ѝ ги одземе парите. Тоа можело да се направи лесно, зашто, според информациите на Театарот во Битола, работела во државен театар, односно во Подринскиот театар.

Министерот го испитал случајот, но утврдил дека не работела во државен театар, ами во приватен, во театарот „Таково“ од Белград кој го водел Динуловиќ, според тоа наплатата можела да се изврши само преку судот и полицијата⁷⁴.

Нешто слично ќе се случи и со брачниот пар Анка Торѓанска – Мајценовиќ и Димитар Мајценовиќ, кои во Битола оставиле бројни долгови. За да не ги платат, ток-

73. Битолско градско позориште, *Comoedia*, г. VI, 28, IX.1925, 14.

74. АЕ 31, 3 ноември 1925.

му во денот кога имале претстава во која толкувале главни улоги, потајно избегале. Торѓанска, дури оставила и стара и изнемоштена мајка која ја издржувала, а откажувањето на претставата значело и материјална штета и паѓање на угледот на Театарот.

Театарот повторно се јави со молба за интевенција од министерството за просвета. Тоа повторно ќе се вклучи и неговото решение било – забрана да бидат ангажирани во било кој државен театар⁷⁵.

Финансирање

Со рангирањето на Битолскиот градски театар во групата „привилигирани“, односно државни театри, дел од материјалните горливи проблеми биле симнати од кадневниот дневен ред. Тоа било голема предност и голема разлика со останатите, патувачки или локални театри, кои сизифовски се бореле со елементарните проблеми, препуштени само на заработка и на добрата волја на градските самоуправи.

Меѓутоа, зголемениот обем работа, ангажманот за афирмирањи и респектабилни артистички кадри за кои и другите театри плаќале висока цена, повторно материјалните проблеми во Битолскиот градски театар станале актуелни. Тоа е причина управителите постојано да се во комуникација и да се испраќаат плачливи молби до Министерството за просвета за санации. А средствата од Министерството доаѓале во бранови и никогаш редовно. Сума од 15.000 динари за месеците април–јуни, јули–септември, октомври–ноември 1924 год. биле испратени на 16 април 1924⁷⁶. На 2 јануари 1925 испратена е помош од 7.000 динари⁷⁷. Поголема партија добиена е на 1 април

75. AE 35, 3 април 1926.

76. AE 5, 16 април 1924.

77. AE 18, 2 јануари 1925.

1925 год. кога се примени 33.333 динари⁷⁸. На 31 август и на 15 декември истата година⁷⁹ добиена е и сума од 80.000 динари или вкупно 160.000 динари. Но тоа е време кога интезивно се привршуваат работите околу изградбата на новиот театрарски објект и кога се потребни многу поголеми средства, одшто се отпуштени.

Понекогаш, за да се средат горливите материјални проблеми, интервенирал и народниот пратеник Јован Кирковик⁸⁰.

Напати проблемите биле толку усвителни, што се употребувала и телеграфската линија за испраќање молби до Министерството за просвета⁸¹.

Се разбира, покрај главните државни донации, Театарот имал и други приходи. Според еден извештај, што го изработи благајникот на Театарот Илија П. Шакиќ, на 1 ноември 1924 год. Театарот добил доброволни приходи во висина од 3.050 динари, а од продавањето билети таа година инкасирал 31.467 динари⁸², што не било, се разбира, за потценување.

Јубилеј на Драгољуб Милошевиќ (Чичко Мишо)

Еден голем јубилеј, 40-години уметничка работа, посветен на доајенот на југословенскиот театар, Драгољуб Милошевиќ (Чичко Мишо), се случи на 25 февруари 1925 год. Во него, како и во другите слични прилики, се вклучија не само вљубениците на оваа уметност, ами и многу занаетчиски и други корпорации од градот. Беше се вклучила и Централната управа на Здружението на глумците од Белград. Бил формиран, се разбира, и специјален одбор за организирање на јубилејот.

78. АЕ 20, 1 април 1925.

79. АЕ 34, 15 декември 1925.

80. АЕ 36, 22 април 1926.

81. АЕ 21, 2 април 1925.

82. АЕ 14, 18 ноември 1924.

Како и поранешните јубилеи, оние на брачниот пар Лазиќ, така и овој имал свечен и работен дел. Првин, во Општинската сала бил предаден орденот Св. Сава од петти ред, доделен по сугестии на управата на Битолскиот градски театар и Централната управа на Здружението на глумците на Државата на СХС, од министерот за просвета⁸³, па потоа биле доделени и подароци. Во преполнетата сала, во која немало ниту едно слободно место, дури зад задните седишта луѓето стоеле простум, режисерот Динуловик го изнесе животниот и творечкиот пат на славеникот. Проф. Г. Ангелиќ говорел за театарскиот живот во Битола и за неговите почетоци, допирајќи го и оној на чичко Мишо. Управителот на Театарот Мил. Петроввиќ му подари убав сервис за јадење, претседателот на општината Драгиќ Пауновиќ прибор за пишување, а организацијата Оро на српските сестри бовча со 15 кг. тутун. Имало и парични подароци.

Милошевиќ на сето тоа се заблагодарил со треперлив глас.

Во работниот дел била прикажана писателка ЦИГАНИН од Сиглгети, битова драма со пеење, во која славеникот ја играл главната, неговата најомилена улога, Живко. Во изведбата учествувал скоро сиот ансамбал.

По претставата бил приреден и банкет во хотелот „Босна“⁸⁴.

Гостувања

Една од темелните обврски на Битолскиот градски театар, што била нотирана уште при неговото основање од министерот за просвета, била да ја игра улогата во

83. АЕ 19, 18 февруари 1925.

84. Чика Мишина прослава, Јужна звезда, г. IV. бр. 136 (6), Битола, 1 март 1926; Четрдесет година „Чика Мише“, Самоуправни гласник, г. I, бр. 3, 1 февруар 1925, 11; Чика Мишина прослава, Јужна звезда, 19 февруар 1925, 2, г. IV, бр. 135 (5); Мале вести, Comoedia, бр. XXVI, 1924/1925, 10–11; Исто, бр. XXVII, 1924/1925, 6–7.

културната мисија не е локален, ами е регионален театар. Впрочем, тоа произлегувало и од бројноста на театите во Македонија, во која, покрај Битолскиот имало само уште два, Скопскиот и Штипскиот. Покрај тоа, и управата на Битолскиот градски театар и без тоа ја прифаќал таа улога, зашто неговите турнеи инфузираа толку потребни дополнителни материјални средства.

Во април 1925 год. тој е на широка турнеја низ Македонија и Јужна Србија. Во Прилеп ги прикажува: СКАМПОЛО, од Д. Никодеми, СМРТТА НА МАЈКАТА НА ЈУГОВИКИТЕ од И. Војновиќ, ХАСАНАГИНИЦА од М. Огризовиќ, ВО НОВА КОЖА од Реј, АНА КАРЕЊИНА од Л. Толстој, МЕСЕЧАР од Бисон. Во Прилеп, како што известува „Комедија“, Театарот оставил „многу пријател впечаток“⁸⁵.

Истиот месец управата испратила телеграма до Министерството за просвета – уметничкото одделение од Кавадарци (што ќе рече дека Театарот се наоѓал во Кавадарци) за одобрение за гостувања во Лесковац, Нови Пазар и Плевље. Одобрението било дадено⁸⁶.

Оваа турнеја, всушност, била долга и напорна, зашто траела до први септември истата година. За да биде интересот поголем и посетата помасовна, управата се решила да ги намали цените. Но за тоа, повторно, требало одобрение од Министерството за просвета – уметничкото одделение. Патуваат писма до Белград и назад. Одобрението е добиено и попустот бил 10%⁸⁷.

Имало и обратни гостувања, гостувања во Битола, посебно на реномирани и квалитетни артистички имиња.

Веднаш по враќањето од посетата во од Прилеп, во Битола била прикажана претставата МОРАЛОТ НА Г-ЦА ДУЛСКА во која во главната ролја настапи гостинакта од Народниот театар во Белград, Деса Марковиќ. Нејзини-

85. Битољско градско позориште, *Comoedia*, бр. XXXIV, 19.IV.1925, 11.

86. АЕ 22, 14 април 1925.

87. АЕ 23, 23 април 1925.

те креации, особено онаа на г-ѓа Дулска, предизвикаа голем интерес⁸⁸.

Оценки

Вискиот квалитет на битолските претстави, новините во репертоарот, одеднаш повторно масовно ја вратија битолската публика во театарската сала. Општата оценка скоро на сите гласила што ја следеа оваа сфера од културата („Јужна звезда“, „Самоуправни гласник“, „Комедија“) беше мошне позитивна. Очигледно, Театарот започна да чекори по вистинскиот пат, стана дел од животот на Битола и заради тоа овој период од битолската театарска историја е и најзначајниот.

Воодушевен од маестралната изведба на Шекспир на сцената на Битолскиот градски театар, хроничарот на „Комедија“ во врска со СОН НА ЛЕТНАТА НОЌ забележува: „Шекспир е извонредно изведен кај нас! Најуспешен беше чинот во шумата – „сонот“, во кого лирскиот и нејзинот тешкот ѝглас на г-ѓа Хијанчините Харитоновик ѝ ја даваше сејша илузија на фантастичната митологија, а балетот „ден и ноќ“ го изведе г-џа Мила Динуловик, како и секогаш, со јолнна смисла. Комедијската секција на Театарот на чело со г-ѓа Акимовик имаше оваа вечер многу ишгодна прилика да ги развие сите лакрдиско-карикатурални способности. Во епизодите улоги се истакнаа со своите осмислени гестови и манири г-ѓа Живановик како Тезеј, кралот на Атина; г-џа Акимовик како Хиполит, вереницата Тезеева и г-џа Мила Динуловик како йук. Музиката од Мелдесон добро ја беше уважбала диригентот на Битолскиот театар г-ѓа Алберт Храше, а одличната режија ни ја даде г-ѓа Р. Динуловик“⁸⁹.

88. *Comoedia*, бр. XXXIV, 19.IV.1925, 11.

89. Битольско градско позориште, *Comoedia*, бр. 40, 31.V.1925, 7.

Вниманието за поединечните креации, сепак, е во центарот на оценувачките. За Мила Динуловик „Јужна звезда“, пишува: „И покрај добро сфаќението и прецизно изведените улоги од сите актери, таѓа в очи дека во нашиот Театар играта една мала, не посебно школувана глумица, роден уметник, која пред себе треба да гледа прекрасна иднина. Г-ца Мила Динуловик и во улогата на Скамполо беше вистински уметник, штоа на еден сосема природен начин ни ги долови сите психолошки моменти штоака живо и со штоака штоалина што може да ѝ се честиташа. Исто штоака и ѕ. Кандиќ, ѕ. Вукмановик, ѕ-ѓа Вукмановик, ѕ-ѓа Марковик, беа подготвени за своите улоги со сите нужни елементи на глумци“⁹⁰.

Такви високи оценки има и за глумата на Живановик. Во СТАРИОТ КАПЛАР, во кој го играл Симон, тоа го направил „со штоаки ефекти моменти, што доби бура айлаузи, а за улогата на Квазимодо во СВОНАРОТ НА БОГОРОДИЧНАТА ЦРКВА бил наградуван и на отворена сцена со бурни айлаузи“⁹¹.

Се разбира, не секогаш сè беше на тоа ниво и не беше и без пропусти и дефекти. Многупати оценките се и субјективни, понекогаш резултат и на личниот вкус и критериумите. Па се прават забелешки глобално на целата претстава, но и на поедини сегменти, како на пример, на сценографијата, костимите, режијата, декорот и др.

Понекогаш слабите резултати се продуцираа од погрешно доделените улоги, на комичар му се дава улога на трагичар, на трагичар да игра во разиграна и весела комедија.

Таков еден пропуст направен е и со Хет. За тој случај „Јужна звезда“, пишува: „И ѕ. Хет играше, но жално е

90. Позориште, Јужна звезда, г. III, бр. 122 (37), 19 октомври 1924, 5.

91. Градско позориште у Битољу, Comoedia, Београд, бр. 18, 26.I.1925, 18.

дека не играше во својот фах и дека тој треба да се ангажира онаму каде што е ненадминлив⁹². Такво погрешно решение направил и режисерот Р. Динуловик, кога решил самиот да се ангажира и да ја игра главната ролја во Стрембеговата драма ТАТКО. Резултатот бил погрешен: „Коњичкиот кайетан – штапкото (Динуловик) ни даде една монотона рецитација и тоа со сите маани на одживеана школа. Ја интерпретираше лошо, акцентираше слабо, а меѓу движењата и изразите немаше никаква врска. Одделни сцени ги оддолговлекуваше со што дејствувајќо го развлекување. Г. Динуловик како режисер е добар, но како актер е лош“⁹³. Слични оценки дадени се и за изведбата на поедини актери од СКАПЕНОВИТЕ ИЗМАМИ прикажани на 8 ноември 1924 г. Регистрирано е, притоа: „Се чувствување дека не беше сè во ред, на моменти имаше дури и неизродна наинатосија. Одделни актери дури не го знаеја точно својот текст, а дисциплината во голема мера отсуствување“⁹⁴.

Се правеа забелешки и за декорот и за костимите. За претставата ВО НОВАТА КОЖА од Едуар Рej, прикажана на 13 ноември 1924 год., се говори дека декорот бил несоодветен⁹⁵. Се прават забелешки и за костимите во СКАПЕНОВИТЕ ИЗМАМИ, потоа за некоординираност меѓу дејството и музиката⁹⁶. Се оценувала и работата на оној што не се гледал, суплерот. Во претставата ВО НОВАТА КОЖА од 13 ноември 1924 год. се говори дека повеќе се слушал тој одошто актерите и дека понекогаш предначел во изговорувањето на текстот пред актерите⁹⁷.

92. Позориште, Јужна звезда, 12 октомври 1924, 3.

93. Позориште, Јужна звезда, г. III, бр. 125 (40), 14 новември 1924, 3.

94. Позориште, Јужна звезда, 14 новември 1924, 3.

95. Позориште, Јужна звезда, 14 новември 1924, 3.

96. Позориште, Јужна звезда, г. III, бр. 125 (40), 14 новември 1924, 3.

97. Позориште, Јужна звезда, 24 новември 1924, 3.

Сето тоа потврдува дека и публиката и медиумите критички се однесувале кон оваа дејност во Битола⁹⁸.

Скопско–битолски народен театар

(22.VI.1926 - 12.II.1928)

Токму колку започна подемот на Битолскиот градски театар и бил реализиран идеалот на поголемиот број битолчани да ја видат зградата на Театарот обновена и ставена во функција („*Одвај еднаш!*“, коментираше „Комедија“), дојде и почетокот на крајот на театрскиот живот во Битола. Непосреден виновник за тоа е Скопскиот театар, посебно неговиот раководител, кој, инаку, имал и заложби за развојот на театарот во Македонија, Радивое Каракиќ.

Откако се урнал покривот на театрската зграда, Скопскиот театар, до завршувањето на новиот објект што се градел, своите импровизирани претстави ги прикажувал надвор од Скопје, во соседните градови или во кафеаната „Палас“, односно во „Кранговата палата“. Бидејќи во ова време објектот на Театарот во Битола е завршен Каракиќ решава трупата да ја пренесе тутка и со тоа да го реши времено есенцијалниот проблем. На 19 април 1926 год. доаѓа во Битола. Се сретнува со влијателните поединци, што можеле директно да ја реализираат неговата замисла за обединување на двата театра – пратеникот Јован Ќирковиќ и големиот жупан Буда Борисављевиќ. Им ја изложува идејата и како прифатлива тие ја поддржуваат. Се сретнува и со Одборот на граѓани кој раководи со Театарот а во кој членови се Буда Борисављевиќ (претседател),protoјереј Мих. Пешиќ,

98. Александар Стерјовски, *Битолската театрска критика помеѓу двете светски војни*, Македонска театрска критика, Македонски театрски фестивал „Војдан Чернодрински“, Прилеп, 1998, 165-169)

претседател на Духовниот суд (секретар) и членовите Сабатај Џаен, рабин, Драгиќ Пауновиќ, претседател на општината, Петар Косовиќ и Милан Петровиќ, заменик на директорот на Државната трговска академија. И ним им ја изложува идејата. За да ја заврши целосно работата останува и следниот ден, 20 април⁹⁹.

Предлогот на бил: во Битола да не постои посебен театар, ами тој да се интегрира со Скопскиот и, всушност, на тој начин да се оформи еден единствен театар; тој да има два дела, едниот да работи во Скопје, другиот во Битола, да бидат со иста управа, иста администрација и финансирање и на шест месеци деловите да ги менат местата за престој. Со тоа би се добила збогатена и квалитетна театралска продукција. Инаку, сиот движен и недвижен имот, архивата, донациите, мебелот, реквизитите, декорот и сè друго би му припаднале на Скопскиот театар.

Членовите на Битолскиот одбор на граѓани, главно, ги прифатија предлозите што ги нудел Каракиќ, освен што инсистирале театарот да се вика Скопско–битолски областен театар. За сите овие договори и забелшки Одборот на граѓани од Битола го информира Министерството за просвета – уметничко одделение¹⁰⁰. Врз основа на тој извештај и оној што ќе го испрати Скопскиот народен театар на 31 мај 1926 год. министерот Трифуновиќ ќе одлучи да се формира Скопско–битолски народен театар. Актот носи датум 22 јуни 1926 год. и е заведен во архивата на Министерството под бр. 71421¹⁰¹.

99. Свеченото отворање позоришта у Битољу, Наша Стара Србија, бр. 93, год. III, 26 април 1926, 3.

100. АЕ 38, 13 мај 1926.

101. Исто.

Интерниот договор бил спојувањето да не биде веднаш со решението, ами да се причека до следната сезона.

Скопскиот народен театар пред првата претстава во Битола
(23 мај 1926)

Одлучено било деловите на новиот театар не само да се разменуваат на половината театрска сезона, ами да си ги поделат и регионите. Скопскиот би гостувал во Куманово, Велес и др. блиски градови, додека Битолскиот во Прилеп (еднаш неделно), потоа Охрид, Ресен, Струга и Дебар¹⁰².

По тој повод битолскиот „Самоуправни гласник“: од 10 мај 1926 год. пишува: „*Од идната сезона тоа ќе биде еден театар со една управа ама со два дела, еден дел ќе работи во Скопје, другиот во Битола. На половинаата од сезоната деловите ќе се разменат, па така ќе имаме и на*

102. П. Сланкаменац, Уметнички преглед, Јужни преглед, г. I, бр. 4, Скопље, април 1927, 163.

едношто и на другото месето йоголем репертоар, зашто што ќе се подготвува во двејче месета паралелно.

На овој единствено можен начин Битола обезбедува за себе постојан и солиден театар во кој нема да има никакви пошешкотии и кој ќе биде под една црстта државна просветна установа во која ќе најдеме високоско уметничко уживање, бидејќи Скопскиот народен театар ужива во уметничкиот кругови најдобар глас меѓу сите обласни државни театри“.¹⁰³.

Набргу, истиснувајќи го Битолскиот градски театар и отфрлувајќи ги неговите подготвки за отпочнувањето со работа во новата театрска зграда, Скопскиот народен театар се инсталира во Битола и ја презема главната улога за претстојна свеченост.

На 23 мај 1926 год. се отвора новата зграда на Театрот. Скопскиот народен театар ќе ја отвори сезоната и ќе го означи почетокот на работата. Ќе ја прикаже историската драма СМРТТА НА УРОШ V од Стефан Стефановиќ, во преработка на Ристо Одавиќ, а во режија на еден од режисерите на Скопскиот народен театар, Александар Верешчагин¹⁰⁴.

Набргу, односно на 10 јуни (Спасовден), се случи и осветувањето, кога пристигнале голем број високи гости од Белград. Не присуствуval поканетиот кралски пар, но тој ја дари скапата и богата со орнаменти и монограми на кралскиот пар, театрската завеса од азбест. На свеченоста биле присутни министерот за просвета Миша Трифуновиќ и министерот за градежништво, Милорад Војичиќ, како и народните пратеници Ќирковиќ и Алтипармаковиќ, епископите битолски Јосиф и нишкиот Некторије, потоа големиот жупан Буда Борисављевиќ и многу други. Откако била осветена зградата, биле при-

103. Позориште, Самоуправни гласник, г. II, бр. 10, 109 мај 1926, 6.

104. Свешано отварање Битољског народног позоришта, Јужна звезда, 29 маја, 3; Битољско народно позориште, Comoedia, бр. XL, 1925/1926, 15.

какни претставите: I чин од ЗАДУЖБИНА И СО СИЛА ЛЕКАР. Вечерта бил приреден банкет за високите гости и за некои повидните граѓани од Битола¹⁰⁵.

После тоа, Скопскиот народен театар започна редовно да ги дава своите театарски претстави.

По театарска претстава (1926)

Откако ќе се сфати нечесната игра на управителот Р. Караџик, во Битола духовите ќе се возбудат и ќе се бара излез од непријатната ситуација. Пред сè, Караџик погрешно информирал до Министерството за просвета дека работата во Битола почнала на 1 септември 1928 год., зашто таа започнала на 12 декември 1928 год. Од вкуп-

105. Осврндеје Битольског позоришта, Јужна звезда, г. V, бр. 193 (10), 6 јуна 1926, 1; Свечано осврндеје и отварање позоришне зграде народног позоришта у Битољу, Наша Стара Србија, г. III, бр. 129, Скопље, 11 јуна 1926, стр. 1 и 2; А.Б. Херенда, Ноќне шетње битольским улицама и кафаницима, Време, 10 јуна 1926, 5.

ниот приход во висина од 53.896 динари, неоправдано за Скопје одвлекол 22.000 . Скопскиот ги присвои и сите средства од државната субвенција и на Битолскиот не му оставил „*ништу ќе ја пари*“ . Најтрагично е што на 9 февруари 1928 год. Каракиќ, не почитувајќи ги договорите, на 15 членови на ансамблот им дал отказни решенија, фрлајќи ги, директно на улица.

Резултатот од сето тоа, му пишуваше народниот пратеник од Битола на министерот за просвета, бил што „*Битола ја ѝуби џејтарската трупа*“ и што театарот во Битола, практично, се затвора.

За да не се случи тоа, запшто постоењето на театарот во Битола е и државен интерес, пишуваше понатаму пратеникот, нужно е одлуката за спојување на двата театри од 22.VI.1926 год. под бр. 71421 да се укине и да се донесе нова со која ќе се формира засебен битолски театар¹⁰⁶.

Веднаш по тоа писмо, полно со горчина и протест, на 14 февруари 1928 год. укината е првобитната одлука и донесено е ново решение бр. 512 со кое се формира нов театар, Градски театар во Битола¹⁰⁷.

Набргу, односно на 9 март 1928 год. се формира и Одбор на граѓани за театарот. Во него влегоа: Мило Гукановиќ, генерал, Стеван Ѓуриќ, судија, Киро Лозанчевиќ, трговец, Владо Ризовиќ, трговец, Филип Јаковљевиќ, адвокат, Будимир Борисављевиќ, адвокат, Ристо Продановиќ, професор, Петар Герасимовиќ, индустрисјадец, Никола Марковиќ, претседател на општината и Горѓе Оцаклијевиќ, службеник во народната банка¹⁰⁸.

106. АЕ 41, 9 февруари 1928.

107. АЕ 42, 14 февруари 1928.

108. АЕ 43.

Следниот месец била доставена и првата донација во висина од 30.000 динари.¹⁰⁹

Сукоб измеѓу битољских глумаца и управе Скопског Народног Позоришта

Битола, 14. февруари. — Синоќ утре се у згради овдашњег градског позоришта доделије један немин. скоб измеѓу секретара управе Скопског Народног Позоришта г. Јована Савића и отпуштеног техничког и представљачкото особља, тако да је морала и позиција интервенисати. Г. Савић је уче дојговоја из Скопја и донео решење позоришне управе, по коме се техничко особље отпушта из службе 15. о. м. без искакве даље на книде у плати, а представљачкото особље отказан је ангажман од 1. марта.

неиспирање уговора. Пошто г. Савић није могао да им изда тражени преписе, отпуштени глумци затражили су интервенцију полиције и тек кад је дошао, писар управе града г. Милан Адамовић преписи су им у присуству његовом иззати. Од представљачког особље отпуштени су Јулијана Матић, Јелена Илић, Митена Јовановић, Слава Чакловић, Душан Срековић, Јован Кираџић, Самуел Бураковић, Павле Богатинчевић и Антоније Милетић. Отпуштени глумци изјављују да су на позив управника г. Карадина до-

Печатот и случувалјата во театарот во Битола

Вриежот во колективот никако не спласнувал, зашто настаните не оделе во прилог на тоа. Особено иритирани биле членовите на ансамблот. Наскоро дошол секретарот на управата на Скопскиот театар Јован Савиќ да ги врачи отказните решенија. Отказот на техничкиот персонал требало да почне на 15 февруари, а на актерите на 1 април, меѓутоа, според претходно склучениот договор, отказниот рок требало да трае најмалку три месеци. Актерите барале препис од решението за да можат да поднесат жалба, секретарот таквото решение не го давал, па бил повикан напомош секретарот на управата на градот Милан Адамовиќ и дури тогаш конечно им било дадено. Актерите што биле отпуштени

109. АЕ 45.

од работа биле: Јулијана Матиќ, Јелена Илиќ, Милена Јовановиќ, Е. Какловиќ, Душан Срекковиќ, Јован Кираџиќ, Самуел Гурановиќ, Павле Богатинчевиќ и Антоније Милетиќ. Сите за актери на Скопско-битолскиот театар дошле по барање на управителот Р. Каракиќ. Сега со нив, фрлени на улица со своите семејства, се правела, како што пишуваше „Време“, голема неправда¹¹⁰.

Со тоа заврши дел од историјата на театрскиот професионализам во Битола.

Театарот на Роберт Матијевиќ

(14.II.1928 - ?)

Крајот, меѓутоа, има и еден трагикомичен приврзок.

Само што угасна последниот професионален театар во Битола, еден од членовите на ансамблот, Роберт Матијевиќ, решава да формира нов битолски театар. Повикувајќи се на решението на Министерот за просвета бр. 512 на 14.II.1928 год. го прифаќа името Битолски градски театар. Во него обединува сили што веќе останале без работа, но и некои други, што биле и порано поврзани со Битола.

Во него влегоа: Катица М. Лазиќ, Надежда Петровиќ, Каја Буник, Хора Чекова, Деса Марковиќ, Слава Динуловиќ, Јелена Јосиповиќ, Даница Марковиќ, Љубица Левакова, Злата Ковачевиќ, Деса Јанојликова, Живка Николиќ (благајник), Милан Баниќ, Петар Матиќ, Салко Репак, Милорад Величковиќ, Драгутин Левак, Радивое Динуловиќ (режисер), Милан Вујановиќ, Јован Ковачевиќ (суфлер), Роберт Матијевиќ (в. директор) и Александар М. Радовиќ (артистички директор), Љубица Зосовиќ (гардеробер) и Ристо Зосовиќ (декоратор) или вкупно 24 вработени. Бројот и реномето, ќе рече, дека била солидна екипа.

110. Сукоб измеѓу битолских глумца и управе Скопског народног позоришта, Време, 15 февруари 1928, 7.

Заобиколувајќи го Одборот на Театарот, Матијевиќ успеал некако да добие документ дека е управител на Битолскиот градски театар од двајца членови (поранешниот градоначалник Никола Марковиќ и уште еден), ја зел трупата и заминал од Битола. Повремено се враќал назад. Патува за Пожаревац, Ваљево, Горни Милановац, Нови Пазар, едно време е низ Далмација и секаде прави големи долгови. Престојува во хотели во кои не ги подмирува сметките, зема стока за потребите на гардеробата и сцената, не плаќајќи ништо.

Алармирана е полицијата и постои цела една обемна документација за сите тие нечесни зделки. Скоро за сето време се повикува дека е официјален претставник на овој театар од Битола¹¹¹.

Во Битола за тоа време повеќе нема театар. Зградата на Театарот општината решава да ја даде под зауп на заинтересираните лица, најмногу за кино претстави.

Непознато е кога завршува со работа и овој театар. Го носи постојано името „битолски“, а најмалку е битолски. Тој е последен професионален театар.

Гостувања на театри и поединци во Битола

Битола иако имала постојан театар, ги прифаќала и ги проследувала со посебен интерес гостувањата и на поединците и на групите од сферата и на театарот, но и од музиката. Од беградскиот Народен театар често поединци престојуваат во пократка или подолга посета, предизвикувајќи посебен интерес. За тоа веќе е говорено погоре.

111. АЕ 49 од 19 март 1929, АЕ 50 од 21 март 1929, АЕ 51, 20 април 1929, АЕ 52, 26 април 1929, АЕ 53, 1 мај–11 декември 1929 и др.

Најчест гостин во Битола бил Скопскиот народен театар. Најдлгиот негов престој е од 23 мај 1926 год., кога ја прикажува претставата СМРТТА НА УРОШ V. После тоа ќе се стационира во Битола, прикажувајќи еден богат и разнообразен репертоар од драми од домашни и странски автори, до комедии, но и опери и оперетки. Тоа трае до 1928 год., односно додека неприродниот спој меѓу двата театри не се раскине. За ова време Битола станува привилигирана театрска престолнина, исто онаква каква што било Скопје. Тоа е голем придонес за градот, макар што крајот е непријатен. Според прегледот што ќе го направи Ристо Стефановски, за ова време прикажани се над 120 театрски и други претстави¹¹².

Скопскиот театар, меѓутоа, доаѓа и после тоа. Бидејќи во Битола не постои веќе локален театар, го задоволува интересот и љубовта кон театарот. Бројот на прикажаните претстави, сосема разбираливо, е голем, па од 1930–1940 год. сумарниот преглед покажува дека се дадени над 150¹¹³.

Весникот „Вардар“ од Скопје, од својот дописник од Битола (Љ.Л.), на 1 април 1933 год. во врска со една ваква посета пишува: „*Најпосле, јасно ќе видите како се изведуваат претставите во Битола*“.

112. Ристо Стефановски, *Од Хераклеја до Народен театар Битола*, Народен театар Битола 1994, 44–49; види и: *Позориште, Самоуправни гласник*, г. III, бр. 2, 15 јануари 1927, 7; *Народно позориште, Самоуправни гласник*, г. III, бр. 8, 15 април 1927, 7; *Репертоар Народног позоришта у Битољу, Самоуправни гласник*, г. II, бр. 10, 10 мај 1926, 7; *Позориште, Самоуправни гласник*, г. II, бр. 23, 1 децембар 1926, 7–8; *Позориште, Самоуправни гласник*, 1 јануар 1927, г. II, бр. 1, 1 јануар 1927, 6–7.

113. Ристо Стефановски, *Од Хераклеја до Народен театар Битола...*, 49–56; види и: *Вести из народног позоришта, Скопска сцена*, г. II, бр. 13 и 14, 3 децембра 1936, 196; Исто, г. II, бр. 15 и 16, 24 децембар 1936, 216; Исто, г. III, бр. 18, 18 јануар 1937, 244; Исто, г. III, бр. 23, 1 март 1937; *Позориште, Каймакчалан*, г. I, бр. 2, Битола, 5 јануар 1937, 3; *Наше вести, Гостованье Скопског народног позоришта у Битољу, Битољске новине*, г. I, бр. 2, 8 јуни 1938, 3; „*Печалбари*“, *Нови сјај*, бр. 26–27, Битола, јуни–јул 1936, 4; Записничка книга 58, 15 март 1937, точ. 8.

нашиот градски театар. Тој веќе подолго време служел најмалку за она за што е наменет. Сега примаме сакани гости, скопскиите глумци. Тие се сеѓашни гости на Битола, а многу од нив и подолго време работеа во градскиот театар. Оштаму и радостта кај битолчани кога ќе ги видат уметничките претстави на дела од нашиите и ситеранските автори, кои во оваа прелика се поставени на репертоарот. Нашата публика добро ја познава работата на скопскиите глумци и знаела добро да ја ценi, па сигурно и сега, како и секогаш, куката ќе биде полна. Управата испакна и ниски цени на влезниците, шака што секому ќе му се овозможи да посети одделни претстави. Ова гостување йочна со Нушиќевиот МИСТЕР ДОЛАР. Сите месеци се распродадени, шака што многумина биле принудени да се вратат назад¹¹⁴.

Понекогаш доаѓаат и белградските артистички групи. Весникот „Вардар“, соопштува: „Еден прекрасен агол на Битола претставува кафеаната „Босна“ во која гостуваат водвильскиите театри, кои ќи расположуваат своите ревносни гости, шака што кај некои имаше и исчашени вилици при појавата на некои од нашиите комичари кои вложуваат најголеми напори да ќи насмеат и најрафинираниите гости¹¹⁵. Битолскиот „Нови сјај“ соопштува дека една ваква посета се случила и во 1934 год. повторно во бавчата на хотелот „Босна“. Групата своите претстави не ги наплатувала, а секој ден излегувала пред битолската публика¹¹⁶.

На 30 декември 1937 год. дошли две театрални групи, едната од Скопје, втората од Белград. Скопската требабло да ја прикаже УЛИЧНИ МУЗИКАНТИ во режија на Ј. Срдановиќ и со првенката од Белградската опера Бобичевик.

114. Скопско позориште у Битолју, Вардар, Скопље, г. II, бр. 73, недеља, 9 април 1933, 6.

115. Писмо из Битолја, Вардар, Скопље, 24 јул 1932, 5.

116. Нови сјај, г. I, бр. 4, август 1934, 4.

Період меѓу двејте светски војни

Претставата не била добро посетена, зашто публиката се определила за настапот на белграѓани и ја преполнала салата. Се давала РОКСИ со Мери Прохаска и Г. Матик. Аплаузите во неа се случувале и на отворена сцена¹¹⁷.

Доаѓале и други театрарски групи. Управителот на еден, Мишо Милошевиќ во 1932 год. достави молба до Градското поглаварство во Битола да му се остави зградата на театарот. Тоа, без да даде образложение, молбата му ја одбила¹¹⁸.

Во крајот на 1930 год. во Битола пристигна и Тимочко-косовскиот театар. Под раководство на управителот Никола Јоксимовиќ започна да ги прикажува претставите во салата на Гран Хотел „Јефтиќ“. Во декември истата година доставил молба до Градското поглаварство да му се остати Општинскиот театар бесплатно за да може да ги прикажува своите претстави. Исто така, барајќи да му се даде и бесплатен огрев, а и осветлувањето да не го наплатува. Молбата

Госпушванье на скойскиой шеайтар во Бишола (1939)

117. Позориште, Кајмакчалан, г. I, бр. 2, Битољ, 5 јануар 1937, 3.

118. Записничка книга 31, 8 декември 1932, т. 4.

била разгледана и било одлучено првин да ги расчисти обврските кон Никифор Јефтиќ па дури потоа ќе биде разгледана молбата¹¹⁹.

Бидејќи набргу Јефтиќ изјавил дека Тимочкиот театар кај него нема никакви обврски, Градското поглаварство повторно ја разгледало молбата и ја прифатило. Услов што поставило било осветлувањето да го наплатува по истата цена како уличното, а објектот да биде предаден на крајот во исправна состојба. Како помош од општината му биле обезбедени 15 м³ огревно дрво¹²⁰.

Проблематичниот Роберт Матијевиќ, кој најголемиот дел бил надвор од Битола, знаел повремено да се појави и во Битола. Во декември 1927 год., како управител на Штипскиот театар, упатил молба до Градското поглаварство да му ја останат бесплатно театрската зграда за да прикаже 20 театрски претстави. Условувал не само со бесплатната сала, ами и со бесплатен огрев и осветлување. Одборот реши да му ја останат за еден месец. Барањето за бесплатен огрев и електрично осветлување му било одбиено¹²¹.

Истиот Роберт Матијевиќ со својата трупа ја посетил Битола и во 1932 год. и прикажувал претстави. Се обратил до Градското поглаварство со молба за материјална помош во висина од 4.750 динари, кои како дефицит му се појавиле во работата. Одборот го одби барањето¹²².

Очигледно, театрската зграда постојано била во интересот или на групите или на поединците. Таа овозможувала најоптимални услови и за театрски, но и за кино–претстави. Општинарите, притоа, биле во дилема дали да ја задржат исклучиво за намената за која би-

119. Исто, кн. 24, 29 декември 1930, т. 3.

120. Исто, кн. 27, 1 јануар 1931, т. 2.

121. Исто, кн. 27, 14 декември 1927, т. 3.

122. Исто, кн. 31, 17 февруар 1932, т. 13.

ла подигната или од неа да пренесат и материјална полза. Со таа дилема, зашто „*објектот е потребен за целта за која е наменет*“ на 10 октомври 1930 год. било одбиено барањето на Х. Камхи кој ја барал за кино претстави¹²³. Наспорти него, на Марко Димитриевиќ му била дадена под закуп во 1937 год.¹²⁴.

Во Битола имале настапи, покрај актерите, и многу-мина музички уметници.

На 29 февруари еден музички настап имал Јосип Папо–Сасон. Бил од Сарајево, а во Битола бил на отслужување на воениот рок. Бил познат пејач, кој учел во Париз, а пропатувал и низ Европа. Приходот од концертот требало да биде наменет за сиромашните младинци и за кујната на битолската гимназија¹²⁵.

Непрофесионални театри

Школски

Гимназија

Улогата на Битолската гимназија во развојот на драмскиот аматеризам во Битола меѓу двете светски војни е необично значаен. Всушност, во еден период, заедно со Богословијата, е и центарот на тој аматеризам.

Само што престануваат воените дејствија и Битола конечно е вклучена во новосоздадената СХС, започнуваат подгтовките за продолжување со работата на единственото средно училиште. На 22 октомври 1918 год. Григорије Хаци Ташковиќ, педагог, воен ветеран, но и поет, ја прима должноста директор на Гимназијата

123. Исто, кн. 24, 1 октомври 1930, т. 2.

124. Исто, кн. 58, 15 март 1937, точ. 8.

125. В. Ч. В., Оперски певач, млади Сарајлија, г. Јосип Папо–Сасон, приређује у Битолу уметнички концерат у корист битољске сиротиње, Вардар, 14 фебруар 1936, 4.

од Ал. Марика, директор на Прилепската гимназија. Добиено е и одобрение да започне процесот за упис. Се пла-нирало да има само два класа, но бидејќи во текот на ноември, кога било запишувањето, се утврди дека интересот за школувањето е изненадувачки добар, се реши да се пополнат сите класови. Во подолните класови наставата започна да 3 декември, додека матурските подготвотки – на 10 истиот месец. Наставата за V и VI клас почна на 2 јануари 1919 год. (с.с.).

Само што се востанови колку–толку наставата, започнала и воннаставните активности. Понатака ќе течат како настапи на учениците од Гимназијата или како настапи на ученичките здруженија од Гимназијата.

Првиот настап со осмислена програма и првата театарска претстава е на 14 јануари 1919 год. (с.с.). Се славел големиот празник Св. Сава. Таа прослава течела со оваа содржина: 1. Водоосветување и кршење леб; Рецитацијата „Св. Сава“ од Ј. Ј. Змај (рецитирал Д. Поповиќ, уч. VIII к.); 3. Химна за Св. Сава (пее мешаниот гимназиски хор); 4. Времето на Св. Сава и денешното време (говор на директорот на гимназијата); 5. „Второто ослободување на Битола“ (од А. Лондра, рецитира Ст. Богојевиќ, ученичка од IV клас); 6. „Војници од петтата година“, ода за српската војска од Григорије Хаци Ташковиќ (рецитира Б. Поповиќ, уч. од VIII клас); 7. Народна химна (пее гимназискиот мешан хор); 8. Попладне била свечената театарска претстава ГИДО од Ј. Веселиновиќ за учениците и нивните родители, на која, како и во претпладневната прослава присутувувале и голем број сојузнички војници¹²⁶.

Учениците од Гимназијата ги прикажувале пред јавноста своите концерти, во кои можело да има и некоја

126. Извештај за јануар–јул 1919, Битольска гимназија, Битољ, 1919, год. III, 11–12.

драмска пиеса, но драмската активност била поврзана главно, со ученичките здруженија.

Меѓу концертите што се паметеле биле неколку.

На 24 мај 1923 год. во попладневните часови бил организиран голем концерт. Имал 13 точки. Во една од нив настапил ученикот од 8 клас Момчиловик. Го исполнил монологот ПРЕД МАТУРАТА¹²⁷.

Еден бил оној во врска со отворањето на театарскиот објект во Битола. Се случил на 24 мај 1926 год., а во новиот објект имало балет што го подготви професорот Бартипан, но и една алгориска слика под наслов „Вардар“ од Алекса Шантиќ. Посетата била многубројна¹²⁸.

Во февруари 1929 год., по повод одбележувањето на Денот на Црвениот крст, учениците од Гимназијата во „живи слики“ ја прикажале народната песна „Косовска девојка“¹²⁹.

Концерт во повод празникот Св. Сава на 27 јануари 1930 год. во салата на Гимназијата бил даден и за родителите¹³⁰. На 8 март истата година бил презентиран и во салата на Театарот¹³¹. Музички концерт бил приреден и во април 1936 год. во Театарот, кога настапи мешаниот хор од погорните класови и хорот на учениците од пониските класови. Имало рецитации и песни. За ваков концерт, според заклучокот на организаторите, требало да се избере не Театарот, ами салата на Соколаната, зашто акустиката таму била многу подобра¹³². Следната година, односно 1937 год. концерт и забава биле дадени

127. Концерт битолске гимназије, Битолски трговински гласник, г. 1, бр. 16, 23 маја 1923, 3.

128. Битолско народно позориште, Comœdia, г. XL, 1925/1926, 15, Концерат Битолске гимназије, Јужна звезда г. V, бр. 191 (18), 23 мај 1926, 3.

129. Белешке, Глас омладине с југа, г. 3, св. 3, март 1929, 24.

130. Извештај за школску 1929–30, Битолска гимназија, Битола, 1930, 11.

131. Исто, стр. 12.

132. М. Музички концерт Битолске гимназије, Вардар, 29 април 1936, 2.

и во салата на хотелот „Гранд“ при што биле собрани 4.000 динари, кои се планирале да се употребат за сиромашните ученици¹³³ итн.

Како што се гледа, учениците ги искористувале сите сали во градот погодни за вакви настапи, меѓутоа, гимназиската секогаш имала предност, особено кога концерти и другите културни манифестации биле наменети за учениците и нивните родители. Таа функционирала уште од 1913 год., а во 1924/25 год. по решение на Наставничкиот совет била и проширена и ја добила бината¹³⁴.

Слично на литературните здруженија во другите спрски средни школи, како во Солун – „Дојчин“, во Скопје – „Српско оро“ (Српско коло), во Битолската гимназија се формира едно на 11 мај 1914 год. Името му е „Св. Кирил и Методиј“¹³⁵.

Денот на словенските светители Кирил и Методиј станува еден од значајните државни празници. Во Битола во новите услови за првпат се прославува во неделата на 11 мај 1914 год. во црквата „Св. Богородица“, кога пред многуброен народ, покрај свечената служба, се држи и пригоден говор од професорот Михајло Миладиновик¹³⁶. Првата литературна средношколска дружина во Битола, се одлучи да се нарече според имињата на првите словенски просветители и понатака тие ќе станат патрони на дружината. Била изработена уметничка слика со нивните ликови, и истата ќе ги краси просториите и состаноците на дружината.

133. Успела забава, Кајмакчалан, г. I, бр. 4, Битола, 20 марта 1937, 3.

134. Горѓи Димовски, Битолските училишта до 1918 година со посебен осврт на Гимназијата до 1945, Гимназијално образование во Битола, Гимназија „Јосип Броз – Тито“ – Битола, Битола, 1965, 56.

135. Извештај за 1913–1914 школска година, Српска краљевска гимназија у Битољу, Битола, 1914, 22.

136. Св. Кирило и Методије, Општинске новине, год. II, бр. 48, 15 маја 1914, 3–4.

Требало да бидат подготвени и правила, слични на другите здружнија, но дојдоа воените години и прекинувањето на работата на Гимназијата, па тоа се одложи за некоја друга прилика. Конечно, на 6 март 1919 год. на 6 седница на Наставничкиот совет биле прочитани и одобрени и понатака станаа дел од животот на дружина¹³⁷.

Во текот на учебната 1918/1919 год. биле одржани шест редовни состаноци на кои биле прочитани осум оригинални литературни работи, биле прочитани и шест рецензии и пет преводи. Дружината дала и два концерта и четири драмски претстави¹³⁸.

Членувањето во неа било многу атрактивно и привлечено. Во учебната 1929–1930 год. броела 354 членови¹³⁹. На зачестените состаноци се воделе не ретко и жестоки дискусији, не само од областа на литературата, ами и за национално–политички прашања¹⁴⁰. Дружината издавала и гласило – „Глас на младината од Југот“ („Глас омладине с југа“). Излегле 4 броја¹⁴¹.

Со членовите од литературните дужини „Иван Гундулиќ“ (Трговската гимназија) и „Братство“ (Богословијата), членовите на „Св. Кирил и Методиј“ често организирале и заеднички состаноци и заеднички настапи. Еден таков бил во мај 1934 год.¹⁴².

Драмската секција на дружината, исто така, била активна. Во услови кога театарскиот живот во Битола запади отсуство на професионални театри, скоро замрел, оваа секција стана аниматор на голем број драмските активности.

137. Извештај за јануар–јул 1919, Битолска гимназија, Битола, 1919, год. II, стр. 17.
138. Исто.

139. Извештај за школска 1929–1930, Битола, 1930, 24.

140. Илија Милчин, Литературната дружина „Свети Кирил и Методи“ на Битолската гимназија од 1933 до 1937 година, Гимназијално образование во Битола, Гимназија „Јосип Броз – Тито“, – Битола, 1965, 159–162.

141. Извештај за школска 1929–1930, Битолска гимназија, Битола, 1930, 24.

142. Нови сјај, г. I, бр. 1, мај 1934, 4.

Понекогаш дружината организирала само матине. Едно било во месец мај 1922 год., кога во школската сала биле презентирани повеќе песни и рецитации. Приходот, како и во многу слични случаи, бил наменет за сиромашните ученици¹⁴³. Тоа биле исклучоци зашто најчесто на ваквите културни манифестации имало и театарски претстави и тие биле токму оној магнет што ги привелекувале најмногу посетителите.

Тие се бројни. На 19 јануари 1923 год. била приредена забава во која централна манифестација била писата ДЕВОЈЧИНАТА КЛЕТВА. Главните улоги ги толкувале: Момчило Јанковиќ, ученик од VI клас; Даница Поповиќ, ученичка од VII клас, Никола Полановиќ, ученик од VIII клас; Марија Димитријевиќ, ученичка од V клас, Тома Скалериќ, Стојан Димитријевиќ и др.

Коментарот за изведбата бил: „Делошто е изведено на оишто задоволство на сите присути. Најубаво и најрепрезентативно својата улога ја изведе Момчило Јанковиќ, ученик од VI клас кој со јолно дар, многу вештина и разбирање го креираше штапеникот на клешташа Ангелија. Исто така и Даница Поповиќ уч. од VII клас успеала да ја изрази душевната состојба на Ангелија: бол, шаѓа и несреќа за изгубениот Јован. Таа покрај тоа, ја внесе во својата улога и онаа штаплина што често публиката ја предизвикувала на солзи, со што постапано публиката ја држеше сконцентрирана и внимателна. Со иста скоро вештина биле толкувани и другите ликови од осстанатите ученици“, заклучува новинарот на „Јужна звезда“¹⁴⁴.

Следната година истата драмска секција на денот Св. Кирил и Методиј, а во рамките на целовечерниот концерт, ја прикажа и комедијата во стихови РОМАНТИЧНИ ДУШИ од Е. Ростан. Костимите беа ги подготвиле учени-

143. Матине са игранком, Битольски весник, г. I, бр. 27, 21 мај 1922, 3.

144. Гимназиско удружење „Кирила и Методиј“, Јужна звезда, г. II, бр. 41, 25 јануар, 1923, 2.

ци, а со интерпретациите оставија добар впечаток. Режисер беше подоцненскиот управител на Битолскиот театар, а сега професор по книжевност во Гимназијата, Ѓорѓе Анѓелиќ. Тој, како што вели репорттерот, писателот ја подготви со многу љубов и знаење¹⁴⁵.

Заради ваквата плодна и забележителна работа на дружината, а со цел да разреши барем дел од бројните материјални потреби, напати Градската општина интервенирала и со материјална помош. Во 1928 год. во буџетот предвидела сума од 2.500 динари, односно исто толку колку што добило и Еврејското друштво „Озер Далим“¹⁴⁶.

Меѓу двете светски војни театарски претстави давала и Трезвената младина на Гимназијата.

Секавајќи се на своето членување во неа, еден од авторите на драмски текст, Ристо Бундалески, вели дека секцијата била мошне активна и многумина, како и тој, ги преобрази во фанатични трезвеници. На состаноците се читале реферати, се дискутирале на теми од антиалкохолизмот, а се издавало и списание „Јужна стражка“¹⁴⁷. Мотивиран од таквиот однос кон алкохолот, младиот ресенчанец Ристо Бундалески ја пишува својата драмска творба во два чина КРВАВА ВЕСЕЛБА која била изведена три пати¹⁴⁸.

Подмладокот на Трезвената младина на 4 март 1934 год., во недела, во салата на Гимназијата, по неколкуте воведни точни (поздравен говор, рецитација, дует, рецитација) ја извела и комедијата во 3 чина ЗЛА ЖЕНА од Ј. Ст. Поповиќ. Почетокот, според плакатот, напишан на

145. Концерат наше гимназије, Јужна звезда, г. III, бр. 105 (20), 29 мај 1924, 3.

146. Битолска обласна самоуправа, г. II, бр. 2, Битољ, 15 јануар 1928, 4.

147. Ѓорѓе Димовски, Битолските училишта... 67-70.

148. Писмено соопштение на Ристо Бундалески, (Скопје, 15.XII.1994).

рака, бил во 2 часот попладне, под раководство на проф. Иван Кањух. Свирил „Цазбанд“¹⁴⁹.

Следната година истиот подмладок, повторно под раководство на популарниот и неуморен проф. Иван Кањух, а во кого бил анагажиран и младиот професор Мирко Лазиќ, во салата на Офицерски дом, ја изведе и писесата ВОЛГА, ВОЛГА...¹⁵⁰.

Концерти и забавни вечери давал и Подмладокот на Црвениот крст на Гимназијата¹⁵¹.

Секавајќи се за подготовките и изведбите на драмските претстави, Ристо Бундалески вели дека сценографијата и костимографијата ги правеле самите ученици и дека во нив учествувале предиспонирани поединци кон глумата, односно оние кои биле добри рецитатори, со добар и јасен глас, добро паметење на улогата, добри пејачи, свирачи и играчи и слободни, без трема на сцената¹⁵².

Богословија

Иако Српската православна богословија живееше само две децении (1921–1941), остави многу значајни траги во просветниот и културниот живот на Битола. Во неа беше вработена елита од наставен кадар од световен и свет профил, во неа се школуваа ученици од цела православна Југославија, но и од странство. Даде и еден светец, Јован Битолски или Јован Шангајски.

Основањето нејзино е резултат и на трудот и упорноста на владиката Јосиф, но и на еден долг континуитет на богословското образование во Битола. Првата богословија во Битола основана е 1882 год. од грчкиот епи-

¹⁴⁹. Државен архив на Македонија, Подрачно одделение - Битола, Фонд збирка на плакати I 0/13.

¹⁵⁰. Ѓорѓи Димовски, Битолските училишта... 69.

¹⁵¹. Ѓорѓи Димовски, Исто, 64–65; Државен архив на Македонија, Подрачно одделение - Битола, Збирка на плакати... I k/2.

¹⁵². Ристо Бундалески, Истото писмено соопштение.

скоп Матеја (1876–1887). Била сместена во објектите на денешното ОУ „Гоце Делчев“. Живеела шест години, односно до 1888 год. По осум години формирана е и втората, сега со седиште во Барешанскиот манастир. По три години престој во манастирот богословите ги пренесуваат во Битола, кога се формира Богословско–учителската школа. Во 1897 год. бил организиран и свештенички егзархиски курс, кој ќе го иницира и поддржи епископот Григориј¹⁵³.

Во крајот на првата школска година на Српската православна богословија, во рамките на воншколските активностите, е формирана и Литературната дружина „Братство“¹⁵⁴. Имала неколку секции: литературна (со библиотека и читална), драмска, музичка, спортска и др.¹⁵⁵.

Драмската, како и останатите, била многу активна. Годишно прикажувала неколку писси, главно, со историска или религиозна содржина. Женските улоги, очекувано, ги толкувале богословите. Сепак, најмногу биле прикажувани драмски текстови кои ја обработувале биографијата на Св. Сава или, пак, претставите биле прикажувани на денот на светецот¹⁵⁶. Пространата трпезариска сала која можела да собере 300–400 посетители и која имала и многу функционална бина најмногу била користена. Драмски претстави богословите, меѓутоа, прикажувале и низ салите на Битола.

На вториот ден Велигден 1923 год. во рамките на концертот на Црвениот крст, по бројните точки исполнети од учениците на Гимназијата (рецитации, хорски песни, арија од операта „Зрински“ и др.) богословите го

153. Извештај за школску 1932/33 годину, Српска православна богословија у Битољу, 1933, 5–6.

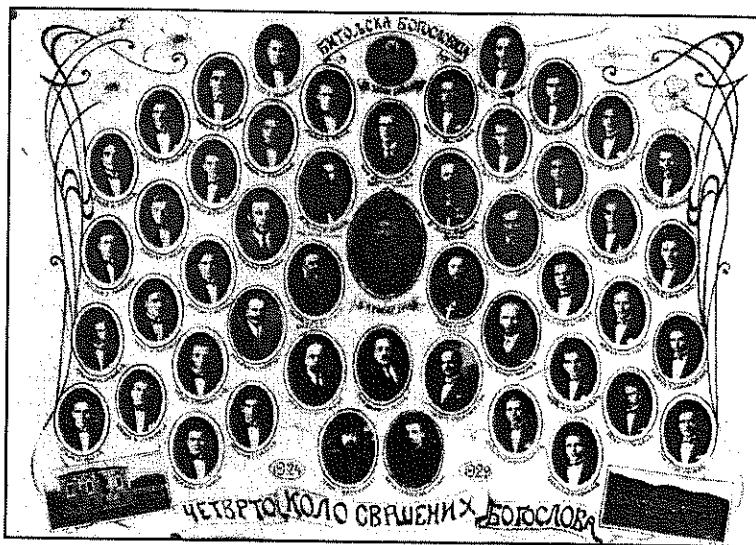
154. Исто, 36.

155. Исто, 33.

156. Усмено соопштение на прота Климент Малевски (13. 02. 1995)

Каријатиди на Театарот

прикажале првиот чин од Нушиќевиот КНЕЗ ИВО ОД СЕМБЕРИЈА¹⁵⁷.

Табло на майураншиште на Богословијата (1924–1929)

Исто така, на 12 (25) јануари 1924 год. при прославата на денот на Св. Сава, богословите, покрај другите точки, ја прикажале и театрската претстава ШКОЛСКИ ИНСПЕКТОР од Трифковиќ. Богословите М. Милошевиќ и Д. Поповиќ, во улогите на Ката и Савета „*йокажсаа извонредна способност да проникната со мноду разбирања и со високинска смисла во своите улоги*“, пишуваше „*Јужна звезда*“¹⁵⁸.

Вакви претстави се редат и понатака.

Повторно во врска со прославата на денот на Св. Сава, следната, 1925 год. била прикажана нова театрска претстава, писанта со историска тематика,

157. Са концерта Црвеног крста, Југославија, г. II, бр. 21, 13 април 1923, 2.

158. Прослава св. Саве, Јужна звезда, г. III, бр. 89 (4), 30 јануар 1924, 2.

ГАКОНОТ АВАКУМ. Главните улоги ги толкувале: Д. Младеновик, богослов од II год. (Скопљакот, везир); М. Рогановик, бог. III г. (Ќаја паша); С. Николиќ, бог. од I год. (Љатиф ага); Р. Курушиќ, бог. IV год. (Игумен Пајсиј); М. Павловик, бог. II год. (Гакон Авакум), кој посебно се издвоил со впечатливата улога и М. Милошевик, бог. од III год. (мајката на Гакон Авакум). Сите, всушност, пишува хроничарот, претставата ја извеле со „многу труд и добра волја“ и многу успешно ги прикажале ликовите што ги толкувале¹⁵⁹.

Истата година, но сега на денот на Св. Ѓорѓи Кратовец, била играна и пиесата СМРТТА НА ЃОРЃИ КРАТОВЕЦ, чиј автор бил еден од богословите – Б. Рашковик¹⁶⁰.

На 26 јануари 1929 год. во врска со празникот Св. Сава, по многуте музички точки била презентирана и драмска претстава. „Исто шака, пишува битолски печатен медиум, со голем успех беше изведена џејтарската пиеса „Бадниковска вечер“ од К. Трифковик. Голем број битолска оштетена јублика присуствуваше на оваа забава“¹⁶¹.

На 13 јануари 1932 год. била прикажана и Нушиќевата РАСТКО НЕМАНИЌ, повторно во салонот на Богословијата. По осум дена била репризирана и за учениците од другите битолски училишта. Во програмата била последна, односно била 8-ма точка од концертот¹⁶². По неколку години, истата пиеса, и повторно за денот на Св. Сава, по богатата со музички и рецитаторски точки, е презентирана во Богословијата. Учествувале: Лазар Радовановик, бог. од VI год., (Стеван Немања); Милан Муждека, бог. од VI год. (Ана); Борислав Диџик, бог. од

159. Прослава св. Саве у Битољу, Јужна звезда, г. IV, бр. 134, (4), 5 февруара 1925, 2.

160. Прослава на св. Ѓорѓи Кратовица, Јужна звезда, г. III, бр. 93 (8), 28 февруар 1924, 2.

161. Белешке, Глас омладине с југа, г.3, св. 2, Битољ, 1 февруари 1929, 24.

162. Извештај за школска 1931/1932 год., Српска православна богословија у Битољу, Битољ, 1932, 8.

III год. (Растко); Жарко Косиќ, бог. од V год. (Јевтимије); Тихомир Нешковиќ, бог. од VI год. (Мрвоје); Драгољуб Козомариќ, бог. од II год. (Мирослав); Славко Фајндовиќ, бог. од V год. (Дионисије); Василије Самош, бог. од IV год. (Теофилакт); Силвестер Поповиќ, бог. од II год. (Христифор); Јован Јевтиќ, бог. од VI год. (I калуѓер); Животије Поповиќ, бог. од V год. (II калуѓер); Жарко Јовановиќ, бог. од II год. (так) и Вуица Поповиќ, бог. од II год. (Ангел).

Салаја на Богословијата

Во претставата учествувал и женскиот хор на пеачкото друштво „Кајмакчалан“, но и малиот хор на Богословијата. Песните беше ги хармонизирал Сергеј Наумов, наставник во Богословијата¹⁶³.

163. Извештај за школску 1933/1934, Српска православна богословија у Битољу, Битољ, 1934, 24–25.

Во 1934 год. била прикажана и писаната СВЕТСКА ВОЈНА од Бр. Нушиќ. Учествувале богословите: Тихомир Нешковиќ, бог. од V год.; Јован Кузмановиќ, бог. од IV год., Славко Фајновиќ, бог. од IV год., Вељко Бабиќ, бог. од VI год., Борислав Гидиќ, бог. од II клас, Славко Ружиќ, бог. од VI клас и Симеон Ацевиќ, бог. од III клас¹⁶⁴.

Пред или во 1934 год. била прикажана и ПОКОНДИРАНА ТИКВА од Јован Стерја Поповиќ. После тоа цели три години, како траур, заради насилината смрт врз кралот Александар, нема да се прикажуваат театарски претстави¹⁶⁵.

Вертеп

И пред доаѓањето на Турците на Балканот, што ќе рече во средновековието, под влијание на Византија, се развиј еден посебен вид религиозна драма кај нас, вертепот. Името му доаѓа од грчкиот збор „вертеп“ (пештера). Ако се има предвид дека и „спиљон“ на грчки значи пештера и дека со спиљонот и денеска децата изведуваатrudиментирани религиозни драмски сцени со пеење пред портите на домовите, тоа византиско влијание зрачи сè уште.

Рано, уште во V и VI век, во Константинопол, во црквата „Св. Софија“ биле изведувани религиозни сцени, главно, со теми од раѓањето, животот и смртта на Исус Христос, познати како мистерии. Се преселиле и кај нас, па онаа сцена од фреските од црквата во Старо Нагоричане позната како „Исмејувањето на Христос“, вушност, е едно такво влијание¹⁶⁶.

164. Извештај за школску 1933/1934, Српска православна богословија у Битољу, Битољ, 1934, 11.

165. Соопштение на прота Климент Малевски, (разговор од 13.II.1995).

166. д-р Мишај Кићовић, Старо позориште код Срба, Зборник радова, кн. X, САНУ, Београд, 1951, 9.

Вакви сцени во XIV-XVI век ги има многу и во западноевропските градови. Главно се прикажувале темите: Патот во Витлеем, Христовото раѓање, Поклонувањето на овчарите, Патот на мудреците во Ерусалим, Мудреците кај Ирод, Убиството на децата, Иродотовото советување со книжевниците, Јавувањето на ангелот пред Јосиф, Бегството во Египет и др. Во нив полека ќе се инкорпорираат и комични елементи од секојдневието што му дале поинаква боја на сцените и тоа стана причина црквата кон нив да зазема негаторски став, дури и да ги забранува. Константин Филозоф од XV век во своето дело „За юравойисої“ говори за случаи кога свештеници за Велигден ги изведувале ваквите сцени со вулгарна содржина и барал да бидат забранети¹⁶⁷.

Вертепот во Битола се обновува со отворањето на Богословијата. Станало обичај на 6 јануари (Божик) богослови да изведуваат улични драми со религиозна содржина црпена од животниот пат на Христос. Најпопуларни биле сцените во кои се јавува Ирод.

Актерите-богословите носеле и спильон. Биле и kostимирани. Сцената со мудреците и Ирод била проследена со песни и дијалог. Круната што ја носел Ирод била од мукава, а сабјата – дрвена. Имало и чизми, а наметките, главно биле од чаршафи.

Групите ги посетувале побогатите домови. Оделе и низ чаршијата, исто така, кај имотните занаетчи и трговци. Почетокот на ваквите претстави започнувал некаде во попладневните часови¹⁶⁸. Наградите, главно, биле пари.

167. Исто, 10.

168. Усно соопштение на Гоѓи Димовски–Цолев.

На 6 јануари 1934 год. богослови и ученици од гимназискиот интернат носеле низ Битола вертеп пејќи божикни песни¹⁶⁹. Вертеп се случил и во 1935 год.¹⁷⁰.

Во 1936 год. сцената на Ирод и трите младичи (Мелхиор, Балтазар и Гаспар) била изведена и кај индустрисаецот Петро Герас. Околу влезот на дуќанот но и на Ленски Мост имало начичкан народ. Богословите биле облечени вообично, со чаршави и друга пригодна облека. Бидејќи нивното доаѓање се третирало за доаѓање скрека, сопственикот на дуќанот ги наградил и со пари, но и со кондиторски производи, што ги произведувал¹⁷¹.

Под влијание на богословите вертепот во Битола ќе стане популарна религиозна драма. Ја прифатиле и малолетните деца. Една група формирана во денешната населба Стечве Патако, ја сочинувале: Томислав Симовски (Ирод), Душан Ристевски (Гашпар), Менде Мајковски (Балтазар) и Ѓорѓи Димовски (Мелхиор).

Подготовските, според сеќавањето на Димовски, ги вршеле во домовите, главно, во домот на Димовски. Употребувале чаршави, наместо наметки. Симовски набавил и древна сабја. Кон групата биле приклучени неколку деца кои го носеле спиљонот и ги прибирале даровите. Исто како и богословите и оваа група ги маскирале лицата. „*Бидејќи иѓрав Црнеџ, вели Димовски, лицето го имав намачкано со саги*“.

Настанувале, главно, во домовите на својата маала, низ чаршијата не оделе.

Вертепот по Втората светска војна во Битола наполно исчезна.

169. *Извештај за школску 1933/1934 годину*, Српска православна богословија, Битољ, 1934, 9–10.

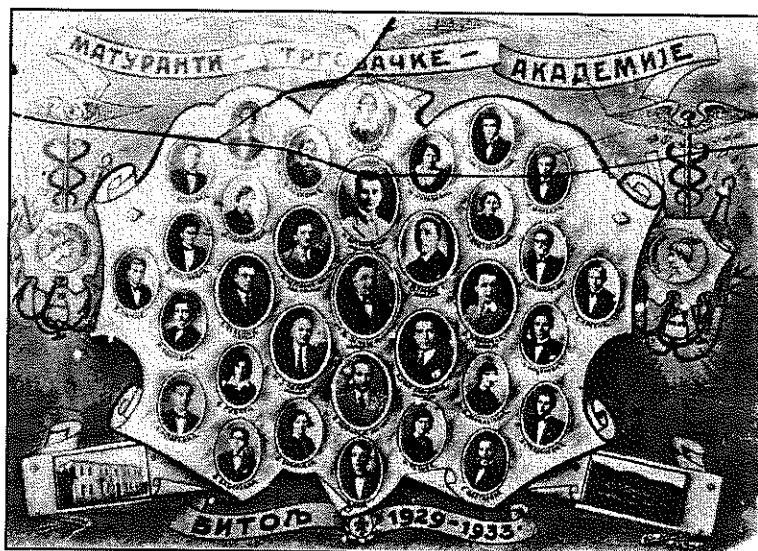
170. *Извештај за школску 1934/1935 годину*, Српска православна богословија у Битољу, Битољ, 1935, 25.

171. Соопштение на Ѓорѓи Стерјовски (април 1994).

Други училишта

Театарски претстави прикажувале и другите битолски училишта.

На 19 март 1924 год. Салата на училиштето Св. Сава, Трговската школа приредила концерт. Трагедијата во три чина НАРЕЧНИЦИ во богатата програма имала посебен успех. Имало места кои оставиле посебен впечаток, особено впечатлив бил балетот изведен над жртвата. Соживувајќи се со своите ролji, посебно се истакнале учениците: Т. Стефановиќ (Тихомир), Т. Димитријевиќ (Турчинот), К. Пауничева (мајката), Х. Христодулова (вереницата) и М. Маневиќ (Смиља)¹⁷².

Табло на машуранциите на Трговската академија (1929-1933)

172. Концерат Трговачке школе, Јужна звезда, г. III, бр. 101 (16), 25 април 1924, 3.

На 23 декември 1923 год., во неделата, во салата на Офицерскиот дом во организација на тукшто формираниот Народен универзитет, била дадена детска забава. Малолетните деца, заедно со своите родители поминале многу пријатни часови. Покрај речитациите и песните, била изведена и мала театрарска пиеца НАШИ ДЕЦА. Учениците Б. Урошевик, ученик од II одд. и Слободанка Милошевик, ученичка од I одд. гимназија со голема слобода и ги реализирале своите улоги. „Би требало, вели репортерот на „Јужна звезда“, овие пријатни и полезни детски забави да ипродолжат и на тој начин деца да се отишртнат од улицата“¹⁷³.

Концерат Трговачке Школе

У суботу 19. ов.м. одржан је концерат у сали основ. школе Св. Саве од стране поменуте школе, а у корист сиромашних ученика-ца.

Као и увек на трговачким забавама, сала је била изваниредно лепо декорисана со много укуса и доброг избора ткајина.

Сала је била препунна гостију пред којиша је омладина ове школе први пут имала да покаже са колико разумерања и каквим схватањем корача сво- ме циљу.

После лепог говора г. Мил. Петровића, директора школе настапле су песме међу којима је „Кајмакча“^{дан} од г. Свободе била најлепша и најдирљивија.

За тим је даван позоришни комад у З. чица „Суђаје“, који је веома цажљиви и опрезно изведен. Нарочито су лепо извели своје улоге Ф. Стевановић, Т. Димитрије-

Концерат на Трговската академија
(1924)

173. Дечја забава, Јужна звезда, г. II, бр. 85 (47), 26 декември 1923, 2.

На 1 март 1924 год. во Општинската сала учениците од битолските основни училишта се планирало да дадат вечерен концерт кој имал 10 точки. Имало и дијалог, ВРАЌАЊЕ, како б точка¹⁷⁴.

Во вторникот, на 27 јануари 1925 год., во чест на празникот Св. Сава, во Општинската сала биле прикажани две драмски претстави. Првин бил дијалогот МАЛИОТ БОЛЕН. Го изведоа учениците од второ одделение. Потоа учениците од IV одделение од училиштето „Св. Сава“ ја дадоа детската претстава РАСТКО НЕМАЊА. По нив настапија и учениците од III одделение на Генималското училиште со драмата ДЕЦАТА ВО ЗАРОБЕНИЧИОТ ЛОГОР И ОДЈЕКОТ НА СЛОБОДАТА. Приредбата била во полза на сиромашните ученици од основните училишта. Билетите чинеа по 2 динари, а за членовите на поголеми семејства – по 10 динари. Претставите биле со почеток во 8 часот вечерта¹⁷⁵.

Со вакви активности се занимавале и останатите основни училишта. Се чини дека Централното основно училиште „Св. Сава“, предничело во тоа. Скоро секоја година изведувало по некоја претстава, особено биле чести во врска со празникот Св. Сава, патронот на училиштето. Некои биле прикажувани во школската сала, некои и во Театарот¹⁷⁶.

Француското машко училиште на Мисијата на лазаристите, основано околу 1856/57 и Француското женско училиште на милосрдните сестри, основано во 1900 год.¹⁷⁷, исто така, организирале концерти и приредувале драмски претстави. Во Женскиот лицеј претставите биле на француски јазик, при што машките улоги ги толкува-

174. Програм Концертног дела са Забаве Друштва Црвеног крста, Битолски трговилски гласник, г. 2, бр. 55, 28 февруар 1924, 2.

175. Државен архив на Македонија, Подрачно одделение – Битола, Збирка на плакати... II е/3.

176. Усно соопштение на Веселин Филиповски (1.II.1995).

177. д-р Марија Јовановиќ, *Просветно–политичките прилики во Вардарска Македонија (1918–1929)*, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1983, 253.

ле ученичките¹⁷⁸. Ваквите пиеси секогаш биле со поучна содржина, а покрај учениците и родителите, биле присутни и поранешни ученици на Лицејот¹⁷⁹. Имало пиеси и на македонски јазик, а тие биле наменети за „бабите“, стари жени, штитенички на ученичките¹⁸⁰.

Во Францускиот машки лицеј, (сместен во денешниот Работнички универзитет), ваквите активности биле поретки. Меѓутоа, учениците за време Божикните празници во Битолската чаршија, како и богословите, изведувале вертеп со сцени од раѓањето на Исус Христос¹⁸¹.

Американската школа, основана некаде 1862 год.¹⁸², во својата педагошка работа применувала методи на воннаставни драмски активности. Особено во тоа се истакнувала учителката мис Камерон.

На 29 декември 1923 год., а по повод Божикните празници бил организиран концерт со многу музички и други точки. Како посебен додаток била писаната БОЖИ ДУХ, чиј автор била токму мис Камерон. Учениците Викторија Петровиќ (во улогата на г-ѓа Драга), Керафка Темковиќ (во улогата на Звезда, служителка) и на Славка Јонке (во улогата на Светиот Дух) особено се истакнале¹⁸³.

Аматерски театри

Зазбележителна активност аматерските театри во Битола пројавуваат особено во кризните театрарските периоди, односно кога во Битола не работат професионал-

178. Гоѓи Димовски, *Битолските училишта...* 17.

179. Александар Крстевски, *Француските училишта во Битола 1856–1947*, зб. Воспитанието и образоването во Битола, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола 1990, 122.

180. Исто, 123.

181. Усно соопштение на Низамедин Асим, ученик во Францускиот лицеј, пензионер од Битола (18.II.1995).

182. д-р Марија Јовановиќ, цит. дело, 255.

183. *Божићни концерат*, Јужна звезда, г. III, бр. 86 (1), 2 јануар 1923, 2.

ните. Во 1922 год., така, се формира првиот понов аматерски театар со името „Јован Стерја Поповик“.

Тоа течело вака:

Во почетокот на февруари 1922 год., во недела, во салата на Првостепениот суд во Битола беше се собрал поширок одбор на вљубеници во театарот. Целта била да се обидат да формираат аматерско драмско друштво. По долга дискусија и со голема волја се избра потесен одбор чија задача била да изготви правила. Тие требало на 8 февруари истата година да бидат и потврдени. За претседател беше избран Миленко Ѓуриќ, секретар на Битолската „Заштита“.

Ваквиот ангажман на Одборот и на вљубениците на Талија, бил најтопло поздравен и од медиумите, зашто „за џошреба од оваа устанича излишно е да се говори“, пишуваше весникот „Битољски радикал“¹⁸⁴.

Најдолга историја и најзабележителни резултати сепак ќе покаже Дилентанскиот театар „Добро Поле“.

На 17 февруари 1932 год. до Општинскиот одбор доставена е молба од новоформираниот театар со името „Добро Поле“. Во неа тоа моли општината да му ја отстапи театарската зграда, заедно си декорот, мебелот и гардеробата. Молеше, исто така, за време претставите осветлувањето да не му се наплатува, а и да му се обезбеди огрев за зимските месеци. По предлог на претседателот на градот, Одборот реши позитивно по сите барања, од што може да се заклучки какво значење му придаваше градот на новиот театар¹⁸⁵.

Истиот со нова молба ќе се јави уште еднаш. Сега бара интервенции во интериерот на објектот со поправ-

184. Битољско дилентанско позориште, Битољски радикал, г. I, бр. 49 февруар 1922, 3.

185. Записничка књига, 31, 17 февруар 1932, т. 5.

ките на ложите и вратите. И таа молба била прифатена. Биле одобрени и 1.000 динари помош¹⁸⁶.

Во Аматерскиот театар „Добро Поле“ биле ангажирани сите актерски сили со кои располагала во овој момент Битола. Режисери биле Василије Зориќ, Пера Бајик и др. Актери, пак, биле: Петар Велјановски, Павле Павлевски, Борис Башлаковиќ, Петар Женовиќ, Веле Гацо, Драги Тодиќ со сопругата, Ружица Петровиќ, Голубовиќ, кој бил и потпретседател и др.

Првата претстава што ја даде „Добро Поле“ во јуни 1932 год. пред преполнетата сала на Театарот била **ВОЈВОДА БРАНА** од Буник. „Благодарејќи на добрашта и едра и на мноду усиешинош декор, йочешнициште стекнаа оишти љубов среде јубликашта“, пишува скопскиот весник „Вардар“. Набргу биле прикажани и писите **ВНИМАНИЕТО НА СРПСКИОТ НАРОД, КОШТАНА, НАРОДНИОТ ПРАТЕНИК** и др. Некои од овие пиеси ансамблот ги прикажа и во Прилеп¹⁸⁷.

Во **НАРОДНИОТ ПРАТЕНИК** играле: Марковиќ (Марковиќ), г-ѓа Јосиповиќ (Пивка, негова жена), г-ѓа Вучковиќ (Даница, нивна ќерка), Башлаковиќ (Ивковиќ, адвокат), Марковиќ (Спиро), г-ѓа Бајик (Спириница), Павловски (Срета Нумера), Велјановски (Јовица Јерковиќ, трговец), Бајик (Секулиќ, полициски писар), Црвенковиќ (I говорник), Васильевиќ (II говорник) Бошмовиќ (III говорник) и Црнушанов (жандармот).

Претставата, според плакатот¹⁸⁸, се одржала во салата на Градскиот театар со почеток во 20 и 30 часот. Цените на билетите биле: 10, 5 и 3 динари.

186. Исто 16 мај 1932, т. 7.

187. Битольско дилетанско друштво, Вардар, Скопље, 26 јун 1932, 2.

188. Ристо Стефановски, **Театарот во Македонија...** 370

Друштвото живеело скоро пет години, односно до 27.XII. 1937 год.¹⁸⁹

Плакат за театарска претстава на
Театарот „Добро Поле“

Покрај овие, се формираат и други аматерски театри.

Во 1934 год. формиран е Академскиот градски театар на чиј чело ќе застане енергичниот професор М. Петровиќ. Во саботата, на 28 април 1934 год., во салата на Градскиот театар ќе ја прикаже првата претстава – ДЕВОЈИНАТА КЛЕТВА. Претставата била успешна и на општо барање на публиката била репризирана на 29 април (недела)¹⁹⁰.

Претстави од граѓански здруженија

Импозантен е бројот на театрските претстави што ги прикажуваат разните граѓански здруженија. Се добива впечаток дека постоел и натпревар помеѓу нив за побројни и поквалитетни настапи. Всушност, и за време постоењето на професионалните театри такви претстави има многу, а кога професионалците ќе заминат глувиот

189. Димитар Христов, Развитокот на театрскиот живот во Битола, од 1897–1964, 20 години Народен театар, Битола, Народен театар Битола (без пагинација)

190. Нови сјај, г. I, бр. 1, мај 1934, 4.

театарскиот простор ќе го пополнуваат токму овие здруженија.

На 12 март 1921 год. Битолскиот младински клуб организирал голем концерт од музички и други точки. Десерт на богата програма била комедијата од Ј. Стерја Поповик КИР ЈАЊА. Младите актери вложија голем напор и претставата наполно била успешна. „*Тие во складната игра покажаа штолку дух и способност што целата младина им должи благодарност за пријателска вечер*“, ќе запише хроничарот. Со маестрална игра маладиот Г. Зарчевик го толкувал ликот на скржавецот, сенчејќи го и нивелирајќи го. Беше очигледно дека длабоко го доживеал и дека како да влегол во неговата кожа. Г. Николик, во улогата на тромавиот Петар, исто така, имал голем успех¹⁹¹. Претставата се одржа во салата на Битолскиот младински клуб.

Демократскиот младински клуб, (кој можеби е истиот со погорниот) исто така, приредувал и забави и театарски претстави. Една била одржана на 16 декември 1922 год.¹⁹², а во Општинската сала на 7 април 1922 год. дал и уметничка вечер со повеќе точки. Централна била писесата РОМАНТИЧНИ ДУШИ од Ростан¹⁹³.

Покрај нив и други младински здруженија подготвувале забавни вечери и театарски претстави. Една во февруари 1923 год. во Општинската сала организираше Битолска трговско–занаетчиска младина, на која била избрана и „Кралица на забавата“¹⁹⁴. Во салата на Офицерскиот дом набргу истата даде две претстави, едната на 1 март 1924 (КОСОВСКА ДЕВОЈКА и извадок од писесата КОГА МИ СЕ ЧИНЕШЕ ДЕКА ЌЕ УМРАМ од М.Н. Коровик и на

191. Велика забава, Развитак, г. II, бр. 28, Битола, 3 март 1921, 2.

192. Југославија, г. I, бр. 3, 13 децембра 1922, 3; Исто, бр. 4, 20 децембра 1922, 3.

193. Из живота нашег друштва, Уметничко вече, Битолски весник, 9 април 1922, 3.

194. Забава Битольске трговско занатлисke омладине, Битолски трговински гласник, г. I, бр. 2, 11 февруар 1923, 2.

која свиреше воената музика¹⁹⁵), а втората, на 28 јули (ГИДО¹⁹⁶).

Соколското друштво, кое во своите редови ангажирало голем број млади, се докажуваше не само на спортското поле, ами и на културен план. Како и сите спортски здруженија и тоа, организирајќи забави и културни вечери, се обидуваше да реши дел од материјалните проблеми. Меѓу бројните што ќе ги организира е и онаа од 26 февруари 1921 год. во која имало богата програма. Се одржала во Општинската сала. Влезниците чинеле 10 динари, а за семејства од 3 члена - 20 динари¹⁹⁷. На следната, одржана на 6 април истата година, била прикажана ЧИЧКОВАТА КУЌА од Мјасници. Претставава, во која повеќето актери потфрлија, ја извлече Вемиќ, кој ја играл улогата на Степан Степанович Бебриков, стариот Дон Жуан. „Штом ќе се појавеше, пишува новинарот на „Развитак“, йубликаша прснување во зарез смев“. Покрај Вемиќ се истакна и С. Павловик кој ја играл женската ролја, односно ликот на Настасија Петровна, Бебриковата сопруга. Тој многу успешно го исенчил ликот на љубоморна жена и горопадница, која го држи под туторство сопругот¹⁹⁸.

Ваквиот успех, управата на Соколското друштво ја поттикна да формира и марионетски театар. И во таа дејност забележа голем успех. Во октомври 1932 год. во преполнетата сала на Градскиот театар по четврти пат ги дал куклените претстави РОБИНСОН КРУСО и ГОКА БАРА СЛУЖБА. Во план било да се подготват и други куклени претстави, а една требало да биде ЦАРЧЕТО НА ПОДЗЕМЈЕТО¹⁹⁹.

195. У Офицерском дому, Јужна звезда, г. III, бр. 94 (9), 6 март 1924, 2.

196. Другарско веќе, Јужна звезда, г. III, бр. 113 (28), 8 август 1924, 2.

197. Развитак, г. II, бр. 24, 20 февруар 1921, 3.

198. Развитак, г. II, бр. 31, 10 април 1921, Битола, 3.

199. Марионетско позориште у Битољу, Вардар, 23 октомври 1932, 10.

.....*Период меѓу двејче свештски војни*.....

претстави, а една требало да биде ЦАРЧЕТО НА ПОДЗЕМЈЕТО¹⁹⁹.

Покрај Соколското друштво и други спортски организации подготвувале забавни и театарски вечери. Во март 1937 год. спортскиот клуб „Кајмакчалан“ во просториите на хотелот „Босна“ приреди ретко успешна

Членови на Соколското друштво

приредба со лотарија. Учествувала и воената музика од 46 пешадиски полк. Во таа прилика биле прикажани театарските сцени ТЕШКА ЗАДАЧА и ВО ТАТКОВОТО ОДЕЛО, кои ги изведоа учениците од III одделение на основните школи.

199. Марионетско позориште у Битољу, Вардар, 23 октомври 1932, 10.

ли Ѓорѓи Јовановик, Аспасија Тасиќ, Јелена Стрејовик и Никола Васильевик²⁰⁰.

Во есента 1938 год. планинарското друштво „Пелагонија“, прибрајќи материјални средства за подигање на планинарскиот дом Копанки, во преполнетата сала на Соколаната ќе ја прикаже едночинката, во контекст на една голема програма, ПЛАНИНАРИ, чиј автор беше планинарскиот вљубеник и активист Борис Алтипармак²⁰¹.

Театарски претстави приредувал и Пододборот на Црвениот крст. На својата голема велигденска забава во април 1923 год. ја презентираше историската драма КНЕЗ ИВО ОД СЕМБЕРИЈА од Б. Нушиќ²⁰². Следната година, во салата на Офицерскиот дом, исто така, во рамките на една голема забава од девет точки, била прикажана и писцата КОСОВСКА ДЕВОЈКА извадок од КОГА МИ СЕ ЧИНЕШЕ ДЕКА ЌЕ УМРАМ. Учествуваа: Г. Томиќ (Поетот); г-ца Коукал (Косовска девојка) и Г. Глоковиќ (Ранетиот). Дејствието, инаку, се случува во 1915 год. на Косово Поле. Сценариото беше направено специјално за оваа пиеса. Покрај писцата, биле презентирани и делови од поголеми музички дела, увертирана од операта СЕМИРАМИДИС, во БОЈ од операта ЗРИНСКИ и др. Музичката придружба, притоа, му припадна на воениот оркестар²⁰³.

Во врска со предавањето во употреба на Офицерски дом, кој настрада во експлозијата на магацинот со оружје 1922 год., возобновен, главно, со средства од офицерите, на 17 декември 1923 год. а во чест роденденот на кралот, беше организирана забава со богата програма. Во 8-те точки се наоѓала и едночинката СЕ ИЗДАВА СТАН ПОД КИРИЈА, шегобијна игра во која учествувале исклучиво битолските офицери: Глоковиќ (професорот),

200. *Нови сјај*, март–април 1937, бр. 35–36, 4.

201. Усно соопштение од Борис Алтипармак, (22.I.1995).

202. *Јужна звезда*, г. II, бр. 51 (13), 2 април 1923, 2.

203. *Битолски трговински гласник*, г. II, бр. 55, 28 февруар 1924, 2.

г–ца Коухал (вдовицата) и г–ца Николаевиќ (слугинка–та). Режијата му припадна на потполковникот Урошевиќ²⁰⁴.

Напредната битолска младина, работници, трговци и некој ученик и студент, била опфатена во Социјалистичко–комунистичкиот клуб. Во него работеле неколку секции, од кои од најпопуларна била драмската. Претставите, главно, ги прикажувала во Клубот. Прикажани биле МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА (која добила и реприза), оригиналниот драмски текст на двајца битолчани Кочо Тромбе и Павле Павлевски ЕВРЕИН И КАПЛАР, но и социјалната драма НА ДНОТО од Максим Горки. Заради учество во претставата МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА директорот на Гимназијата беше им забранил на своите ученици повеќе да не го посетуваат Клубот²⁰⁵. Драмата НА ДНОТО, била прикажана 1920 год. како предизборна активност на Клубот, а драмската секција со неа направила гостување и во Прилеп²⁰⁶.

Со драмски активности доста активни биле и учителите и нивното здружение.

На вториот ден Велигден 1922 год. дале забава во која била прикажана и комедијата СВЕТ од Бр. Нушиќ²⁰⁷. Слична забава била организирана, повторно за време велигденските празници во 1926 год. кога била прикажана писателот ЃИДО. Играта на актерите била на ниво на општо задоволство, коментираше новинарот на „Јужна звезда“²⁰⁸.

Русите емигранти од Битола, исто така, имале дилетанска драмска група. На 23 мај 1923 год. требало да

204. Забава у Офицерском дому, Јужна звезда, г. II, бр. 81 (46), 19 декември 1923, 2; Јужна звезда, г. II, бр. 83 (45), 13 декември 1923, 2.

205. Ѓорѓи Димовски–Цолев, Револуционерната дејност на Ратко Жуник во Битола и Битолско, Зборник, Педагошка академија, Битола, Битола, 1984, 179.

206. Исто, 180.

207. Учителска забава, Битолски весник, г. I, бр. 22, 16 април 1922, 2.

208. Учителска забава, Јужна звезда, г. V, бр. 190 (17), 15 мај 1926, 2.

настапат заедно со колегите од другите секции, музичката и пеачката, но концертот бил одложен, зашто посетата била скромна²⁰⁹.

Драмски активен бил и Студентскиот клуб. Основан бил во 1935–1936 год. И покрај внатрешните струи и проблеми, покажал забележително влијание посебно пред војната во организирањето на населението за претстојните драматични настани. Имал свои канцеларии (спроти Офицерскиот дом), во кои се позајмувале книги (дел илегални), се подготвувале пеачки, мандолински, рецитаторски и драмски програми, со кои се настапувало пред граѓанството. Во почетокот клубот броел 10–тина студенти, потоа нивниот број пораснал на 40–тина пред војната. Повеќето биле студенти на Белградскиот, но имало и што студирале во Загреб и Скопје. Најактивни биле: Томе Василевски, Киро Мильовски, Илија Топаловски, Димитрије Гулас, Лилјана Чаловска, Сотир Саранди и др.

Во почетокот хорот бил најактивен, а кога Клубот се зголеми со помлади студенти се активираа и заживееја, особено во зимските месеци и другите секции. Приредбите ги прикажуваа во салата на Соколаната²¹⁰.

Студентите често правеле и излети. Најомилено излетничко место им било Гургур Чешма, во близината на Битола, но се посетуваа и околните села, Брушник, Лавци и др. Во 1939 год. при една таква посета на Лавци пред селската младина, меѓу кои имало и членови на СКОЈ и идни борци, студентите го рецитираа Рачин, а Лилјана Чаловска настапи во главната ролја во едночинката чие име е заборавено²¹¹.

209. Концерат руских емигранти, Битолски тровински гласник, 23 мај 1923, 2.

210. Усно соопштение на Сотир Саранди, (26.07.2003).

211. д-р Душко Хр. Константинов, д-р Милош Хр. Константинов и Коста Ан. Цингаровски-Кочо, Хроника на Битолско Лавци, Битола, 1962, 46.

Многу активно, ако не е најактивно градско здружение во драмскиот живот било здружението за Урсовите синдикати „Абрашевиќ“. Било оформено 1933 год. а живеело дури до војната. Имало повеќе секции, од кои, сепак, драмската била најактивна. За краткиот период до дека постоело приредило дури 50–тина претстави, меѓу другите и РАЗБОЈНИЦИ од Шилер, СОМНИТЕЛНО ЛИЦЕ од Бр. Нушиќ, ПРЕДАВНИК од Вукмановиќ и др. Некои, заради идеите што превојувале, биле и забранувани, па членовите за да ги прикажат, се снаоѓале со изигрување или на забраната (ги прикажувале надвор од Битола, во околните села и дворовите на манастирите или во Прилеп) или со повторно барање дозвола и тоа во час пред крајот на работната недела од службеник што не ја знаел забраната. Богати и специјални програми „Абрашевиќ“ подготвувал во врска со првомајските празници кога биле активирани сите секции²¹².

Едно од последните здруженија што е формирано кратко време пред војната, било Женската набавно–продажна задруга. Неговиот старт се случи во февруари 1941 год., што ќе рече дека немало многу време да се докаже и да се афирмира. Но и со оние неколку забави што ги организирало, се потврди дека добро зачекори и дека стана популарно со своите секции: музичка, рецитаторска и драмска. Една забава што беше ја организирало била на Денот на жената – 8 март 1941 год. На неа имало многу скечеви и лесна забава, кое означи вистинско освежување по оние шематизирани забави што беа ги организирале другите градски здруженија²¹³.

Претстави на ладино и хебрејски јазик

212. Г. Хорот и дилетантската трупа „Абрашевиќ“ во минатото, Братство, бр. 18, првомајски број, 1948, 7.

213. Ѓорѓи Димовски–Цолев, Битолските Евреи, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1993, 143.

Антисемитизмот и гетоизацијата за битолските Евреи означија принудно рудиментирање на старите традиции и градење специфичен и автохтон живот и култура. Од нивното доаѓање во Битола (1497 год.), па до физичкото истребување (1943 год.), тоа ништо не ќе може да го наруши, ни идеологии, ни револуции, ни промена на окупатори и власти, ќе тече како река со несопирлив ѡд и денот на заминувањето од Битола ги најде скоро исти онакви какви што беа и кога дојдоа од Шпанија и Португалија. Имале посебни обичаи и за раѓање и смрт, и за свадби, посебни кодекси за меѓусебни односи, свои песни, свои забави и свои школи.

Имале и свој театар. Врз основа на богатиот фонд приказни донесени од старата татковина или од подоцните (Шпанија и Португалија) што ги раскажувале расни раскажувачи, децата од еврејските улици правеле импровизации, живи драми, што се раѓаа и умираа со чинот на создавањето²¹⁴. Тоа, впрочем, е стадиум од појавата и развојот на театарот воопшто. Сепак, за посеризна и побогата театарска содржина може да се говори дури по Првата светска војна. Најголема заслуга во тој однос имаат тројца: Јицак Елиџафан (1870–1948), рабинот Џаен и Андри Нахмијас.

Првиот бил „хам“ (свештеник), кој во Битола пристигна веднаш по Првата светска војна. Ционистички заинтересиран, со сон за враќање на Еvreите во старата татковина, Палестина, но и со идеал за затврдување на старите национални обележја, во Битола започна да го шири ционизмот и да ги подгрева битолските Евреи за судбинскиот час што требало да дојде. Веднаш основал уstanova наречена „Ломбе Тора“ (ученици на Тората), во која на младите им го предавал хебрејскиот јазик. Заедно со своите ученици ги пеел хебрејските песни и ја сонувал големата идеја. Бил и драмски автор и неговите дела,

214. Исто, 103.

пишувани, исто така, на хебрејски јазик, ги изведувал со учениците од „Ломбе Тората“. Една од овие драми, алегорија, била изведена 1922 год.²¹⁵.

По Првата светска војна, поточно во 1924 год., во Битола дошол и рабинот Шебтај Јосеф Џаен. Доаѓал од Виена и веќе се докажал во ционистичкото дело, но и како автор на драмски дела (ЛИФТАХ, ДЕБОРА и ЌЕРКИТЕ НА СОНЦЕТО). Веднаш ги засучил ракавите и заедно со мештанецот Леон Камхи заорале врз ционистичкото дело. Меѓу другите активности се вбројува и поставувањето драмски дела, чиј автор бил тој. Во Битола веќе постоело еврејското друштво „Хатехија“ (Преродба) па лесно било да се анимираат и да се ангажираат младинци кои ќе учествуваат во подготовките и во изведбите. Во оваа прилика се појавил не само како автор, но и како режисер. Првин ја извел едночинката САРА АРОНСОН, па потоа и алегоријата ХАТЕХИЈА. Женските улоги ги играле девојки од еврејската заедница, што за патријахалната средина бил настан и преголема смелост. Претставите се изведувале во преполнетите сали, при што меѓу публиката немало само Евреи, ами и вљубеници на театарот воопшто²¹⁶.

Работата на овие двајца ентузијасти ја продолжи во рамките на истото друштво, но и како раководител на драмската секција Андри Нахмијас. Навистина го немал образовниот и интелектуалниот потенцијал на своите претходници и учители, но затоа располагал со голем жар. Под негово раководство секцијата извела повеќе театрарски дела, во кои тој ја играл главна ролја во организирањето. Ги поставувал, главно, делата на Џаен, но и на други автори, главно, од француското јазично

215. Ѓорѓи Димовски-Цолев, Еврејскиот книжевен круг, 4 (ракопис) - Благодарност за отстапувањето.

216. Исто, 5.

поднебје, преведувајќи ги и прилагодувајќи ги за средината на која ѝ припаѓа. Исто така, пишувал и драмски текстови²¹⁷.

Ова е само кус преглед на театарската активност на ладино и хебрејски јазик во битолската еврејска средина, која секако е многу побогата. Впрочем, Битола, по Солун, бил и најзначајниот културен еврејски центар на Балканот. Битолскиот еврејски книжевен и научен круг познава бројни имиња и дела што значат голем придонес за културната историја на Европе²¹⁸.

Претстави по селата

Драмски секции постоееле и во понапредните потплатистерски села. Некои од нив дури имале и многу успеси, па своите изведби ги прикажувале не само меѓу соседните, ами и меѓу пробирливата и театарски школувана битолска публика.

Доста рано, уште во 1934 год., во селото Буково веќе е формирана драмска секција. Броела, според едно тврдење дури 20–тина момчиња и девојки²¹⁹. Според друго, девојки во драмската секција не биле вклучени²²⁰. Покрај МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА, која доживеа голема популарност, биле прикажани уште неколку пиеси, една и од Бр. Нушиќ²²¹.

Драмски секции имало и во селата Диово и Лавци.

Во Лавци заслугата за организирањето и анимирањето на младинците во театарската секција му припадна на напредниот учител Pero Вујовиќ, кој не бил

217. Исто, 6.

218. Ѓорѓи Димовски–Цолев, *Еврејскиот книжевен и научен круг*, во: Печатарството и издаваштвото во Битола, Микена, Битола, 2, 1999, 25–38.

219. Буково, Месна заедница – Буково, Телевизиска емисија „Знање–имање“ при ОК ССРНМ – Битола, Битола, 1981, 37.

220. Александар Стерјовски, *Битолските изведби на Македонска крвава свадба до ослободувањето*, во: Војдан Поп Георгиев–Чернодирски, Институт за македонска литература, Дом на Култура, Струга, 2001, 249.

221. Исто, 250.

затруен од големосрпската идеја. Напротив, успеал да ја пронајде и започнал да ја подготвува популарната МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА. Сè било готово за изведба, но дошла забраната и таа, за жал, не била изведена²²².

Ист еден ваков, напреден учител, заслужен е за организирањето на драмската секција во с. Лавци пред почетокот на Втората светска војна. Бил битолчанец и се викал Тодор (Тошо), а сопругата, Србинка, била Анѓа.

Ја постави пиесата СО СИЛА ЖЕНАЧКА. Ролите ги толкуваа напредните младинци: Панде Јовчевски–Кајзеро, Анче Ристевска–Трајчевска, Панде Дамчевски–Љочето, Панде Ташковски, Вельо Василевски, Јован Бошевски, Сотир Ангелевски, Панде Тасевски и други. Пробите биле одржувани во селското училиште, а премиерна изведба била не во селото, ами во Битола, во пространата сала на Соколаната. На неа немало посета само од лавчани, ами присутни биле и битолчани. Претставата започна во 19 часот, а крајот бил поздравен со френетичен аплауз од многубројната публика. Претставникот на просветата, понесен од тоа, излегол и искажал пламен говор, ласкајќи им на артистите, кои, иако за првпат засстанале на сцената ги одиграле ролите многу успешно и реално.

За жал, претставата не доживеала реприза²²³.

На 7 јануари 1940 год. во салата на Соколаната драмската секција од Лавци ја прикажа и многу популарната битова драма од Антон Панов ПЕЧАЛБАРИ. Имало обид да се забрани од началникот Дано Константиновик, но таа, сепак, се одржа. Цело Лавци и голем дел од битолчани тој ден се упатија кон Соколаната да ги видат младите артисти, вљубеници во театарот. Програмата била со повеќе точки, но централната, сепак, била драма-

222. Диово, Битола, 1985, 25.

223. Димче Миновски, *Артистите од Лавци*, Битолски весник, 29.01.2003, 11.

та. Во салата во која можело да се соберат околу 700 посетители тој ден било преполно и имало презадоволна публика²²⁴.

Претстави имало и во другите села.

Во 1933 год. Смилевската народна библиотека и читална организирала приредба во која се прикажале и две пиеси: МОРАВКА и СМЕВ КАКО ЛЕК. Интересот и за нив бил голем²²⁵.

Гостувања

Гостувањата на аматерските театарски групи течат двонасочно: кон и од Битола.

Први што ќе ја посетат Битола и ќе остават многу пријатен впечаток, кои дури ќе анимираат идеја за формирање и на битолски професионален театар, се ресенци, со својата група „Преспа“. На 19 и 21 јануари 1922 год. ќе ги прикажат ГИДО од Ј. Веселиновик и ОБИЧЕН ЧОВЕК од Бр. Нушиќ. Настапот се третирал за настан и тоа било причина да реагираат двата битолски неделници што излегувале во ова време²²⁶.

Набргу, односно на 17 август 1924 год. доаѓаат и учениците од Прилепската гимназија. Во Општинската сала дале многу успешен концерт. По концертот ја прикажале и Гогольевата комедија РЕВИЗОР. „Иако оваа џиеса е между шешка и нејзинодна за изведување од дилетански театар, сепак, со оглед на условите под кои е прикажана,

224. д-р Душко Хр. Константинов, д-р Милош Константинов и Коста Ан. Цингаровски–Кочо, цит. дело, 48.

225. Народна книжница и читаоница у Смиљево, Вардар, бр. 63, 9 март 1933; Михајло Георгивески, Библиотекарството во Вардарска Македонија, Култура, Скопје, 1989, 224.

226. Гостување позоришта „Преспа“, Битољски радикал, четвртак, 19 јануар 1922, 3; Дилетанско позорите „Преспа“, Битољски весник, г. I, бр. 9, Битола, 22 јануар 1922, 2.

сосема усвоено е дадена“, пишува новинарот на „Јужна звезда“²²⁷.

Учениците од Скопската медреса „Краљ Александар I“ во март 1936 год. ја посетуваат медресата во Битола. Притоа, во Градскиот театар ќе ја прикажат многу успешно историската драма од Бр. Нушиќ **ХАЦИ ЛОЈА**. Посетата била извонредна, а вечерта во салата на хотелот „Босна“ приредија и игранка²²⁸.

Скопските ученици многу често доаѓаат во посета на Битола. Понекогаш пристигала и со подготвена културно-уметничка програма, не ретко и со театрски претстави.

Во 1937 год. направиле една таква. Дошле и со две театрски претстави, **ХАСАНАГИНИЦА** од Шантиќ и **КРАЛСКА ЕСЕН** од М. Бојиќ. Претставите биле прикажани пред соучениците од Битолската гимназија во салата на Театарот²²⁹.

Исто така и колегите од другите средни училишта, особено Богословијата, често биле домаќини на гостувања на ученици од другите југословенски богословии. И тие не ретко доаѓале со подготвена програма, но и со театрски претстави. На 8 мај 1940 год. богословите на Иришката богословија кои биле на турнеја низ јужните краишта, во салата на Богословијата на 8 мај 1940 год. многу успешно ја прикажале писателот **БРАНКО РАДИЧЕВИЌ** од П. Петровик²³⁰.

Постоеле и возвратни гостувања, сега на битолски аматерски групи во градовите надвор од Битола.

227. Концерат прилепске омладине, Јужна звезда, г. III, бр. 115 (3), 23 август 1924, 3.

228. В.Ч.В., Ѓаци Велике медресе Краља Александра I из Скопља приредили су успели концерат у Битољу, Вардар, Скопље, 11 март 1936, 4.

229. Позориште, Кајмакчалан, г. I, бр. 5, 29 април 1937, 3.

230. Извештај за школска 1939/1940 година, Српска православна богословија у Битољу, Битола, 1940, 12.

Неколку години по Првата светска војна, односно откако зајакна Социјалистичко–комунистичкиот клуб во Битола, битолските комунисти направиле посета во Прилеп, а со цел да иницираат формирање сличен клуб и подобро да се запознаат меѓусебно. Групата ја предводел Ратко Жуник, основачот на Клубот. До Прилеп се патувало со црвени знамиња и со „чајничето“ „Ги чекавме со големо нештение“, се секаваше подоцна еден прилепчанец – активист. Откако се поздравиле на железничката станица, организирано, во колона по четири, битолчани се упатиле во прилепскиот дом. Патем сите ја пееле работничката химна, а вечерта, за своите другари битолчаните ја прикажале пиесата МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА и ЕВРЕИН И КАПЛАР²³¹.

Во Прилеп подоцна ќе гостува и хорот и дилетантската група на „Абрашевик“. Тие станале и поттик за формирање на слични вакви групи и тоа е голем придонес на битолчани.

Понекогаш двете групи правеле гостувања до блиските села. За време првомајските празници во Кралска Југославија, кога постоела опасност од прогони и забрани, „Абрашевик“ својата богата програма ја презентирал во Смилево или во Буковскиот манастир, но и на други места²³².

Драмски обиди

Иако во Битола повеќе од половина век имало интензивен театарски живот, за жал, ниту една личност на полето на драмската литература ниту се појави ниту оставил посебни траги, не само на српско–хрватски, уште повеќе на македонски јазик. Имало само обиди.

231. Ѓорѓи Димовски, Револуционерната дејност..., 180.

232. Г. Хорот и дилетантската трупа „Абрашевик“ ..., 7.

Меѓу двете светски војни, како и пред тоа, се објавувале, се разбира, туѓи драмски дела, не за да станат обрасци, колку за да послужат за читање. Еден поголем број драмски дела и во поранешниот, османскиот период, доаѓаат и од Србија и од Бугарија и стануваат лектира што масовно и гладно се чита. Среќа било ако некое било поставено и на театарската сцена.

Токму од тие причини, како литературен прилог, битолскиот неделник „Развитак“, почнувајќи од 6 март 1921 год., во неколку продолженија ја објавува драмата КРВТА Е КРВ од Милоје Т. Поповиќ. Таа, како што стои во поднасловот, била „*алегорија на сеѓашниот селски живот*“. Го сликал некое село покрај Морава. Делото имало четири чина²³³.

Набргу после тоа, односно во 1924 год. публикуван е и Молиер. Тоа е ШКОЛА ЗА ЖЕНИ, во превод од француски од Тинка С. Теклић. Тоа е книшка од стотина страници, печатена во Трговската печатница на Р. Кирјас²³⁴.

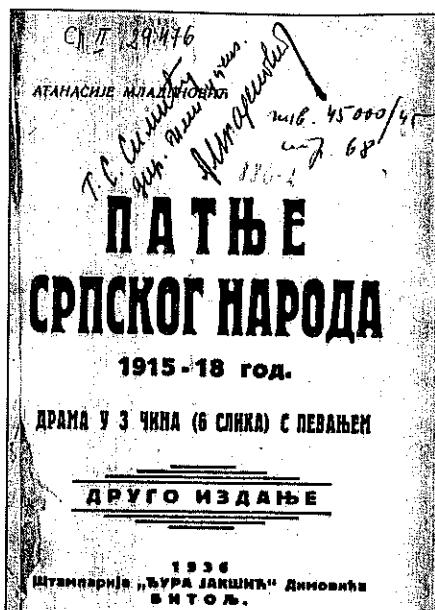
Професорот од Битола Атанасије Д. Младеновиќ, десетина години подоцна публикува своја драма. Тоа е СТРАДАЊАТА НА СРПСКИО НАРОД 1915–1918 године²³⁵. И тоа е сè.

Наспроти тоа, живата драма во Битола е катадневна и интензивна. Се случува во чаршијата, по малските агли, на Ат пазар и на др. места. Главната улога, скоро по правило, им се препушта на градскиот шут, на неуките и наивни селани и на сите оние со кои можело да се бисе шега. Оваа драма никој не ја запишуval и траги од неа нема.

233. Развитак, г. II, бр. 6, март 1921, 4 и следите броеви.

234. Молиер, Школа за мене, комедија у пет чинова, превела Тина С. Теклић, Битолј, 1924.

235. Атанасије Д. Младеновић, Патње српског народа 1915–1918 године (Драма у три чина – 6 слика) с певањем, Друго издање, Битолј, 1936 год.

Драмско дело објавено во Битола
(1936)

ле мошне живи и интересни. Имале драмски набој, жив дијалог и неизвесен расплет²³⁶.

Првата оригинална драмска творба на битолчани, напишана и изведена во првите години по Првата светска војна била ЕВРЕИН И КАПЛАР. Павле Павлевски и Кочо Тромбе, вљубеници во театарот биле нејзините автори. Ја извел Социјалистичко-комунистичкиот клуб. Со неа и со НАДНОТО од М. Горки Битолскиот клуб го посетил Прилеп²³⁷. Првиот драмски текст доживеа и прогони од српските власти, а едниот нејзини автор, Кочо Тромбе, заради учеството во МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА, морал и да емигрира во САД. Првата битолска драма е изгубена

236. д-р Аграп Лебл, *Lutanja i saznananje*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1975, 120-121.

237. Ѓорѓи Димовски-Цолев, Револуционерната дејност... 180.

Еден посебен вид жива драма биле „мишпат“. Ги скреќаваме кај еврејското население.

Биле слични на Кочиќева СУДАНИЈА во која се имитирал судот. Се бирале оптужен, тужител, бранител, суд, публика и други. Имало и сведоци и експерти. Во текот на судењето можело да се појави и нов сведок на страната на тужителот или на оптужениот и да земе учество во дебатата.

Ваквите драми би-

ле мошне живи и интересни. Имале драмски набој, жив

дијалог и неизвесен расплет²³⁶.

засекогаш зашто при една проверка од бугарската полиција била пронајдена заедно со драмата НА ДНОТО и со некои други дела од срpsката литература и била конфискувана²³⁸.

Во 1923 или 1924 год. напишан е уште еден драмски текст. Сега од еден гимназист, Ристо Бундалески, од Јанковец. Кога ја напишал бил ученик во VIII клас во Битолската гимназија. Носела наслов КРВАВА ВЕСЕЛБА и била во две слики. Драмава, всушност, е трагедија и таа е литературен придонес на членот на Трезвената младина во Гимназијата, Бундалески, во борбата против алкохолизмот. Авторот денес ја именува со името СВАДБА и за неа говори: „На вообичаената критика на литературната дружина СВАДБА ѹомина без забелешки, со претпорака да се надойдат со уште некој ѹомив, шака СВАДБА стапа трагедија во 2 чина. Првиот чин нормално се одвива на свадба во многу весела атмосфера, со многу свирка, ѹесни, ора, бидејќи се работи за свадба на син од ѹободати селани. На свадбата присуствува целото село со дујла музика. Многу ѹаконии залиени со уште ѹовеќе алкохол. Првиот чин завршува со оштита весела атмосфера.

Вториот чин ѹочнува со ѹојавата на распеаниот вјuko на младоженецот, со вино во едната рака и ѹушка во другата рака, сопственост на стрелачката дружина на селото. Стрелажќи во ѹијана сос тојба, тој го убива кумот и щешко го ранува младоженецот, главниот лица на свадбата. Трагедијата завршува со оштита жалоси на селото и на семејството“.

Драмава била изведувана три пати. Еднаш во гимназиската сала пред учениците, уште еднаш во ливадите на манастирот Крстоар и на крајот за дечињата во летовалиштето на Пелистер. „Повторно не се обидов да ѹишувам“, соопштува Бундалески²³⁹.

238. Усно соопштение на Михајло Тромбе, син на Кочо (2001 год.).

239. Писмено соопштение, од Ристо Бундалески (Скопје, 15.XII.1994).

Во 1924 год. напишани се и изведени се две оригинални драми. Автор на едната, на БОЖИОТ ДУХ, прикажана за време божикните празници, беше наставничката во Американската школа во Битола мис Лесни Камерон. Во драмата, со поучно–религиозна конотација, има три личности: господарка (ѓ-ѓа Драга), слугинка (Звезда) и Божиот Дух. Улогите ги играле Викторија Петровиќ (себичната и горопадна господарка), Кера-филка Темкова (благородна слугинка) и Славка Јонќе (Божиот дух). Хроничарот ќе запише: „*Пиесата во секој иојглед беше усјешена, ја на автограф мис Камерон и како подготвуваач може да ѝ се честитиа*“²⁴⁰.

Во февруари истата година, а во врска со празникот Св. Ѓорѓи, беше изведена уште една драма. Автор нејзин, која имала само еден чин, бил богословот Рашковиќ. Драмата носела наслов СМРТТА НА ЃОРЃИ КРАТОВЕЦ. Била, што е посебно интересно, напишана само за една ноќ и била прикажана од страна на богословите на 24 февруари 1924 год. И драмата и изведбата оставиле многу силен впечаток. Воодушевениот хроничар ќе забележи дека „*младиот богослов може да се ѕордее*“ и од драмата и од изведбата²⁴¹.

Драми од битолскиот, македонски живот во овој период пишува и младинецот, слаткарскиот помошник Владо Коруновски²⁴².

Сите овие дела се пишувани на српско–хрватски јазик.

Единствено дело што е напишано на македонски јазик и кое е изведено во есента 1938 год. е пиесата ПЛАНИНАРИ од Борис Алтипармак. Таа предизвикала необичен интерес среде битолската јавност и беше масовно посете-

240. Божићни концерат, Јужна звезда, г. III, бр. 86, (1), Битола, 2 јануар 1924, 2.

241. Прослава св. Ѓорѓи Кратовца, Јужна звезда, г. III, бр. 93 (8), 28 февруар 1924, 2.

242. д-р Аграп Lebl, cit. delo, 123.

на во Соколаната. Многу влезни стакла биле и искршени, а оние што останале надвор, биле испентерени по прозорците однадвор. Учествувале 10 личности, планинари и работници. Немало костими, зашто сите ги носеле секојдневните или планинарските облеки. Темата била пригодна, а во врска со планинарскиот живот. Главните личности се двајца: мајка и син. Заплетот е во судирот да се добие одобрение или не за одење в планина. Додека мајката по секој начин настојува да го спречи одењето на синот со неговите другари – планинари на еднодневен излет до Пелистер, синот, напротив, со сите сили ја убедува да ја приволи да го даде одобрението и да ја успокои дека нема никакви опасности на планина. Додека траат убедувањето и расправијата, доаѓаат во раните утриски часови неговите другари да го поведат и тие се приклучуваат во убедувањето. Конечно, одобрението е дадено и групата заминува, брзјќи зашто „*Времето врви, само што не се обденило*“.

Пиесата е напишана на битолски говор. Постоел голем страв сред учесниците за последиците што можеле да произлезат од една таква постапка. Имало меѓу нив и колебливци кои биле успокоени од авторот и режисерот Алтипармак дека, доколку интервенира полицијата и ако учесниците бидат затворени, грижата ќе падне врз авторот и дека тој ќе успее да не дојде до тоа, благодарејќи на неговиот стрико Јован Алтипармак, кој во тоа време бил министер во владата на Југославија.

Претставата не била забранета, учесниците не доживеале гонења. Таа не била репризирана²⁴³.

Рабинот Шабтај Јозеф Цаен од Виена во Битола дошол со три свои оригинални драми (ЛИСТАХ, ДЕБОРА и КЕРКИТЕ НА СОНЦЕТО), кои ги изведувал со младичите од здружението „Хатехија“ и доживеале голема популар-

243. Борис Алтипармак, род. 1913, (Усно соопштение, 22.I.1995).

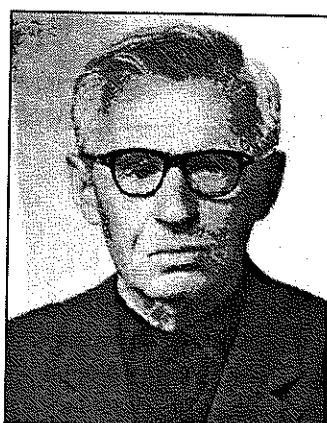
ност. Јицхак Елицафан, исто така, пишувал драмски дела и со своите ученици во 1922 год. во Битола ги изведувал пред преполнета сала²⁴⁴.

И еден трет Евреин, Моис, исто така, се занимавал со пишување драмски дела. Едно била сатира во три чина, во која се обидел да ги стави под ножот и ционистичките, и комунистичките, како и југословенските идеи²⁴⁵.

Тоа е, речиси, сè што го дале битолчани како автори на драмски дела меѓу двете светски војни.

Ентузијасти

(Павле Павлевски и Петар Велјановски)

Павле Павлевски

Театарот доби и трогателни поклоници, кои сиот свој живот, речиси до смртта, го осмисувале, го граделе и го поврзувале исклучиво со театарот. Нивното дело вградено е во историјата на битолскиот театар меѓу двете светски војни, но тоа има и пошироко и потрајно значење.

Најтипичен и неповторлив пример на вљубеник, зависник од театарот е Павле Павлевски.

Роден е во Прилеп 1892 год. во познатото прилепско семејство Поп Пројчеви, кое со децении и векови давало свештеници за манастирот Трескавец. На 6–7 годишна

244. Ѓорѓи Димовски, Еврејскиот книжевен круг... 5, 6.
245. д-р Arpal Lebl, cit. delo, 122–123.

возраст семејството се преселува во Битола и оттогаш за него Битола е втор роден град. Станал мајстор – бојација, но многу рано станува и приврзаник на театарот. Се вклучува во Битолскиот комунистички клуб и е еден од најактивните членови, особено во драмската секција. Всушност, таму е и централна личност. Во негова организација и режија во 1919 год. поставена е МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА. Покрај неа, го поставува НА ДНОТО од Максим Горки. Со Кочо Тромбе го пишуваат и го поставуваат драмскиот текст ЕВРЕИН И КАПЛАР. Со неговите врски и со врските на двата комунистички клуба драмската секција во 1920 год. со поставените претстави патува за Прилеп и таму ги прикажува.

Во 1932 год. се зачленува во Аматерскиот театар „Добро Поле“ и учествува како актер во некои пиеци. Го игра успешно и Нушиќевиот Света Нумера.

Изведбата на МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА во 1942 год. на македонски јазик од спортските работници, која предизвика толку голем успех е во негова организација и негова режија.

Веднаш по ослободувањето на Битола, скоро во првите денови, го пишува драмскиот текст ЈАС НЕ ЗНАМ НИШТО кој е изведен по првата театрска претстава.

Аниматор е и организатор на Куклениот театар во Битола. Самиот ги изработувал и куклите и сценографијата, пронаоѓал артисти и ги изведувал, меѓу другите, и многу популарните СИЈАЈ ШТРКОТ, СТОЈАН ОД ТРБУШНИЦА, за кои текстот, повторно, најчесто го пишува самиот. Помага во организирањето и на Куклениот театар во Скопје.

Бил уметник по душа и надарен сликар. Има изработено многу икони и иконостаси.

Умре 1976 год. во Битола²⁴⁶.

246. Соопштение на Аница Горѓиева и Здравка Здравева-Маретиќ, внуки на Павлевски.

Петар Велјановски

Вториот, исто така, голем вљубеник во театарската уметност, кој оставил забележителни траги во театарот и пред и по ослободувањето е Петар Велјановски. Тој е вуйко на големите артистички имиња Димче и Ацо Стефановски, всушност, бил и основниот образец за нив.

Роден е во 1905 год. Првите артистички чекори ги прави уште во трупата на Михајло Лазиќ кога овој доаѓа во Битола во 1923 год. Се приклучува и во патувачкиот театар на Динуловиќ

и кога театрите во Скопје и Битола во 1926 год. се поделуваат во групи, Велјановски му припаѓа на Битолската. Во неа толкува одделни ролji.

Многу значаен период од артистичката кариера му е оној во полупрофесионалниот театар „Добро Поле“. Во него добива повеќе ролji. Толкува ликови од КОШТАНА од Б. Станковиќ, од ЗУЛУМКАР, од Св. Коровиќ, СТРАДАЊАТА НА СРПСКИОТ НАРОД, ВОЈВОДАТА БРАНА и во др. дела.

Кога овој театар се растура, заминува на работа во Српското народно позориште во Нови Сад. По ослободувањето е во Македонија и работи како професионален актер во Прилепскиот и Битолскиот театар. „Линијата на неговиот развој како актер со завиден уметнички потенцијал, со убав гласовен материјал и со уште јоубава сценска појава, како што најмногу османал во сеќавањата кај познавачите и почитувачите на неговото актерско творештво...“ е една од ласкавите оценки за него дадена од познатиот театролог Иван Ивановски²⁴⁷.

Умре во Битола во 1975 год.

247. Иван Ивановски, Против заборавот на времето, Македонска книга, Скопје, 1987, 11.

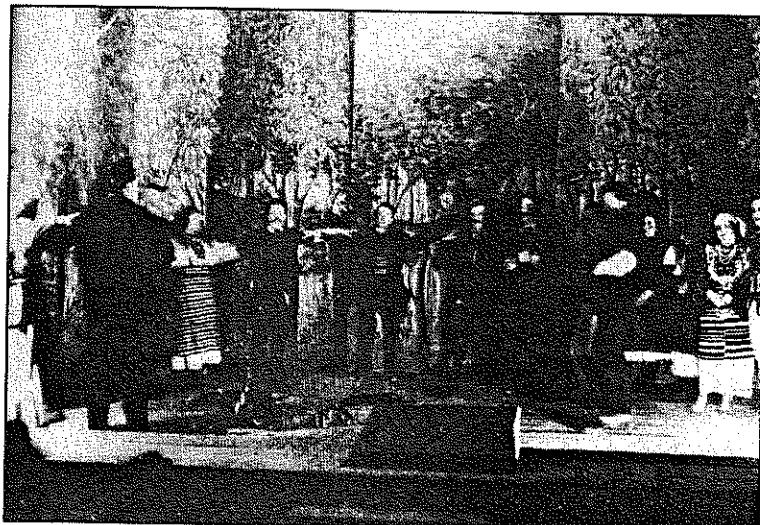
„Македонска крвава свадба“ во Битола

МАКЕДОНКА КРВАВА СВАДБА од Чернодрински во Битола до ослободувањето прикажана е повеќе пати. Бидејќи имала статус на забранет текст, врз кој власта восторожно внимавала, овие изведби во Битола имале третмани на живи паралелни драми, исто толку драматични колку и уметничката. Против неа, од една страна, беше подигнат цврст бедем да се попречи нејзиниот опијанувачки збор да дојде до широките народни маси, а од друга, постоела грчевита настојчивост на групи и поединци тој бедем да се пробие и власта да се изигра. Во тој судир имало херои и жртви, но сите заедно биле победници кои го заслужиле градскиот восхит, за нив ќе се говори со почит и љубов. Нивната заслуга беше што себеоткривањето го реализираа на највпечатлив начин и што потврдува дека отпорот не беше умрен. Така МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА и во Битола, како и на секаде, доби и политички, но и национален контекст.

Првата изведба се случила десет години по нејзината софиска - праизведба. Поаѓајќи од констатациите како е прифатена и доживеана, произлегува дека сознанијата за неа веќе беа дошле во Битола. За првпат е прикажана во еден од конституционите клубови на 28 септември 1909 година. Не е прикажана целата драма, ами еден, адаптиран чин. Таа го нема нејзиното полно име, ами дадена е како ЖЕТВА. Адаптацијата ја извршил авторот, кој, истовремено бил и режисер.

Чернодрински во Битола доаѓа од Солун заедно со сопругата Марија со амбиции да организира местен театар. Во Солун со местните учители поставува три драми: СЕМЕЈСТВОТО НА ПРЕТСТАПНИКОТ од Ѓакомети, чинот на адаптацијата на МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА и ЗЛО ЗА ЗЛО, неговиот понов текст. Требало со местните учители и учителки да ги постави и во Битола. Приликтите се по-

годни, тоа е време по Уриетот. Опијанетоста од новото и слободата сè уште на секаде се присутни. Брачната двојка Чернодрински се сместува во градскиот хотел. Човек што е организатор што се грижи за сè околу престојот и подготвките е местниот член на организацијата г-нот Николов. Во хотелот ги посетуваат бројни пријатели и симпатизери. Некои се и од времето кога Војдан овде (во село Могила) учителствува (1897/98).

Македонска крвава свадба (*Меѓу двете светски војни*)

Иако МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА е нагрдена, само со еден чин, за да не се иритираат турските власти со сцениите на турската грубост, нејзиното доживување е фасцинантно. Рецензентот на солунското списание „Отчество“, кој ги оценуваше насталите на новоформираниот битолски театар, за оваа претстава пишува: „*Во македонска крвава свадба арийсийше израа нейови торливо,*

великолично, а тоа и се должеше на сосибојбаша што превизивувањата и формата на нивниот исказ им се мешне блиски. Ефектот од жетвата не може да се ошире, не само широката публика, туку сите беа во восхии“²⁴⁸.

За новата претстава требаше да се чека дури десет години. Организирана е и изведена е само една година по српското доаѓање во градот, односно во 1919 година. Никако не е случајна, напротив таа е афектен израз на неосварените национални копнези, протест против наметнатите состојби.

Непознато е и зачудувачки е како е добиена дозволата за прикажување. Одредени состојби во градот, секако, ѝ помогнаа на драмата повторно да се најде пред битолчани.

Во Битола владее општа депресија, чија најзначајна подлога се резултатите од четиригодишното војување. Градот скоро наполно е разурнат од честите бомбардирања. Од метропола станува паланка, со изубиено стопанство, со болести и бесперспективност. Разбиени се многу илузии на национален план. Границата со Грција, која се наоѓа на само 15–тина километри, прави слепо црево од неа во новоформираната држава. Жестокостишто ги применува српската власт уште повеќе го подгрева антисрпското расположение. Токму во ова време се случува и „регрутскиот бунт“, кој можел да ескалира. Младите што ги добиле поканите за војска од првата регрутација, не само што одбиваат да заминат, ами се забираат демонстративно. Некои се повлекуваат во логори – во шумите пелистерски од каде практикат отровни стрели до власти или бегаат преку граница во соседна Грција, а преку неа во прекуокеанските земји. Состојбата е прем-

248. Воислав Илиќ, Лице и маска, НИО Студентски збор, Скопје, 1988, 659.

ногу исполитизирана, напната и експлозивна. Оттаму и тактичниот однос и попустливоста на властта²⁴⁹.

Во вакви прилики доаѓа барањето за дозвола за прикажување на МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА. Него го поднесуваат младичи од најреволуционерното и постојано немирното битолско предградие Гени Маале, во кое идеите за независна Македонија уште се жилави и во кое има младичи што учествувале како војници во Првата светска војна од страна на бугарската армија и кои имале престој во Софија. Некои таму и студирале.

Организаторот на претставата е корпулентниот студент на Софискиот универзитет (медицина) Томе Црномаров. Веројатно го донел и текстот. Ги пронаоѓа другите заинтересирани и, откако е добиена дозволата, отпочнуваат подготовките. Осман бег го игра Томе Црномаров. Покрај него учествуваат и Ицо Басмата, Велко Дарков, Димитар Поп Димитров и други. Женските улоги им се доделени на мажи.

Откако подготовките се финализираат, се објавува денот и часот за претставата. Требало да се изведе во најпространата сала која постоела во која се одржуваат и седниците на одборниците на Битолската општина, салата на училиштето „Св. Сава“, кое во Битола било познато како Алимпиќева школа (денес ОУ „Гоце Делчев“). Имало толку навалица од старици со бастуни, деца, возрасни, што воопшто не можело да се воспостави ред, па првата претстава морала да се откаже. Се закажала повторна, на која нужниот ред бил воспоставен и претставата се одржала. Била доживеана со тревожие и восхит. Имало и многу солзи. „Поштесно беше тоа да се

249. Александар Стерјовски, Бруник – Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1992, 65–66.

види“, се сеќава единствениот жив посетител денес²⁵⁰. Претставата станал настан за кој долго се прикажувало.

Актерите, не веднаш, ами малку по претставата биле затворени. Всушност, биле оставени неколку часа да уживаат во популарноста и опијанетоста од успехот. Разгалени, ги зеле музичките инструменти и, бидејќи била недела, време на серенади, се упатиле по битолските сокаци да свират и пеат. Во раните утрински часови се прибрале дома. Само што полегнале, некаде околу 3–4 часот, цандари грубо ги извлекле од постелите и уште погрубо ги одвеле во озогласениот турски затвор Катиљхане, кој се наоѓал надвор од градот, кај денешната Крива Воденица. Со денови биле подложени на садистичка тортура. Не помагале никакви интервенции на влијателни пријатели на родителите и роднините. На крајот дознале дека ќе бидат упатени и на судење.

Дента кога требало да почне судењето целиот град живеел со тој настан, посебно Гени Маале и Байрот. Ги водат со синцири и под силна стража еден покрај друг. Некаде кога го одминале Црн Мост, каде што брегот на Драгор е највисок, организаторот, врз кого и најжестоко се вршела тортурата, Tome Црномаров, се открати мигновено од групата и скокнал пред запрепастените стражари и другари во реката. Намерата му била да се самоубие. Не можел да ги издржи мачењата и тортурите, спасот го побарал во реката. Останал жив, но со искршени нозе и глава, поради што морал цели три месеци да престојува во градската болница²⁵¹.

Настанот со обидот за самоубиство го разревортирал целиот град и се јавил жесток отпор против срpsката власт. За да се смири расположението, судските одлуки

250. Според сеќавањата на Васко Алтипармаков (1913 год.), (Разговор воден на 8.06. 2000 г.).

251. Според сеќавањата на Димитар Црномаров, службеник, внук на Tome Црномаров (Разговор воден на 14.06.2000).

били со симболични казни, а и се направиле напори младината да се смири, организира и да се придобие. Местниот пратеник Јован Кирковик, заедно со некои видни граѓани на Битола, меѓу другите и со Јован Алтипармаковик, подоцнешниот министер од Битола, го организираат Младинскиот радикален клуб. Дел од организаторите и актерите добиваат државна служба. Томе Црномаров го вработуваат во Санитетската инспекција.

Така, отпорот и незадоволството полека отапуваат и драматичниот настан со претставата и самоубиството полека се заборава²⁵².

Отпорот на српската власт против МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА бил премногу очигледен за да се направат и други обиди за прикажување и таа подолго време не е прикажана во Битола. На крајот, на 18 август (1933 или 1937 година) е прикажана по трет пат. Сега со младинци во селото Буково.

Двајцата учесници во претставата, братувчедите Вангел и Панде Прчевски имаат различни сеќавања за годните на изведбата. Првиот тврди дека била дадена една година пред тој да замине во војска (1934), значи 1933 година, а вториот дека тоа било една година пред тој да се ожени (1938), значи 1937 година. Обајцата, инаку се согласуваат дека било на 18 август, односно на Преображение, кое е ден на селото Буково. Овој ден е намерно избран зашто во селото се стекува изобилен народ од околните села и од Битола, кои можеле да бидат потенцијални посетители.

Текстот од трагедијата од Битола го донел Вангел Богдановски, жител на селото, службеник во Битола, кој, инаку станал и режисер. Бил син на долгогодишниот претседател на општината Буково, една респектабилна личност и од селаните, но и од властта. Имел тесни прија-

252. Според тврдењето на Васко Алтипармаков.

телски односи со жупанот Буда Борисављевиќ, како и со министерот Јован Алтипармаковиќ. Преку нив добиено е и одобрението.

Претставата многу долго била подготвувана. Глумците биле аматери и без било какво актерско искуство, кон тоа биле селани, чии основни задолженија биле полските работи кои преку денот ги исцрпувале. Текстот со поединечните роли за секој поединечно ги беше препишал Панде Прчевски, исто така школуван младинец и учесник во подготовките и претставата. Девојки не учествувале, затоа женските улоги им биле доделени на момците.

Во долгата и пространа школска сала, кадешто требало да се даде претставата, била подигната мала бина. Декор не бил употребен. Селската облека била од селото, била секојдневна, зашто во ова време таа сè уште е во употреба. Турските облеки, биле позајмени од соседните, муслимански села.

Улогите ги играле: Јосиф Папучевски (Цвета), Вангел Поповски (Осман бег), Вангел Прчевски (таткото на Цвета), Вангел Кочоски – Томако (Спасе), Никола Бурлевски (Кузманица), Васил Лавчански (Дуко), Вангел Спасев Поповски (селанец), Вангел Прчевски (Кузман и полицаец), а бил истовремено и сүфлер ити.

Посетата била извонредна. Речиси целото село дошло да ја гледа. Ако се придонадат и гостите дојдени за празникот, тогаш е сосема јасно зошто немало нити едно слободно место, па посетителите, поголемиот број стоел простум. Некои биле искачени и на прозорците за да ја следат претставата од балконска перспектива. Салата била осветлена со газиени ламби. За посетата се плаќало влезница.

Некои од посетителите за првпат присуствувајќи на театарска престава и затоа многу емотивно ја доживеале. Солзи, гнев, воздишки биле само дел од изливите. На

предните клупи седел селскиот свештеник Спасе, кој толку се занел и кој толку реално ги доживувал случувањата на бината што во еден миг скокнал кревајќи го бастунот и извикал: „Удрије џо шие кучиња!“.

Претставата, се разбира, била изведена на македонски јазик, буковски говор, кое придонесе за уште посилен впечаток.

Охрабрена од успехот, зашто другите денови само за претставата се говорело, буковската драмска дружина реши да даде и други претстави. Беше одлучено да се прикаже драмски текст од Нушиќ. И тој доживеал огромна популарност. Посетата, исто така, била масовна, кое било причина да пропадне душемето од салата, но без потешки последици за посетителите.

Буковската МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА, според Панде Прчевски, била дадена само премиерно, додека Вангел Прчевски тврди дека имало уште две. Едната била дадена во селото Бруски, во куќата на Чеповски, но немало поголема посета. Уште една претстава била дадена во Битола, во салата на хотелот „Босна“, каде што вообичаено било да се даваат театарски претстави²⁵³.

МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА била подготвувана и во с. Лавци.

Таа била прикажана и за време на бугарската окупација во два наврати. Обете се од 1942 година. Првата е на македонски јазик, втората на бугарски, но и обете се дадени од аматери – фудбалери на два фудбалски клуба ФК „Југ“ и на ФК „Балкан“.

За македонската претстава има најмногу податоци и врз неа ќе се задржиме и најмногу.

Првиот, фудбалскиот клуб „Југ“ основан е 1932, а регистриран е 1934 година. Во своите редови ќе ан-

253. Според сеќавањата на Панде Прчевски (87 години) (Разговор воден на 29.05.2000 г.) и на Вангел Прчевски (1913), (Разговор воден на 19.06.2000).

гажира млади работници антирежимски расположени. Неговата активност особено е забележителна за време бугарската окупација кога стана расадник на обработка и лиферирање млади партизани²⁵⁴.

Кон крајот на 1941 година во овој клуб се донесува решение да се прикаже МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА. „Не знам точно кој беше иницијатор на изведбата на јавесата“. Осказа околу која се вршеше активноста на С.Ј. „Југ“ (за време на окупацијата С.К. „Битола“) беше динамичнош сега, за жал, покојниот Степа Костовски. Можеби од него или од некој негов близок пријател се дојде до идејата да се даде јавесата МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА. Имам впечаток дека трука има и елементи на сценарисаност“ се секава еден од учесниците²⁵⁵.

Глумци беа обични работници, младинци од 20–25 години. Најмногу ги имало од Битола и Гени Маале. Единствен студент – бруцош бил Атанас Атанасиевски, кој ја добил задачата да ја преведе драмата од бугарски на македонски јазик. Пробите траеле долго и напорно, зашто улогите не биле напишани, ами се учеле напамет, на самото место во една просторија на Ловечкиот дом. Бидејќи зимата била остра, а вечерите кога биле пробите необично студени, дрва за огрев од дома носеле учесниците. Заради колешките кои дадоа согласност да учествуваат, а и заради несигурното време, заминувањето од Ловечкиот дом во доцните часови било организирано групно. Режисер бил Павле Павлевски.

254. Димче Миновски, *Фудбалот во Битола низ децении*, Битолско фудбалско подрачје, Битола, 1969, 78–81; Миха Ризевски, *Фудбалскиот клуб Југ – форма на политичко дејствување*, Битола и Битолско во НОВ 1941 и 1942, Материјали од симпозиумот одржан на 11, 12 и 13 април 1977 година, Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОВ – Битола, Друштво за наука и уметност – Битола, Издавачка дејност Развиток – Битола, Битола, 1978, 293–301.

255. Писмо од Атанас Атанасиевски од Белград, (3.05.2000 година).

Премиерната изведба се планирало да биде на некој празник што доаѓал, кога населението било ослободено од секојдневните обврски. Се одлучило да биде на 7 јануари, односно на ден Божик. Бидејќи рокот до претставата бил краток, нервозата среде актерите станувала сè повидлива.

„Македонска крвава свадба“, Битола, 7 јануари 1942 год.

Интересот за претставата бил огромен. Во Битола само за неа се зборувало. Јасно било дека скромната сала на Театарот нема да ги собере сите заинтересирани, затоа се одлучило да се избере најголемата, салата на Соколаната. Таму имало и бина, што ќе рече дека била погодна за прикажување.

Декорот полека се комплетирал со позајмки што биле направени од Театарот, но, сепак, интервенцијата и придонесот на режисерот Павле Павлевски, била посеб-

но значајна. Костимите ги набавуваа секој поединечно, но, исто така, голем придонес имал во тоа и енергичниот Спиро од селото Бистрица, кој ги достави најголемиот дел од селските костуми, со буковски ознаки. Поголем проблем претставуваа костимите за улогите на Турци. И тука се користеле личните врски и снаоѓање. Атанас Атанасиевски, кој требало да ја игра улогата на кадијата, се секава: „*Јас како кадија го имав реден доштий на шајко ми извлечен од нафшалин йосле мноду децении со две ейолети, добиени од еден шивач, пријател на клубот, без да знаеме што шие треба да значат*“ (бea од турско време).

Улогите ги толкуваа Цвета Даскалова (Цвета), Милица Даскалова, нејзина сестра, Благоја, шивачки работник (Спасе), Вангелица Димовска (Кузманица), Панде Симоновски (Турчин), Стево Балто (Осман бег), Атанас Атанасиевски (кадија). Покрај нив учествуваа: Маре, девојка од Байрот, Коле Крстевски, Пепи Пупле, Ташко бочварот, Спасе Цојле, детето Гоѓи Танчевски. Суфлер бил Гоѓи Црвенков²⁵⁶. Учествувале и двајца Турци: Џельаль Нуриевски и Демир Асан, обајцата од Битола. На првиот татко му сериозно му ставил забешки за учестввото, заради, како што велел, антитурски-те содржини во претставата²⁵⁷.

И покрај сите проблеми, премиерата била дадена на денот на планирањето, на 7 јануари 1942 година. Тој ден биле прикажани уште две театрски претстави од други здруженија во претпладневните часови во салата на Театрот, со почеток во 10.30 часот сцената „Бадникова вечер“ од учениците на училиштето „Отец Паисиј“²⁵⁸, а во вечерните, во салата на читалиштето „П.К. Јаворов“

256. Според тврдењето на Панде Симоновски, 78 год. пензионер од Битола.

257. Миха Ризевски, цит, статија, 294.

258. Аноним, Првата коледна елка въ Битоля, Пелистерско ехо, г. I, бр. 3, Битоля, 14 јануари 1942, 4.

пиесата „Васил Левски“ од членовите на читалиште-
то²⁵⁹.

Меѓутоа, вистински настан бил овој што се случувал во Соколаната. Џелиот град беше се стекол кон неа, и младо и старо и од сите делови на градот. Иако се плаќале влезници со поприлична цена (благајник бил Ицо Велjanовски)²⁶⁰, сите заинтересирани не можеле да влезат. Повеќето стоеле простум, начичкани по краиштата од клупите и столиците. Многумина виселе на балконот и по прозорците. Имало и видни граѓани, како и лица од официјалната власт. Трагедијата на Цвета била восторожно и возбудливо следена и доживувана. Имало и солзи, липање, гневни реплики од гледалиштето. Оттаму и алузиите, планирани или спонтани, а упатени до првите клупи на кои седеле бугарските униформи. Сите ги разбирале, како публиката, исто така и лицата од властта. Во еден миг некој од сцената, со поглед кон гледалиштето, ќе извика: „Да куршулим од вие Гуѓи!“, на кое посетителите одговориле со гласна смеа. Во друга прилика, две дечиња ќе изрецитираат текст што го нема во драмата, а кој гласи:

„...Ja станувајќе, станувајќе,
од сон се разбудувајќе,
сииѓа ройство тиранство
веке не се тири...“²⁶¹

Новинарот на „Пелистерско ехо“ сето тоа нема да го забележи, ами за претставата бегло ќе запише: „Исташа вечер си. Клуб „Југ“ ја даде својата традиционална забава, на која беше дадена во претпоследната сала џинсаша

259. Аноним, Културенъ животъ въ Битоля, Пелистерско ехо, год. I, бр. 3,
Битоля, 14 януари, 1942. 4.

260. Според тврдењето на Димитрие Ѓ. Велјановски (Митко), пензионер од Битола, 81 год.

261. Миха Ризевски, цит. статија 294.

МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА од В. Чернодрински под режисерската рака на д. П. Павлов. И оваа претстава, која се состои од вљубеници – артистии, се одликува со еден добар и совесен однос кон културниот живот во градот²⁶².

Битола, напротив, живеела возбудливо повеќе дена со тој настан. Се изнесувале импресиите, се раскажувала содржината, учесниците станале омилени личности. Сето тоа доведе до силен притисок претставата да се прикрија. Учесниците, се разбира, радо ја прифатиле идејата и решиле повторно да ја прикажат, повторно во Соколаната, односно во најголемата сала. Посетата и овојпат била голема, дури и уште поголема. „Се ѕлашевме да не џидати единствениот балкон под шембината на гледачите“, пишува Атанасиевски.

Охрабрени од ваквиот успех, учесниците одлучуваат пиесата да ја дадат и во салата на Театарот. „Салата повторно беше претполна“, тврди истиот Атанасиевски. Причината за ваквата невидена популарност за една таква претстава се должи на „фактот што претставата се даваше на македонски јазик, значи разбиралив јазик на гледачите, придонесе интересот да биде шолку голем, а и самата содржина му беше близка на гледачите“, вели Атанасиевски.

Веќе се сфати дека со претставата се прави и национална мисија и беше решено таа да се прикаже и во Прилеп и во Велес, подоцна и во Тиквешијата. Бугарската власт ја откри намерата и набргу ја забрани, па со тоа заврши и активноста на оваа трупа.

Со намера да им се парира на младинците од СК „Југ“, бугарската полиција направи обид МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА да ја даде на бугарски јазик, исто така преку спортски клуб, со младичите на режимски накло-

262. Аноним, Културен живот въ Битоля, Пелистерско echo, г. I, бр. 3, Битоля, 14 януари 1942, 4.

нетиот ФК „Балкан“. Биле дадени доста средства и имало голем ангажман од властта. Претставата била многу слаба, всушност, граѓаните ја бојкотираа²⁶³.

Таа е и последната претстава на МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА во Битола пред ослободувањето.

263. Миха Ризевски, цит. статија, 295.

Бугарски период

Аматерски театри на бугарски јазик

Училишни

Сосема сфатливо е од кои причини и зошто толку заинтригирано започна да се инсталира бугарскиот театар првии во училиштата. Преку него лесно и брзо можеше да се совладува туѓиот, бугарскиот јазик. Покрај тоа, училиштата секогаш биле и многу активни во негувањето и практикувањето на театриските претстави.

Како и меѓу двете светски војни, така и во новата бугарска окупација, Гимназијата е од мешан тип („смесена“) и драмски е најактивна. Покрај драмска, има уште и хор и играорна група. Раководат бугарски наставници. Во 1942 год. дала четири матинеа за граѓанството во Театарот и уште 10 други за учениците и родителите во гимназиската сала. Покрај тоа за Гарнизонот на бугарските војници ќе ја прикаже и писателот БОЈАНА од Јордан Јовков. Претставата доживеала и реприза¹.

1. Горѓи Димовски, *Битолските училишта до 1918 година со посебен осврт на Гимназијата до 1945*, Гимназијално образование во Битола, Гимназија „Јосип Броз – Тито“ – Битола, Битола, 1965, 85.

Истата година на 13 март, во салата на Градскиот театар ја дала и експонираната патриотска драма на Д. Сјаров КАМБАНите НА СВ. КЛИМЕН. Хроничарот на битолскиот седмичник „Пелистерско ехо“, ќе забележи: „*представата беше масовно посетена*“ и дека оставила одличен впечаток од сериозноста кон подготовките и резултатите².

УЧЕНИЧЕСКИ ЖИВОТЪ ВЪ БИТОЛЯ

ПРЕДСТАВЕНА Е СЪ УСЛЪХЪ ПЛЕСАТА „КАМБАНИТЪ НА СВЕТИ КЛИМЕНТЪ“

Битоля, мартъ (Доинока). На 11 т. и. учениците от Смърсената гимназия „Иванчо Вазов“ дадоха своето първо театрална изложение. Представата беше създавана от учениците на гимназията „Св. Климент“, от Димо Сировъ. Плесата се режисирани много сполучливо от учителката г-ца Илиса. Заслужава да се отбележи и работата на изпълнителите на декорите — учениците от пети класъ Д. Панакочевъ, П. Костовъ и Н. Ризовъ. Въ своята стилизација, скъпестъ и топлота декорите разгръщат грандиозната красата на Охрид и прелестното езеро. Образът на Пърличевъ беше заслужен много добре от петокласника Георги Спасовъ. Осмоklassничката Сийка Константи-

нишка Панахин се игра сполучливо от ученичката Д. Гланциева, а прекрасният образ на дядо Мунимъ се изнесе съ чувство от Св. Петроъ.

На 14 т. и. въ Битоля пристигнаха учениците от Прилепската гимназия. На гората тя била посрещната сподъчно от сънцето другари от Битолската гимназия, начело съ директора г. Илия Даневъ. Въ неделя сутринта гостиятъ дадоха ли салона на кино „Балканъ“ литературно-музикално утро, а вечерта представиха съ големи успехъ комедията „Минионерътъ“, от Йорданъ Йовковъ.

Д. Панакочевъ

Новинарски напис за „Камбаниите на Свети Климент“

Тоа не е сè. Во крајот на јуни 1942 год. била прикажана и операта БРАТ И СЕСТРА³.

Покрај оваа драмска дружина, во Гимназијата постоела драмска дружина и во Младинска организација „Браник“, со што се потврдува големото значење што им го придавале Бугарите на овој вид работа со младите.

2. Камбанитъ на св. Климент, Пелистерско ехо, бр. 11, 14 март 1942, 3.

3. Хроника, Пелистерско ехо, бр. 26, 17 јуни 1942, 4.

И таа подготвувала и прикажувала драмски претстави⁴. Тоа било причина гимназиските власти да покажуваат толерантен однос кон учениците што ги посетувале театарските претстави во Битолскиот областен театар и покрај строгите забрани за движење во ноќните часови. Сами или со своите родители можеле да се сртнат на претставите ТАТКОВЦИ И ДЕЦА, МИЛИОНЕРОТ, МАЈКА, претстави од репертоарот на професионалниот театар⁵.

Покрај Гимназијата, и Државната трговска гимназија беше се ангажирала во организирање театарски претстави. Најзабележителна била онаа од 3 март 1942 год. кога бил изведен ХАН ТАТАР од Н. Икономов. Претставата беше ја подготвил учителот Илија Божков во соработка со уште неколцина други учители. Истата била прикажана и во Градскиот театар и среќе граѓанството остави силен впечаток. Била наградувана со силни аплаузи⁶.

Покрај учениците од средните училишта и учениците од понискиот ранг, прогимназиите, пројавувале вакви активности. На 21 март 1942 год. Прогимна-

„ХАНЪ ТАТАРЪ“ въ Битоля

Едно мило представление

На 3 т. м. вечеръта въ салона на кино „Балканъ“ учениците отъ Държавната търговска гимназия въ Битоля, подъ ръководството на учителя отъ Тех. училище Илия Божковъ и съ съдействието на учителите отъ Търгов. гимназия, изнесоха писата „Ханъ Татаръ“ отъ Н. Икономовъ.

Салонът бъ препълнен съ публика, която съ чести ръкоплъскания възнагради щедро симпатичните усилия на ученици и учители.

Преставлението остави много добро впечатление.

Новинарско соопшщение
за „Хан Татар“

4. Горѓи Димовски, цит. дело, 84.

5. Исто, 92.

6. Ханъ Театаръ въ Битоля, Пелистерско ехо, бр. 10, 7 март 1942, 4.

зијата „Митрополит Григориј“ ќе ја прикаже драмата ЗЛАТКА, ЗЛАТНОТО МОМЕ од Н. Фурен. „Троѓашелна беше амбицијата на исполнувачите на доделените роли да ги реализираат усиешино“, пишува битолскиот седмичник⁷.

Еден драмски текст кој стана доста популарен, автор му бил овдешен учител, Филип Каваев. Тој повремено учествувал и како актер во некои претстави на учителите, така што искуството го црпал од тугите драмски дела. Неговиот првенец бил поврзан со славниот војвода Горѓи Сугарев и него го прикажале две основни училишта. Првпат, на 24 јануари 1943 год., го извеле учениците од училиштето „Горѓи Сугарев“. Тоа било направено во просториите на училиштето. Претставата, која почнала во 16 часот, била збогатена и со песни, речитации и др. Приходот бил наменет за бедните ученици од училиштето⁸.

Истиот текст го прикажале и учениците од училиштето „Отец Паисиј“ (денес ОУ „Гоце Делчев“) во Театарот. Сценографијата, притоа, била едноставна, имало само импровизиран гроб (гробот на Горѓи Сугарев). На него се скрекаваат три момченца од три дела на „Обединета Бугарија“ – Добрача, Македонија и Беломорие. Македончето го толкувал ученикот Томислав Симовски. Трите деца, кои биле облечени во селски алишта (Симовски имал и ноже „чакија“, позајмен од неговото другарче Горѓи Димовски), пред гробот даваат заклетва дека ќе го чуваат споменот и делото на војводата.

По претставата авторот Филип Каваев бил поканет на бината и му била изразена јавна благодарност. Тој одржал емотивен краток говор во кој напомнал дека не е

7. Детска писка, Пелистерско ехо, бр. 12, 21 март 1942, 3; Гражданињь, Едно детско представление, Пелистерско ехо, бр. 13, 28 март 1942, 3.

8. Съобщения и новини, Пелистерско ехо, бр. 56, 23 јануарий 1943, 4.

некој голем мајстор на перото, но, сепак, задоволен е од резултатот и од приемот на писцата⁹.

Драмски активни биле и децата од предучилишната возраст од Дневниот детски дом.

Граѓански

Во заживувањето на театарскиот живот во Битола на бугарски јазик се вклучуваат и многу граѓански здруженија. Тие откриваат дотогаш непознати автори за средината, а многумина од оние што ги презентираат доживуваат и прво искуство со сцената.

Уште во 1942 год. низ Македонија почнуваат да никнат здруженија познати со името „Труд и Радост“, кои, инаку, ја имале функцијата на денешните работнички универзитети. Ја имаат поддршката и на државата со донацији, но и со раководни луѓе од државната управа. Во својот круг прибираат работници, но и ученици.

Еден ваков „комитет“ во 1942 год. формиран е и во Битола. Покажува забележителна активност за сето време, скоро до последните денови на бугарската окупација. Имел неколку групи: танцова, музичка и дилетанска¹⁰. Структуиран е со управни одбори, а работата ја презентира на јавни собири на кои се давал отчет не само за потрошени пари, ами и за работата воопшто. На вториот јавен собир присуствуvalе и претставници од комитетите од Ресен, Охрид и Крушево. Бил одржан во април 1944 год. Тогаш бил избран и нов управен одбор¹¹.

Дилетанската секција на битолскиот „Труд и Радост“ била доста активна. Своите театрски претстави, кои започна да ги прикажува уште во 1942 год. ги презентираше не само пред битолското граѓанство, ами и за

9. Соопштение на Ѓорѓи Димовски – Џолев (31.1.1995).

10. Хроника, Пелистерско ехо, г. I, бр. 14, 4 април 1942, 3.

11. Съборъ на читалищата отъ Битолската областъ, Пелистерско ехо, бр. 113, 2 май 1944, 1.

заинтересираните во поширокиот регион. „Пелистерско ехо“ во бр. 14 соопштува дека веќе Комитетот беше ги извршил и последните подготвки за изведбата на драмата **НЕРАЗДЕЛНИ** од Јанков, драма во три чина¹². Режисер бил инспекторот на професиите Коста Д. Најденов, раководител на Комитетот. Од непознати причини премиерната изведба била одложена дури за 6 февруари 1943 год.¹³. Настапот бил неочекувано успешен. „Пелистерско ехо“ пишува дека „и работници и работнички-ште, ангажирани артисти, можеа да му дадаат на граѓаните идвоји идва која навистина можеше да ѝ задоволи и да предизвика живо одобрение и јоздрави“¹⁴. Следниот месец со **НЕРАЗДЕЛНИ**, „Труд и Радост“ гостувал во Битолскиот гарнизон меѓу војниците¹⁵. Започнал да ги посетува и околните села, со што го добил ласкавиот атрибут „Областен театар“¹⁶.

Комитетот „Труд и Радост“, продолжи да подготвува но и да прикажува и други театрарски претстави. Една беше АГНА од Драган Мицов и Јордан Спиридонов Георгиев¹⁷.

Ваков театрарски ангажман пројавуваат и битолски-те читалишта.

И двете, „Дамјан Груев“ и „Пеју Јаворов“ биле многу активни во тој однос.

Читалиштето „П. К. Јаворов“ на вториот ден Коледе 1942 год., во салонот на читалиштето, ја прикажа пиесата **ВАСИЛ ЛЕВСКИ**. Салата била преполна, а младите артисти играле со вознес и пожнеале добри резултати¹⁸.

12. Хроника, Пелистерско ехо, бр. 14, 4 април 1942, 3.

13. Съобщения и новини, Пелистерско ехо, бр. 58, 6 февруари 1943, 4.

14. „Неразделни“ – на сцената, Пелистерско ехо, бр. 59, 13 февруари 1943, 2.

15. Пелистерско ехо, бр. 63, 13 март 1943, 4.

16. Събор на читалищата на Битолската областъ, Пелистерско ехо, бр. 108, 21 март 1944, 1.

17. Новъ усъръхъ на Комитета „Трудъ и Радостъ“ въ Битоля, Пелистерско ехо, бр. 120, 13 юни 1944, 4.

18. Културен живот въ Битоля, Пелистерско ехо, бр. 3, 14 януари 1942, 4.

„Труд и Радост“ џо претпостава ја „Неразделни“
дадена за војниште (1943)

Кон крајот на 1942 год. во Софија излегува од печат дамскиот текст на Кирил Гревек – „Божија“. Го добила и редакцијата на „Пелистерско ехо“. Како благодарност направила осврт, предизвикувајќи интерес среде битолската читачка и театралска публика. Кирил Гревек бил современ бугарски автор кој зад себе веќе имал еден роман и збирка раскази, а со драмата, чие дејство се случува во Македонија пред Втората светска војна и во првите дни од доаѓањето на бугарските војници во Скопје, предизвика навистина посебен интерес¹⁹.

Оваа драма набргу ја добиваат и битолските учители и преку читалиштето „Дамјан Груев“ ја подготвуваат за изведба. Премиерната претстава се случува на 29.XII.1942 год. Интересот бил необично голем, од една страна, што дејството и личностите биле близки, но и за-

19. Една нова българска пиеса, Пелистерско ехо бр. 49, 5 декември 1942, 3.

ради тоа што била прва претстава таа сезона²⁰. Изведувачите работеле под покровителство на полковникот Иван Маринов, а учествувале следните лица: Филип Ка-ваев, учител (Благој Делев); Стефана Бончева, учителка (Султана, негова жена); Вера Нерезова и Светла Крстева, учителки (Божија и Таска - нивни ќерки); Нешо Дејанов (Васил Черкезов); Георги Антонов, учител (Туше); Крум Здравков, учител (Степанович); Пара Симонова, учителка (Енка - слугинка) и Цветан Дамев, учител (даночен началник). „И покрај што не играа професионални артисти, салаша била претпријатие со припаен здив до следеа развојот на дејството и живееја со животот на сцената“, пишуваше хроничарот на „Пелистерско ехо“²¹.

Покрај нив, и други граѓански групи, вклучувајќи и спортски клубови се занимавале со драмска активност. На вториот ден Коледе спортскиот клуб „Југ“, клуб на напредната работничка младина, ја изведе со Соколаната со голем успех популарната МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА²². Истата, сега на бугарски јазик, под покровителство на командирот на дивизијата и помошник областен директор Хр. Миладинов, беше прикажана од спортскиот клуб „Балкан“ во почетокот на март следната година²³. Приходот од претставата бил наменет за купување подароци за „храбриите германски војници“. Овој спортски клуб, претходно, во месец април 1942 год., ја дал и трагедијата СТЕФАН КАРАЦА²⁴.

Во Битола за време бугарската окупација редовна појава биле и многу популарни станале и матинињата. Тоа биле претпладневни неделни забави во кои имало многу песни, говор и мали скечеви. Ги изведувале и

20. Съобщения и новини, Пелистерско ехо, бр. 53, 2 януари 1943, 2.

21. Стоян Щаков, Божия, Пелистерско ехо, бр. 54, 9 януари 1943, 4.

22. Културен живот в Битоля, Пелистерско ехо, бр. 3, 14 януари 1942, 4.

23. Съобщения и новини, Пелистерско ехо, бр. 62, 6 март 1943, 4.

24. Целокупна България, Скопие, бр. 274, 4.

граѓански групи, но и забавувачи и пејачи од бугарската и германската војска. Биле наменети за граѓанството. Една таква граѓанска, младинска група, станала квинте-

Сиорийскиот клуб „Балкан“ џо претставуваат „Стефан Карадаша“
(1942)

тот „Ципи“, на чело со охриданиот Никола - Боби Автовски, којшто туку беше се вратил од Бугарија. Во неа членувале Никола Автовски, Димитар Димитровски-Такец, Сотир Ѓорѓиевски (Сотка), Методија Лазаревски (Мендачо) и Стеван Матевски.

Со многу бугарски романси и со некој лесен скеч, со конферанса на глумецот К. Хациминев, ги давале во салата на Соколаната или во Ловечкиот дом. Автовски и Димитровски понекогаш настапувале и како дуо во салата на Театарот, прирдужувајќи им се на некоја друга забавна група. Останаа запаметени со нивната популарна песна која почнувала со стиховите „Двата другари со

своите гитари“²⁵. Групата „Ципи“ давала матиниња и во другите градови.

Во матињината што ги приредувале германските војници, а во кои имало, покрај песни и разни вештини (свирење на пила, имитирање виолина и сл.), а во кои како конферанса и како преведувач се појавувал Александар Ото, официјалниот германски преведувач во Битола, кој ќе остане во Битола и по ослободувањето²⁶ и кој подоцна стана и австриски амбасадор во Белград.

Покрај во Битола, драмски активности имало и во битолските села. Новооснованото читалиште во село Суводол ја изведе пиесата БАЛКАНСКА КОМЕДИЈА. Со неа на 22 март 1942 год. гостувале и во селото Ореово, пред многуброен народ, кој беше дошол на селската слава. По претставата, бидејќи поголемиот број присутни за првпат гледале театар, селскиот учител Ст. Рангелов ја објасnil функцијата и значењето на театарот²⁷.

Ангажираните младичи и од село Стругово, подготвиле и извеле неколку такви претстави. Првин, на 8 март 1942 год. ја прикажале првата, СТЕФАН КАРАЦА од Ал. Тахов пред целото село во црковниот трем. „Цели два часа селаниште со жив интерес ги следеле „подвизите“ на Карапайа“, пишуваше „Пелистерско ехо“. Со истата претстава младичите го посетиле и селото Лопатица. Меѓу пристните имало и многу посетители и од околните села, кои ги замолиле младичите претставата да ја донесат и кај нив²⁸. Истите младичи ја поставиле и пиесата ИВАНКО. Премиерната изведба била во селото, а репризата во с. Лопатица²⁹.

25. Соопштение на Ѓорѓи Димовски-Цолев (13.05.2003).

26. Исто.

27. Театър въ с. Суводол, Пелистерско ехо, бр. 12, 21 мартъ 1942, 4.

28. Културен живот въ село, Пелистерско ехо, бр. 14, 18 април 1942, 3.

29. ИВАНКО на открита сцена, Пелистерско ехо, бр. 122, 4 юлий 1944, 1.

Сето тоа покажува дека драмскиот аматеризам не бил замрен во Битола и Битолско, живеел интезивно и во овој пеирод.

Професионален театар

Битолски областен театар (17.IX.1943-28.V.1944)

Интензивната аматерска активност во Битола, но и политиката на новата власт за денационализација, ја подгреа и ја забрза идејата за формирање постојан, професионален театар, втор во Македонија, по Скопје, на Битолскиот областен театар (БОТ).

Пласирањето на идејата и нејзиното зреенje, за жал, е од подоцнежен датум, односно поврзано е со почетокот на 1943 год. Откако доби плебисцитарно поддршка од група ентузијасти и вљубеници во театарот, се пристапи кон свикување општо собрание. Во месец март во канцеларијата на помошниот областен директор Хр. Миладинов се најдоа на собир многу заинтересирани. По дискусијата се зазедоа и ставови и се дадоа и насоки. Биле формирани две тела што ќе ја бркаат работата и ќе ја реализираат

Въ Битоля се открило ОБЛАСТЕНЪ ТЕАТЪРЪ

Въ близки дни въ Битоля ще бъде откритъ областенъ пътуващъ театъръ, за организирането и издръжката на който държавата е предвидяла необходимиятъ сръдства. Временно театърът ще използува салона на кино „Балкан“. Въ артистичния съставъ ще влизаат около 20 артисти-професионалисти, които ще представляват ядрото на театъра, а другите ще бъдатъ мъстии артисти-любители. Този театъръ ще дава представления въ градовете на Битолска и Скопска област. Театърът ще бъде подкрепенъ материално и отъ Битолската община.

Съобщение за формирање БОТ

идејата. Бил формиран Управен совет, во кој влегоа: Илија Нанев – директор на Гимназијата, претседател, потоа и Крстју Велјанов, новинар, потпретседател, Ружа Момирова, секретар, Петар Пеџаков (трговец) - благајник и Коста Најденов член. Бил избран и Надзорен одбор во кого влегоа д-р Конст. Робев – претседател, (помошник на кметот) Нина Николова – секретар, а Нешо П. Дејанов, кој доаѓал од Дирекцијата за национална пропаганда, бил член.

Бидејќи оформени артистички кадри немало, стратегијата што била изградена посочувала на решенија да се организира првична артистичка школа. Но изборот можел да се направи и од аматерските театри, оттаму нивната работа требало да се поттикне и помогне. Талентираниите и истакнатите на тој план, веднаш би станале професионални актери³⁰. Била ангажирана и државата. За директор и режисер бил поставен Живко Оцаков, охридче по потекло, кој од мали години живеел во Бугарија. Околу него уште неколцина актери од разни театри кои веќе се докажале со својата актерска работа, го сочинуваа првото јадро на Битолскиот областен театар во Софија пред да дојде тој во Битола. За неговата работа биле обезбедени и материјални државни средства, па така Битола добивала без поголем напор финален производ финансиран од државата.

На 17 септември министерот за просвета Јоцов дал заповед за основање на Театарот и тој датум се третира за ден на неговото раѓање. Во месец октомври Театарот веќе броел 20-тина вработени.

Ова јадро од Софија во Битола пристигна во почетокот на октомври 1943 год. и веднаш започна со подготвките на репертоарот и решавањето на останатите, те-

30. Областен театар в Битола, Пелистерско ехо, бр. 64, 20 март 1943, 1.

ковни проблеми. Инаку, имал оптимални услови за работа: сала, гардероба и др.³¹.

На 28 ноември 1943 год. било одржано комеморативно утро, а по повод трите месеци од смртта на цар Борис III и притоа била прикажана поемата БЕСМРТНИОТ ЦАР од Петар Горянски. Според обичајот, Театарот го осветил неговото високопрвосвещенстко ловчанскиот митрополит Филарет³².

Наскоро започнале и подготовките со првата претстава, со ТАТКОВЦИ И ДЕЦА од Владимир Полјанов. Премиерата била закажана за 1 декември 1943 (среда).

Почетокот на работата, „Пелистерско ехо“, вака го коментира: „*Во градот Народниот театар започна со работата на 1 декември 1943 год. Таа појава е једајошки долг, народно воспоставување и духовна нужда*“.

Премиерната презентација била придружена и со церемонијал што бил вообичаен за ваквите прилики. Датумот се третирал за историски, па неколку министри беа испратиле телеграми, кои беа прочитани пред почетокот на претставата. Потоа говор одржал битолскиот областен директор Сотир Нанев, па после него се прочита и завет („декларација“) на артистите за нивната идна ревносна служба.

Управата на Театарот преку „Пелистерско ехо“ соопштуваше дека редовните претстави првин ќе бидат ограничени само за четврток, сабота и недела, но дека во неделите и празниците ќе има и по две, дневна и вечерна. Дневните биле закажувани за 3, а вечерните за 6,30 часот. Меѓутоа, бидејќи интересот бил голем, од оваа најава набргу ќе се остати и театрски претстави ќе има

31. Битолският областен театър се готви усилено за да открие сезоната си, Пелистерско ехо, бр. 81, 12 откотври 1943, 1.

32. Пелистерско ехо, 23.12.1943, 2..

речиси секој ден, понекогаш дури и по две, дневни и вечерни³³.

Прво репертоарно сообштение

първа година од работата. Неговата оценка беше дека резултатите се восхитувачки и дека тие можат да послужат како основа за натамошниот развој.

По сиот церемонијал, започна претставата која мина со голем успех и артистите биле наградени со бурни аплаузи³⁴.

После тоа настапил заслужениот одмор за артистите, кои требало да се јават на работа на почетокот на наредната театралска сезона. Тоа, за жал, заради настаните што ќе следат, никогаш не се случи. Така датумот 28 мај 1944 год. се третира како крај на Битолскиот областен театар. Работеше само 6 месеци, даде 11 премиери и постигна резултати за почит.

33. Пелистерско ехо, бр. 64, 92, 20 ноември 1943, 4.

34. Обласният театър приключи тази годишния сезонъ, Пелистерско ехо, бр. 117, 30 май 1943, 1.

Набргу е подготвена и другата писса, малка, а потоа и другите или вкупно на број 11. Последната, изведена на 28 мај 1944 год. била веќе изведувана од аматерските драмски дружини, НЕРАЗДЕЛНИ. Бидејќи со тоа завршила театралската сезона, директорот на Театарот тој ден со пригоден говор му оддаде почит на покојниот цар Борис III. Потоа ќе даде и отчет за работата и за постигнувањата од оваа,

Артистичкото јадро

Артистичкото јадро на Битолскиот областен театар оформено во Софија, го сочинувале неколцина еминентни и познати креативци од Бугарија. Сите имале забележителен артистички стаж и доаѓале од познати театри.

Најодговорна задача во коституирањето и работата му била доверена на Живко Оцаков. Бил Македонец, роден во Охрид, кој од раното детство се преселил во Бугарија. Таму се вклучил во театарот, првин како дилетант, потоа и како професионален артист. Првин е ангажиран во С'лза и смев, потоа работи во Варненскиот градски театар, па во Пловдивскиот општински театар, па се редат и Популарниот театар, театарот Корона, Ренесанс, Русенскиот општински театар и др. Забележителни актерски креации му се оние на Јаков во ПОТОП, Кочкаров во ЖЕНИДБА, Никита во СИЛАТА НА МРАКОТ, актерот во НА ДНОТО, Јаго во ОТЕЛО, Хелмер во НОРА, Фигаро во СЕВИЛСКИОТ БЕРБЕР, Франц во РАЗБОЈНИЦИ и уште многу други³⁵. Потекнувал од уметнички наклонето семејство, негова сестра била оперската пејачка Катја Спиридонова Брзикова³⁶.

Во првата артистичка постава спаѓал и брачнот пар Керанови, Димитар и Надја.

Димитар кариерата ја започнал во Софија во Слободниот театар, потоа преминува и работи и во други

35. Битолски областен татър, Пелистерско ехо, бр. 97, 4 януари 1944, 4.

36. Вести и съобщения, Пелистерско ехо, бр. 97, 4 януари 1944, 4.

Живко Оцаков

Димитар Керанов

театри низ Бугарија – во Русе, Бургас, Варна. Од 1939 год. бил директор – режисер на Софискиот областен театар, потоа во Старозагорскиот областен театар, директор – сопственик на софискиот Слободен театар, директор на Труд и Радост во Плевен. Во Битола дојде да работи и како артист и како режисер. Позабележителни улоги му биле Борислав од ИВАНКО, Огњанов – ПОД ИГОТО, Хамлет и многу други. Во Битола останаа запаметени неговите актерски креации на ликовите

Цанко во ТАТКОВЦИ И СИНОВИ, грофот Филип – во МАЈКА, Бубев во МИЛИОНЕРТОТ, полковникот Мака во ЉУБОВ И ЧЕСТ³⁷.

Надја Керанов

Неговата сопруга Надја Керанова гимназија и историско-филолошки факултет завршува во Софија. Кариерата како артист ја започнува, како и нејзиниот сопруг, во Слободниот театар во Софија и ја следи професионалната врвица и преместувањата на својот сопруг. Ги играла следните поважни роли: Розина во СЕВИЛСКИОТ БЕРБЕР, Нели од СОПРУГОТ НА ГОСПОДИЦАТА, Рада – ПОД ИГОТО, Меглена во ХАН ТАТАР и др.

37. Битолски областен театър, Пелистерско ехо, бр. 99, 18 януари 1944, 4.

Во Битола запаметена е како Марија во МАЈКА, Масларката во МИЛИОНЕР, Елкен во ЉУБОВ И ЧЕСТ³⁸.

Иван Арнаудов бил роден во 1921 год. во Софија. Многу рано, уште на 16 год. се вклучил во артистичката професија, како приправник во театарот Родна сцена каде ги игра писите на Иван Вазов, Стојанов и Савов. Потоа преминува во Слободниот театар и во театрите Ренесанс, Одеон, Комедија, Театар за народ и Популарниот театар. Покрај со актерство се занимава и со новинарство, соработува во весниците „Зарја“, „Дневник“, „Поход“ и во литературното младинско списание „Нова епоха“. Станува познат рецензент и проследувач на литеарни и театралски збиднувања. На битолската публика ѝ остави впечаток со улогите Цветко од ТАТКОВЦИ И СИНОВИ, Пелоне од МАЈКА, рибарот Бокси од ЉУБОВ И ЧЕСТ, Кокичков од МИЛИОНЕР, Дедо К'њо од ЗЛА МАЃЕСНИЦА, Бургинев од ИЗНЕНАДИТЕ НА РАВОДОТ и Алоис од ЖЕНО, МЕ МОБИЛИЗИРААТ³⁹.

Г-ѓа Надја Чобанова била родена 1914 год во Свиштов. Средно образование добила во

Иван Арнаудов

Надја Чобанова

38. Битолски областен театър, Пелистерско ехо, бр. 101, 1 февруари 1944, 4.

39. Битолски областен театър, Пелистерско ехо, бр. 109, 28 март 1944, 4.

В. Трново. Уште како ученичка го засакува театарот и се определува за него. Во 1934 год. станува веќе професионален артист и настапува во Пловдивскиот областен театар, каде има забележителни улоги во ВРЗ ПЛОВЕЧКИОТ ЛЕД (д-р Павла), БОРИСЛАВ (Тамара), НАРОДЕН ПРИЈАТЕЛ (Петра), ХШОВИТЕ (Евгенија). Потоа преминува во Русенскиот народен театар, па во Плевенскиот од каде директно доаѓа во Битола. Имала богата артистичка кариера, па покрај наброените улоги оставила забележителни креации и во други писци⁴⁰.

Борис Захариев

Борис Захариев во Битола бил ангажиран како благајник, но и како сүфлер и артист. Артистичката кариера ја започнал 1926 год. во Русенскиот градски театар. Работи потоа и во театарот Мара Тотева, Софискиот драмски театар, Софискиот областен театар, Старозагорскиот областен театар, Слободниот театар од Софија каде е декоратор, театарски мајстор, помошник режисер и сүфлер. Играл во следните писци: КРУГ СО КРЕДА, МАДАМ Х, МАТУРА, МО-МЕТО БЕЗ УНИФОРМА, ПРЕСТОЛОТ и др.⁴¹. Покрај нив има уште неколку артисти кои го правеле јадрото, меѓу нив е и Аспарух Сармев, Петко Атанасов и др.

Екипирање

За амбициозните задачи што беше си ги поставил директорот Оцаков, грстот артисти дојдени со него од Бу-

40. Битолски областен театар, Пелистерско ехо, бр. 100, 25 јануар 1944, 4.

41. Битолски областен театар, Пелистерско ехо, бр. 102, 8 февруари 1944, 4.

гарија бил недоволен, затоа артистичката екипа полека се пополнува и со други.

Посебен придонес за Битолскиот областен театар претставува доаѓањето на неколку артистички имиња од Скопје, посебно на Петко Атанасов. Тој ќе даде стимул на севкупниот живот на театарот во Битола.

Роден бил во 1889 год. во Пловдив. Артистичката кариера ја започнал во Современиот театар на Матеј Икономов. Кратко време членуваше и во видинскиот Општодостапен театар, каде поставува неколку пиеси. Потоа станува еден од првенците на Софискиот народен театар. Сакајќи да ја усоврши артистичката и режисерската работа заминува во центрите на театрскиот живот, во Москва, Париз и Виена. Бил директор на Варненскиот народен театар. Освен артист – првенец бил и режисер, но и предводувач на драмски текстови од странски автори на бугарски јазик. Веднаш по основањето на Скопскиот театар, доаѓа во Македонија, во Скопје, каде активно се вклучува во работата, а кога е основан и Битолскиот областен театар, за да помогне доаѓа во Битола каде работи и како актер, но и како режисер. Веднаш ја поставува комедијата **МИЛИОНЕРОТ** во која ја игра и главната улога⁴².

Петко Атанасов

42. Битолски областен театар, Пелистерско ехо, бр. 98, 11 јануар 1944, 4; Нова премиера на Обласния театар, Пелистерско ехо, бр. 95, 21 декември 1943, 4.

Од Скопје доаѓа и К. Хаджиминев, кој во Битола ја поставува – пиесата **ЉУБОВ И ЧЕСТ**, чија премиера била на 30 декември 1943 год.⁴³.

Битолски областен театъръ

К. Хаджиминевъ

Н. Чобанова

Д. Саривъ

По случай участието имъ въ

НОВАТА ПРЕМИЕРА *ЛЮБОВЬ И ЧЕСТЬ*

която ще се изнесе на 30 т. м. — четвъртъкъ
Постановка на артиста К. ХАДЖИМИНЕВЪ

Премиерна претъпкава

Во четвртокот на 20 април 1944 год. требало да се прикаже и драмата **КАЛИН ОРЕЛОТ** во 4 чина од Н. П. Икономов, во режија на Живко Очаков, а во која играле артистите од Скопскиот народен театар, М. Ерато и Д. Енгозов, прекомандувани во Битолскиот областен театар⁴⁴.

Така, полека артистичката и друга екипа на Битолскиот областен театар се екипира. Според еден документ од 14.II.1944 год во него работеа следните лица:

43. Битолски областен театъръ, Пелистерско echo, бр. 96, 28 декември 1943, 4.

44. Битолски областен театъръ, Пелистерско echo, бр. 111, 11 април 1944, 4.

1. Живко Оцаков	12. Христо Јанев
2. Димитар Керанов	13. Симон Георгиев
3. Нада Чобанова	14. Атанас Спиров
4. Надја Керанова	15. Димитар Енчев
5. Борис Захариев	16. Коста Велков
6. Славко Цветков	17. Харапамби Димов
7. Јорданка Георгиева	18. Петар Ташков
8. Аспарух Сармев	19. Сијка Сл. Цветкова
9. Славка Петрова	20. Иван Арнаудов
10. Љубен Узунов	21. Илија Допуваленко (?) ⁴⁵
11. Станка Тодорова	

Иако вработени со број што е за почит, обврските биле многубројни, па така и не секогаш строго одредени. Една иста личност ја среќаваме со повеќе задолженија, па директорот бил и актер, но и режисер, актерот станувал и администратор, актер–благајник, актер–суфлер итн. Таквите сложени задолжнија влијаеле и врз висината на платата⁴⁶.

Битолските артисти организирани се струково на начин каков што бил вообичаен во Бугарија во ова време. Повеќето се членови на Сојузот на артистите на Бугарија. Преку директорот Живко Оцаков на 15 јануари 1944 год. за месеците јануари–февруари како членски влог собрале 16.529 лева. Претседател на битолската група на Сојузот бил Д. Керанов, а секретар–благајник Н. Чобанова. Покрај тоа, береле придонеси и за други потреби. Како осигурување од смртни случаи за месеци-

45. Централен државен архив, София, Фонд 451, оп. 1, арх. единица бр. 19.

46. Исто, 451, оп. 1, арх. един. 190.

БИТОЛСКИ
ОБЛАСТЕНЬ
ТЕАТЪРЪ

10
гр. БИТОЛЯ, 15 март
1944 г.

15 Години
Чуредувачки и
Свинг на артистите
Софриј

Изјрачуне Ви по изплатата
Буквалног, реалног (Македонско) и финансова
следни т ауми:

1. За м. Јануари и февруари собрано 16522 лв.
2. Месеците јан. и фебруари по 3000 лв.

Плати се:

1. Исправа одраскове осв. запл. 12000 лв.	300
2. Исправа отраскове - - - 4200 лв.	570
3. Гага Годолова - - - 4200 лв.	570
4. Гага Караджова - - - 5800 лв.	765
5. Райко Захариев - - - 4000 лв.	320
6. Славко Чубриков - - - 4000 лв.	320

3. За първи служби 600 лв. бъдещи авт.
1. Исправа отраскове
2. Исправа отраскове
3. Гага Годолова
4. Гага Караджова
5. Райко Захариев
6. Славко Чубриков

Службено соопштение на БОТ

те јануари и февруари биле собрани 1.200 лева⁴⁷. Имале и фонд за взаимна помош. Кога во 1944 год. Софија е жестоко бомбардирана и се побарало помош за настра-

47. Исто.

даниите, битолските аритисти собрале и приложиле 10.000 лева⁴⁸ итн.

Во работата на Театарот биле вклучени и домашни кадри, кои веќе се афирмирале на театрската сцена Меѓу нив бил и завршениот матурант Ацо Стефановски⁴⁹.

Пиеси и публика

Репертоарната политика на БОТ била во резонанса со севкупната државна политика на бугарската управа за „новоослободените земји“, па се поставуваат дела што го откриваат славното минато на бугарскиот народ или ги сликаат современите текови на животот во Бугарија и тоа со таков пристап што можело „*дури и најпростиот Бугарин, којшто не знае да чита и пишува, да ја исполни душата со национално чувство и со родолубие*“⁵⁰.

Првата претстава со која се презентираше беше на 1 декември 1943 год. Тоа беше драмата во 5 чинови ТАТКОВЦИ И СИНОВИ од Владимир Полјанов. Очекувањата беа оправдани, односно презентацијата наполно успешна. Оценувачот ќе констатира дека „*се восхитивме од изразта на глумиците и од сценските решенија*“. Режисер на пьесата беше Живко Оцаков и во неа беше вклучен скоро целиот артистички ансамбл⁵¹.

Набргу, односно по две недели (16.XII.1943 год.) беше прикажана и втората премиерна претстава МАЈКА од Дарио Никодеми. Само недела потоа (23.XII) се прикажа и МИЛИОНЕРОТ, која на сцената ја поставил Петко Атанасов, артист на Скопскиот театар, кој ја играл и

48. Вести и съопшнения, Пелистерско ехо, бр. 100, 25 јануарий 1944, 4.

49. Ристо Стефановски, Театарот во Македонија, Мисла, Скопје, 1990, 425.

50. Иван Никифоров, Народен театър – свътло родолюбие, Пелистерско ехо, бр. 93, 7 декември 1943, 4.

51. Исто.

главната ролја. Тоа била една весела комедија од Јордан Јовков⁵².

Четвртата и последна премиера во 1943 год. беше пиесата *ЉУБОВ И ЧЕСТ*. Ја поставил, исто така, гостин од Скопскиот театар, К. Хаџиминев, а во која учествуваа и Н. Чобанова и А. Сармев. Се прикажа на 30 декември истата година⁵³.

Ако се направи рекапитулација на работата на БОТ за 1943 год. може да се рече дека тој работел напорно, одговорно и дека да подготви и да прикаже 4 премиерни претстави само за еден месец навистина е за восхит.

Следната, 1944 год. покрај редовните претстави што биле во катадневниот репертоар, започнале да се подготвуваат и нови. Набргу, односно до завршувањето на театрската сезона, биле прикажани и овие: *ЗЛА МАЃЕСНИЦА, ЛЕСНО ИМ Е НА МАЖИТЕ, БУРА НАД РАМНИНАТА, ЖЕНО, МЕ МОБИЛИЗИРААТ, НЕРАЗДЕЛНИ И КАЛИН ОРЕЛОТ*⁵⁴.

Пиесата, една духовна комедија, *ЛЕСНО ИМ Е НА МАЖИТЕ* од Паул Барабаш, ја поставил Д. Керанов. Во неа учествуваа Н. Чобанова, Ж. Одаков, Д. Керанов и др.⁵⁵. Десеттата, *ЖЕНО, МЕ МОБИЛИЗИРААТ* од Фр. Лашек, во 3 дејствија била прикажана на 16 март 1944 год.⁵⁶.

Со гости од Скопскиот театар, кои биле префрлени во Битолскиот, М. Ерато и Д. Енѓозов, била подгответена и на 20 април била прикажана драмата во 4 чина од

52. *Нова премиера на областния театър*, Пелистерско echo, г. II, бр. 95, 21 декември 1943, 4.

53. *Битолски областен театър*, Пелистерско echo, год. II, бр. 96, 28 декември 1943, 4.; Централен државен архив – София, Фонд 451, оп. 1, арх. ед. 189.

54. *Битолски областен театър*, Пелистерско echo, год. II, бр. 111, 6 априль 1944, 4.

55. *Новата премиера въ областния театър*, Пелистерско echo, г. III, бр. 100, 25 януари 1944, 4.

56. *Нова премиера на Битолския областен театър*, Пелистерско echo, г. III, бр. 107, 14 март 1944, 1.

Н. П. Икономов КАЛИН ОРЕЛОТ. Режијата била на Живко Оцаков⁵⁷.

Инциериерот на Театарот (1943)

На 28 мај 1944 год. беше окончана првата театарска сезона на со претставата НЕРАЗДЕЛНИ, драматизација од една поема на Пенчо Славејков. Пред претставата директорот Оцаков одржал пригоден говор за покојниот цар Борис III, а публиката на царот му оддаде почит со едноминутно молчење. Потоа беше презентиран и извештајот за работата. Оценките биле многу поволни и беше заклучено дека „*шие ќе йослужат како основа за најамошниот развој на театарот*“.

57. Битолски областен театър, Пелистерско ехо, г. III, бр. 111, 11 априль, 1944, 4.

Каријатиди на Театарот

Претставата помина како што се очекуваше, успешно. Артистите на крајот биле поздравени со бурни аплаузи⁵⁸.

Ако се приододаде дека Театарот имаше прикажано и една детска претстава, произлегува дека само за шест месеци ќе даде 12 премиерни изведби.

Оценувајќи ја оваа работа, Лев Кацков, ќе запише: „Измина првата сезона, кое дава можност да се оцени влијанието на овој фактор. Публиката покажа неверојатен интерес кон ова дело. Дирекцијата и артистите можат да бидат задоволни од тоа со чувството на пријателност дека стояат на челното место на културното подигање на нашите сојраѓани“

Сè на сè, општата оценка беше дека тоа била една успешна театралска година и дека Театарот регистрирал успехи што можат да му бидат за чест⁵⁹.

Претстави, посетители и приходи за месец декември 1943 год.

	Пиеси	Место	Датум	Вечерна Дневна	Посетите- ли	При- ход, лева
1.	Татковци и синови	Битола	1.XII.	вечерна	299	299
2.	“	“	2. XII	“	335	335
3.	“	“	3.XII	војничка	549	549
4.	“	“	4. XII	дневна	278	278
5.	“	“	4. XII	вечерна	268	268

58. Областният театър приключи тазигодишния сезонъ, Пелистерско ехо, год. III, бр. 117, 30 май 1944, 1.

59. Левъ Кацковъ, Областният театър и неговата публика, Пелистерско ехо, г. III, бр. 117, 30 май 1944, 2.

Български юриод

	Пиеси	Место	Датум	Вечерна Дневна	Посе- тите- ли	При- ход, лева
6.	“	“	5. XII	дневна	338	338
7.	“	“	5. XII	вечерна	369	369
8.	“	Охрид	7. XII	вечерна	249	249
9.	“	“	8. XII	вечерна	250	250
10.	“	Битола	11. XII	војничка	500	500
11.	“	“	11. XII	вечерна	229	229
12.	“	“	12. XII	дневна	370	370
13.	“	“	13. XII	вечерна	301	301
14.	Мажка	“	16. XII	вечерна	340	340
15.	“	“	17. XII	ученичка	775	775
16.	“	“	18. XII	дневна	88	88
17.	“	“	18. XII	вечерна	172	172
18.	“	“	19. XII	дневна	399	399
19.	“	“	19. XII	вечерна	271	271
20.	Милионен- рот	“	23. XII	вечерна	351	351
21.	“	“	24. XII	вечерна	192	192
22.	“	“	25. XII	дневна	196	196
23.	“	“	25. XII	вечерна	131	131
88	“	“	26. XII	дневна	399	399
24.	“	“	26. XII	вечерна	331	331
25.	“	“	26. XII	вечерна	331	331
26.	Лъбов и чест	“	30. XII	вечерна	371	370 ⁶⁰

60. Централен државен архив – София, Фонд 451, оп. 1, арх. едн. 189.

Каријајиди на Театарот

Претстави, посетители и приходи до 19 април 1944 год.

	Пиеси	Број пиеси	Посети- тели	Приход, лева
1.	Татковци и синови	13	4.035	128.045
2.	Мајка	14	4.671	161.316
3.	Милионерот	6	1.600	69.046
4.	Љубов и чест	16	5.799	201.604
5.	Зла маѓесница	18	7.119	194.802
6.	Лесно им е на мажите	14	3.817	165.714
7.	Изненадените на разводот	9	2.801	106.197
8.	Бура над рамнината	13	3.878	105.713
9.	Жено, ме мобилизираат	7	2.466	79.249

Битолскиот областен театар направи и гостувања, во кои прикажа 23 претстави. До почетокот на април 1944 год. Театарот даде вкупно 117 претстави, во кои имало 38.611 посетители и имал приход од 1.233.639 лева⁶¹.

Гостувања

Само што ја започна редовната работа, Битолскиот областен театар почитувајќи ги прифатените задолженија да биде и театар во југозападниот регион, ги отпочна посетите во околните градови. Седмата претстава на ТАТКОВЦИ И СИНОВИ се прикажа надвор од Битола, во Охрид. Тоа беше негово прво гостување. Се случи на 7.XII.1943 год.⁶².

Вакви, еднодневни посети ќе се случуваат и другпат, но посебно значајни биле оние што траеле по неколку

61. Битолският областен театър играе важна културно-национална роля за населението отъ Битолския край, Целокупна България, г. IV, бр. 855, 7 април, 1944, 4.

62. Централен државен архив, София, фонд 451, оп. 1, арх. ед. 189.

дена, кога ансамбалот со сиот декор, реквизити и др. се сместувал во околните градови. Биле посетувани Прилеп, Охрид, Ресен, Крушево, Кривогаштани и др.⁶³.

На враќање од Охрид еден ден одделува за Ресен. За војниците и офицерите од ресенскиот гарнизон во салата на касарната беше прикажана писатата ЗЛА МАЃЕСНИЦА. Приемот бил извонреден, а вечерта за артистите била приредена средба во ресенскиот ресторант „Бугарија“. Директорот Оцаков во оваа прилика ветил дека Театарот повторно ќе дојде и тогаш ќе прикаже претстави и за граѓанството⁶⁴.

Претходно, во месец февруари, гостуваше и во Крушево. Остана три дена и тоа во деновие 22, 23 и 24. Ќе ги прикаже писатите: ЗЛА МАЃЕСНИЦА, ЛЕСНО ИМ Е НА МАЖИТЕ И МАЈКА. Патувал, се разбира, во полн состав и со сиот декор и другите помошни средства⁶⁵. Во Крушево ќе престојува и во мај во деновите од 3–7⁶⁶. На враќање, на 8 мај во селото Кривогаштани Театарот ќе ја прикаже НЕРАЗДЕЛНИ. Тоа бил настан не само за Кривогаштани, ами и за околните села зашто многумина жители дошли да присуствуваат на чин што првпат го доживуваат. Артистите биле топло примени, биле наградени со бурен аплауз, но и со многу китки полско цвеќе. За сите била приредена и свечена вечер⁶⁷.

Имало, меѓутоа, и обратни гостувања, во Битола.

Најчест гости во Битола, очекувано, е Скопскиот народен театар. Уште веднаш по основањето прави по-

63. Битолският областен театър играе важна културно – национална роля за населението от Битолския край, Целокупна България год. IV, бр. 855, 7 април 1944, 4.

64. Гостуването на Битолския областен театър въ Ресенъ, Пелистерско echo, год. III, бр. 108, 21 мартъ 1944, 1.

65. Новини отъ Битоля, Пелистерско echo, г. III, бр. 104, 22 февруари 1944, 4.

66. Вести и съобщения, Пелистерско echo, г. III, бр. 113, 2 май 1944, 4.

67. Областният театър въ с. Кривогаштани, Пелистерско echo, год. III, бр. 115, 16 май 1944, 4.

сета во 1941 год. и остава импресивен впечаток⁶⁸. Се очекувало да пристигне во средината на јуни и следната година, при што се планирало да се прикажат писите: КАМБАННИТЕ НА СВ. КЛИМЕНТ, БОРИСЛАВ и комедијата ЗЛАТНАТА МИНА. Ансамблот требало да го предводи директорот Ст. Стоилов и режисерите Иконографов и Срчациев⁶⁹. Доаѓа и следната, 1943 год. Во деновите 17–22 јуни прикажува четири претстави и тоа: ХАН ТАТАР, во режија на Ст. Срчациев, ТИЛОВ ХЕРОЈ, во режија на директорот на Театарот, Ст. Стоилов. Театарот го водел заменикот на директорот П. Горјански и режисерот Срчациев⁷⁰.

Доаѓа во Битола и во 1944 год. Пристига на 29 мај кога областниот директор С. Нанев му приредува свечена вечера во ресторант „Ведома“, а следниот ден, вечерта, требало да ја прикаже историската драма СИМЕОН од Ст. Л. Костов⁷¹ итн.

Во Битола, доаѓаат и други, пред сè, аматерски театри.

Театарот на Прилепската мешана гимназија многу често е во Битола. Дава претстави и за учениците, но и за граѓанството. Изведбите му се на завидно ниво и оставаат силен впечаток.

На 15 март 1942 год. (недела) во салата на Театарот (сега го носи името Кино „Балкан“) во претпладневните часови, со почеток во 11 часот прилепските ученици требало да организираат литературно–музичко матине. Вечерта, повторно во истата сала требало да ја прикажат писателот МИЛИОНЕРОТ од Јордан Јовков. Сиот при-

68. Битолският областен театър играе важна..., 4.

69. Г.В., Към пълень културен животъ, Пелистерско echo, г. I, бр. 26, 27 юни 1942, 3.

70. Скопският народен театър ще гостува въ Битоля, Пелистерско echo, г. II, бр. 68, 16 юли 1943, 4.

71. Скопският народен театър гостува въ града ни, Пелистерско echo, г. III, бр. 117, 30 май 1944, 2.

ход бил наменет за бедните ученици⁷². „Пелистерско ехо“, во еден од следните броеви, соопштува дека планираните манифестации, како и театарската претстава биле одржани. Соопштува дека театарската сала била преполна со заинтригирани битолчни и дека за сето време уживале во играта на младите артисти, особено, притоа, била забележителна играта на ученичките Богда Тасева, Пандора Кулева, Надежда Х. Иванова и ученикот Благој Дамев. Вистинско открытие била малечката Богда Тасева, чие движење по сцената и толкувањето на ликот биле совршени и потсетувала на зрел уметник⁷³.

Покрај нив доаѓаат и други.

По наредбата на Дирекцијата за национална пропаганда на Бугарија во месец декември 1942 год. во Битола пристигнува музичко хумористичка група. Во народни носии и со одбран репертоар се претставуваат пред битолчани. Посебно внимание привлекол хумористот Ст. Миленков⁷⁴ итн.

Претстави на отворена сцена

Отворената сцена кај нас имала долга традиција и долго се одржала. На отворена сцена во цариградските пазари ги изведувале своите претстави во 1555 год. Македонците–печалбари⁷⁵. На отворена сцена во Лазарополе во 1906 год. биле изведени двете театарски претстави во црквениот двор⁷⁶.

Од причини зашто немало соодветни сали или зашто поинаку не можеле да се прикажат и подоцна отворена-

72. Гостуването на Прилепчани въ Битоля, Пелистерско ехо, г. I, бр. 11, 14, мартъ 1942, 3.

73. Представлението на прилепските гимназисти въ гр. Битоля, Пелистерско ехо, г. I, бр. 12, 21 мартъ 1942, 3.

74. Пелистерско ехо, г. II, бр. 51, 19 декември 1942, 3.

75. Радован Самарин, Београд и Србија у списима француских савременика, XVI – XVII века, Историски архив, Београд, 1961, 119.

76. Вести, бр. 67, 1906.

та сцена останува актуелна и ползувана. Ристо Бундаlesки се секава дека неговата трагедија во 1923/1924 год., покрај во училишната сала, се извела уште двапати и обата на отворена сцена, еднаш во Крстоар, пред излетниците и уште еднаш во Детското летувалиште во Пелистер⁷⁷.

Ваквата традиција ја имаме и за време втората бугарска окупација.

Аматерката дружина од с. Стругово (Битолско), која била многу активна, некои од своите претстави ги прикажувала под отворено небо. На 8 март 1942 год. ќе ја изведе историската драма СТЕФАН КАРАЦАТА во дворот на селската црква. Цели два часа присутните станисано и со жив интерес го следеле напнатото драмско дејство.

Неколку дена подоцна (15 март) со истата претстава групата направила посета и во село Лопатица. Сега, не само селаните од Лопатица, ами и сите други што дошли во посета, зашто бил селски празник, останале воодушевени. Претставата се дала во училишниот двор. Восхитените селани од другите села дошли со молба кај директорот на училиштето, кој ја организирал истата да биде прикажана и во соседните села⁷⁸.

Оваа драмска секција две години подоцна повторно ја посетила Лопатица, но сега со друга претстава – ИВАНКО. Била прикажана на сретсело. Инаку, раководител на секцијата бил учителот Никола Стојанов⁷⁹.

На сретсело, но сега во Ореово, била прикажана и една друга претстава. Драмската секција на тукушто основаното народно читалиште „Ѓорѓи Сугарев“ од Суводол ја прикажала БАЛКАНСКА КОМЕДИЈА. Бидејќи бил денот на селото и бидејќи во селото имало и многу гости, особено од околните села, претставата станала настан за

77. Писмено соопштение на Ристо Буднаlesки, (24.XII.1994, Скопје).

78. Културен живот въ село, Пелистерско echo, г. I, бр. 14, 4 април 1942, 3.

79. Иванко на открита сцена, Пелистерско echo, г. III, бр. 122, 4 јули 1944, 1.

поголем број присутни. По успешната претстава, учителот Ст. Рангелов даде појаснувања за писателот⁸⁰.

Меѓутоа, не само аматерските, ами и професионалниот битолски театар се подготувал да настапи исто така на отворена сцена во некои битолски села. Имал намера со претставите БУРА НАД РАМНАТА и ЗЛА МАГЕПСНИЦА да посети дел од битолските села и „шекспировски“, на отворено како што велат известувачите на „Пелистерско ехо“, да ги презентира истите⁸¹.

Партизански театар

Под „партизански театар“ не треба да се разбере само оној дел од културно–забавната активност што се негувала среде партизанските единици на слободната територија, во кои скочевите биле најдоминантни и најомилени, ами и културното живеење во позадината. А тоа било и богато и разнообразно.

Во Битола во 1941 и 1942 год. многу популарни станале така наречените „вечеринки“ на младите скоечки и напредните младинци. За да се избегне сомнежот кај бугарските власти, првин ќе се рашири вест за „свршувачка“, па група млади момчи и девојки организираат средба во некој дом. Таму остануваат до доцните часови. На некои од нив се третирале и сериозни теми од современието, се говорело и за развојот на борбените дејствија. Особено станувале интересни оние на кои доаѓале и поединци од повисоката хиерархија на партијата.

На ваквите состаноци не ретко се изведувале и мали културно–уметнички програми.

Најпозната игра била „интелегенција“. Се играла на овој начин:

80. Театър въ с. Суходол, Пелистерско ехо, г. I, бр. 12, 21 март 1942, 4.

81. Битолският областен театър играе важна ..., 4.

Некој ќе замисли лик од подалечното или поблиското минато, а останатите имале задолжение (слично на квиз) со прашања да откријат за која личност се работи. „На тој начин младите се воспитувале и инспирирале од славниште ликови на нашето славно револуционерно минато“, се вели во едно истражување⁸². Покрај тоа се пееле и борбени песни, се изведувале и скочеви во кои се исмејувале окупаторите⁸³. Понекогаш се изведувале и однапред подгответи едночинки⁸⁴.

Скочот, не бил единствената драмска форма на партизанскиот театар. Тој бил сепак најпогоден, зашто третирал актуелни теми, едноставен бил за изведба, не барал повеќе лица, овозможувал импровизации, немал потреба за посебен декор, костими и реквизити и така „стапа онаа „идеална“ драмска форма која нејречено можеше да се развие во мошне ограничениште услови со кои неизбежно се соочуваше партизанскиот театар“. Во текот на НОБ биле создадени стотици вакви скочеви и се-когаш, по обврзните песни, рецитации, „врпачиња“ со најголем интерес се очекувал⁸⁵.

Првиот битолски партизански скоч е поставен во Првиот партизански битолски одред „Пелистер“. Одредот, кој бил формиран на 22 април 1942 год., подготвувајќи се според традициите на младинското и комунистичко движење од предвоена Југославија да го прослави Денот на работникот – Први мај, подготвувал и скоч кој

82. Јован Кочанковски, СКОЈ во Битола и Битолско 1941 и 1942 година, Битола и Битолско во НОВ 1941 и 1942, книга втора, Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОВ–Битола, Друштво за наука и уметност – Битола, Издавачка дејност „Развиток“ – Битола, Битола, 1978, 24.
83. Марко Наумовски, Активноста на скоецките групи кај Горни Парк, Бујук Шадарван и Маџар Маало во Битола, Исто, 53.
84. Вангел Кимовски, Активноста на скоецката и партизката организација во која живеев и работев 1941 и 1942 година, Исто, 80.
85. Александар Алексиев, Кој е авторот на ХИТЛЕР ВО АГОНИЈА, Театарски гласник, бр. 30, год. XI, Скопје, мај 1987, 37.

требало да биде, според сеќавањата, критика врз експлоататорите, врз кулациите (затоа се вика „кулакот“). Требало да има и музика, па Таки Даскалот го добил музичкото задолжение. Лазо Хаци Поповски требало да го игра кулакот. За да се истакне паразитскиот карактер, требало да прикаже кулак со голем stomak, актерот Хаци Поповски се снабдил со перница. Скочот, заради трагедијата на Одредот, за жал, не бил изведен⁸⁶.

Битолскиот партизански одред „Гоце Делчев“, исто така, подготувал и изведувал скечеви.

Трајче Грујовски во дневникот што го водел ревносно за подготовките на прославата на 1 мај 1943 год. за партизаните в планина, пишува дека приредбата имала 5 точки. Имало говори за значењето на празникот, „врапче“ и на крајот два скеча: СЕЛАНИНОТ ДЕНЕС и ЧЕТВОРИЦА РУСИ. „Партизаниште сејќа ѝ прослава ја следеа внимателно и во неа учесствуваа со сејќа душа“, пишува тој⁸⁷.

Во истиот дневник се даваат податоци и за селските митинзи и за програмите што се изведувале. Се говори и за сличните театарски претстави.

На 16 мај 1943 год. Одредот дошол во Невеска, Егејска Македонија. Според обичајот, во претпладните часови во училиштето бил одржан митинг. По говорите, песните и рецитациите, следувало „додаток: биле прикажани два скеча во кои се исмејувал фашизмот“⁸⁸.

И другите два одреда, „Јане Сандански“ и „Даме Груев“, приредувале слични програми. Меѓу другите

86. Исто, 36; Лазо Хаци Поповски, *Формирањето на одредот „Пелистер“*, јубилеен весник „Пелистер“, 22 април 1962; Истиот, Таму ле мајко близу Битола, Битолски весник, 21 април 1993, 5.

87. проф. д-р Трајче Грујовски, *Дневникот на Битолскиот партизански одред „Гоце Делчев“*, Битола и Битолско во НОВ 1943 и 1944 година... 1982, 85.

88. Исто, 87.

скечеви биле изведени: ЧЕТВОРИЦА РУСИ И КАКО НА СЕЛАНите ИМ СЕ ОДЗЕМА ЖИТОТО⁸⁹.

Автори на скечевите биле борци, главно, интелектуалци. Еден, што бил изведенуван од борците на Битолско–пресланскиот одред беше го напишала борецот Викторија Папазоглу (подоцна Стефановска)⁹⁰.

Драмски текстови, меѓутоа се пишуваат не само во партизанските одреди, ами и во самата Битола.

Во 1944 (можното е и 1945 год.) драмска творба со набиен драмски конфликт, напишана на битолски говор е од правникот Ѓорѓи (Гоце) Андоновски. Претходно тој беше ја описан и регистрирал својата животна врвица како автобиографија⁹¹, а потоа седна да опише и еден реален настан од 1941 год. од деновите на влегувањето на германските војници во Битола. Драмата има три слики, првата е од местото на убиството на Никола Лалевски (Горното Дулие), втората во домот на убиениот, третата во управата на полицијата. Драмата никогаш не е изведенувана, според тврдењата на членовите на семејството на Андоновски, таа е и изгубена⁹².

Тоа е само исечок од историјата на Битолскиот партизански театар.

89. Максим Стојаноски, *Митинизите и масовните собири како форма во политичката работа со народот во НОВ на битолските партизански одреди, Битола и Битолско во НОВ во 1943 и 1944 година...* 159.

90. Ристо Стефановски, *Партизанскиот театар 1941–44*, Театарски гласник, бр. 29, Скопје, ноември 1986, 57.

91. Александар Стерјовски, *Годините од Првата светска војна во Битола и Битолско во новооткриена автобиографија*, Прилози бр. 42, Друштво за наука и уметност – Битола, Битола, 1985, 147–160.

92. Усно соопштение на Фана Талевска, пензионерка, 79 год. од Битола, (разговор воден на 7.1.1995 год.).

Регистър на места

А

Абди-пашините кафеани, 70
Австралия, 31
Австрия, 93
Албания, 31
Александрово Брдо, 70
Алимпийевата улица, 83
Америка, 31
Англия, 228
Ариант Маало, 67
Астаане-башчеси, 70
Ат Мегдан, 25
Ат пазар, 74, 75, 76, 379
Атина, 127, 327

Б

България, 65, 429
Баирот, 107, 391, 395
Балканот, 13, 18, 22, 23, 52, 62, 166,
221, 355, 374
Банско, 222, 225
Бела Чешма, 107
Белград, 61, 79, 81, 82, 105, 107, 110,
112, 140, 220, 238, 241, 258, 266,
269, 270, 275, 276, 281, 293, 298,
308, 317, 322, 324, 326, 333, 340,
395, 410
Беломорие, 404
Београд, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 18,
20, 22, 24, 31, 40, 43, 46, 57, 65,
66, 67, 82, 91, 96, 116, 162, 164,
165, 190, 239, 279, 285, 328, 355,
431
Бизерта, 239
Бистрица, 397

Битоля, 66, 71, 76, 91, 94, 95, 96,
127, 167, 233, 281, 282, 283,
397, 398, 399, 403, 406, 408,
412, 430, 431
Битола, 11, 12, 16, 32-35, 37, 45,
54-56, 61-63, 66, 69-73, 78-84,
86, 87, 90, 92, 95, 97, 98, 100,
101, 104-107, 110, 111, 116,
117, 119-121, 125, 127, 129-134,
136, 138, 140-143, 146, 148-150,
152, 155-157, 159-171, 173, 174,
176, 183, 185, 187-189, 192,
193, 205, 210-214, 216, 217,
221, 222, 229, 230, 233, 235,
237-240, 253-257, 264, 267-269,
273, 276, 279, 280-283, 287-291,
293, 294, 299, 300, 301, 304,
308-310, 316, 319, 322, 325-327,
330-343, 345-347, 350, 351, 356,
357, 360, 361, 363, 364, 369,
370-379, 382-390, 392, 394-401,
405, 410-412, 416-420, 426-430,
434, 436

Битолската област, 102
Битолскиот вилает, 138, 165
Битолско, 37, 168
битолското село Гопеш, 200
Битолското Цаде, 215
Битоъ, 15, 65-67, 70, 73, 74, 80, 83,
84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
94, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
116, 162, 254, 280, 281,
290-292, 339, 341, 344, 345,
346, 347, 349, 353, 354, 355,
357, 365, 366, 376, 377, 379

Каријатиди на Тешароӣ

- Боримечка, 34, 72
Босна и Херцеговина, 18
Босна, 31
Браздастата Коса, 241
Бразил, 16
Брегалница, 65
Бруски, 370, 394
Бугарија, 20, 25, 128, 130, 137, 141,
142, 167, 211, 212, 216, 220, 232,
233, 242, 379, 409, 412, 415, 416,
418, 421, 423, 431
Будим, 219
Будимпешта, 49
Бујук Шадарван, 434
Буково, 374, 392
Буковскиот манастир, 378
Букурешт, 161, 220
Бургаз, 416
Висурешти, 130
- Г**
Гургур Чешма, 370
- Д**
Далмација, 338
Дебар, 129, 252, 332
Димова Ливада, 239
Диово, 374, 375
Добро Поле, 239
Добраца, 404
Довлецик, 69, 70
Дојран, 196, 208, 267
Долјан (Струмичко), 35, 58
Драгор, 69, 70, 71, 78, 95, 391
Драмско, 37
- Дубровник, 13, 31, 33, 34
- Ѓ**
Ѓаково, 309
- Ж**
Житни пазар, 66
- К**
Кай Калуѓериците, 99
Кривогашани, 429
- Н**
Нови Пазар, 338
- С**
Семберија, 296
- Ќ**
Ќуприја, 299
- Ц**
Цариград, 26, 31, 35, 55, 138, 147,
148, 156, 164, 232, 233
цариградскиот кварт Гедик паша,
164
Црн Мост, 70, 71, 391
- Ш**
Широк Сокак, 87, 93, 151, 214
Шпанија, 61, 219, 372
Штип, 126, 203, 242, 247, 288

Регистер на имиња

A

- А. Бисон, 314
А. Гастон, 263
А. де Кајав, 263
Александар Дима – Синот, 270, 279,
296
Абдал, 269
Абдул Керим паша, 70, 77, 79, 82,
165, 254
Абдул Хамид II, 174
Абдула, 10
Абдулах Шкаљиќ, 23
Абдурман, 49
Авдеев Д. А., 36
Аврам, 7
Автовски Никола, 409
Агата, 171, 298, 312
Ада, 277
Адам, 51
Адамов Т. П., 129
Адамовиќ Милан, 336
адв. – Јовановиќ, 265
Акасија, 297, 306
Акимовиќ Анѓа, 312, 321
Акимовиќ, 313, 314, 317
Аксињушка, 265
актерката Тодоровиќ, 294
Албашева, 195
Алберт де Сенвиль, 296
Александар Македонски, 28, 46
Александар Матковски, 53
Александри Василие, 192
Александрос, 157
Алексиев Александар, 126, 153, 434
Алексиев И., 203
Алексиев Ил., 149, 205, 234
Александри Василие, 211
Али паша, 164
Алкмена, 7
Алоис, 417
Алтипармак Борис, 368, 382, 383
Алтипармак Јован, 383
Алтипармак, 383
Алтипармаков Васко, 391, 392
Алтипармаковиќ Јован, 392, 393
Алтипармаковиќ, 333
Алтруист, 216
АНА, 353
Анастасиос А., 159
Ангел Битолски, 66
Ангел, 354
Ангелевски Сотир, 375
Ангелиќ .., 292
Ангелов К., 129
Andreis Josip, 28
Андиевич Андија, 265
Андијевна Варвара Машурина,
265
Анѓа, 375
Анѓелија, 301, 348
Анѓелиќ Ѓорѓе, 103, 113, 307, 308,
318, 321, 349
Анѓелиќ, 102, 309, 318, 319, 325
Антоние, 296
Антонов Георги, учител, 408
Антонов К., 129
Аполон , 6
Апостолова, 129, 195
Арнаудов Иван, 417, 421
Арнаудов М., 37

Каријатиди на Тешарош

Арса, 313
архимандритот Руво, 312
Арцинтеану Јон, 161, 235
Асан Демир, 397
Асим Низамедин, 361
Атанасиевски Атанас, 395, 397
Атанасиевски, 399
Атанасов Петко, 418, 419, 423
Атила, 44
Акимовиќ Анѓа, 310
Акимовиќ Г., 106
Акимовиќ Милорад, 321
Ацев Ј., 129
Ацевиќ Симеон, 355

Б

Бабиќ Вељко, 355
Бабиќ Олга, 256
Бадев Атанас, 188, 189, 199, 233
Бајазид Втори, 11
Бајиќ И., 281
Бајиќ Пера, 363
Бајиќ, 322, 363
Балтазар, 357
Балто Стево, 397
Баниќ Милан, 337
Банчева, 245, 250
Бараბаш Паул, 424
барон Скарпија, 314, 317
Басмаров, 129
Батаја А., 117
Баукида, 7
Бачко Мечкар од Карамани, 35
Башлаковиќ Борис, 363
Башлаковиќ, 363
Бебриков Степан Степанович, 366
Бекри Мустафа, 53
Бенедикт Рут, 15, 18, 31
Беновето Хасинто, 297, 306
Берланед А., 315
Бернар Сара, 240, 279
Беристен Ари, 267
Бертон Џер, 267
Бизани Александар, 14
Бизе Ж., 313
Бисон А., 262-265, 268, 269, 280, 296,
314, 326

Битола, 24
Битоски д–р Крсте, 156
Благоја, 397
Блум Ернест, 261
Блументал Оскар, 263, 264, 266
Богатинчевиќ Павле, 337
Богдановиќ Мита, 256
Богдановски Вангел, 392
Богиќева Ст., 344
богот Сатурн, 13
Божија, 408
Божјот Дух, 382
Божков Илија, 403
Божковић Григорије, 46, 91
Боја, 301
Бојациева Роса, 195
Бојациевски д–р Петар, 98
Бојиќ М., 377
Бојиќ Радован–Раја, 284
Бончева Стефана, учителка, 408
Борга Леон, 162
Борисављевиќ Буда, 102, 103, 112,
116, 118, 320, 330, 333, 335,
393
Борислав, 416
Босилков Д. П., 220
Ботев Христо, 142, 143
Бодева Р., 129, 196
Бочварова П., 129
Бошевски Јован, 375
Бошков Ванчо, 25
Бошмовиќ, 363
Брана, 271
Браќата Манаки, 71, 86, 93, 94
Браќата Пиника, Јоанис и Теохар,
98
Браќата Ташко и Коста Чому, 79,
92
Брачниот пар Керанови, Димитар
и Надја, 415
Брезолц, 322
Брис, 263
Бризбар, 296
Бубев, 416
бугарскиот кнез Фердинанд, 144
бугарскиот цар Борис I, 13
Бујдик Родољуб, 284
Буквиќ, 265

Реџистер на имиња

- Бундалески Ристо, 349, 350, 381, 432
Буник Каја, 337
Буник С., 296
Буник, 117, 298, 363
Бургинев, 417
Борисављевиќ Буда, 112
Бурлевски Никола, 393
- В**
- Вагнер, 114
Вазов Иван, 218, 223, 417, 248
Валаберг А., 263, 296
Валабрег Албен, 263, 265, 266
Валие Франсоа, 313
Вангел Спасев Поповски, 393
Ванчев Јордан, 153
Василевъ Добринъ, 37
Василева Маргарита, 234
Василевски Вељо, 375
Василевски Томе, 370
Васиљевиќ Александар Спешњев, 265
Васиљевиќ Ј. Х., 162
Васиљевиќ Никола, 367
Васиљевиќ, 363
Васик М., 115
Васка, 296
Величковиќ Милорад, 337
Велјанов Крстју, новинар, 412
Велјанова Д., 249
Велјановски Димитрие (Митко), 398
Велјановски Џо, 398
Велјановски Петар, 363, 384, 386
Велјановски, 363
Велков Коста, 421
Вело Николае, 235
Вемиќ, 366
Верди, 316
Верешчагин Александар, 117, 333
Верковиќ И. Стефан, 8, 9
Веселиновиќ Ј.-Д. Брзак, 295
Веселиновиќ Ј., 89, 117, 296, 297, 298, 344, 376
Викентие, 298, 299
Вилбрант А., 298, 305
Витмен Карл Фридрих, 316
владика Јосиф, 118
- владиката Григориј, 138
владиката Јосиф, 350
Влаховић Вл., 67
Воиновиќ Иво, 314
Војвода Јанкула, 8
Војдан, 171
Војичиќ Милорад, 333
Војников Добри, 141, 143, 223
војникот и глумецот Зотовиќ, 91
Војновиќ И., 117, 326
Волтер, 164
Волшоген, 267
Вранчиќ Антун, 65
Вујановиќ Милан, 337
Вујовиќ Pero, 374
Вукмановиќ Љубо, 310, 312, 313, 321
Вукмановиќ Мина, 321
Вукмановиќ, 312, 313, 371
Вукмановиќ, 106
- Г**
- г. Аќимовиќ, 327
г. Вукмановиќ, 328
г. Глоковиќ, 368
г. Динуловиќ, 329
г. Живановиќ, 307, 327
г. Зец, 265
г. Кандиќ, 328
г. Лазиќ, 308, 321
г. Павлов П., 399
г. Поповиќ, 298
г. Станојевиќ, 276, 277, 278
г. Хет, 306, 307, 328
Гавон Пол Бах, 264
Гавриловиќ Андре, 267
Гаетано, 171
Гаетано, калуѓер, 312
Галев Д., 129
Галина, 294
Гамка Г., 298
Гарванов Ил., 129, 190
Гаспар, 357
Гастинге Ј. Д., 262
Гастон Монгоден, 314
Гаџо Веле, 363
Гашпар, 357

Каријатиди на Театарот

- г-ѓа Акимовиќ, 313, 314
г-ѓа Бајик, 363
г-ѓа Банчева, 250
г-ѓа Вукмановиќ, 313, 314, 328
г-ѓа Вукомановиќ, 106
г-ѓа Вуковиќ, 363
г-ѓа Деса Марковиќ, 317
г-ѓа Диник, 261, 263, 277
г-ѓа Драга, 361, 382
г-ѓа Дулска, 327
г-ѓа Ефејева, 261, 265
г-ѓа Живановиќ, 296, 298
г-ѓа Ивановиќ, 298
г-ѓа Јовановиќ, 261, 312
г-ѓа Јосиповиќ, 363
г-ѓа Кандиќ, 317
г-ѓа Ковачевиќ, 296
г-ѓа Кујунциќ, 265
г-ѓа Л. Риндова, 249
г-ѓа Лазиќ, 261, 277, 296, 297, 298, 307
г-ѓа Луиза Христова, 248
г-ѓа Марковиќ, 106, 312, 314, 328
г-ѓа Матиќ, 314, 317
г-ѓа Нишилиќ, 259, 261, 263, 265, 267, 270, 271
г-ѓа П. Банчева, 245
г-ѓа Пауновиќ, 298
г-ѓа Петровиќ, 307
г-ѓа Поповиќ, 298
г-ѓа Првуловиќ, 296-298
г-ѓа Раидова, 249
г-ѓа Срдановиќ, 258
г-ѓа Стојчева, 251
г-ѓа Тодоровиќ, 296, 297, 298, 307
г-ѓа Харитоновиќ, 312, 313, 314, 316, 318
г-ѓа Хет, 296
Геновева, 194, 195, 196, 204, 219, 220
Геогиева Јорданка, 421
Георгиевски Михајло, 376
Георгиев Симон, 421
Герас Петро, 357
Герасимовиќ Петар, 335
Герлах Стефан, 28, 35
Герман, 50
Герников Михаил, 154
Гете, 155, 176, 188, 223
Гидик Борислав, 355
г-ин и г-ѓа Акимовиќ, 314
Гиндеров Х., 153, 173
Гјуневец Мартин, 28
Глаша, 265
Глишиќ М., 269, 295, 297, 298
Глишиќ Станка, 261
Глоковиќ Г., 89, 368
г-и Диник, 277
г-и Јовановиќ, 277
г-иот Николов, 388
Гоголь Н. 137, 153, 173, 195, 211, 221, 222, 223, 246, 296, 305
Голос, 129, 219
Голубовиќ, 363
Горѓиева Аница, 385
Горјански Петар, 413, 430
Горки Максим, 177, 194, 223, 369, 380, 385
Готје Маргарета, 301
Гошќиќ Драгољуб, 284
Граѓанин, 216
Greves Robert, 7
Грегорије, 296
Гривек Кирил, 407
Григорије, 297
Григориј, 140
Григорович Иванович Виктор, 83
Грифит Цон, 23
Гроф Ронжибо, 261
гроф Сигфрид, 129
графица Антонина Ронжибо, 261
графицата Геновева, 129
графицата де Линиер, 129
графот Филип, 416
Грофот, 220
Груев Дамјан, 12, 131, 205, 230, 231
Грујовски Трајче, 435
грчкиот епископ Матеја, 350
Гулас Димитрије, 370
Гуфије Шоазел, 53
г-ца Акимовиќ, 106, 313, 327
г-ца Даринка Велјанова, 249
г-ца Диник, 265
г-ца Динуловиќ, 313
г-ца Јовановиќ, 259, 263, 265, 267
г-ца Костова, 171
г-ца Коухал, 368

Регистър на имиња

г-ца Марица Костова, 248
г-ца Марковиќ, 322
г-ца Матиќ, 313
г-ца Михайлова, 171
г-ца Николаевиќ, 368
г-ца Павиќевиќ, 260
г-ца Стефанова, 245
г-ца Харитоновиќ, 106, 313
г-ца Хетова, 265
г-цата Боцева, 196, 197
г-цата Подањаков, 72

Д

Д.С.З., 216
Далмар, 298
Дамев Благој, 431
Дамев Цветан, учител, 408
Дамевски Славко, 182
Дамчевски Панде – Йочето, 375
Данаја, 6
Даница, 363
Данов Хр. Г., 141, 232, 233
Дануловиќ г-ца Мила, 312, 314
Дануловиќ, 106
Дараданов М., 179, 180, 181, 187,
188, 189, 196, 198, 204, 206, 208,
216
Дарио., 312
Дарков Велко, 390
Дарков(ик) Илија, 120
Даскалов Добри, 141
Даскалова Милица, 397
Даскалова Цвета, 397
Дебора, 301
дело Јандре, 49
Дедо К’њо, 417
Дездемона, 301
Дејанов Нешо, 408, 412
Делев Благој, 408
Делчев Гоце, 12, 169
Дерншвам Ханс, 26
Džordž Džejms, 18
Дибоа Жорж., 263, 265
Дивац Миленко, 103, 320
Дидик Борислав, 353
Дима Александар – Синот, 164, 223,
265

Диме, 70
Димевски Славко, 61, 140, 154, 177,
185, 189, 194, 200, 203, 220,
233
Димитриевиќ Коста, 213
Димитриевиќ Марко, 121, 343
Димитријевиќ Марија, 348
Димитријевиќ Михајло, 117
Димитријевиќ Стојан, 348
Димитријевиќ Т., 358
Димитров Б., 129
Димитров В., 174
Димитров д-р Л., 129
Димитров Никола, 248, 250
Димитрова Лиляна, 234
Димитровски Димитар – Такец,
279, 409
Димиќ М., 271
Димка Д., 207
Димко Могилчето, 16
Димков Радев Петар, 127
Димов Хараламби, 421
Димовска Вангелица, 397
Димовски Ѓорѓи–Цолев, 61, 73, 83,
90, 95, 97, 98, 100, 130, 133,
134, 153, 154, 159, 161, 212,
256, 349, 350, 356, 357, 361,
369, 371, 372, 374, 378, 380,
384, 401, 403-405, 410
Димовски Сотир, 70
Димовски, 122, 135, 357
Димџас Г., 157
Димчев Димо (Димо Кувата), 160,
161, 187, 235
Диник Никола, 284
Диник, 258, 261, 264, 265, 266, 271,
272, 280
Динова Вера – Русева, 187
Динуловиќ г-ца Мила, 310, 312,
321, 327, 328
Динуловиќ Радивое, 289, 290, 313,
317, 318, 321, 327, 329, 337
Динуловиќ Слава, 337
Динуловиќ, 322, 325, 386
Дионис, 6
Дионисије, 354
диригент Свобода, 297
Дириј, 266

Каријајиди на Тешарош

Добрев, 283
Дока, 296, 301
Доминис И., 316
Дон Жуан, 366
дон Мигуел, 278
дон Фернардо, 312
дон Хозе, 313, 317
Донгар, 47
Доницети, 268, 272
Допуваленко Илија, 421
Дорев Аце, 282
Досенус (глумец, лакардијаш), 62
Достаниќ, 259
д-р Малмери, 171
д-р Павла, 418
д-р Палмиеро, 277
Др. Данчев, 129
Д-р. Кандиќ, 314
Др. Колушев, 129
Драгиќ Стево, 272, 264
Драгољуб Милошевиќ (Чичко Мишо), 324
Драгутиновиќ Л., 263
Драко, 219
Дракул Симон, 138, 151, 152
Држиќ Марин, 137
Дрински, 168, 216
Дуко, 393
Дума Александар, 103

Ѓ

Ѓакомети Паоло, 171, 262, 264, 267, 269, 275, 276, 296, 297, 312, 387
Ѓакон Авакум, 353
ѓенерал Момчиловиќ, 319
Ѓокиќ Д. Л., 262, 263
Ѓоковиќ, 264
Ѓорѓевиќ Т., 18
Ђорђевић Тихомир, 18, 20
Ѓорѓиевски Сотир (Сотка), 409
Ѓукановиќ Мило, 335
Ѓулемеров Велко од с. Дутлија, 12
Ѓурановиќ Самуел, 337
Ђурић д-р Милош, 57
Ђурић – Klajn Stanka, 28
Ѓуриќ Миленко, 362
Ѓуриќ Стеван, 335

Ѓуриќ, 297
Е
Ева, 51
Евад-ефенди, 53
Евгенија, 418
Елавира, 261
Елицафан Јицак, 372, 384
Елкен, 417
Ема, 171, 312
Емил, 304
Енгозов Д., 420, 424
Енеир Кармонд, 273
Енекен, 266
Енери, 267
Еничеревъ Н. Г., 126
Енка, 408
Енчев Димитар, 421
епископот Григориј, 351
епископот Јосиф, 70
Ерато М., 420, 424
Ерменецот Гјулу Агон, 164
Ернест Крадок, 298
Ескамил, 316
Ескамило, 313
Есхил, 57
Ефеев Г., 167, 170
Ефремова Софија, 195
Ечегар Хосе, 266, 268, 269, 278

Ж

Жазиков Тимофеј Петровић, 137
Жарко, 297
Женовиќ Петар, 363
Жермена, 313
Жероме, 267
Живан, 298
Живана, 259
Живановиќ Станка, 256, 321
Живановиќ Стојан, 321
Живановиќ, 296, 297, 298, 313, 314, 317, 328
Живко, 325
Живков Никола, 220
Живковиќ Стојан, 256
Жинзифов Рајко, 43, 65, 229
Жозев, 261

Регистер на имиња

Жунич Ратко, 369, 378

З

Завојев Петар, 166, 213

Завојев Петар, 71, 85, 91, 97, 166,
213

Зајц, 314, 317

Закони, 114

Запољски Г., 73, 264

Зарчевиќ Г., 365

Захариев Борис, 418, 421

Захариева Светлана, 20

Заху Аргириос, 159

Звезда, 382

Zvonarević Mladen, 6

Здравска Здравка – Маретиќ, 385

Здравков Крум, учител, 408

Зевзек Борјо, 242

Зевс, 6, 7

Зега Миха, 33, 71

Зерде Ристо, 94

Зигфрид, 218, 219

Зија Јусуп, 320

Змај Ј. Ј., 344

Зографова Перса, 195

Зози Василие, 111

Зона, 263, 296

Зориќ Василије, 321, 363

Зосовиќ Јубица, 337

Зосовиќ Ристо, 337

Зотовиќ, 280

Зрнић Л., 163

Зудерман Х., 245, 250

И

Ибзен, 223

Ибризи, 55

Иванов А., 129

Иванов Борис, 278

Иванова К., 129, 195, 196

Иванова Надежда Х., 431

Ивановиќ Вукашин, 256

Ивановиќ, 296, 297

Ивановна, 265

Ивановски Иван, 386

Ивковиќ, 363

Иго Виктор, 143, 164, 223, 266, 297

Игумен Пајсиј, 353

Ида, 298

Иконографов, 430

Икономов Матеј, 419

Икономов Н. П., 403, 420, 425

Илеанка, 192

Илић Василије, 79, 213

Илиќ Воислав И., 166, 167, 168,
171, 217, 230, 389

Илиќ Јелена, 337

Илиќ Коста, 284

Иљоски Васил, 50, 191, 205, 235

Иналџија Халил, 10, 57

Ирод, 356, 357

Исаиловиќ Здравко, 103, 320

Исус Христос, 57, 355, 356, 361

Итар Пејо, 231

Ифгенија, 261

Ификло, 7

Ици Бајматата, 390

Ј

Јаворов Пеју, 166, 169

Jagić V., 21, 28

Јаго, 415

Јаков, 415

Јаковљевиќ Филип, 103, 335

Јанакиевски Томе, 63

Јанев д–р Хр., 12

Јанев Христо, 421

Јанков, 406

Јанковић С. Даница, 36

Јанковиќ Драг, 264

Јанковиќ Момчило, 348

Јанова Ф., 129

Јанојлијекова Деса, 337

Јевтимије, 354

Јевтиќ Јован, 354

Јефтиќ Никифор, 86, 94, 342

Јефтиќ, 342

Јерковиќ Јовица, трговец, 363

Јиричек Константин, 9, 26, 31

Јован Битолски, 350

Јован Мечкар од с. Добромири, 35

Јован Шангајски, 350

Јован, 298, 348

Јовановиќ Вила Хет, 284

Каријатиди на Тештарош

- Јовановик д-р Марија, 360, 361
Јовановик Ѓорѓи, 367
Јовановик Жарко, 354
Јовановик Љубица – Штефи, 256, 284
Јовановик Милена, 337
Јовановик Никола, 284
Јовановик Стефан Штефи, 256, 284
Јовановик Тоша, 299
Јовановик, 261, 262, 312, 322
Јовков Јордан, 401, 424, 430
Јовчевски Панде – Кајзеро, 375
Jozeph von Hammer, 35, 164
Јозеф Аврам Садикарио, 61
Јоксимовик Никола, 341
Јон Пашата, 16
Јонке Славка, 361, 382
Јосиповик Јелена, 337
Јосиф, 55, 333, 356
Јота Наум, 162, 235
Југо, 167
Јулија, 261
- K**
- Каваев Филип, 65, 404, 408
Каварадоси М., 317
Каделбург Г., 263
Каделбург Густав, 266
кајмакам Галин беј, 175
кајмакам Рамиз беј, 175, 203
Какловик Е., 337
Какола, 264
Калеши д-р Хасан, 66
Калчо, 297
Камерон Лесни, 382
Камхи Х.Леон, 120, 343, 373
Канделбург, 264
Кандик Добривоје, 256, 284
Кандик Драгослав, 106, 296, 297, 298, 302, 310, 312, 313, 321
Канели Радул, 179, 180, 188, 189, 212
Кањух Иван, 350
Каравелов Љубен, 142
Карафоревик Александар, 91
Каракостов Стефан, 13, 33, 55, 57, 141, 164, 166, 193, 219, 220, 224
Каран필ов Д., 220
- Карафала Туљиу, 161, 162
Караиќ Радивое, 241, 330, 334, 337
Караишќ, 330, 331, 335
Карделција, 301
Каре, 264, 280
Каренина Ана, 301
Кармен, 313, 316, 317
Ката, 195, 313, 352
Катица, 283
Каќа, 301
Кацков Лев, 426
Кацковъ Левъ, 426
Кашкина, 265
Квазимодо, 266, 314, 328
Керанов Димитар, 416, 421, 424
Керанова Надја, 416, 421
Керафоли Туљу, 235
Керул А., 296
Кесјаковъ д-р Хр., 65
Кићовић д-р Мираш, 14, 20, 22, 28, 29, 33, 55, 355
Киз Ахмед (Девојката Ахмед, Налудничавиот Ахмед), 60
Кимовски Вангел, 434
кир Гајтинис, 212
Кираџик Јован, 337
Киријас Ристо, 84, 311
Кирил и Методиј, 152, 231
Кирил патријарх бугарски, 97, 127, 133
Кирјас Петар, 106
Кирјас Ристо, 105, 106, 379
Киселинов Лазар, 208
Киселиновъ Г. А., 230
Кихот Дон, 46
Кице, 49
Климент Малевски, 99
Кљусов Дине, 49
Кнајлов, 262, 263
Кноблаух Едуард, 298, 304, 305
К'чнов Васил, 65
Кобилин, 167
Ковачевик Злата, 337
Kovačević Ivan, 40
Ковачевик Јован, 293, 337
Ковачевик, 297
Ковел Џон, 34, 35
Коделбург Густав, 268

Регистър на имиња

- Козмеску Коста, 130, 145, 161, 174,
189, 190, 200, 229
Козомариќ Драгољуб, 354
Којов, 265
Кокичков, 417
Коларов Г., 242
Коларова Т. А., 193, 220
Кондов, 171, 184
конзулот Ростковски, 151
Константин Филозоф, 356
Константинов Душко Хр., 12, 131,
205, 231, 232
Константиновиќ Дано, 375
Корадо, 269, 276
Корадо, 171, 312
Кормонд–Енеир, 268
Коробар Марија, 177, 190, 194
Коровиќ С., 264
Коруновски Владо, 382
Косад, 297
Коселеннов Георѓи, 229
Косиќ Жарко, 354
Космајац Рад., 279
Kostmescu C. J., 161
Косовиќ Марко, 103, 320
Косовиќ Петар, 331
Костов Ст. Л., 96, 430
Костовски Стерја, 395
Кохмански, 98
Коце Берберо, 204
Коцебу, 267, 271
Коцов, 129
Кочанковски Јован, 434
Кочиќ П., 296
Кочиќ, 223
Кочкаров, 415
Кочова В., 129
Кочоски Вангел – Томако, 393
Кошев К., 207
Крайничанец Тодоръ, 127
Краев Георг, 37, 40
Краинчанец Тодоръ, 94
Краинчанец Иван, 128
Крале Марко, 8
кralot Александар, 99, 355
кralot Цемс V, 144
Краснопольски, 265
Крепиев Димко, 246
Кришина, 6
Крстева Светла, 408
Крстевски Александар, 71, 79, 85,
86, 91, 93, 94, 100, 240, 361
Крстевски Благојче, 18
Крстевски Коле, 397
Крстевски, 92
Krstić Branislav, 9
Кузман, 393
Кузманица, 393, 397
Кузмановиќ Јован, 355
Кулишић, 18
Кујунциќ, 264
Кулева Пандора, 431
Kulišić Špiro, 24, 31
Куртелов Пантелеј, 167, 169
Куртелов, 170, 171
Курушиќ Р., 353
Кусев М., 129
Кушев Бано, 129, 189
Кушева Рада, 246
Кушов И., 129
- Л**
- Лабин, 266
Лабиш Е., 268, 269, 296
Лабици, 268
Лавчански Васил, 393
Laebli d-r Arpad, 380
Лазар, 50
Лазаревиќ Лаза, 284
Лазаревски Методија (Мендачо),
409
Лазаров, 249
Лазиќ Катица, 256, 284, 296, 297,
300, 337
Лазиќ Мирко, 350
Лазиќ Мих., 73, 101, 105, 260-263,
273, 289, 290, 307, 308
Лазиќ Михајло – Чичко, 80, 81,
253, 256, 283, 285, 287, 299,
300, 386
Лазиќ, 253, 261, 262, 264, 265, 273,
287, 289, 291, 293, 297, 298,
301, 310
Лалевски Никола, 436
Ламбертен, 264, 280

Каријариди на Тешарош

- Лаович Јевгеније, 265
Лауфе Карло, 264
Лахчанец Марко Д., 121
Лашек Фр., 424
Лебишов, 262
Лебл д-р Арпад, 382, 384
Левак Драгутин, 337
Левакова Љубица, 337
Легув, 263
Леда, 7
Лекоски Глигор, 231
Леов Јордан, 49, 128, 173, 175, 180,
189, 190, 191, 194, 195, 198, 200,
207, 221, 229, 246
Леонкавало, 316
Лепавек, 130
Лескова А., 117
Леуш, 267
Lešić Josip, 22, 24, 28, 55
Лешњаревиќ Петар, 300, 320
Лиза, 129
Лир Едвард, 54, 164
Лисиен, 313
ловчанскиот митрополит Филарет,
413
Лозанчевиќ Киро, 335
Лондра А., 344
Лопе де Вега, 142
лорд Стамвери, 298
Лубенау Ројнхолд, 35
Лужина Јелена, 231
Луиза, 197
Лујза (Љутфиев), 49
- Љ**
- Љатиф ага, 353
Љинков, 265
Љубибратиќ М., 264
Љубица, 259, 265
Љутфиев, 49
- М**
- М. Кавадароси, 314
Мавродиев, 249
магаревчанецот Димитриј, 98
Маѓариќ, 261
Майка Југовиќ, 301
- Мајковски Менде, 357
Мајснишки, 262
Мајценовиќ Димитар, 322
Македонски Д., 37
Макос Панделис, 159
Максим, 258
малата Ефејева, 265
малата Нада Хетова, 312
Манаки Милтон, 151, 161
Маневиќ М., 358
Манојловић Тодор, 238
Манојловиќ Драгутин, 102, 320
Манцов А., 203
Мара, 265
Марво, 263
Маргарит Апостол, 130, 159
Маре, 397
Мартић Томо, 225
Марија Стујард, 132
Марија, 171, 387, 417
Марика Ал., 344
Маринко, 299
Маринов Иван, 408
Марица, 216
Марко Крале, 56
Марко Плешката, 49
Марковиќ Даница, 337
Марковиќ Деся, 326, 337
Марковиќ Никола, 335, 338
Марковиќ, 363
Марта, 313, 318
Масларката, 417
Маслеша Веселин, 22
Матевски Стеван, 409
Матијевиќ Роберт, 337, 338, 342
Матиќ Г., 341
Матиќ Јулијана, 337
Матиќ Петар, 337
Матиќ, 313, 316, 317
Matković d-r Petar, 65
Матковски Александар, 14, 23, 33,
55, 148, 150
Маца, 301
Маџанов Крсто, 207
Мелена, 416
Мекензи, 55
Мелак Х., 263, 264
Мелдесон, 327

Регистер на имиња

- Мелхиор, 357
Менанда, 62, 63
Менелик, 269, 278
Мережковски, 283
Мехмед Втори, 10
Мехмед Тевфик, 82, 90, 164, 165
Мехмед Шефкет паша, 175
Миладинов Д., 148
Миладинов Хр., 408, 411
Миладиновци, 173
Милер, 270
Милетиќ Антоније, 337
Милијан, 267
Миликеviќ Данница, 284
Милосис И., 159
Милошевиќ Драгољуб, 321
Милошевиќ М., 352, 353
Милошевиќ Мишо, 325, 341
Милошевиќ Слободанка, 359
Милошевиќ, 296, 297
Милтон Манаки, 97
Милчин Илија, 347
Мильовски Киро, 370
министерот за просвета Јоцов, 412
министрот Трифуновиќ, 331, 332
Минкова Л., 20
Миновски Димче, 375, 395
Мирковиќ Милосав, 284
Мирковиќ, 261
Мирослав, 354
Мирчев, 129
мис Камерон, 361
Мисин Никола, 189
Мисирлиевиќ Светозар, 86
Митко, 313
митрополитот Авксентиј, 282
митрополитот Милетиј , 177
митрополитот Милетиј, 194
Михајло Лазиќ-Чичко, 284
Михајло Пема, 93
Михајло, 93
Мициќ Јованче, 117
Мишајков д–р Константин, 96
Мјаснишки И. М., 265, 366
Младеновић Атанасије Д., 379
Младеновиќ Д., 353
Моис, 384
Мокров Боро, 94, 126, 128
- Молеров Димитар Г., 225, 232
Молиер, 128, 130, 159, 164, 189,
200, 211, 221, 222, 229, 268,
313, 379
Момирова Ружа, 412
Момировиќ Тодор, 321
Момчиловиќ, 61, 345
Монсењора, 171
Морво, 265
Морис Мори, 298
Mos Marsel, 18, 30
Мрвоје, 354
Мрзана, 297, 306, 307
Муждека Милан, 353
Муне – Сили, 114, 279
Мурат Четврти, 10
Мустафа Бекри, 10

Н

- Надиќ, 313
Најденов Коста Д., 406, 412
Најденов Коста, 412
Нале Јован, 111
Налча Калипсо, 121
Нанев Илија – директор на гимна-
зијата, 412
Нанев Сотир, 413
Насасов, 265
Настасија, 297
Настав д–р Божидар, 229
Наумов Сергей, 354
Наумовски Марко, 434
Нахмијас Андри, 372, 373
Недељковиќ Н., 271
Некторије, 333
Нели, 416
Немања Стеван, 353
Ненадовиќ Љуба, 271
Непознатиот, 297
Нерезова Вера, 408
Нешковиќ Тихомир, 354, 355
Нијази бег, 91
Никита, 415
Никифоровъ Иванъ, 423
Никодеми Дарио, 326, 423
Никодеми, 314

Картички на Тешарот

- Никола Сотировски д-р Никола, 82
Николаевич Донгар Евангелиј, 46
Николаки, 129
Николиќ Г., 365
Николиќ Живка, 337
Николиќ С., 353
Николов Никола, 171
Николова Ваня, 234
Николова Нина, 412
Нишиќ Лепосава, 256, 259, 272
Нотис Василиос, 157
Нура, 317
Нуриевски Цељаљ, 397
Нуштиќ Бр., 12, 117, 163, 166, 167,
213, 223, 237, 262, 263, 265, 270,
272, 274, 288, 289, 296, 298, 299,
312, 313, 315, 355, 368, 369, 371,
374, 376, 377, 394
- О**
- Оберњак К., 117
Обрадовиќ Д., 225
Огњанов Сава, 250, 251, 282, 416
Огризовиќ М., 259, 264, 310, 312, 326
Одавиќ Ристо, 270, 272, 296, 333
Одисеј, 218
Округиќ Илија, 268
Олга, 301
Ордон М., 263, 266, 269, 296
Орфеј, 30
Осиповиќ Јосип, 284
Оскар Шампу, 261
Осман бег, 390, 393, 397
отец Фавејријал, 159, 222
Ото Александар, 410
Офендај Ј., 219
Оцаклијевиќ орфе, 335
Оцаков Живко, 412, 415, 418, 420,
421, 423-425, 429
- П**
- Павиќ, 22
Павиќевиќ Драга, 256
Павиќевиќ Радомир, 256
Павле Апостол, 7
Павлевски Павле, 363, 369, 380, 384,
395, 396
- Павловиќ Г., 61
Павловиќ М., 353
Павловиќ С., 366
Павловски, 363
Пајерон, 167, 264
Палашев, 184
Палигора Ташку, 91
Паликрушев Илија, 198, 199
Палтон, 315
Палчев Јанаки, 207
Пандевски Манол, 173, 225
Панов Антон, 375
Панов Илија, 246
Панов, 245
Пантелић Н., 18
Папазоглу Викторија (подоцна
Стефановска), 436
Папазоглу Николаос, 157
папата Николај I, 13
Папахаци Таке, 229, 235
Папнаум Лазарос, 159
Папо Јосип – Сасон, 343
Папучевски Јосиф, 393
Пасков Васил, 154
Паун, 298, 306
Пауничева К., 358
Паунов Ст., 208
Пауновиќ Драгиќ, 102, 103, 118,
320, 325, 331
Пауновиќ, 106
Пелагонискиот Милош Обилиќ, 11
Пеливанова Пенка, 194
Пелоне, 417
Пема Атанас, 93
Пенев Пенчо, 125, 126, 220, 224
Пенелопа, 218
Пенина Филимена, 246
Пенушлиски Кирил, 8, 36
Перикли Горѓе, 235
Перишон, 262
Персијан, 242
Петар, 129, 365
Петкова Неделка, 148
Петкович Константин, 20
Петра, 259, 418
Петров Горче, 282
Петров Петар, 72, 98
Петров, 249

Редистер на имена

- Петрова Славка, 421
Петровиќ Мил., 325
Петровић Ж. П., 18
Петровиќ Викторија, 361, 382
Петровиќ г-фа Дана, 293, 297, 306
Петровиќ д-р Васа, 102, 103, 292
Петровиќ Љ., 296
Петровиќ М., 364
Петровиќ Милан, 103, 307, 319, 320,
 331
Петровиќ Надежда, 337
Петровиќ П., 377
Петровиќ Петар – Пеција, 291
Петровиќ Ружица, 363
Петровиќ Страхиња, 284
Петровна Настасија, 366
Пеџаков Петар (трговец), 412
Пешић Вукашин, 256
Пешић Михајло В., 320
Пивка, 363
Пиграфете Антун Марко, 65
Пинторовиќ, 259
Пиронков А. л., 283
Пицурикас Теодорс, 157
Пишурка К., 56, 193, 223
Пијифер, 265
Плаут, 117
Подолешева Роса, 195
поетот Лаели, 69
Полановиќ Никола, 348
Поленаковиќ д-р Харалампије, 191
Поликсена Кокона, 247
Полио Вигривус, 63
Полјанов Владимир, 413, 423
Полјански Христо Антонов, 12
полковникот Мака, 416
Поп Димитров Димитар, 390
Поп Стефанов Г., 220
Поп Стојлов Антон, 139
поп Трајко, 23
Поп Христов Георги, 150, 214
Поп Чернодирски Георгиев Војдан,
 374
Поплазаров д-р Ристо, 156
Попов, 184
Поповиќ Б., 344
Поповиќ Берта, 256
Поповиќ Вуица, 354
Поповиќ Д., 344, 352
Поповиќ Даница, 348
Поповиќ Животије, 354
Поповиќ Иван, 256
Поповиќ Ј. С., 98
Поповиќ Ј. Стерја, 141, 267, 297,
 349, 355, 365
Поповиќ Милоје Т., 379
Поповиќ Силвестер, 354
Поповиќ, 297, 298
Поповски Вангел, 393
Порција, 301
Поспелов Г. Н., 138
Постел Гијом, 24
Потапенко И. Николаевич, 315
Поте, калфа, 296
потполковникот Урошевиќ, 368
правникот Ѓорѓи (Гоце) Андо-
новски, 436
Празис, 219
Предари Апостол, 316
Предари, 316
Предик М. С., 265, 296, 297, 314
Престолонаследникот Александар,
 284
прилепчанецот Толе, 155
Приличев Григор, 147
Продановиќ Ристо, 335
Пројчев Ѓорѓи, 189
Пројчева Ленче, 195
проститутка Хатице, 12
прота Климент Малевски, 98, 351,
 355
Протиќ, 259
протојереј Мих. Пешиќ, 330
проф. д-р Трајче Грујовски, 435
професорот Бартиган, 345
професорот Михајло Миладино-
вик, 346
Прохаска Мери, 341
Прчевски Вангел, 392, 393, 394
Прчевски Панде, 392, 393, 394
Пуквил, 31
Пулевски Ѓорѓија, 225
Пупавац Вуле, 298
Пупле Пепи, 397
Ruxon Grattan, 26

Каријатиди на Тештарош

P

рабинот Шебтaj Јосеф Цаен, 372,
373
Рада, 416
Раде Космаец (мајор Мих. Степан-
вик), 267
Радев Симеон, 150
Радовановик Лазар, 353
Радовик Александар М., 337
Радоев Пешо, 167, 282
Раѓа, 307
Разложанец, 216
Раичевик Љ. – Чврга, 213
Раймон, 266, 269
Рајмунд Ф., 314
Рамиз-беј, 147
Рамоње, 263
Рамос Теодорас, 159
Рангелов Ст., 410, 433
Расин, 164
Растко, 354
Рацин, 370
Рашковик Б., 353, 382
Режан, 114, 279
Режањ Муне – Сили, 240
режисерот Протиќ, 258
Реј Едуард, 313
Реј, 314, 326
Репак Салко, 337
рибарат Бокси, 417
Ризевски Миха, 395, 397, 398, 400
Ризов Д., 282
Ризовик Владо, 335
Ризовик Ристо, 320
Ристевска Анче – Трајчевска, 375
Ристевски Душан, 357
Ристиќ М., 156
Ристиќ Мих, 164
Ристиќ Мих., 156, 164
Ристиќ Михајло, 152
Ристиќ, 118
Ристовски Блаже, 83
Ристовски д–р Блаже, 23
Ришков Р., 263
Рмениов Б., 242
Роб де Флер, 263
Робев д–р Конст., 412

Робовски С., 56
Рогановик М., 353
Рогошкини, 265
Роза, 296
Розалија, 171, 277, 312, 314
Розина, 416
Романов, 261
Романовик Нада, 256
Ронжибоа, 262
Ростан Е., 348, 365
Ростковски А., 138, 139
Ружик Славко, 355

C

С.Д, 216
Савета, 191, 352
Савиќ Јован, 336
Савиќ Радомир, 284
Савов, 417
Саев Георги, 137, 142, 143
Саздов д–р Томе, 20, 225
Саид паша, 175
Сажзовъ д–ъ Ив., 34
Салвини, 114, 240, 279
Самарџић Радован, 16, 25, 27, 31,
57
Самарџиев, 249
Самарџиќ Вангел, 107, 112, 113
Самош Василије, 354
Сандев Петрики, 248, 250
Сансовино Франческо, 25
Сара, 7, 114
Саранди Сотир, 370
Сарафов Кр., 251
Сарду В., 262, 265, 266, 269, 274,
279, 296, 297, 314, 317
Сармев Аспарух, 418, 421, 424
Св. Ђирило и Методије, 346
св. Ђорђа Кратовица, 353
Св. Кирил и Методиј, 170
Св. Сава, 152, 281, 351, 352
Света Нумера, 385
Светиот Дух, 361
светите Константин и Елена, 300
светители Кирил и Методиј, 210,
346
Свекарова Ацка, 195

Регистер на имиња

- Свекарова помладата, 195
свештеникот Киро Отцов, 208
Свобода, 303, 318
Себастијан, 317
Сејков, 251
Секулиќ, полициски писар, 363
селскиот свештеник Спасе, 394
Сергијева Олга, 265
Сиглетеи, 325
Сидонија, 261
Силянов Хр., 49
Симидов Ф., 220
Симион Ѓ. П., 70, 71, 82
Симовски Томислав, 357, 404
Симон, 314, 317, 328
Симонова Пара, учителка, 408
Симоновски Панде, 397
Сјаров Д., 402
Скалериќ Тома, 348
Скамполо, 312, 328
Скиб, 263
Скопљакот, везир, 353
Славејков Пенчо П., 213, 425
Славејков Петко Р., 231
Сланкаменац П., 332
Смиља, 358
Смиљанић Тома, 66
Сонти Михајло, 320
Сота, 229
Сотировски Никола, 256
Софокле, 57
Софрониј, 49
Спасе, 393, 397
Спешњев, 265
Спиридонова Катја Брзикова, 415
Спириница, 363
Спиро Скубе, 183
Спиро, 363, 397
Спиров Атанас, 421
Срдановиќ Живка, 256
Срдановиќ Јосиф, 256, 258, 259, 340
Срејовић Драгослав, 6
Сремац Стеван, 259, 269, 297, 315
Срета Нумера, 363
Сртеновиќ М., 271
Срековиќ Душан, 337
Срчаниев Ст., 430
Станисављевиќ Драгољуб– укур, 284
Станисављевиќ Милица, 284
Станко, 297
Станковиќ Борисав, 269, 296, 313,
315, 386
Станојевиќ Љубо, 80, 269, 270,
275-279
Станчев Тодор Х., 143, 167
Станчев Тодор, 140
Станчев Х. Тодор, 136
Станчев, 142
Стеван, 297, 307
Стевановиќ Мих., 267
Стевановски Ристо, 50, 245
Степановиќ Мих., 279
Степанович Степан, 297
Степанович, 408
Стерјовски Александар, 10, 11, 12,
28, 79, 127, 163, 330, 374, 390,
436
Стерјовски Горѓи, 357
Стефанов Васил, 56, 149, 224
Стефановиќ Стефан, 333
Стефановиќ Т., 358
Стефановски Ацо, 423
Стефановски Димче и Ацо, 386
Стефановски Ристо, 155, 176, 188,
220, 256, 287, 289, 291, 296,
299, 339, 363, 423, 436
Стоилов Ст., 430
Стоиловъ П. Антонъ, 8, 9
Стојадиновиќ Каќа, 322
Стојан Христов, 65
Стојан, 313
Стојанов Никола, 432
Стојанов, 417
Стојановски Александар, 35
Стојановски Максим, 436
Стојков Тома, 87
Стојковић Боривоје С., 239, 241,
285, 301
Стојковиќ Борисав, 300
Стончев, 132, 136
Стрејовиќ Јелена, 367
Стрингберг, 313
Стујارد Мери, 146
Стујارد Хенри, 144
Субатов, 263
суверен Филип II, 176

Каријатиди на Театарот

Сугарев Ѓорѓи, 404

Судерман Хемрна, 266

Сулејман Први, 10

Султана, 408

султанот Мурат IV, 10

Сунгур Чауш беј, 66

Т

Табаков Никола, 130

Табакова, 129, 195

Талевска Фана, 436

Талија, 253, 362

Тамара, 418

Таниќ, 106, 313, 322

Танчевски Ѓорѓи, 397

Тасе Мрсулче, 45

Тасева Богда, 431

Тасевски Панде, 375

Тасиќ Аспасија, 367

Тасиќ Светозар, 103

Таска, 296, 408

Таќана, 265

Таќи Даскалот, 435

Тахов Ал., 410

Ташко бочварот, 397

Ташков Петар, 421

Ташковски Панде, 375

Твардовски Самоило, 65

Тевено Жан, 53

Тевфик Мехмед, 24

Тезеева, 327

Тезеј, 314, 327

Теклич Тинка С., 379

Темкова Керафилка, 382

Темковиќ Керафка, 361

Тенчов Хр., 129

Теофилакт, 354

Тершова Зденка Тешиќ, 284

Тихомир, 358

Тодик Драги, 363

Тодор, 375

Тодоров д-р Димо, 283

Тодоров Павел, 219

Тодоровъ д-р Димо, 167

Тодорова Станка, 421

Тодоровиќ Олга, 256

Тодоровиќ, 297, 298

Тодоровски Гане, 65

Тодоровски д-р Глигор, 86, 282

Тодоровски д-р Томислав, 71, 226

Токагјев А., 18

Толстој Лав, 297, 314, 315, 326

Томе Раул, 261

Томиќ Г., 368

Томс, 269

Топаловски Илија, 370

Торбу Г., 207

Торбанска Анка – Мајценовиќ, 322

Тоска, 301, 314

Тоциновски Васил, 225, 232

Трајановски Александар, 125, 148,
149, 154, 187, 226

Трајко Крало, 16

Трикола, 264

Трифковиќ К., 267, 353

Трифковиќ Коста, 190, 191, 223,
267, 352, 353

Трифуновиќ Миќа, 333

Тричкова Фанија, 249

Тромбе Кочо, 369, 380, 385

Тромбе Михајло, 381

Тургенјев, 190, 132, 136, 137, 267

Турунџев Александар, 76

Турчинот, 358

Туциќ Срѓан Пл., 268, 272

Туше, 408

К

Ќаја паша, 353

Кирковиќ Јован, 105, 112, 116, 118,
294, 324, 330, 333, 392

Коровиќ М. Н., 89, 365

Коровиќ С., 117, 386

Курдова Донка, 195

У

Узунов Д. Х., 153

Узунов Љубен, 421

Узунов Миле, 189

Урошевиќ Б., 359

учителот по цртање Буфети, 186

Ф

Фабрицус, 298

Редистер на имена

- Фавејријал Жан, 130
Фајндовиќ Славко, 354, 355
Фандо Жорж, 269
Федора, 301
Фежер Х., 262
Фелисија, 261
Фердинардо, 171
Фигаро, 415
Фикас Јоанис, 157, 159
Филемон, 7
Филип II Македонски, 62, 155
Филиповски Веселин, 360
филмација Пема, 119
Фингов Д., 232, 233
Флер, 265
Франга Т., 207
Франко Барух, 111
Франц, 415
Францускиот Каниц, 52
Frejzer Džejms Džordž, 13
Фурен Н., 404
- X**
- Х. Константинов Јордан Цинот, 83, 126, 128, 131, 149, 188
Х.Х., 216
Хайдн, 219
Хайдук Велько Петровиќ, 258
Халев А., 263
Халеви, 264
Халевион, 262
Hammer von Jozeph, 166
Халм Фридрих, 219
Хамлет, 44, 416
Ханекен, 263
Ханриета, 129
Харитон, 49
Харитоновиќ г-ѓа Хијанцинте, 327
Харитоновиќ, 106, 312, 313
Хасан ага, 259
Хасан, 296
Хасанагиница, 259, 296, 301
Hauzer Arnold, 31
Хади Василевић д-р Јов, 43, 65, 69, 70, 71, 75
Хади Панкова Марија, 246
Хаци Поповски Лазо, 435
- Хаци Поповски, 435
Хаци Ташковиќ Григорије, 343, 344
Хаци Тома, 313
Хачиминев К., 409, 420, 424
Хелмер, 415
Хенри VIII, 144
Херакло, 7
Херенда А. Б., 116, 118, 334
Хет Билка, 256
Хет Мара, 321
Хет Србољуб, 256, 321
Хет, 296, 297, 298, 306, 310, 312, 313, 317, 328
Хипокрит, 5
Хиполит, 327
Хлестаков, 137
Хозе, 295
Хомер, 30
Хр. Константинов д-р Душко, 370, 376
Хр. Константинов д-р Милош, 370, 376
Храше Алберт, 318, 327
Христифор, 354
Христов Димитар, 239, 279, 364
Христов К., 246
Христов Павел, 167, 214, 282
Христов, 49
Христодулова Х., 358
хроничар Никифор Грегорас, 25
хумористот Ст. Миленков, 431
Хунс, 220
Хусеин бег, 12
- Ц**
- Цаковъ Стоянъ, 408
Цали Пан., 157, 159
Цалис Анастасиос Г., 157
Цанголос Никос, 157
Цанко, 416
цар Борис III, 413, 414, 425
цар Душан, 9
Царева Юлиана, 234
Цвета, 393, 397, 398
Светко д-р Dragutin, 28
Цветко, 417

Каријајиди на Тешарош

- Цветков Славко, 421
Цветкова Бистра А., 25
Цветкова Сијка Сл., 421
Цветковиќ Брана, 270
Цветковски П. Радован, 37
Цепенков Марко, 8, 23, 42, 43
Цермановић Александрина, 6
Церос, 159
Циганинот, 297, 314
Ан. Цингаровски Коста – Кочо, 370,
376
Цојле Спасе, 397
Цоков Иван, 139
Цоков, 140
Цоник М., 320
Cosmescu I. Kosta, 130, 146, 179, 184,
205, 207, 211, 222
Cosmescu C. J., 174
Црвенков Гоѓи, 397
Црвенковиќ, 363
Црномаров Димитар, 391
Црномаров Томе, 390, 391, 392
Црнушанов, 363
- Ч**
- Чајкановић Веселин, 8
Чаловска Лилјана, 370
Челебија Евлија, 35, 57, 69, 70
Чекова Хора, 337
Челебон, 111
Чеповски, 394
Черкезов Васил, 408
Чернодринска Марија, 168, 171
Чернодрински Војдан, 126, 129, 153,
167-172, 189, 203, 206, 208, 213,
216, 217, 230, 387, 388, 399
Чехов А., 242, 244, 267
Чика Миша, 314
Чинези Пјетро, 85
Чичко Лазиќ, 292
Чичко Маринко, 258
- Чобанова Г-ѓа Надја, 417, 421, 424
Чочков Л., 244
Чочов Андреј, 171
Čubelić Tvrko, 43
- II**
- Цаен Сабатај, 320, 331, 373
Цамбазовски Климе, 126
Цаен надрабинер, 103
Цемс Ј., 145
Цинот, 131, 191, 225, 226, 230
Цонс Сидеј, 117
- III**
- Шабтај Јозеф Цаен, 383
Шакиќ Илија П., 321, 324
Шамберек Ф., 264
Шамоазел, 261
Шамплуа, 262
Шантик Алекса, 345
Шантик, 377
Шапарданов А., 129
Шапкарев А. Кузман, 20, 37, 41, 42,
71, 97, 148, 149, 187, 226
Шарвеј Роберт, 264
Шекспир, 44, 164, 228, 314, 327
Шентан, 268
Шефкет беј, 203
Шефикија Качакот, 16
Шешиќ Михајло, 102
Шилер Фр., 117, 144, 164, 223, 282,
371
Шмид Кр., 141
Шо Б., 314
Шопов А., 150
Шопов В., 129
Шоптрајанов Тодор, 207
Штол, 322
Шуман Р., 219
Шумкова, 129, 195

Содржина

Корења	5
Преобразби	5
Имитација и идентификација	5
Преобразби во митологијата	6
Преобразби во народната книжевност	8
Преобразби на владари	9
Битолски случаи	11
Карневали	13
Магија и кашарза на преобразбата	15
Раѓање на актерот	16
Волшебник	16
Чауш	18
Комедијант	21
Пантомимичар	24
Циркузант	25
Средновековниот актер	27
Актерот- пиштожник и љубитец	29
Почетоци на драмата и театарот	30
Преистави со маски од животини	30
Преистави со животини	33
Преистави во календарскиите обичаи и празници	36
Драмски елементи во семејните обреди и празници	40
Дешти и адолосценски драмски ибри	42
Шутот и комедијата	43
Импровизирани драми	47
Куклен театар	50
Театар со сенки	52
Литургиски драми	55
Монодраматичар и монодрама	56
Хераклејски традиции	62

Гледалишта	65
Отворени	65
Среѓисела	65
Излетништа и кафеански бавчи	69
Бавчаша на хотелот „Босна“	72
Аӣ–ନазар	74
Објекти	77
Театарот на Абдул Керим йаша	77
Ойтакинска сала	82
Салаша на хотелот „Босна“	84
Офицерски дом	87
Кафеански и други сали	90
Школски сали	96
Обнова на зградата на Театарот	100
Иницијатива	100
Ойтакодрајсka акција	103
Партиципација на Битолската олимпијада	106
Динамиката на обновата	112
Први преизгледи и освештување	116
Рунирање и закупи	119
Османски период	123
Аниматори	123
Црковно–училишни очитатели	123
Читалишта	125
Учителски	128
Ученици	131
Битолски театарски почетоци (1883)	132
„Бестаричие“ - прва преизгледа на македонски јазик	136
Борба за македонски јазик во Битола	138
Сіланчев и неговиот „Цилиндар“	140
„Живата слика“	142
Илуминации и бенгалски оѓап	145
Школските свечености и театарот	147
Завршни испити	147
Пайронски и други фразици	150
Преизгледи во езархиските училишта	153
Преизгледи на ѓрчки јазик	156
Преизгледи на влашки и романски јазик	159
Преизгледи на српски јазик	162
Преизгледи на турски јазик	164
Обид за формирање битолски театар (1908)	165
Повторен обид (1909)	168

Од театарскиот живот	172
Турскиите властели и театарските претстапави	172
Негации и восхит од театарот	176
Подготвовки и изведби	179
Рекламирање	182
Простории, сцена и костими	185
Режисери и супфери	188
Мажи во женски роли	190
Први глумици	193
„Театар в театар“	197
Колажи	201
Театарски претстапави по селата	204
Приходи	206
Театарот и пропагандите	209
Одделаси во јечачите	215
Омилени љесни и драмски абитори	218
“Многускирадалната Геновева“	218
Молиер и Гоѓоль	221
Патот на драмата кај нас	224
Дијалози	224
Шаїкаревиот дијалог	226
Адайшации	228
Драмулетскиите на Дамјан Груев	230
Домашни драми	232
Права светска војна	237
Македонија	237
Војнички шеатри на фронтовскиите линии и во логорите	237
Војнички шеатри низ градовите	241
Драмски аматеризам	244
Војничко–аматерски драмски активности	247
Туѓи искустви	249
Приходи и пивна намена	251
Битола	253
Битолски градски театар „Тоша Јовановик“ (ноември 1913 – ноември 1915)	253
Почеток	253
Први претстапави	257
Од репертоарот	260
„Ойнишиске новине“ – 1914 година	261
„Битолиске новине“ – 1915 година	265
Забавни и весели вечери	270
Претстапави со љесни и музика	272
Театарска публика	273

<i>Љуба Стамојевиќ во Битола</i>	276
<i>Гостувања</i>	279
<i>Драмски и други активности на ученициите</i>	
од Гимназијата	280
<i>Претстапи на бугарски јазик (1916)</i>	281
<i>Военото театар „Тоша Јовановик“ (1915-1918)</i>	283
Период меѓу двете светски војни	287
Професионални театри	287
Театарот „Тоша Јовановик“	287
<i>Нови почетоци (1918, 1920, 1923)</i>	287
<i>Од репертоарот</i>	295
<i>Јубилеј на Михајло и Катица Лазиќ</i>	299
<i>Публика и музика</i>	301
<i>Оценки</i>	304
Битолски градски театар (7.VIII.1924 - 12.V.1926)	307
<i>Формирање</i>	307
<i>Музички драми</i>	316
<i>Управни тела</i>	318
<i>Артисти</i>	321
<i>Финансирање</i>	323
<i>Јубилеј на Драгољуб Милошевиќ (Чичко Мишо)</i>	324
<i>Гостувања</i>	325
<i>Оценки</i>	327
Скокско-битолски народен театар	
(22.VI.1926 - 12.II.1928)	330
Театарот на Роберт Матијевиќ (14.II.1928-?)	337
Гостувања на театри и поедици во Битола	338
Непрофесионални театри	343
Школски	343
<i>Гимназија</i>	343
<i>Богословија</i>	350
<i>Вершет</i>	355
<i>Други училишта</i>	358
Аматерски театри	361
<i>Претстапи од браќански здруженија</i>	364
<i>Претстапи на ладино и хебрејски јазик</i>	371
<i>Претстапи во селашта</i>	374
<i>Гостувања</i>	376
Драмски обиди	378
Ентузијasti	
(Павле Павлевски и Петар Велјановски)	384
„Македонска крвава свадба“ во Битола	387

Бугарски период	401
Аматерски театри на български юзик	401
Училишни	401
Граѓански	405
Професионален театар	411
Битолски областен театар (17.IX.1943-28.V.1944)	411
Артистичкото ядро	415
Екипирање	418
Пиеси и публика	423
Гостувања	428
Прештави на ошврена сцена	431
Партизански театар	433
Регистър на места	437
Регистър на имиња	439
Содржина	457

Издавач

НУ Народен театар – Битола

*

Александар Стерјовски

Битола – Каријатиди на Театарот

*

Корица

Панде Пејровски

*

Компјутерска подготовка

Пеце Илиевски

*

Печати

AHC – Битола

*

Тираж

500

Александар Стерјовски роден е 1933 год. во Битола. Дипломирал и докториран во Скопскиот универзитет. Предавал во Педагошката академија и Педагошкиот факултет во Битола. Двапати бил про-ректор на Битолскиот универзитет. Објавил над 60-тина статии од областа на фолклорот и битолската историја, како и книгите: „Брусник“ (1992), „Последниот охридски гуслар“ (1994), „Македонските слепи гуслари“ (1999), „Велушина“ (2001). Бил раководител на проектот „Печатарството и издаваштвото во Битола“ (три тома, 1998-1999). „Битола - Каријатиди на Театарот“ е втора книга од „Битолското десеткинжије“ (првата е „Битола - Руската колонија“, 2003).

ISBN 9989-2324-0-7

9 789989 232404